TEMPLI VATICANI HISTORIA.

NUMISMATA
SUMMORUM PONTIFICUM TEMPLI VATICANI FABRICAM INDICANTIA,

Chronologica ejusdem Fabricæ narratione, ac multiplici eruditione explicata,

Atque uberiori Numismatum omnium Pontificiorum Lucubrationi veluti Prodromus præmissa

A PATRE PHILIPPO BONANNI
SOCIETATIS JESU.

ROMÆ, MDCXCVI.

Sumptibus FELICIS CAESARETTI, & PARIBENI, sub signo Reginæ.
Typis Dominici Antonii Herculis.
CUM FACULTATE SUPERIORUM.

THYRSUS GONZALEZ

PRAEPOSITUS GENERALIS SOCIETATIS JESU.

UM Librum, cui titulus: *Numiſmata Summorum Pontificum Templi Vaticani Fabricam indicantia, &c.* à Patre Philippo Bonanno Societatis noſtræ Sacerdote compoſitum, aliquot ejuſdem Societatis Theologi recognoverint, & in lucem edi poſſe probaverint facultatem facimus, ut typis mandetur, ſi iis, ad quos pertinet ità videbitur; cujus rei gratia has literas manu noſtra ſubſcriptas, & ſigillo noſtro munitas dedimus. Romæ 7. Martii 1696.

Thyrſus Gonzalez.

Loco ✠ Sigilli.

IMPRIMATVR,

Si videbitur Reverendiſſimo Patri Sacri Palatii Apoſtolici Magiſtro.

Sperellus Epiſcopus Interamnen. Viceſgerens.

IMPRIMATVR,

Fr. Paulinus Bernardinius Ordinis Prædicatorum Sacri Apoſtolici Palatii Magiſter.

L E C T O R I.

EN Tibi ornatissime Lector
Ornatissimum opus,
Aeternitati destinatum, ac Famæ.
Si teneris eruditionis studio,
Explebis animum.
Si Historicæ veritatis, venustatisque
Amans, & cultor es,
Plaude, ac proba.
Citrà Religionis incuriam,
In Sacrorum Curiam, Veneres omnes
Author induxit.
Tuum hinc obsequium
Ergà Basilicam verè Basilicam,
Orbisque Principem,
Hac lectione augeatur oportet.
Summorum Pontificum magnificentiam;
Pietatem, Historiam, & Numismata
Illustrat ritè PHILIPPUS,
LAMPAS scribentium BONA, imò optima.
Fatendum sanè,
Dignissimum tantæ Ecclesiæ Scriptorem,
Tantoque Scriptore dignam Ecclesiam
Esse.
Seculis omnibus
Admiranda erit hujus Templi Descriptio,
Absoluta, ac perfecta,
Qualia sunt omnia
A PHILIPPI profecta Calamo,
Qui
Ad RECREANDUM Mortalium MENTES,
Et OCULOS.
Videtur jugiter factus.

Scribebat Eques Prosper Mandosius.

PER L'ISTORIA

DEL

TEMPIO VATICANO

DAL REVERENDO PADRE FILIPPO BONANNI
Della Compagnia di GIESV';

Dalle Medaglie de' Sommi Pontefici dedotta

SONETTO

Dell'Abbate Giacomo Badiale trà Pellegrini Lindamoro del Sebeto.

OL Ferro edace il Vecchio Dio degli Anni
Del Tempio VATICAN ſtrugger la Gloria
Volea, con iſvenar d' oblìo ne' danni
La mai ſempre immortal nobil memoria.

E già di debil Fama à i foſchi inganni
Erger credea l' infauſta, empia Vittoria,
Quando in ſueller FILIPPO da ſuoi vanni
Arguta Penna, ne formò l' Iſtoria.

Da cui gonfia la Tromba à FAMA altera,
L' Ara di PIERO acquiſtò tal ſplendore,
Ch' Eterna in Carte non vedrà mai ſera.

Così d' alto Scrittor ſaggio valore,
Cangiando in Stral la Penna, à Invidia fera
Dà Morte, al Tempio Vita, à Se dà Onore.

INDEX CAPITUM.

TABULARUM ÆNEARUM ELENCHUS.

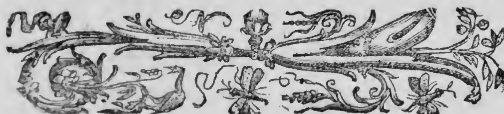

TABULA I.

ELENCHUS.

TA-

ELENCHUS.

BEATISSIMO

PETRO

APOSTOLORUM PRINCIPI,

(1) Primo in Orbe Sacerdoti. (2) Venerabili Apostolicæ Sedis Antistiti. (3) Totius Fidei Capiti
(4) Claviculario ostii, quod Christus est. (5) Christianæ Religionis Fundamento. (6) Christianorum Consiliario
(7) Ovium Christi Curatori Vicario
(8) Majestatis Apostolicæ Fastigio. (9) Orbis Terrarum Supremo Doctori. (10) Sancto, Beato, Prædicabili,
Et Adorando Apostolico Patri
Omni veneratione dignissimo
(11) Fundamento magno Ecclesiæ, & Petræ solidissimæ,
Supra quam Christus fundavit Ecclesiam,
(12) Ac Ædificii Ecclesiastici altitudo consurgit,

TEMPLI VATICANI

Chronologicam enarrationem
Humillimus Cliens offert, ac dicat.

(1) Rabanus ad Paschalem Pap.
(2) August. ep. 157.
(3) Philip. Legatus Cœlestini P. in Conc. Ephesino.
(4) Ivo serm. de Cath. S. Petri.
(5) Chrysost. hom. 3. in act.
(6) Idem in Encom. SS. P. & P.
(7) S. Fulgent. serm. 57.
(8) Arnulphus Lexovien. ep. 21.
(9) S. Damascen. in hist. Barlaam c. 11.
(10) Theodoretus ad Hormisdã.
(11) Orig. hom. 5. in exod.
(12) S. Aug serm. 15. de Sanctis.

UIDQUID vel in Vaticanæ Basilicæ molitione artifex manus operata est sapienter, vel in eroganda argenti, aurique copia Pietas Pontificia longa annorum serie liberaliter effecit, compendioso in volumine enarratum, rudique stylo licèt expressum, BEATISSIME APOSTOLORUM PRINCEPS, tuis pedibus advolutus, in infimo Pontificii Solii

gradu deponere non dubitavi. Opus quidem aggredior Sanctorum Patrum, Oratorum, ac Poëtarum, encomiis clarum, trophæis auguſtum, vetuſtate venerabile, ac religione inclitum, ut ipſi vidimus, ut ex fida relatione Seniorum accepimus.

Opus, inquam, quo multorum Auctorum præeuntium arcana monumenta complecti conabor, vt Templi tui admirabilem majeſtatem omnium oculi intueri aliquo modo poſſint, remota quamvis regione ab eo diſſiti. Vehementer enim verendum erat, ne prçclariſſimarũ memoria rerum penitùs intercideret, & unà cum everſa veteris Baſilicæ mole, ſermonibuſque mortalium paulatim evaneſcens, niſi qualicunque ſtylo reviviſceret. Nec ab ullo illud quærere ſibi debuerat patrocinium, quam à Te[13] *omnium Arbitro*, [14] *ac Orbis Terrarum Magiſtro*. Quærant illud ab aliis, quorum valdè valere dignitatem credunt; Æquum eſt Te bonorum multorum largitorem à me agnoſci, qui tuæ gloriæ argumenta deſumpſi, ac propterea tuum opus, tuumque munus tibi acceptum referre, meaque ibi vota litare, vbi fixas primùm habui cogitationes. Dum igitur ad pedes tuos me totum depono BEATISSIME PATER, ac Pontificiæ tuæ ſublimitatis argumentum; non quidem de meo cenſu, ſed de ipſa Baſilica depromo, in aliquibus Pontificiis Numiſmatibus indicata; liceat illud uſurpare, quod in nummo à ſe cuſo Leo X. enunciauit, Templum Tibi offerens Vaticanum. *Petre, ecce Templum tuum*. Hanc enuncians epigraphem, nulla audaciæ nota videri poſſum reus, ac ſi tenuitatis meæ munus exile, totius Orbis, omniumque Eccleſiarum Capiti ſupremo voluerim offerre, & proprio veluti in diſco alienas opes depromere.

(13) Anaſt. in Præfat. ad vitam S. Jo. Eleemoſ.

(14) Chryſoſt. hom. de Petro, & Elia.

Tuæ ſunt diuitiæ quas produco, tua uniuerſa hæc gloria, quam in Baſilica Vaticana ſplendidiſſimè micantem gratulamur, & tribuendum cuique ſuum Iura omnia clamant. Tua, inquam, Vaticani Templi gloria, eo quòd Tibi à Conſtantino piiſſimo Imperatore pri-

primùm dicatum, cæteri deinde Romani Antiſtites conſecrarunt, Tua inſuper, quia in ſolo erectum, quod antea Pontificiæ juriſdictionis exercitio propriam in ditionem redegeras, ſanguine deinde coëmeras, ac venerabili demum in ſepulchro depoſitus, pacifica poſſeſſione illud retinere declaraſti. Tua reſumo, cum ad tuæ ſacroſanctæ Baſilicæ deſcriptionem, ob obſequium erga te, meum calamum impuliſti, ac tuis munitus auſpiciis, ſtudium in ea exponenda collocavi.

Feci id ego pro viribus, ut *Apoſtolica hæc Aula* etiam abſentibus panderetur, quam admirabilem dixit Seraphicus Doctor Sanctus Bonaventura, Orbis miraculum & cæleſte refugium divinitus præſcriptum eruditiſſimus Baronius. Quod ſi Pontificio aliquo nomine inſcriptam intueri par erat, tuo profecto juſtius inſignitam, qui omnium Pontificum Primus, tanquam in Regia aula jura dicis Orbi Terrarum univerſo, & Vicaria Dei poteſtate tanquam *Deus in Terris* meritò dominaris.

Anaſt. in Leone IV.

In Vita S. Franciſci

In Martyr. 18. Novembris.

Gloſſa in Procem. Clement. & alii apud Rainaud.

Dum igitur Baſilicam toti Orbi Terrarum venerabilem refero, quam ſanctiſſimo tuo nomini excitatam ingens quotidiè multitudo veneratur, in qua gloriæ tuæ temporale additamentum accedit, dum potentiſſimi, ac nobiliſſimi Reges, imò Imperii *Romani eminentiſſimum culmen* (ut cum S. Auguſtino loquar) *ad Sepulchrum Piſcatoris ſubmiſſo diademate ſupplicat, tuiſque pedibus rebellium, etiam cervices diademate decoratæ, ſeſe ſubiiciunt*, tuam bonitatem precor *Regni Cœlorum Janitor clementiſſime*, ut fidam æternæ vitæ ſtationem pandas, & ſicut tu doces hominem ſcientiam tanquam luminare majus, quod illuminat terram, latentem lucem manifeſtare digneris, qua ex Divino Agno Beatorum Regio præfulget.

Ep. 4. ad Madaurenſes.

Petr. Dam. ſerm. 26.

Nicolaus Monachus Ep. 7.

Tu ab humana captivitate me libera, qui *Peregrinantium Dux* omnibus viam ſalutis oſtendis. Gloriæ tuæ ſolium adivi, in mentem revocans, quod de Te ſacer hiſtoricus narrat, *Et ponebant infirmos ſuos, ut umbra ſaltem tranſeuntis Petri obumbraret eos*. Ibique nulla dubitatione agitatus ſpem erigo, cum S. Auguſtino inquiens.

Jo. Alexand. ad Eug. 10.

Si tunc opem ferre poterat umbra corporis, quantò magis nũc plenitudo virtutis, si tunc supplicantibus proderat aura quædam pertranseuntis, quantò magis gratia nunc permanentis. Si ad præsidia supplicantium, tam potens fuit ante Martyrium, quantò magis efficax post Triumphum?

Dum igitur hisce in paginis de Vaticana Basilica acturus, triumphalem veluti Sedem exponam, in qua Tibi mortalium obsequia deferuntur, meos qualescunque labores dico, & humillimi Clientis preces ne despicias demississime postulo.

ILLU-

ILLUSTRISSIMO PRAESULI

JOANNI CIAMPINO ROMANO

PRÆFATIO, ET CAPUT I.

Qua occasione, quove consilio scriptus hìc Liber. Ejus Argumentum, & Auctoris intentio.

AUCIS me præfari oportet, & Tibi Illustrissime Præsul, suscepti operis rationem reddere. Postquam Pontificiorum Numismatum accuratam indaginem, præsertim, quæ à Martini V. tempore ad nostram usque ætatem prodiere, tuo consilio, seu potiùs dicam jussu incæperam, ea occupatus, ejus generis multa recognovi, quibus Vaticanæ Basilicæ moles diversis temporibus extructa exprimebatur (sunt enim Numismata expressæ historiæ, longè meliores, quàm quæ calamo describuntur). Hæc dum peculiari observatione adnotarem, prout singula monebant, ut ea publici juris facerem, iisque sacræ antiquitatis studiosis pabulum non ingratum offerrem, animadverti, si ea sola, & dispersa prodiissent, futurum, ut tanquam mutila, & detruncata membra, è solido corpore abstracta, viderentur.

Quamobrem ejusdem fabricæ quodammodo ætatem veluti in chronologicis tabulis indicatam advertens, cupido incessit singula quæque ad eam spectantia intimè perlustrandi, omnesque magni nominis viros, qui operam suam in ea potissimum extruenda collocarunt; opes insuper erogatas, lapidum, argenti, aurique ornamenta, quibus obsequium suum erga Apostolorum Principem Sanctissimi Romani Pontifices conati sunt universo terrarum Orbi significare. Itaque, quod ædificantibus solet accidere, ut destinati sumptus majori structuræ accessione augeantur, sic mihi, amplificato rerum cumulo, factum est prolixioris operæ incrementum.

Deterrebat animum variæ molis opus, arcebat ingentis operis labor, & ob id maximè, quòd scirem, ejusmodi laborem me subiturum, in quo doctissimos Viros eximia cum laude desudasse cognoveram. Scripserunt enim de Vaticana Basilica Auctores permulti: quorum præcipui Romanus Canonicus, seu veriùs dicam Petrus Mallius, Maffæus Veggius, Onuphrius Panvinus, & Tyberius Alpharanus; at non omnia horum scripta sunt typis excusa. Edidit Romæ anno 1646. Paulus de Angelis descriptionem veteris Basilicæ, à supradicto Romano Canonico exaratam, cui suas annotationes addidit, & brevissimam novi Templi enarrationem, cum utriusque Ichnographia. Qui Auctor in epistola ad Lectorem ait [Semper in animo suo desiderium

„ derium habuisse nonnulla de Principis Apostolorum Divi PETRI in „ Vaticano Basilica tradere, non ut alii quidam, qui sine ullo ordine de „ eadem locuti sunt, sed nec rerum, & temporum ordine diligenter ser- „ vato, & veritatis fide sanctissimè custodita. Et quia cum de hac re cogi- „ taret Messanæ inciderit in descriptionem hujus Basilicæ, editam tempore „ Eugenii IV. ab Romano ejusdem Basilicæ Canonico, illum se esse sequu- „ tum affirmat; diligentiore rerum, ad eandem Basilicam pertinentium, col- „ lectione illi libenter relicta, quem in eam curam jamdiù incumbere in „ hac Urbe pro certo habebat] Quisnam ille fuerit adeò accuratus scriptor omninò tacet, nec mea possum assequi conjectura.

Postquam, disiecta vetus Basilica, quæ adhuc superstes erat sub Paulo V. nobilissimum novi Templi additamentum fecerat magnanimus Pontifex, molis præstantiam admiratus Martinus Ferraboscus, ab eodem Pontifice Vaticanis Quirinalibusque Fontibus Præfectus, singula vasti illius corporis membra accuratè delineata, ære diligenter exprimenda curavit, auctore consilii præcipuè, & suis opibus rem juvante Illustrifs. D. Joanne Baptista Costaguto seniore, Pontificiæ Domus Præfecto, viro ad benè merendum de bonarum Artium studiis, naturæ bonitate, & diuturna exercitatione formato, totumque opus, & partes singulas est ea ratione complexus. Cum verò Ferraboschi typos incomptos prodire, Pontifici neutiquam probaretur, ejus nutu Ferdinandus Carolus Parmensis cognomine dictus *Gianfattore*, in Vaticanum accitus, ex insigni Vaticana Bibliotheca supellectilem haud exiguam ex plurimorum Auctorum observatione diu, noctuque sollicitè augebat, ut illos explicaret eruditè, atque opus in hominum ora ea specie produceretur, quæ augustam Templi majestatem haud omninò dedeceret. Imprimebat ille anno 1622. primum ex tribus voluminibus, quæ scripserat sacra eruditione plena, at morte è vivis sublatus opus non absolvit, simulque cum illo ejus scripta periere. Supersunt tamen aliqua fragmenta ad veterem Basilicam spectantia summo studio ab Equite Carolo de Puteo collecta, quorum pauca suis locis inseremus.

Leo Allacius de Viris illustr. pag. 93.

Multa edidit Joannes Severanus agens de septem Urbis Ecclesijs, multa Franciscus Maria Turrigius, & Pompeus Ugonius: quamplurima etiam de eadem eruditissimo tuo calamo Illustrifs. Præsul exarasti in opere de sacris ædificiis, à Constantino Magno constructis; & nuperrimè Eques Carolus Fontana deputatus ejusdem Templi Architectus opus edidit, in quo illud tabulis æneis oculis subjecit eleganter expressum; verùm quia non omnia, quæ ad Basilicæ fabricam spectant, quisque eorum complexus est, servato ætatum ordine (ut desideravit supradictus Paulus de Angelis) sed, aut breviter indicata, cum plerisque aliis permixta, quæ vel ad diversi generis historias, vel ad Architecturæ operationes pertinent, animum induxi, ut accuratè (licèt postremus, & in eorum numerum, qui eruditione præditi hanc ætatem condecorant, minimè enumerandus) pervestigatis, designatisque singillatim ejus Basilicæ partibus, ac servata in singulis temporum omnium periodo, prout assequi possem, separato volumine multa comprehenderem, ex quibus Templum Vaticanum à prima origine ad nostra usque tempora deductum, inspici posset; & quamvis Romanæ Ecclesiæ hostes infestissimi illud

illud devaſtare pluries ſtuduerint, firmiùs è vulneribus, ex ignibus illuſtrius, nobilius è ruinis idem ſurrexiſſe videretur.

Humanas quippè vices frequentiſſimè illud perpeſſum eſſe pro comperto habemus, at nunc pulchrius ſe, qua multa antè ſæcula ſplendeſcere. Romani enim Pontifices poſt Ethnicorum everſiones, atque incendia, plurimi numerantur, qui de reſtituenda, excolendaque hac Baſilica contenderunt, &, nulla interrupta eorum ſerie, ſplendorem illi, ac majeſtatem adjicere conati ſunt, quà marmoreis, quà picturatis, quà inauratis ex metallo ornamentis, ut jam non Roma rantùm ſuſpiciat, ſed Orbis admirabundus hujus excelſæ molis excellentiam, & illud aptari poſſit præconium, quod olim de ipſo Hieroſolymæ Templo ab Aggæo Propheta prolatum eſt, videlicet: MAGNA ERIT GLORIA DOMUS ISTIUS NOVISSIMAE.

Nec à ſolis Viris Architectonicæ Artis peritiſſimis agendum eſſe de fabricis ſum arbitratus, ut in ſuis paginis peritus Auctor affirmavit, exemplo enim præivere duo illa noſtræ Societatis lumina Pradus, & Villalpandus, quorum calamo Templum Hieroſolymitanum ex tot ſæculorum caligine claram in lucem eſt fœlici contentione productum; meumque calamum incitaverunt, ut in Beatiſſimi Cœlorum Janitoris venerationem, Opuſculum conficerem, quo ea tantùm comprehenderem monimenta, quæ ad ſolam ejus fabricam ſpectantia, & penè omninò deperdita, meo conatui licuit epiſcari, ut ſi minus pro dignitate expreſſa, lævi ſaltem deſcriptione adumbrata; ſpecies Baſilicæ toto quondam Orbe terrarum inclytæ tranſmittatur ad poſteros. Fontan. pag. 3.

Hac de cauſa, & veteris aream Baſilicæ, ejus figuram, partes præcipuas, Architecturæ modum, Auctores, per quos erecta, & reſtituta, tempora, per quæ ſtetit, aut eſſe deſiit, illius proſpectus varios, & quæcunque memoratu digna, vel interiere, vel ſuperſunt, complectar, illa tamen veriùs attingam, quam penè innumera numerabo. Hiſtoriam enim nimis prolixam contexere opus eſſet (inquit Joannes Severanus) *Si omnia, & ſingula deſcribenda eſſent, quæ ad Vaticanæ Baſilicæ ſtructuram ſpectant, ſervata temporum omnium exacta periodo*. Qua de cauſa ea tantùm delibavit Auctor iſte præclarus, quæ in ſuis ſcriptis recenſuerat Alpharanus. Pag. 47.

Quis autem omnia antiquitatis monumenta perſcrutari valet, ſeu marmoreis in tabulis illa fuerint, ſeu M. S. codicibus conſignata? Miramur enim rerum humanarum viciſſitudinem, & rerum quantumvis egregiarum jacturam, ac fluxarum ætatum damna, quibus vel ipſi æternitati quodammodò excitatæ ab Antiquis fabricæ, nomen etiam perdidere, ut proindè Poetæ Epiphonema conveniat, relatum ab eruditiſſimo Fabretto ejuſdem Baſilicæ Canonico, videlicet: De Aquis num. 5.

Così ſe bene un tempo al Tempo guerra
Fanno l'opre famoſe, a paſſo lento
E l'opre, e i nomi inſieme il Tempo atterra.

Quamobrem in eiſdem *juſtiſſimo caſu obliteratos fuiſſe tantæ vanitatis Auctores*, exclamat Plinius; ſed indignius multarum rerum fama ſilentio Scriptorum prorſus evanuit. Et ne ab ipſa Vaticana mole diſcedamus, conquæri cum Maffeo Veggio meritò poſſumus, qui dixit, *ſe multa non potuiſſe* Hiſt. lib. 36. cap. 7. Lib. 4.

inve-

invenire, nam tot ex iis, quæ ad Baſilicam pertinebant, deperierunt, ut dolendum ſit, quantum vel negligentia, vel malignitas hominum omnia conſumat, omnia deleat, & conficiat.

Cum ergò ejus Baſilicæ ætatem, qua in hoc uſque tempus magnificentiſſimè adolevit, Pontificum Numiſmata proponant, illa hiſce in paginis proferam, in unam ſeriem collectis lineamentis, quæ diſperſa, & ſeparata profuſiori in Opere de Numiſmatibus Pontificiis proferre debuiſſem, ſimul cum locis è probatorum Scriptorum monimentis acceptis, quorum ope omnia exarata, meiſque inſuper oculis, vel in manuſcriptis fide dignis, vel in marmoribus recognita fuerunt, cum licuit; ut nihil vel adderem, vel minuerem, quod non veritate conſtaret, aut pravo affectu ductus, aut negligentia reus, quemadmodum ſcimus ab aliquibus factitari.

MS. lib. 5. „ [Inter omnes enim artes (ait Maffeus Veggius) duas tantùm ab imperitiſſimis, viliſſimiſque quibuſque, quaſi violenter injecta manu, neſcio „ qua infelicitate uſurpari, quotidiè conſpicimus, Medicinam ſcilicet, & „ Hiſtoriam, ut ſicut neminem non Ruſticum, aut Stabularium, aut Circulatorem, aut viliſſimam etiam quamvis Mulierculam videmus medendi „ aliqua præcepta, quibus omnem bonam valetudinem polliceatur, ſemper „ in promptu habere; ità qui de re aliqua geſta ſunt, ſacra, ſeu prophana „ loqui præſumat, audaciter id affirmat, ac ſi oculis conſpexerit, ut nec ullus „ ſit jam Nauta, nec Caupo, nec Tonſor, nec Scurra, nec balbutiens ulla „ jam anicula, cui narrandæ magnæ alicujus rei geſtæ ingens animus deſit. „ Peccat enim graviter quiſquis ea, quæ nunquam geſta fuerint non erubeſcit „ litteris mandare]. Hactenus Veggius.

Itaque Numiſmata, quæ ad Vaticanam Baſilicam ſpectant, fideliſſimè declaraturus (Præſul Illuſtriſſime) methodum, qua labores meos comprehendam Tibi breviter indico, ut ſi me in aliquibus defeciſſe animadverteris, Tua, qua præditus es humanitate, errores meæ voluntati non tribuas, ſed vaſtæ Operis moli, in breviſſimam Epitomem, quinque tantummodò menſium ſpatio, & horis quidem ſucceſſivis coarctatæ; notitiarum inſuper inopiæ, quæ ad perfectum Opus conferre potuiſſent, aut è publicis monimentis abraſæ, aut imperviis Archivorum latebris penitus conſepultæ. Quod, ut Tua gratificandi percupida indole libentiùs peragere valeas, paucis Te monitum cupio.

Et primò, me alienis opibus divitem nullo prorſus modò cenſeri velle, ſi quà ab aliis relata neceſsè fuerit adducere; aut æneis in tabulis delineata, Epit. ann. epist. ad Lector. iterùm à me exarata proferre. Utar enim verbis eruditiſſimi Spondani, videlicet: *Quæ excerpimus, è libris publicis habuimus. Quæ publica ſunt, nullius ſunt, ſed fiunt occupantium, nec ad aliud, qui pecuniam ſpargit in vulgus, id agit, quam, ut fiat arripientis.* Qui partes agit Hiſtorici, ea, quæ fuerunt oculis legentium exponit; ſecùs Pictor, & Poeta ea ſæpè, quæ poſſunt eſſe, conantur exprimere. Dum in meis Chronologicis enarrationibus Templi Vaticani partes delineatas depromere neceſsè erit, eas, prout vel exiſtunt, vel extiterint, repræſentabo, è publicis prototypis acceptas, ut conſideranti patebit.

Secundò, in recenſendis Pontificum operibus, qui Baſilicam illuſtrarunt,

ubi

ubi de tempore dubitavero, quo ea peracta sint, annos adducam; quibus quisque eorum Ecclesiæ regimini præerat.

Tertiò, Numismata indicabo, quæ fabricæ Vaticanæ argumentum suppeditabunt, multis rejectis, quibus Numismata ipsa clariùs possent illustrari, videlicet eorum forma, magnitudine, anno, quo cusa fuerunt, à quibus insuper delineata, quæ omnia (Deo dante) in uberiori, quam paro, tractatione Numismatum, quæ ad Pontifices Romanos spectant, iterùm resumam, ne quid desit, ad omnimodam eorumdem Historiam exponendam.

Quartò, in adducendis fabricæ mensuris aliorum sententias referam, qui illas accuratè à se deprehensas in suis paginis asseruerunt; quamvis enim Romæ degens Basilicam adire pro libito valuerim, totam ejus vastissimam molem ulnis, seu decempeda ad amussim recognoscere, temporis angustiæ, improbusque labor, non unico perficiendus adjutore, vetarunt. Quorum omnium ordinem, atque rationes, ità exequar, ut in alienis dictis confutandis, quando id nonnunquam accidet, parcus neminem lædam, in firmandis propriis, gravissimos Auctores sequar, nihilque prætermittam, ut veras, certasque origines, tempora, & eventus proferam, & Sanctissimo Templo aliquid venerationis ob veritatem apud venturas ætates accedat.

Quod si scribendi stylum in aliquibus claudicare, & à latini sermonis puritate deflectere animadverteris, scias me alienis potiùs verbis multotiès usurum, quàm propriis, ut sine fucis nuda veritas elucescat, nihilque depravatas stylo elegantiori, aliorum Auctorum enarrationes oculis legentium fideliter subiiciam; sicque tessellata quodammodò compositione, ex diversis velutì discoloribus lapillis, elegantissimum opus emanaturum putavi, quo Vaticana Basilica ad vivum exprimeretur.

Illud demùm Tibi expono, me consiliis Tuis libenter paruisse, in hac dissertatione publico juri tradenda, nempè ut velutì Prodromus luculentiori Numismatum tractationi præiret, ad quæ illustranda multiplici eruditione anno superiori animum adjeci, ejusdémque defectibus recognitis, futuros errores vitare possem, quibus mortales subiiciuntur, quos inter, licèt invitus, *quandoque bonus dormitat Homerus*.

Cæterùm in Chronologica narratione texenda à verbis abstinebo supervacaneis, nec oratorium stylum prosequutus, planam comparabo lectionem, ut sine temporis pretiosi jactura, maturos potius fructus, quàm frondium inutilem apparatum oculus inspiciat, interjectis, ubi opus erit, æneis tabulis, in quibus Basilicæ delineamenta exprimantur per ortographiam, vel ex sciographia ostendatur prospectus exterior, vel interior scenographiæ beneficio aperiatur. Post enim multa volumina evoluta, ex iis diligenter excerpere cœpi, quæcunque dispersa latebant, in diversarum rerum congerie, & ad propositum argumentum spectare visa sunt, ut iis, quasi lapidibus ejus, è ruderibus simul compactis, ac in primævo situ collocatis, antiqua iterùm exurgeret Vaticanæ Basilicæ fabrica, & novam cum veteri, longè magnificentiorem oculus compararet.

In hoc peragendo meam erga Te observantiam aliquomodo significari posse existimavi, qua Te non solùm illiterati, sed eruditissimi Viri, toto

penè Orbe Româ diſſiti, ac Religione remoti, arcanis modis attracti proſequuntur. Harum magneticarum Virium cauſas, quibus polles, hìc exponere ſi vellem, deficeret calamus, ac Tua modeſtia vetaret. Satis illas indicant volumina, à Te bonarum Artium Promotore præclaro per totam Europam diſperſa, ſatis liberales Facultates, quæ Tibi in dies gratulantur, quòd ſplendidam ſedem obtinuerint, non in Muſæo tantùm ædium tuarum, ſed quod rarum eſt, ac pretioſius, in mente Tua, recentium, veterumque Auctorum doctrinam fœliciter hauriendo retinente in publicam utilitatem; & quamvis negotijs publicis aſſiduè detentus, ab eruditiſſimis ſtudiis nunquam animum abſtrahis, ex quibus omnes intelligunt ejus levamen in litterario labore; quietem in eruditis vigiliis, ſolatium in bonis artibus Te ſemper invenire. Satis denique volumen illud in Urbe Firmana hoc anno impreſſum, cui titulus eſt: *Il merito applaudito, e gli applauſi premiati*, quo Doctor Ferdinandus Fabianus laudes Tuas comprehendit, quibus Scriptores hujus ætatis quamplurimi, ac Viri varia eruditione præclari ſuas paginas cumularunt. Quamobrem dum de Te à ſe edito Roma gratulatur, nil ultrà addam, ſed Vaticanæ Baſilicæ deſcriptionem exordior. Et primò in hac ſequenti Tabula Numiſmata expono, quæ ad eamdem pertinent, ſervata Pontificum ſerie, quorum auctoritate, ſeu auſpiciis prodierunt in lucem, ſingula deindè luculenter explicaturus, quæ in eiſdem breviſſima epigraphe, ac rerum expreſſione ſuboſcurè indicantur. *Fig. 1.*

CAPUT II.

De Vaticano Colle, ac Baſilica à Conſtantino Imperatore primùm in eo excitata.

RIMO igitur, ut gradatim, claraque cum methodo procedamus, ab antiquo Templo exordiamur neceſsè eſt, quod in Divi PETRI Apoſtolorum Principis honorem Conſtantinus Imperator in Vaticano Campo excitavit. Erat hìc olim, quamvis triumphalis viæ terminus exiſteret, Incolis, præſertim pauperibus, aeris inſalubritate odibilis, ut pluribus in locis Martialis innuit, cui Ammianus quoque Marcellinus ſubſcribit de Lampridio Urbis Præfecto loquens. Quapropter Tacitus de quodam Vitellii Milite ſermonem inſtituens, infamem Vaticanum appellat. Verùm perantiquo adhuc retento nomine, omine tamen in melius commutato, Venerabilis dicendus eſt Collis Vaticanus, ac Populorum omnium laudibus celebrandus, qui non ſolùm Ethnicorum turpia dedecora excuſſit, ſed prophanum ſolùm in Principis Apoſtolorum obſequium præbuit, ut reliquorum Urbis Collium famam nobiliori titulo, & ſingulari gloriæ decore ſuperavit. Ubi enim aer inſuavis procul Romanos Cives arcebat, ibi PETRI Succeſſores Sedem firmarunt, & ſacris veræ Religionis functionibus expiatus, admodum ſalubris incolentibus evaſit. Ibi loco triumphalium Curruum, qui in Regiis ludis ab ipſis Romanis Imperatoribus per eum agrum ducebantur, potentiſſimi nunc Reges, invictiſſimique

Cæſares

PONTIFICVM ROMANORVM NVMISMATA
TEMPLI VATICANI FABRICAM CHRONOLOGICAM INDICANTIA

Cæsares aurea sceptra, & diademata ab ipsis Pontificibus Romanis accipiunt, & ex omni Terrarum Orbis plaga adventantes, suppliciter humi strati, osculis sacrum PETRI tumulum lambunt, seque suaque Regna venerabundi Vaticanæ Sedi offerunt, cæterique omnes nullo labori parcentes è remotissimis regionibus accedunt, sacra limina veneraturi. Hìc loco veteris superstitionis, ob quam inanes Dii Vaticinia proferebant, Suprema Apostolica Sedes locata est, ex qua veri Dei Vicarius infallibilia universi Orbis Fidelibus promulgat oracula. Hìc demùm pro Circensibus ludis, in quibus insani populi clamores constrepebant, suavissimis canticis Deum laudantes personant, non in Apollinis, seu Martis Fano, non in Caij circo, seu Neronis theatro, sed in sacra Divi PETRI Basilica, in qua accedentium auribus illud reor posse repeti effatum, quod olim Moysi: *Locus enim, in quo stas, Terra Sancta est*. Exod. 3. Vel quod Jacob Israelitarum Patriarcha pronunciavit: Gen. 26. *Non est hìc aliud, nisi Domus Dei, & Porta Cœli*.

His perbreviter adnotatis, ad Basilicam perlustrandam properemus. Itaque postquam Constantinus Imperator sacro Fontis latice à lepra, culparumque sordibus mundatus fuerat, Templa vero Numini erigendi facultatem Christi-fidelibus indulsit, atque, ut ipse omnibus præiret exemplo, celeberrimum spectaculis Circum demolitus (ut ubi falsa Apollinis vaticinia resonabant, infallibilia Divi PETRI oracula enunciarentur) spectabilem Molem excitavit eo in loco, in quo ejusdem Apostoli Corpus fuerat sepultum à Sancto Anacleto Pontifice, de quo scripsit Sanctus Damasus: *Hìc memoriam Beati PETRI construxit, & composuit, cum Presbyter ordinatus fuisset à Beato PETRO, ubi Episcoporum corpora in sepultura recondederentur*. Eamque Cœmeterii partem conclusit piissimus Imperator, quæ cæteris dignitate præstabat. Fuerat hæc Beati PETRI Confessio, sive Oratorium, Sedes prima Pontificis, ad quam Fideles conveniebant, ut narrat Tyberius Alpharanus Sixti V. coævus, antiquæ Vaticanæ Basilicæ accuratissimus Scriptor, deindè ejusdem Beatissimi Apostoli sepulchrum, quod omnium Pontificum Sanctitate conspicuorum, ac Martyrum invictissimorum Corpora juxtà Apostolorum Principem recondita, velutì Ecclesiæ Romanæ thesaurus continebat.

Die octava post susceptum Baptisma circa annum 324. supplex ad Beati PETRI Confessionem accedens, ibidem Imperiali deposito diademate, Regia exutus clamyde, persolutis Deo votis, fabricæ inchoandæ omnium primus manus admovit, siquidem sceptri vice ligone desumpto solum effodit, & in Sanctorum duodecim Apostolorum honorem, duodecim terræ cophinos augustis humeris asportavit. Longè quidem Vespasiano gloriosior, qui, ut ex Svetonio accepimus, restitutionem Capitolii aggressus, ruderibus purgandis manus primus admovit, ac suo collo quædam extulit, quæ omnia Sancti Silvestri acta MS. Vaticana testantur apud Baronium, Anno 324. & cum Baronio quamplurimi. Testantur insuper hanc Fundationem contra Romanæ Ecclesiæ invidiosos detractores, ænea Numismata, quæ sub Paulo V. anno 1607. in area antiqui Templi reperta fuere, cum Imagine Salvatoris, & in opposita parte cum imaginibus Constantini, ac Helenæ signum crucis manibus stringentium. Alia itidem Numismata confirmant, sub

Urbano VIII. inventa circa annum 1628. cum effigie Magni Constantini, & Crucis Dominicæ signo, quando jacta fuerunt fundamenta ad collocandas supra Confessionem quatuor columnas æreas, quas suo loco referemus, ut narrat Turrigius. Testantur insuper duo illa carmina litteris ex musivo expressa in veteri Tribuna, ex qua, antequam penitùs destrueretur, posteritati tradidit Andreas Fulvius lib. 2. Antiquitatum cap. 10. sic:

Pag 62. de cryp. Vatic.

Quòd duce Te mundus surrexit in astra triumphans,
Hanc Constantinus Victor tibi condidit Aulam.

Testantur denique magni lateres in antiquorum parietum demolitione occasione novæ fabricæ inventi, visique à Baronio, ut idem scribit in appendice tomi 3. & refert Turrigius in cryptis Vaticanis, in quibus Constantini nomen impressum erat, juxtà morem antiquum obsignandi lateres, ac tegulas, de quibus agit Illustriss. Ciampinus cap. 4. De sac. ædif. Flavius Blondus lib. 2. cap. 12. De Roma instaurata, Octavius Falconerius in Epist. ad Carolum Dati impressa in appendice Operis, quod Italicè De Roma veteri vulgavit Famianus Nardinus.

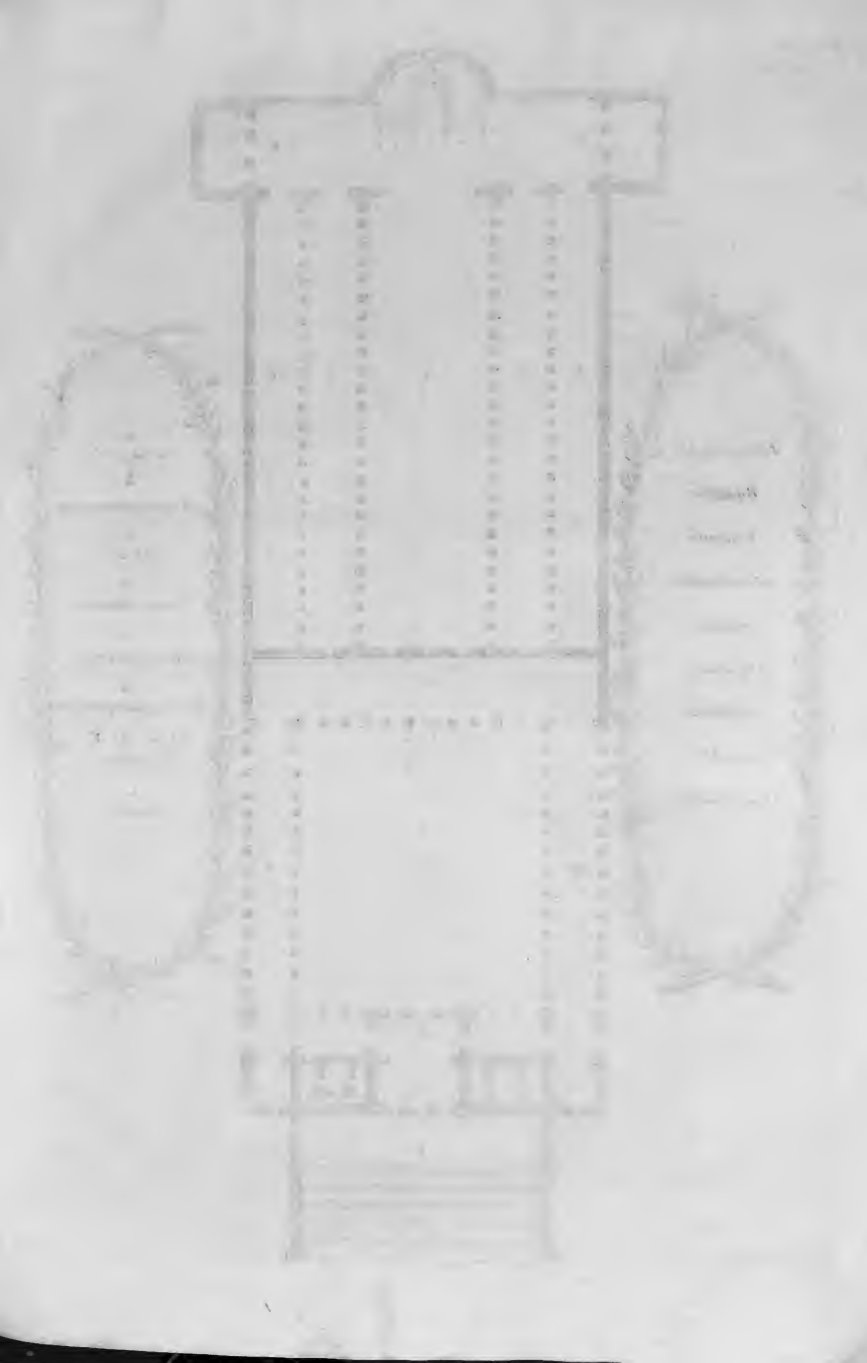
Pag. 448.

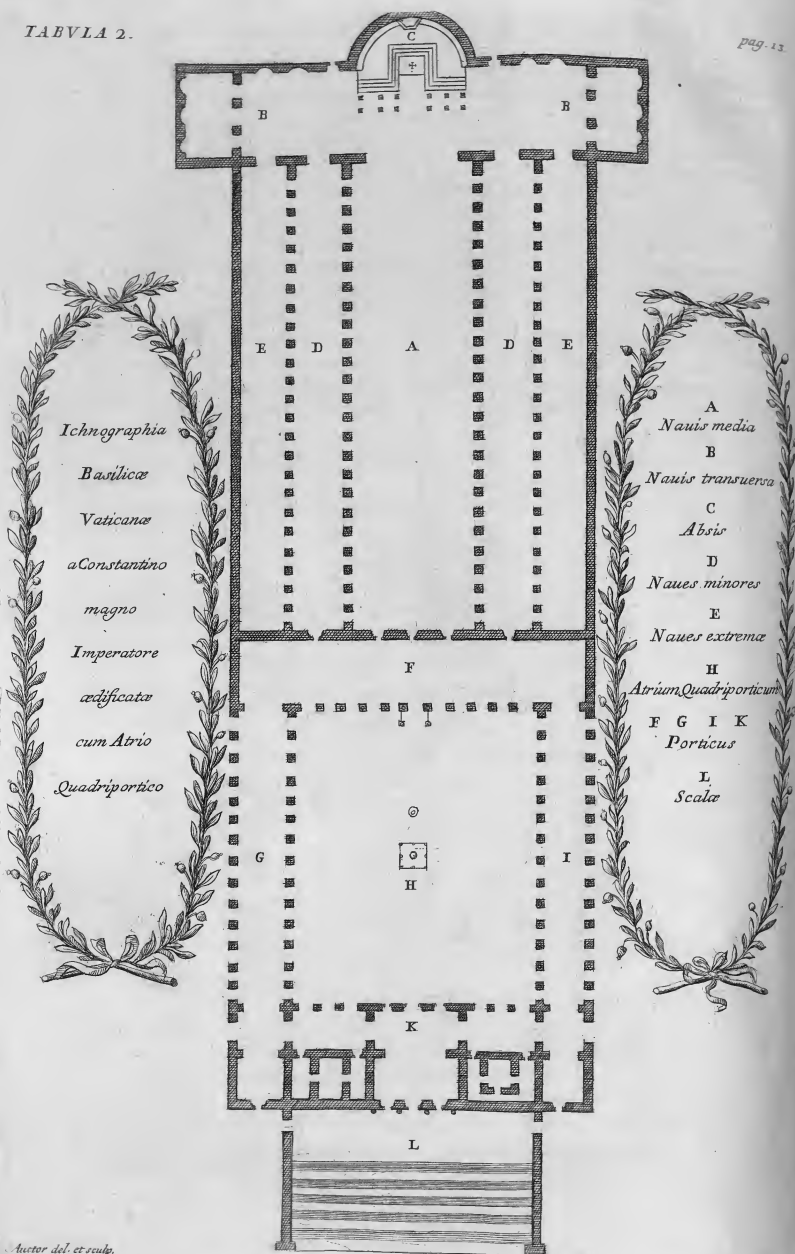
Verùm festinato, vastoque operi pro majestate firmitas haud inerat adversus ævi sequentis injurias; cum rudis illo sæculo ars ædificandi haud quaquam par fuerit soliditati operis in sæcula perennaturi. Ipsa quin etiam cæmenta ex Circi, aliarumque adjacentium ædificationum ruinis fortuitò festinantibus oblata, dùm Basilicæ opus urgeretur, apsidis laterum, & frontis structuram minùs arcto nexu cohærentem, infirmam reddidere. Celeri autem, & rudi opere ædificationem illam esse perfectam ipsæ columnarum bases, & capitula partim imperfecta, partim ab ipsis columnis proportione, & ordine discrepantia, Zophori etiam ipsi, & Coronices, ac Epistylia declarant, undique accepta nullo, aut parvo delectu.

Hujus Vaticanæ Basilicæ à Constantino erectæ Ichnographia extat in Archivo ejusdem ab Alpharano primùm circa annum 1590. delineata, & à pluribus Auctoribus suis in operibus, sed non ab omnibus juxtà prototypum exactè expressa, fortasè Pictorum incuria. Vulgavit illam anno 1620. Severanus in libro De Septem Urbis Ecclesiis, vulgavit anno 1677. Augustinus Oldoinus Societatis Jesu in tomo 1. suarum additionum ad res gestas Pontificum Romanorum; extat à Martino Ferrabosco anno 1620. exculpta in Opere typis dato ab Illustriss. Præsule Joanne Baptista Costaguto seniore Cameræ Pontificiæ Præfecto sub Paulo V., deindè anno 1693. Illustriss. Ciampinus retulit in cap. 4. Operis De sacris ædificiis. Demùm anno superiori Eques Carolus Fontana lib. 2. cap. 10. de Templo Vaticano cum suis additionibus delineavit.

Non tamen supervacaneum putò illam in nostris paginis iterùm adducere, quandoquidem diversa methodo à supracitatis præclarissimis Auctoribus in hac Templi Vaticani Chronologia conscribenda procedam. Non enim omnia, quæ ad talem Ichnographiam spectant simul exponam, veluti lautissimæ mensæ copiosa edulia, quæ potiùs fastidio sunt assidentibus, sed gradatim, omnes ejus partes indigitando, ut evitetur confusio, & legentium curiositati abundè satisfiat. Illam è prototypo mutuatam huc affero, in qua fabricæ partes, & quidem internas à piissimo Imperatore primùm extructæ

expri-

C
B
B
E
D
A
D
E
F
G
H
I
K
L
Ichnographia
Basilicæ
Vaticanæ
a Constantino
magno
Imperatore
ædificatæ
cum Atrio
Quadriportico
A
Nauis media
B
Nauis transuersa
C
Absis
D
Naues minores
E
Naues extremæ
H
Atrium Quadriporticum
F G I K
Porticus
L
Scalæ
Auctor del. et sculp.

exprimuntur, eamque iterùm adducam, ut quidquid Constantinianæ Basilicæ Summi Pontifices Romani successivè addiderunt, dilucidè appareat.

Constabat igitur Basilica à Constantino extructa, sex navibus in formam crucis dispositis, &, ut ait Maffeus Veggius lib. 1. centum marmoreis, nobilibusque columnis sublimis, & quidem earum media A omnium amplissima in longum producta veluti crucis hastam efformabat; bracchia verò alia transversa B, in cujus medio caput exprimebat Apsis C semicycli formam habens. Quatuor aliæ DE mediæ navi hincindè dispositæ conjungebantur. Pedem insuper crucis Atrium quadriporticum H adumbrabat. Vocabatur autem ob hanc structuræ formam Basilica, quæ vox etsi à Gentilibus accepta videatur, non abhorret tamen à sacrarum litterarum phrasi, cum legamus lib. 2. Paralip. 4. num. 9. atrium illud majus Templi Salomonis Basilicam nominari. Apud Romanos tamen non fuit Templorum porticus, sed domus ampla columnis subnixa, in qua teste Plutarco, Jus dicebant, eratque in foro (ut apparet ex lib. 4. act. in ver. Cic.) Fiebant item in ea concilia privata, judicia, arbitria, interdiu etiam convivia, saltationes, & ludi. Quod verò pertinet ad Basilicæ structuram, cum non una esset, sed plures, simul jungebantur in longum porticibus, quæ columnis incumbebant, æquo inter se intervallo distantibus, ut constat ex Vitruvio. Nec verò in uno tantùm erant foro, sed in multis, & hyeme potissimùm publicæ in ipsis habebantur conciones, & negotiatorum conventus; & quidem in superiori parte judicia, in inferiori negotia exercebantur. Judicia in eis exerceri solita duo insignes ostendunt Auctores Seneca, & Plinius, ille lib. 3. De ira cap. 33. hìc autem lib. epist. 5. epist. postrema; & hæc de Basilicis publicis dicta sint, quas constat loca fuisse ampla, & publicis usibus accommodata.

Fig. 2.

In Cat. Vticen.

Libr. 5. cap. 3.

Cum autem Christi Religio propagaretur Basilicæ illæ Gentilium in Ecclesias, & ad sacros usus convertebantur, nomine retento, licèt Valfridus Strabo cap. 6. de rebus Ecclesiast. dicat quod Basilicæ priùs vocarentur Regum habitacula, nunc Divina Templa dicantur, quia ibi Regi omnium Deo cultus, & sacrificia offeruntur, nisi malimus dicere cum Ausonio Gallo, Basilicas olim negotiis plenas, nunc votis, & Christi-fideles in his negotiari de his, quæ ad animi salutem spectant, quæ vera sunt, ac solida negotia. Erant etiam & privatorum Basilicæ ad inambulandum exædificatæ, & magno sumpto ornatæ, quarum meminit S. Hieronymus epist. ad Marcell. de his plura apud Lælium Bisciolam.

Hor. Subseciu. lib. 12 cap. 10.

Itaque Constantinus, juxta morem ejus temporis, Basilicam suam erexit in eam formam dispositam, non servatis ad amussim regulis, quibus juxtà morem antiquum Basilicas erigendas esse posteà docuit Leo Baptista Albertus de re ædificatoria: *Basilicas enim*, ait ille, *aream habere oportet ità comparatam, ut sit earum longitudo ad latitudinem dupla. Latitudo areæ dividetur in partes novem, ex quibus dabuntur quinque ambulationi mediæ, singulis autem porticibus binæ. Tùm & longitudo itidem in partes dividetur novem, ex his una dabitur sinui tribunali, amplitudini verò tribunalis in faucibus dabuntur duæ, &c.* His regulis neglectis (quas tamen apud antiquos in usu fuisse incertum est) Constantinus Basilicam ædificavit in modum crucis, ut indicatum est; non sine arcano Christianæ pietatis documento, ait

Lib. 7. c. 14.

De septem Eccl. pag. 37.

ait Joannes Severanus; quandoquidem piissimus Imperator, salutifero Crucis signo auspicante, Victoriam è Maxentio retulit, sicuti in patibulo, ad crucis formam composito, tamquam in curru triumphali Apostolorum Princeps Romanos immò totius Orbis Infideles profligavit.

Apud Nardinum lib. 7. cap. 13.

Jacobus Grimaldus in suis MS. hæc addidit: Antiquæ Vaticanæ Basilicæ à Constantino Maximo fabræfactæ facies exterior apsis, & muri extremi, ac illi super columnis surgentes, qui tecta gravi pondere sustinebant è laterum tophorumque fragmentis Circo, adjacentibus ædificiis acceptis, celeri opera, rudique arte ædificati fuerant, Basilicam ipsam brevi tempore acceleratam fuisse fides oculata testatur, capitella partim absoluta, partim imperfecta, bases multæ columnis absimiles, fenestrellæ arcuatæ lateritiæ primùm, posteà germanico opere marmoreæ effectæ. Limina ex magnis marmoribus, quæ ablata esse ex Circo, vel alteriùs ædificii ruinis, pars inferior terra obruta indicabat, cum sub uno ex his modicè arcuato rosæ sculptæ erant, in altero litteræ legebantur, *Cum Speculator*, quas judicatum est arcum, seu locum speculatorium ipsius forsitan Circi significasse. Huc usque Grimaldus.

CAPUT III.

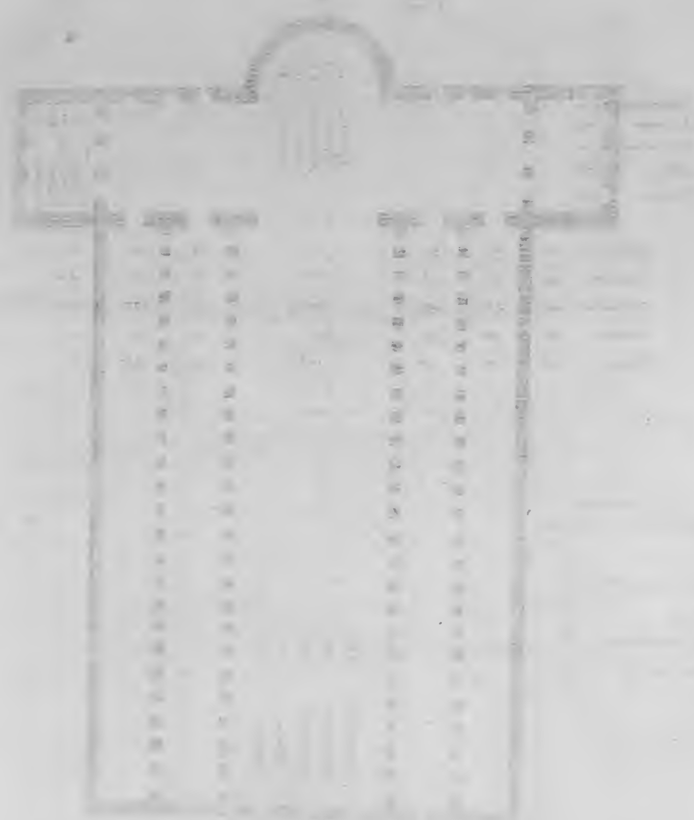
De mensuris antiquæ Basilicæ.

MENSURAS autem ejusdem Basilicæ indicatas huc affero ab eodem Severano ex italico in latinum idioma translatas. Sic enim ille refert lib. De Septem Ecclesiis pag. 37. & seq. Apsis longitudine occidentem versus protensa palmis 44. lata 80. Inter Apsidem, & Basilicæ corpus transversa navis excurrebat, à meridie ad Boream palmis 390., habebatque latitudinem palmorum 70. Naves illi conjunctæ ab oriente ad occidentem protrahebantur 406. palmis in longitudine; earum media omnium amplissima 106. palmis, in latitudinem excurrebat, reliquæ hinc indè naves minoris latitudinis erant, illæ namque duæ, quæ à dextero latere ad meridiem, & à sinistro ad Boream mediæ adjacebant, in latitudine 38. palmis constabant, posteriores antè dictis contiguæ ex utraque parte Basilicæ muro adjacentes palmos 39. latitudinis seorsim habebant: tota demùm area Basilicæ in latitudine à meridie ad Boream palmis 280. comprehendebatur.

Hæ sunt Basilicæ mensuræ à Severano relatæ: undè nàm ille eas acceperit omninò ignotum mihi est; at æquè perspicuum eas nimis immaturè è calamo effluxisse, neque mensuris ab aliis Auctoribus relatis coæquari; quod ex ipsa numerorum supputatione clarissimè sic ostenditur. Tota Basilicæ area à meridie ad Boream, juxta Severani sententiam, est palmorum 285.

Navis

TABVLA 3.

ICHNOGRAPHIA BASLICÆ VATICANÆ CVM MENSVRIS VARIORVM AVTHORVM

Basilicæ Veteris altitudines ex Seuerano

Absis palm.	100
Nauis transuersa	170
Media	170
Naues proximę	82
Naues extremę	82

Auctor del. et sculp.

Navis media palmorum	106.
Duæ proximæ	38.
	38.
Aliæ binæ extremæ	39.
	39.

Hi numeri si in unam Summam colligantur, erit sum. pal. 260. Hic numerus si auferatur à summa palmorum 285. quibus dicebatur tota area commensurari, supererunt palmi 25. Igitur aut falso asseritur totam aream palmis 285. commensurari, aut aliàs naves mensuris suprapositis respondere. Insuper adnotavi falso dici posteriores naves muro Basilicæ adjacentes palmos 39. seorsim habere in latitudine, quandoquidem scimus eas angustiores fuisse navibus, quæ mediæ adjacebant, quibus tamen palmos 38. Severanus attribuit.

Cupidus itaque veritatem è latebris expiscandi, ad Ichnographicam tabulam me contuli, quàm in primo tomo de Actis Pontificum vulgavit Oldoinus, easque itidem perlustravi, quæ studio Martini Ferrabosci, & Equitis Caroli Fontanæ in lucem prodierunt; at illas diligenter perscrutatus, adhibitis palmorum scalis, quas iidem suis tabulis addidere, valdè inter se varias inveni, licèt singulis numerorum summæ exactissimè expositæ omninò respondeant; adivi propterea Ichnographicam tabulam in Archivo Vaticanæ Basilicæ collocatam, quam Alpharanus tempore Sixti V. delineavit, relatu quondam Jacobi Herculani Romani: *Qui* (ut scribit Jacobus Grimaldus in suo tract. MS. de Lancea) *à Paulo IV. Canonicus Sancti Petri, anteà Beneficiatus, & ædituus animarum Parochus, & Summi Pontificis Eleemosynarius, vitæ, & conversationis sanctissimæ, obiit anno 1573. & veterem Basilicam, antequam Julius II. deturbaret descripserat, optimè viderat, & multa notatu digna observaverat*; atque in ea dissimiles mensuras inveni. Quisnam horum Auctorum veram antiqui Templi aream descripserit, cum mihi omninò impossibile sit dijudicare, singulorum Ichnographias in sequenti tabula numerorum beneficio exponam, ut, quandoquidem veritatem indigitare non possum, relatoris saltèm partes adimpleam utilitati curiosorum, adhibita palmorum mensura, quam mihi eadem Alpharani tabula suppeditavit.

Pag. 184.

Fig. 3.

CAPUT

C A P U T IV.

De Atrio, ejuſque menſuris, Januis, & Scalis.

N Baſilicam aditus per multiplices januas patebat; in mediana enim majore navi tres æquales erant altæ palmis 29. latæ 16. In pariete, ortum Solis reſpiciente, apertæ. In duabus navibus medianæ proximis janua una inerat palmis 28. alta, lata verò 14. In pariete tranſverſæ navis occidentem verſus duæ aderant, & ad meridiem unica, ſingulæ in altitudinem 18. palmorum, & latitudinem 10. patefactæ, quas menſuras ab Illuſtriſs. Ciampino inveni relatas, ex Archivo Vaticano, ut idem affirmat, acceptas. In utroque inſuper latere Baſilicæ aliæ quinque januæ à diverſis Pontificibus temporis progreſſu fuerunt apertæ, ut ingreſſus daretur ad quaſdam Eccleſias, ſeu Oratoria ab iiſdem extructa, additaque Conſtantinianæ Baſilicæ, ut infrà patebit.

Amplum addidit Conſtantinus Atrium, cujus Ichnographiam in ſuperiori tabula expoſui, quod quadriporticum denominabatur, à quatuor porticibus, & F G I K indicatis. Porticus, quæ Baſilicæ hærebat ejus latitudinem ſua longitudine æquabat, lata palmis 53. alta verò 55. Decem fulciebatur columnis cum binis Paraſtatis. Binis porticibus G I in dextera, & ſiniſtra parte atrii excurrentibus, longitudo erat palmorom 256. latitudo 41. tredecim columnis ſingulis adjectis, quibus tectum fulciebatur. Quarta denique porticus K alteri è diametro oppoſitæ omninò reſpondebat ſua longitudine, in latitudine verò explebat palmum unum ſupra octoginta.

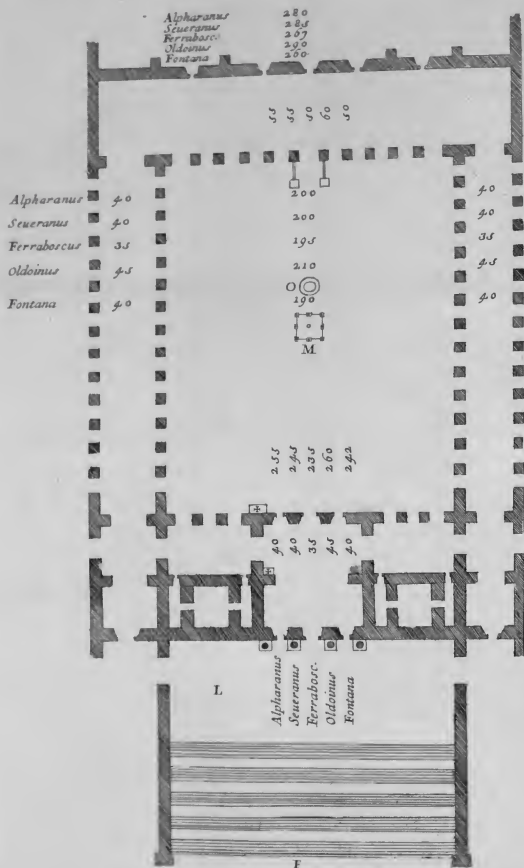
Harum menſuras accepi ex eodem cap. 4. Illuſtriſs. Ciampini; cæterùm in tabulis aliorum Auctorum omninò varias deprehendi, ſicuti in ſuperiori
Fig. 4. Baſilicæ Ichnographia, prout in ſubjecta atrii tabula expreſſi. Undè nàm hæc menſurarum varietas orta ſit incompertum prorſus mihi fuit. Temporis dicam injuriam fuiſſe, cujus edacitate pereunt cum Artis tùm Naturæ opera, & ærea quamvis exiſtant, dente nimis invidioſo in pulverem redacta ventis ludibrio ſunt, ac prorſus evaneſcunt. Illud pro comperto habuimus in hanc porticum per tres januas aditum patuiſſe, quæ gradus Baſilicæ, & Solis ortum ſpectabant. Illæ enim marmoreis poſtibus, valvis æneis, & quatuor columnis ornatæ tempore Pauli V. adhuc videbantur ea forma, quam in noſtra tabula ſuo loco indicabimus, fideliter delineatam in Vaticana Bibliotheca, ubi in latere dextero parietis propè januam, juſſu Sixti V. dictæ januæ fuerunt coloribus expreſſæ.

Antè has portas ſupra gradus area magna L jacebat quadris ſtrata marmoribus, habebatque in longitudine palmos 200., ut refert Illuſtriſs. Ciampinus, in latitudine verò 76. At juxtà tabulam Ferraboſci palm. 185. longit. latitudinis verò 65. Juxtà delineationem Oldoini longitudinem palmorum 200. latitudinem palmorum 75. Juxtà Fontanæ Ichnographiam longitudinem palmorum 185. latitudinem palmorum 70. Ad eam marmorei

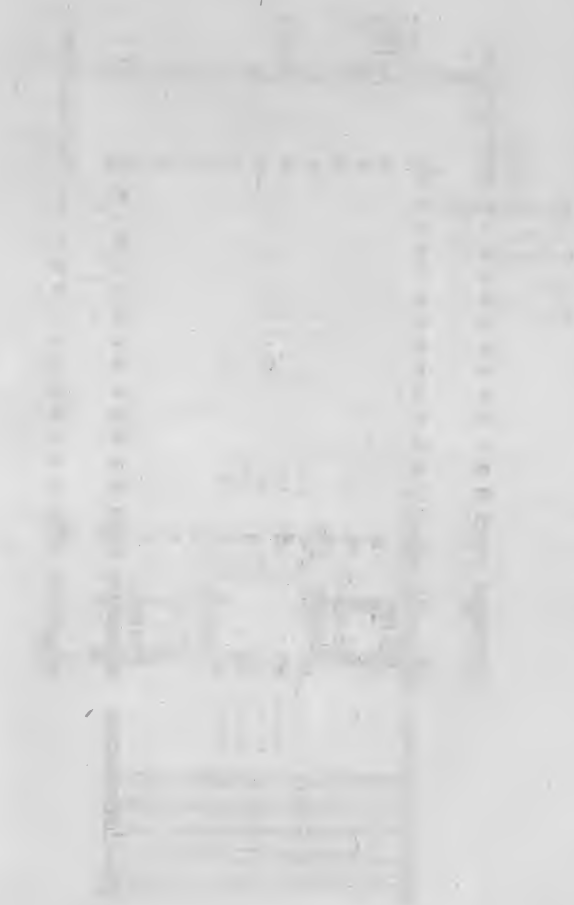
gradus

TABVLA 4

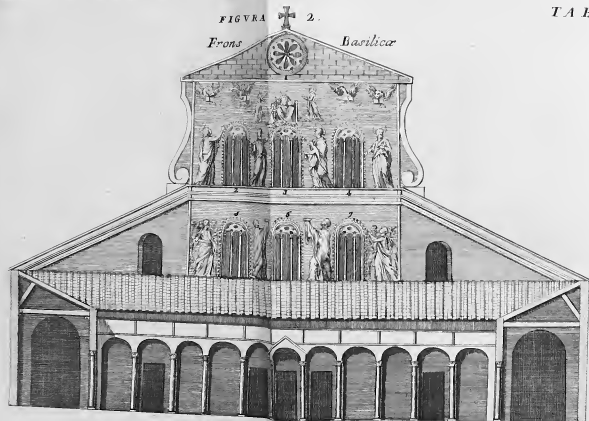
ICHNOGRAPHIA ATRII QVADRIPORTICI CVM MENSVRIS VARIORVM AVTHORVM

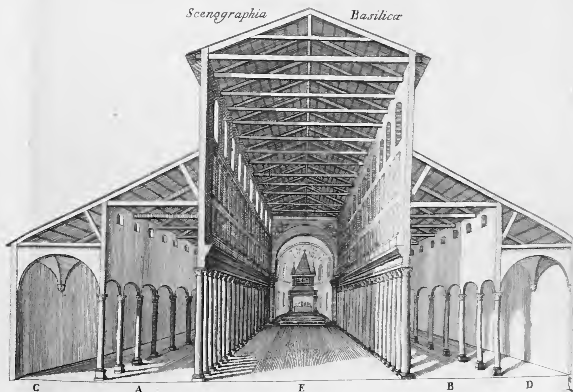

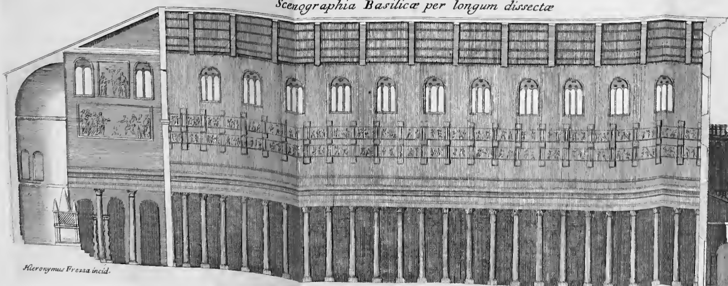
Auctor del. et sculp.

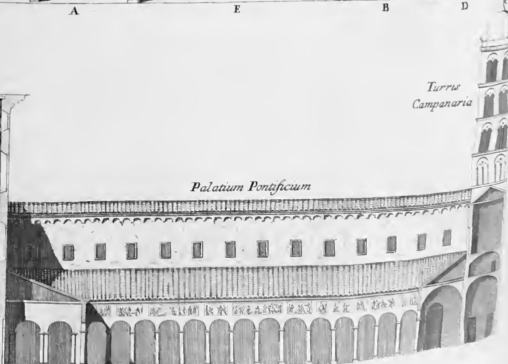

TABVLA 5.

FIGVRA 2.
Frons Basilicæ

FIGVRA 1.
Scenographia Basilicæ
C
A
E
B
D

FIGVRA 3.
Scenographia Basilicæ per longum dissectæ
Hieronymus Frezza incid.

Turris Campanaria
Palatium Pontificium
Atrium Quadriporticum

gradus 35. aſcenſum dabant littera F expreſſi, qui omnes in quinque ordines ità diſtribuebantur, ut quilibet ordo ſeptem gradus contineret, exiguoque areæ ſpatio quique ordo diſtingueretur, qui gradus, & arearum ſpatiola palmorum 95. latitudinem æquabant, longitudine verò areæ magnæ omninò reſpondebant.

CAPUT V.

De Partibus Baſilicæ Interioribus.

XPOSITO Baſilicæ Vaticanæ Ichnographico veluti fundamento, reliqua ſunt adnotanda, quæ ad ejuſdem integram molem attinent. Tabulam proindè Quintam Scenographicam expono, in qua partem interiorem Baſilicæ ab imo pavimento uſque ad apicem tecti comprehendit. Illam delineavi juxta Archetypum, qui eſt in cryptis Vaticanis, de quo Turrigius pag. 153. licèt etiam à Ferraboſco, Illuſtriſs. Ciampino, atque Fontana ſuis in tabulis oſtendatur, ut propius à fonte notitiam haurirem. Ille enim juſſu Pauli V. antequam deſtrueretur, ibi fuit coloribus expreſſus, ne ob aliorum inciſorum vel incuriam, vel importunam delineandi elegantiam ab antiqua veritate aberrarem. *Fig. 5.*

Aſſurgebant itaque prædictæ quinque naves non pari altitudine, ut patet. Binæ enim A B mediæ navi propinquæ palmos 82. explebant extremæ C D 62. media E 170. totidemque tranſverſa, in qua Apſis erat centum alta palmorum.

Quatuor ordinibus columnarum diſtinguebantur Naves, hac tamen cum varietate, quod majoris navis columnæ 40. palmos in longitudine, in craſſitie ſex continerent; columnæ verò minorum navium palmos 26. altitudinis, quatuor craſſitiei juxtà Illuſtriſs. Ciampini relationem, vigintiſex cum dimidio juxtà Severanum.

Quoad verò columnarum numerum non omnium Auctorum par eſt relatio. Martinus Ferraboſco, Joannes Severanus, Illuſtriſs. Ciampinus, & Eques Carolus Fontana in ſuis tabulis Ichnographicis tribuunt ſingulis ordinibus, juxtà Alpharani delineationem columnas 22. quatuorque indicant in navi tranſverſa, quæ ſimul numeratæ numerum explent 92. Oldoinus verò ponit vigintitres, quæ cum aliis quatuor tranſverſæ navis compleat numerum 96.

Undè nàm Tyberius Alpharanus deduxerit ſingulis ordinibus columnas 22. inhæſiſſe haud ſcio. Ille quidem primus omnium expreſſit ſuam ichnographiam, nempè anno 1589. ſub Sixto V. ne (ut ipſemet ſcripſit Eminentiſs. Cardinali Evangeliſtæ Pallotto Sixti V. Prodatario, & Baſilicæ Archipresbytero, novique Templi Protectori) ſacræ, ac vetuſtiſſimæ ædis devotio periret, & ideò magno labore, ſtudioque, & fidis menſuris ſe delineaſſe affirmat; verùm cum eo tempore antiqua Baſilica integra non extaret, ſed tantum pars ejuſdem, ab undecima videlicèt columna atrium verſus extenſa, facilè reor illum decipi potuiſſe exprimendo 22. tantùm

columnas. Hanc suspicionem in meam mentem injecit Maffeus Veggius in cap. I. cum diceret: *Constantinum excitasse Basilicam centum marmoreis nobilibusque columnis sublimem*. Eam auxit S. Gregorii Turonensis relatio. Hìc enim Vir sanctissimus, & Scriptor egregius Basilicam Vaticanam describens, sic ait: *Quatuor ordines columnarum valdè admirabilium numero 96. habens; habet etiam quatuor in Altare, quæ sunt simul centum*. Ex hac relatione, quæ pro certa habenda profecto est. (Ille enim tempore Gregorii Magni limina Apostolorum visitavit è Gallia) inferendum putò singulis ordinibus columnarum columnas 23. fuisse collocatas, & in navi transversa alias quatuor, quibus si totidem addantur columnæ Altaris, efficietur numerus centenarius ab eodem Turonensi relatus.

Lib. I. c. 28. de glor. Mart.

In vita Tom. Bibl. PP.

Præter hunc columnarum numerum Joannes Severanus De Septem Ecclesiis, aliàs duas refert, quibus arcus major in capite navis mediæ incumbebat, qui Arcus triumphalis dicebatur, ob rationes ablatas ab Illustriss. Ciampino De Veter. Monim. cap. 22. Verùm, quia nullum antiquum citat Auctorem, & à Sancto Gregorio Turonensi numeratæ non fuerunt, illas ultrà centum extitisse affirmare non audeo. De his columnis scribens Pompejus Ugonius affirmat non omnia earum epystilia perfecta fuisse, sicuti nec bases, quod accidisse putat ob vehemens desiderium, quo flagrabat Imperator Basilicæ molem, brevi temporis intervallo absolutam, contemplandi. Quamobrem Joannes Severanus refert Inscriptionem cuidam epystilio incisam sic: DIVO TITO DIVI VESPASIANI F. VESPASIANO AUG. IMP. CAESAR D. NERVAE F. NERVA TRAJANUS GERMANICUS DACICUS PONT. MAX. TRIB. POT. COS. PP. FECIT. Columnis medianæ navis epystilia imposita parietem sustinebant, singulis verò minorum navium supra capitula, loco epystiliorum arcus imponebantur parietes sustinentes. Per multiplices fenestras lux Basilicam irradiabat, nàm frons ejusdem in mediana navi, orientem Solem respiciente, sex patebant in duplici ordine dispositæ 22. palmis altæ, 14. latæ; supra has unica alia rotunda, cujus diamater palmis 14. erat æqualis. Repræsentantur hæ fenestræ in Tab. 5. Figura 2. sub num. 1. 2. 3. 4. 5. 6. & 7. sicuti pariter Figura 3. ejusdem Tabulæ Scenographicæ indicantur fenestræ, quæ in utroque latere medianæ navis inerant numero undecim, sese è regione spectantes, ejusdem amplitudinis, palmis scilicet septemdecim in altitudine, duodecim verò cum semisse in latitudine. Posteriorum, ac minorum navium parietibus totidem etiam inerant fenestræ.

Pag. 38.

Pag. 198.

Pag. 96.

Pag. 41.

Navis insuper transversa sexdecim fenestras ostentabat, quæ fenestris majoris navis omninò pares ità erant dispositæ, ut partem meridionalem binæ, & binæ Borealem respicerent, orientali verò sex, totidemque occidentali opponerentur. In apsidem quoque per quinque fenestras, palmis tredecim altas, & undecim latas, lux ingrediebatur. Inerant insuper aliæ duæ minores fenestræ in facie Basilicæ, quarum beneficio naves hinc indè mediæ proximæ illuminabantur; quæ omnes numerum explent septuagesimumquartum. Has numeratas inveni apud Illustriss. Ciampinum. Quamobrem nescio, quo fundamento ductus præclarus quidam nostræ ætatis Scriptor affirmare possit fuisse octogintaocto, nisi fortasse addendæ sint extremis navium

C. 4. pag. 34.

parie-

parietibus aliæ vigintiduæ, ficuti de aliis navibus dictum eft, quarum numerus, fi fuperiori addatur, efficiet fummam nonagintafex feneftrarum. At apud nullum Auctorem inveni has poftremas feneftras indicari, nec in ulla Ichnegraphica delineatione exprimuntur. Putò tamen aliquas inibi fuiffe, ficuti in Bafilica Divo Paulo in via Hoftienfi dicata videmus, quam fcimus à Magno Conftantino conftructam, Vaticanæ parùm diffimilem.

Bafilicæ demùm muri ex lateribus coctis ædificati craffitie fex palmos fuperabant, verùm octo non excedebant. Pavimentum rotundis, quadratis, & difcoloribus compactum erat marmoribus. Tectum magnis quadratis trabibus compofitum, fupra navim majorem, & transverfam tegulis fexquipedalibus ex ære corinthio deaurato imbricatum, fupra cæteras verò naves lateritiis, quarum aliquas fuo tempore fupereffe tradit idem Alpharanus. Cap.1. Refert Jacobus Grimaldus, qui aderat, cum vetus Bafilica fub Paulo V. diructa fuit, quòd *Tectum navis ejufdem majoris opertum erat tegulis æneis, quas Anaftafius fcribit in vita Honorii Papæ I. ex confenfu Eraclii Imperat. ex Templo Romuli ad hanc Bafilicam tranftulit, anteà inauratas. In aliquibus tegulis plumbeis legebatur Alex. PP. III. Innocent. PP. II. Innocent. PP. III. Cœleftinus PP. III Benedictus PP. XII. Frater Romanus, quæ nomina indicant reftitutum ab iis Pontificibus. Romanus nomen erat Artificis figlinæ, & tegulæ vetuftiffimæ, ibi funt antè Conftantini tempora, quarum duæ funt in Archivo, aliæ in tecto Alexandri VI. Pii V. Gregorii XIII. Tegulas non multas à Theodorico Afiano Rege fortafsè oblatas fuiffe, ipfæmet tegulæ teftantur, quarum duæ funt in Archivo cum his litteris. Regnante D. N. Theodorico. Felix Roma, & regnante D. N. Theodorico bonæ Romæ.*

His placet adnectere quædam fragmenta MS. à Ferdinando Carolo, quæ poft Auctoris mortem magno ftudio collecta, Eques Carolus à Puteo in fuo Mufeo fervavit. Sic enim ille fcripfit de antiqua Bafilica pag. 124.
„ Illius longitudinem in palmis feptingentis & quinquaginta, latitudinem
„ in ducentis trigintaquinque produxit (Conftantinus) ut vaftiffimam
„ Gajani Circi aream utraque dimenfione fuperaret. Longitudinem univer-
„ fam duas fecuit in partes, quarum alteram trecentos quinquagintaquinque
„ palmos atrio deftinabat, Bafilicæ alteram. Spatium Bafilicæ duas item in
„ partes diftribuit, alteram navem appellaverant, vel corpus Bafilicæ, Bafi-
„ licamve ipfam, vel ambulationem calcidicam, vel caufidicam, reliquam
„ partem appellavere, quæ in capite Bafilicæ in latitudinem Bafilicæ ità
„ extendebatur, ut utrinque extenderet brachia extra latitudinem Bafilicæ
„ per palmos 40. undè T litteræ figuram videretur exprimere, è longitu-
„ dine media caufidicæ caput exftat, in femicirculum definens, cujus pro-
„ funditas palmorum 40. ut exceffus brachiorum fupra latera idem effet in
„ exceffu apfidis, fupra calcidicam, latitudo verò eadem cum altitudine calci-
„ dici, fcilicet palmorum 70. Bafilicæ longitudo tres in partes dividebatur,
„ quarum media utrinque 44. columnis fepiebatur, reliquæ partes duæ duobus
„ columnarum paulò minorum ordinibus duas item in partes fecabantur,
„ quapropter cum quatuor columnarum ordines longitudinem Bafilicæ defi-
„ gnarent, ambulationes quinque videbantur, quarum media maxima.

Perpetuus murus latitudine palmorum decem universam aream ambiebat, nunquam interruptus, nisi quam in utroque apsidis latere spatium duorum ostiorum ad occidentem præseferebat, in fine verò orientem Solem spectante quinque spatia vacua relicta sunt tria in ambulatione media, in proximis lateribus duo, singula scilicet in singulis. Cuspis apsidis, illiusque summa testudo centenos in palmos assurgit. Septuagenis tamen palmis à culmine calcidici superatur. Maxima porticus, quæ & media, majorque navis etiam appellatur, reliquas utrinque sitas minores porticus pari celsitudine supergreditur, Basilicæ corpus jam anteà quinque porticibus distingui, perficique docuimus, quæ mediam, maximamque utrinque claudunt, duplo celsitudinis proportione superantur à maxima, minimas verò, & extremas quarta altitudinis parte præstant, maxima namque in altitudinem centesimi septuagesimique palmorum erecta consurgens mediis longè supereminet ad octuagintaquinque palmorum sublimitatem, vix assurgentibus, postremas verò ad latera Basilicæ conversas sublimi vertice despicit ægrè ad sexagenos palmos egressas.

Frontis parietem nunc in cacumen elatum, nunc demissum ad minores porticus, & in infimas dejectum, pluribusque luminibus apertum varia quoque altitudo determinat. Hactenus supradictus Auctor, qui in pag. 196. & 198. hæc alia subdit de fenestris, & portis loquens.

Nunc quot, quantisque luminibus pateret, expediam; ab ipsis orientalis oræ portis, Basilicæ facies primò quinque januis ingentibus aperiebatur. Tres mediæ pari lumine in senos, & denos pedes latitudine extensa, altitudine undetricenos attingente. Duæ etiam portæ in occidentem patentes, quibus altitudo palmorum duodeviginti, latitudo verò decem. Septem luminibus Sol exoriens septemplicem Divini spiritus radium, quo Fidelium mentes instruuntur clarè designant, ex orientali pariete mediam Basilicæ porticum perlustrans, ingenti luce totam demùm replebat hoc ordine, ut ad summum fastigii culmen paries in orbem excisus, quindecim palmorum diametrum vacuam radiis permeantibus relinqueret, inferne verò paribus inter se intervallis distantes tres fenestras, totidemque sub istis aperiret altitudine vicenum duorum palmorum latitudine ferè quindecim, cujus etiam magnitudinis, & formæ fenestris duabus & viginti in utroque latere patentibus præclara diurni syderis luce eadem media porticus perfundebatur parietum fenestris, ità per intervalla distributis, ut cuique tertiæ columnæ parietem ferenti fenestræ responderent, seseque è regione respicientes, non minùs diei claritate, quàm ordinis pulchritudine Basilicam illustrarent, minores porticus utrinque ad mediam sitæ pari quoque numero fenestrarum claro lumine perfundebatur, iisdem intervallis dispositis, sed paulò minore amplitudine, cum altitudo palmos septenos & denos non excederet, nec latitudo ternos & denos attingeret. Transversa porticus, quàm calcidicum appellavere, per fenestrarum sexdecim lumina aperto die perfruebatur, ad luminum mediæ porticus amplitudinem, & ordinem prorsus conformata. Eam ordinis dispositionem, ut dextrum crucis brachium octonis luminibus, totidem sinistrum aperiretur, & in ipso dextro duo ad meridiem, ad orientem tria, totidem ad occidentem excisa, è regione se invicem respicientia; in sinistra

ad

ad Boream duo, tria ibidem ad orientem, totidemque ad occidentem pari prorſus collocatione paterent. Apſis ipſa quinis feneſtrarum luminibus in illius circuitu per æqua intervalla radiantibus diteſcebat. Luminum altitudo ſenis & denis, latitudo undenis palmis continebatur, ut crucis, per quam utraque facta ſunt, unum caput, peſque pari prorſus luminum fulgore niteret.

Antiquæ Baſilicæ ſummam adiiciemus, ſi parietibus tectum impoſuerìmus. Nemo dubitabit lacunaria laquearibus abiegnis miræ longitudinis contexta, cum mediæ porticus latitudo aream centeſimum ac ſenum palmorum occuparet. Superiori anno hujus ſæculi ſexto ipſi vidimus die, quæ anniverſaria dies eſt obitus Julii II. Pontificis Templi fundatoris, die 21. Februarii hora 21. cum dimitteretur tecti trabs illa, quæ porticus mediæ tectum fulciret, prima fronti Baſilicæ orientali proxima, eamque humi jacentem centenos & terdenos palmos egreſſam, longitudine ſolida, & craſſitie, non ſine Urbis admiratione ſumus dimenſi, quo tempore ſuperſtitem Baſilicam deponebant. Ingentibus trabibus, ingenteſque abiegnæ tabulæ fuerant impoſitæ, quod non exiguum decus, nec infirmum lacunaribus robur adjecit. Trabes ipſæ tecti univerſi contignationi tranſtra præſtiterant. Tranſtris capita cantariorum quoque, vel tignorum ingentium ſuper impoſita, quæ utrinque deducta ad culmen ipſum convenientia ſimul jungebantur, & firmiſſimis binis capreolis connectebantur, quorum alter à ſummo culmine ad medium tranſtri, alter in modum crucis priorem capreolum ſecans ad cantarios pertingebat. Canteriis Templa modicis intervallo diſpoſita, Templis aſſeres impoſiti, aſſeribus lateritii imbrices magni ſuperſtructi, ſicque ampliſſimi tecti moles adverſus ſævientis cœli tempeſtates firmiſſima contignatione ſolidata diutiſſimè perſeveravit.

Pavimentum collucentibus lapillis in exiguam magnitudinem ſectis, varioque colore micantibus nitens, innumeras rerum formas per laborem plurimum ex ipſorum lapillorum multiplici genere coagmentatas, & circumvertentium ſeſe ſpirarum nexu diſtinctas referebat, auro etiam interlito, non ſine incredibili divitiarum contemptu in Vaticanæ Baſilicæ decus effuſarum, inter ingentes marmorum tabulas, maculiſque præſtantes, à rotunditate rotas appellatas, quæ mortalium pedibus terebantur. Hucuſque citatus Auctor, cujus enarrationem cum ſupra à nobis expoſitis conferre poterit Lector inſpiciendo Tabulam 5. Ichnographicam, quæ Baſilicam per longum diviſam exhibet.

Illam ſuo calamo delineavit Florentiæ Eques Carolus Fontana in Bibliotheca MS. Medicea, ubi Auctographum mihi retulit à ſe viſum eſſe, tempore Georgii Vaſari Romæ exaratum, eamque exponit in lib. 2. cap. 10. de Templo Vaticano; ubi tamen adverto aliquos errores irrepſiſſe, fortaſsè Inciſoris incuria; nàm numero 7. falſo indicantur domicilia Sacerdotum, & aliorum Baſilicæ adminiſtrantium, cum certum ſit in ea parte fuiſſe Palatium Pontificium ab Innocentio VIII. extructum, ut refert Oldoinus cum aliis tom. 3. his verbis: Innocentius VIII. ædificandi ſtudioſus inſignes in Palatio Vaticano in primo atrio habitationes, inter quas unum amplum, & verè regium habitaculum extruxit. Indicatur hoc Palatium caracteribus Col. 97.

expreſ-

expreffis in pariete ejufdem Palatii, quod juffu Pauli V. in cryptis Vaticanis depictum fuit, fic: *Palatium Innocentii VIII.* Secundò, in facie Bafilicæ non indicantur feneftræ in primo ordine difpofitæ. Tertiò, affirmatur fub numero 10. indicante januas Bafilicæ, fuiffe ipfis impofitam Naviculam Divi PETRI à Jotto extructam; cum manifeftè conftet dictam navem extitiffe in parte oppofita occidentali plagæ obverfam, ut fuo loco dicemus. Illud etiam advertendum hanc meam fcenographicam tabulam in eo diffentire, quod 23. columnas in longum difpofitas demonftret, non verò 22. ut præclarus Architectus delineavit in fua.

CAPUT VI.

De Circo Neroniano fub Bafilica latente.

NTEQUAM ad ulteriora procedamus non incongruum erit indicare Neronianum Circum, fupra quem Bafilicæ fundamenta Conftantinus extruxit, quandoquidem dubitatio circa illum exoritur, quam ad trutinam revocare jucundum æque, ac utile fore arbitror erudito Lectori. In eo (fcripfit Maffeus Veggius) non fatis
Lib. 1.
„ fummam Dei bonitatem, ac fapientiam admirari, atque laudare poffu-
„ mus, qui locum, ubi omnium libidinum irritamenta, omnia fcelera,
„ omniaque mala, & atrocia facinora exercebantur, mutatis contra longe
„ contrariis conditionibus omnium virtutum portum, omnifque Religio-
„ nis, & Sanctitatis columen effe voluerit.

Lib. 7. c. 13. Præmitto igitur relationem, quam ex MS. Jacobi Grimaldi fe accepiffe narrat Famianus Nardinus his verbis: Anno 1616. dùm Scalæ Sancti Petri amoverentur, apparuerunt muri antiqui reticulati craffi, qui videbantur fuiffe è ruinis turrium Circi, ibi repertus fuit æreus nummus Agrippinæ Aug. Dùm fundaretur hæc altera Vaticani Templi pars fub Paulo V. infpectum eft Circi longitudinem fuiffe palmorum 720. Romanorum, latitudinem 400. Area, ubi ludi edebantur, lata palmorum 230. Incipiebat ab infimis gradibus Bafilicæ, definebat ubi nunc eft Ecclefia Sanctæ Marthæ retrò apfidam ad occafum. Obelifcus erat in medio, qui locus nunc eft retrò Sacellum Chori. Extremus Bafilicæ paries, & duplex columnatum Sanctifs. Crucifixi, & S. Andreæ fundatum erat fupra tres magnos parietes Circi Caii, & Neronis fupradicti. Similis erat Circo Caracallæ, qui hodiè pro majori parte extat, altis utrinque parietibus cinctus erat ternis ab una parte, fuper quibus extabant dictæ naves Sanctifs. Crucifixi, & S. Andreæ, & ternis ab altera, ubi nunc eft Cœmeterium Campi Sancti, qui fe in longum trahentes lateritii fuftinebant olim arcuatos fornices, in quibus fedilia extabant pro fpectatoribus. Inter utrumque parietem fpatium latum palmorum 42. & femis erat. A capite ad pedes nullum impedimentum, fed tanquam tabulationes, & curritoria è ruinis ipfis confpiciebantur. Horum parietum poftremum in Circum refpicientem, dùm terra fundamenti Chori egereretur, menfurandum curavi. Altus erat paries ipfe ab

area

area palmis 35. semis, latus palm. 14. fundatus palm. 30. Hactenus Grimaldum scripsisse refert Nardinus loco citato.

Hæc etiam omnia affirmat Severanus, citatque librum quartum Maffei Veggii, addens hæc verba: *Il che tutto si è osservato nel gittare à terra la Chiesa vecchia di San Pietro*; sed errorem (ex Scriptoris fortasse incuria, vel Impressoris) irrepsisse arbitror, cum Veggius in lib. 4. nullum prorsus verbum scripserit de Circo Neronis, sed tantùm in lib. 1. ubi hæc habet: *Ubi nunc Basilica Sancti Petri est, Circus antè Caii, & Neronis erat, cujus adhuc reliquiæ magna ex parte extant.* Pag. 8. de Sept. Eccl.

Quamobrem ne aliorum relationibus in aliquem errorem inducerer in Archivo Vaticanæ Basilicæ Grimaldi Auctographum recognovi, & quamplurima verba inveni à Nardino mutata. Hæc enim scripsit Grimaldus in libro Instrumentorum Authenticorum pag. 116. [Dùm fundaretur hæc „ altera pars Templi, inspectum est Circi longitudinem fuisse pedum 540. „ qui sunt palmi 720. latitudinem pedum 300. qui sunt palmi 400. „ Area, ubi ludi edebantur erat altitudinis pedum 372. semis, qui sunt „ palmi 230. Incipiebat ab infimis gradibus Basilicæ, desinebat ubi nunc „ est Ecclesia Sanctæ Marthæ retrò novam apsidam ad occasum, Viam „ Triumphalem, nunc Sancti Spiritus appellatam respiciebat. Obeliscus erat „ in medio, qui locus nunc est retrò Sacellum Sixti IV. brevi demoliendum „ pro novo ibidem Choro ædificando. Basilicæ, ejusque atrii pars illa, „ quæ ad meridiem vergit cum Palatio Archipresbyteri in summo graduum „ posito fundata erat supra tres memoratos parietes. Ad ædes ipsas Archipresbyteri circa finem, vel caput fuisse docet hodiè murus ex quadratis lapidibus fabrefactus ab ea parte in semicirculum vergens. Altis utrinque parietibus cinctus erat, ternis ab una parte, super quibus extabant naves Sanctissimi Crucifixi, & Sancti Andreæ, & ternis ab altera in loco, ubi nunc est Cœmeterium Campi Sancti. Hi se in longum trahentes lateritii, sustinebant olim arcuatos fornices, in quibus dicta sedilia extabant pro Spectatoribus. Inter utrumque parietem spatium latum pedum 32. semis, qui sunt palmi 42. semis. A capite ad pedes nullum impedimentum, sed ambulationes, & curritoria è ruinis ipsis hactenus conspicitur. Horum siquidem parietum postremum in Circum respicientem, dùm terra fundamenti Chori egereretur, mensurandum curavi. Altus erat paries ipse ab area pedes 31. qui sunt palmi 41. semis, latus palmis 44. fundatus pal. 30. Hactenus Grimaldus.

Huic narrationi aversatur Eques Carolus Fontana duplici quidem titulo. Collocat enim primò Circum diverso in situ; secundò, illum longiorem fuisse putat eo, quem Grimaldus affirmat. Placet hæc duo examinare, & primò de longitudine. Hanc asserit præfatus Auctor, dicendam fuisse à Grimaldo palmorum 1400. *Cum à Divæ Marthæ partibus ad veteris Basilicæ gradus, ab ipso Grimaldo tanquam limites Circi designatas 1400. palmi intercedant.* Errorem derivasse putat ex æquivocatione, supponendo totam Circi longitudinem comprehendi in distantia, quæ inerat inter Carceres, & priorem metam, sexcentos & octoginta palmos continente: spinam verò (videlicet lineam, quæ inter duas metas intercedebat, Lib. 1. c. 6.

sic

ſic ab antiquis vocatam) ait fuiſſe palmorum 1200. aream inter ſecundam metam, & muros, ubi ſedilia pro Spectatoribus erant, habuiſſe pal. 160. muros palmos 85. qui palmi 85. duplicati & cum aliis in unam ſummam collecti, efficiunt pal. 2210. Itaque area Circi juxtà Fontanæ documenta erat palm. 2210. quamvis ipſe poſt menſuras ſupra indicatas concludat areæ Circi longitudinem ſe reperiſſe 2040. palmos adæquare. Subſcribit tamen Grimaldo, aſſerenti latitudinem areæ interioris fuiſſe palmorum 230. & latitudinem murorum illam concludentium palmos explere ſingulis in partibus 85. qui in unam ſummam collecti efficiunt totius areæ latitudinem palmorum 400.

Ibid.

Qui nam ex his Auctoribus veritati propius acceſſerit, ex iis, quæ addam facilè deprehendi à Lectoribus poterit. Grimaldus enim teſtis oculatûs aſſerit extremum Baſilicæ parietem, & duplicem columnarum ordinem Sanctiſſimi Crucifixi, & S. Andreæ fundatum fuiſſe ſupra tres magnos parietes Circi Neronis. Hoc idem Grimaldus confirmat in ſuo MS. de Sanctiſſimo Sudario, ubi ait, quòd die Mercurii 9. Maii 1607. in media nave veteris Vaticanæ Baſilicæ juxtà magnos ſepultos parietes Circi Caii, & Neronis, columnatum majus ſiniſtrum à Templi ingreſſu ſuſtinentes non longè à loco, ubi erat Sacellum Sanctiſſimi Sacramenti, dùm egererentur nova fundamenta ſubtus terram palmis 30. inventus eſt humi ſepultus æneus nummus quadrata forma habens in una parte claves decuſſatas, in altera Vultum Sanctum. Hoc pariter demonſtrat Iconiſmus ab ipſo Fontana compoſitus lib. 1. cap. 5. pag. 27. ſimilis illi, quem in majore proportione delineatum ad majorem claritatem hìc addimus Tabula 6. ſub num. 1. In eo paries A extremus Baſilicæ muro Circi B incumbit. Muro C primus columnarum ordo D. Altera verò columnarum ſeries E in muro F. Quibus poſitis ſupponi neceſſariò debet Circi aream talem locum ſub Baſilica occupaſſe, qualem in noſtra tabula Ichnographica aſſignavimus. In ea partes tranſverſis, & ſpiſſis lineolis obumbratæ parietes Circi indicant, lineæ nigerrimæ aream Baſilicæ à Conſtantino extructæ, partes verò, quæ punctis frequentibus exprimuntur ſub notis XX. novæ Baſilicæ ambitum à Summis Pontificibus ædificatæ.

Pag. 87.

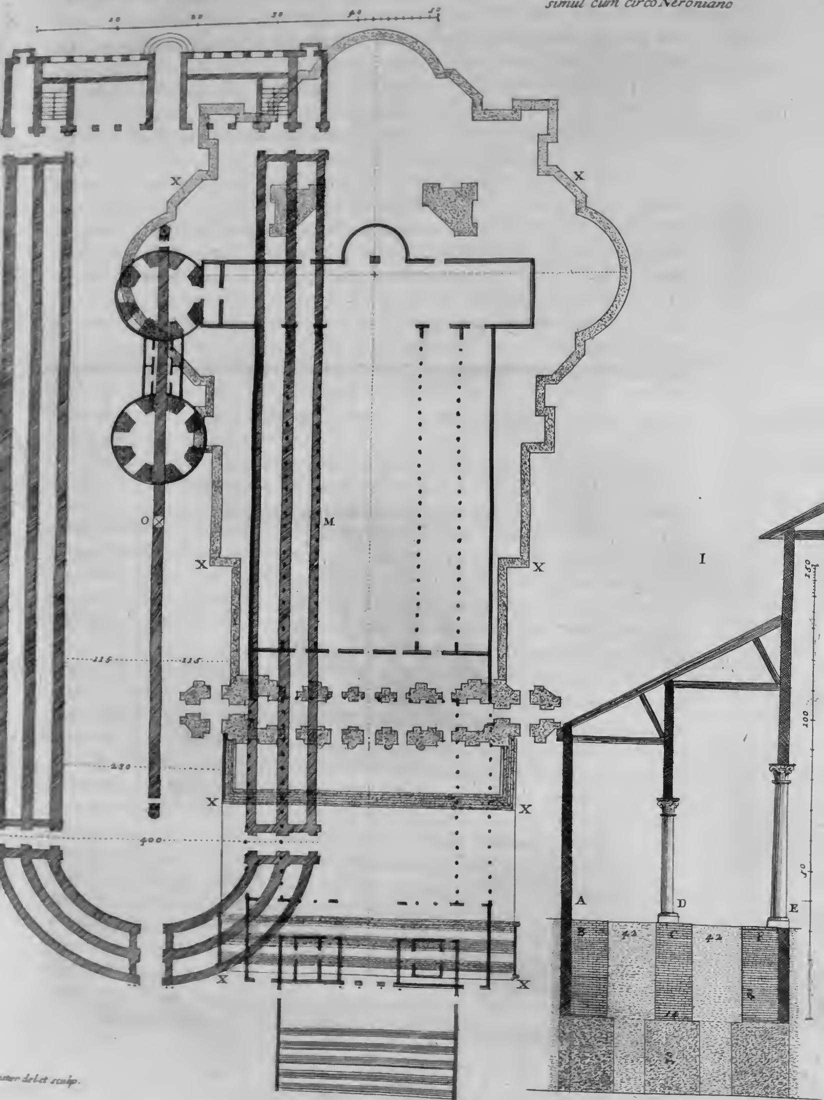
Fig. 6.

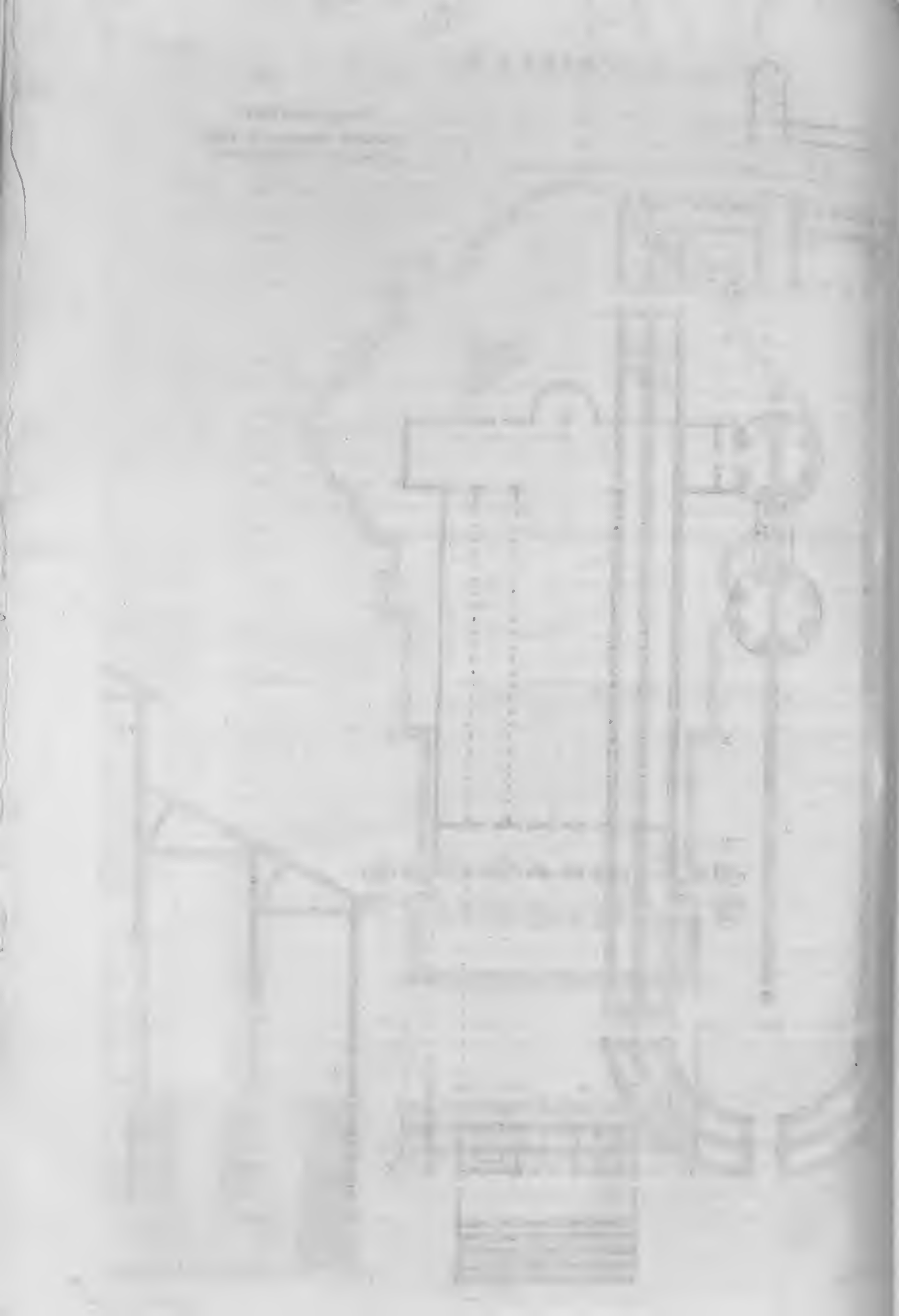
Si enim diſtantia accipiatur ab obeliſco O ad columnas ſecundi ordinis M beneficio ſcalæ palmorum, quam addidimus, invenietur palm. 200. illam adæquare, qui menſuræ à Grimaldo, & Fontana relatæ omninò reſpondent; reſpondent itidem Baſilicæ menſuris, quas in ſua tabula Ichnographica Alpharanus aſſignavit, ut conſideranti patebit. Si autem aliter Circo præſcribatur locus, falſo aſſeruiſſet Grimaldus ſupra ejus muros duplicem columnarum ordinem Baſilicæ fundatum, & magis obeliſcus diſtare debuiſſet à Baſilicæ parietibus, quam diſtabat tempore Sixti V. antequam ab antiqua baſi dimoveretur.

Lib. 1. c. 6. Nullo itidem pacto mihi ſuadere potui, quod laudatus Fontana exponit, deſignando Carceres in parte orientali, in occidentali verò partem Circi circularem; nec Circi longitudinem fuiſſe protenſam, *uſque ad Ruſticucciana domicilia*; (ſunt ejus verba) *ubi jam ad extructum recens theatrum patet acceſſus, quoniam ab eo ultrà Divam Martham æquum capit intervallum ad neceſſariam ludorum in eodem Circo diſpoſitionem.*

Inni-

ICHNOGRAPHIA
Basilicæ Antiquæ et Nouæ simul cum circo Neroniano

Innititur ille quidem auctoritati Pirri Ligorii, qui folio 3. loquens de tali Circo, affirmat illum pervenisse usque ad locum, ubi nunc Templum Divæ Mariæ dicatum, vulgò dictæ Transpontinæ; verùm tali Auctori non esse tutum credere animadvertit Pompejus Ugonius in notis MS. *cum litterarum plane rudis ille fuerit, licèt antiquitatum curiosissimus indagator.* Si enim obeliscus in medio Circi collocatus erat (ut omnibus monimentis clarissimè probatur) nullo profectò modo ipsius longitudinem adeò productam fuisse persuadere nobis licèt, ut à meta ad carceres palmi interfuerint 680. à meta verò ad circularem partem palmi 160. sed æquali spatio utrasque partes extendi. Idipsum ex multiplici capite confirmatur. Putat eruditissimus Famianus Nardinus in sua Roma cap. 13. Circi extremitatem in parte occidentali non pervenisse ad locum, ubi Divi Petri Corpus Anacletus humavit, quod si à veritate hìc Auctor aberrat, negari saltèm non potest ulteriùs extendi non potuisse ob imminentis Vaticani collis impedimentum (erat enim, ut idem Nardinus notat ibid.) *Circo chiuso in Orti privati, e perciò non grande.* Si autem à meta ad carceres palmi inerant 680. cujus longitudinis Fontana ait *fuisse necessitatem ob vehiculorum exitum, ingressumque in curriculum commodiorem*, palmi verò 160. *à meta ad circularem partem*, profectò obeliscus non fuisset in medio Circi, & totius Circi longitudo adæquasset palmos 2040. juxtà Equitis Fontanæ documentum.

De Antiq. Rom.

Extant in Biblioth. Barbarina.

Fontana pag. 34.

Pag. 477.

Quod si propè Rusticuccianam domum, vel ad ædem Beatæ Virginis, vulgò Transpontinæ, aliquod Circi vestigium recognovit Ligorius, ac propterea Circi Gajani finem inibi extare indicavit, eum fuisse deceptum ostendunt documenta eruditissimi Ferdinandi Caroli, qui cap. 9. sect. 2. notat *in agro Vaticano duos Circos à se fuisse repertos, quorum alterum à Gajo inceptum, Nero vel perfecit, vel exornavit*, seu potiùs frequentibus ludis, & cæteris Circensibus spectaculis celebravit, quem lateri collis innixum ad meridiem ponè triumphalem viam reposuerunt Auctores, ex vestigiis repertæ rei, & veterum monumentorum fide, supra quem Constantinus Basilicam excitavit; alterum verò invenerunt ad boreales montis radices in Domitiæ Neronis amitæ hortis, qui Principis scelere quæsiti cognomentum à Domino duxere; Gajani autem Circi situs, ità fuit, ut illius carceres ad occasum diei spectarent, meta verò intueretur ortum. Neroniani verò carceres ad ortum, meta ad occasum verteretur; ea loci propinquitate, ac dispositione, ut inter utrumque Circum triumphalis ager extenderetur, ad flumen usque productus, & utraque utriusque Circi meta invicem ità sese respicerent, ut linea recta in longitudinem stadii inter utramque deducta desineret in utramque. Hactenus præclarus hìc Auctor. Verùm cum alii Auctores referant Circum Neronis fuisse in hortis Domitiæ in pratis Romæ proximis, ejus indaginem ommitto, illudque prosequor, quod de Gajano Circo constat ex rationibus indicatis. Non igitur potuit ad talem longitudinem Circus ille protrahi, tùm quia triumphalem viam occupasset, quæ ad latus Circi ad pontem usque Vaticanum rectè protendebatur, ut notum est Romanarum antiquitatum Peritis.

Apud Severan. pag. 283.

Habemus insuper ex narratione Grimaldi Circi caput hoc est partem

illam, quæ *in semicirculum erat inflexa*, fuisse in parte orientali; nempè, ut ille ait, *ad ædes Archipresbyteri*; quod potest primò confirmari ex descriptione allata à Michaele Angelo Rubeo in suo libro, cui titulus *Ritratto di Roma moderna*, in quo loquens de Templo Divæ Marthæ, ait: *Da questa parte si entrava nel Cerchio di Cajo Nerone*. Confirmatur secundò ex antiquæ Urbis imagine delineata ab Onuphrio Panvinio, in qua pars Circi, ubi erant Carceres, occidentalem plagam respicit. Quæ omnia luculentiùs explicat Relatio Ferdinandi Caroli, qui Templum Vaticanum Martini Ferrabosci cælo expressum illustravit. Hæc ille habet cap. 11. sect. 2. scribens de Circo Caii: Trans ipsius Circi inter Janiculi radices, dextrumque Vaticani latus ad Solis occasum vertitur, Carceres, & oppidum ad ipsam Divæ Marthæ aram pertingunt. Magnus obeliscus in media parte Circi, atque adeò in ipsius centro locatus, ad apsidem novi Templi, quæ in meridiem surgit, attollebatur. Longitudo Circi fuit palmorum vicenum super septingentos, latitudo quadringentorum. Arenæ spatium in latitudine ducentorum triginta palmorum extensum; Circi latera ità constituta, ut lævo triumphalis via, dextro triumphalis ager attingeretur. Basilicæque postea conditæ dextera pars dextero Circi latere superincumberet, sinus verò Basilicæ, quas naves vocant Apostoli Andreæ, & Christi crucifixi titulis insignes, tribus lateris ejusdem parietibus imponerentur; Ternis utriusque lateris parietibus fornices superjecti, fornicibus caveæ gradus impositi; Tres igitur lateris cujuscunque parietes spatia duo penitus vacua fornicata, fornicibus medio intergerino parieti superstructis, perpetuam in laterum longitudinem ductu, latitudinis palmorum duum & quadragenum, cujusque spatii celsitudo pro caveæ superstructæ modo, interiori depressior, erectior autem exteriori. Caveæ gradus, & Circi latera ad Carceres non in circulum flexa visebantur, ut in Circo Maximo, qui ad ovi figuram fuerat detornatus, sed in oppidi turres, & carcerem parietes pinnis conspicuos, in rectumque consistentes incurrentia; in summo autem Circo *ad gradus Basilicæ*, gradus caveæ, & Circus ipse in semicirculum flectebatur. Id paries inorbem circumactus testatur è quadrato lapide in dirutarum ædium solo repertus, cui pars Basilicæ, & ædes ipsæ impositæ fuerant. Summa circulationis extremæ curvatura ibi desinebat, ubi nunc imi gradus marmorei in aream Templi demittuntur è regione Turris angularis in austrum surgentis. Huc usque præcitatus Auctor, de quo Matthæus Raderus epist. ad Leonem Allatium scripsit: *Ferdinandi Caroli Typus Templi Vaticani, usque adeò placuit, ut judicarim nihil posse fieri illustrius*.

Pag. 42. Lib. de lud. Circ. pag. 7. Apud Severan. pag. 271.

Pag 8. Illi adde Joannem Baptistam Severanum, qui de Septem Ecclesiis agens, eundem Circum describit his verbis: Cominciava questo Cerchio dal luogo, ove era la Chiesa di Santa Marta, d'onde aveva ancora l'entrata, ed arrivava agli ultimi scalini delle scale antiche di San Pietro, come si è visto nella demolizione del Palazzo dell'Archipresbiterato, che era già sopra di dette scale, dove si sono trovati i muri in forma di semicircolo; e si vide ancora nel muoversi le dette scale, quando Paolo Quinto di felice memoria l'anno del Signore 1616. le fece ritirare piu vicino alla Chiesa, trovandosi i vestigii di esso Cerchio, ed alcuni

muri

„ muri antichi reticolati, e grossi, li quali erano delle torri, che aveva
„ intorno il medesimo.

Quamobrem ab his magni nominis Auctoribus edoctus, Ichnographiam Circi exposui omninò diversam ab ea, quam mente conceperam, percurrens librum Equitis Caroli Fontanæ, antequam eorum narrationes mihi innotescerent. Porrò illum delineavi rejecta mensura palmorum 680. ab eo assignata spatio, quod inerat inter carceres, & priorem metam, instructus à Bartholomæo Marliano, qui cap. 17. Urbis Typographiæ ait: *In curriculo Circi duas metas pari intervallo utrinque positas fuisse, circum quas equi, & quadrigæ currebant.*

Vidimus hæc metarum æqualia intervalla in Numismate Augusti apud Hubertum Golzium. Vidimus in Numismate Antonii Caracallæ, & Alexandri Imperatoris apud Augustinum. Vidimus in Nummis, quos pag. 50. libri de ludis Circensibus refert Panvinius. Vidimus demùm in Circis à Jacobo Lauro ære incisis Romæ anno 1612. ex antiquis monimentis, in quibus metæ æquè distant à turribus, & carceribus. Quod si in Circo Caracallæ ab Equite Fontana citato, & ab Onuphrio Panvinio pag. 56. expresso, meta, carceres respiciens, magis ab eis distat, quàm alia ab extrema, & opposita Circi parte, vix illa demonstrat distantiam unica vice duplicatam, non verò sexies, quàm Fontana in Circo Caii fuisse vulgavit; nec unius Circi forma, in quo fortasse metæ non æquè distabant, similem statuere cæteris debet, quorum diversam fuisse plurima tùm paginarum, tùm Nummorum, ac Lapidum monimenta clarissimè contestantur. Dixi *fortasse*, nàm Famianus Nardinus accuratissimus Romæ antiquæ Scriptor, in Icone, quàm affert pag. 412. metas ejus describit æquali spatio distantes à Carceribus, & muris oppositis. Tab. 71. no. 4. & 6. Tab. 54. num. 14.

Itaque ut Grimaldo testi oculato fidem præstemus, asserenti Circum Caii principium habuisse circa finem ædium Archipresbyteri, in has rationabiles mensuras ejusdem aream divisimus, videlicèt:

Ab obelisco ad caput spinæ, hoc est mensuram spinæ medietatem comprehendentem	palm.	360.
Spatium à meta occupatum	palm.	30.
Spatium pro cursu æquale spatio latitudinis mediæ areæ	palm.	115.
Muros, ubi sedilia pro Spectatoribus	palm.	85.
In altera parte medietatem spinæ	palm.	360.
Spatium pro meta	palm.	30.
Spatium pro cursu	palm.	115.
Spatium occupatum à Turribus, sub quibus erant Carceres	palm.	110.
Qui in unam summam collecti, efficiunt	palm.	1195.
His si addantur	palm.	45.
Erit numerus	palm.	1240.

Qui numerus in Tabulis Ichnographicis tùm à Martino Ferrabosco, tùm à Fontana, & Alpharano delineatis, repertus est effici à duabus distantiis, videlicèt à fine ædium Archipresbyteri, ubi Circi principium, juxtà relationem Grimaldi:

Ad obeliscum distantia	palm.	540.
Ab obelisco ad Templum Sanctæ Marthæ	palm.	700.
Qui efficiunt summam supradictam	palm.	1240.

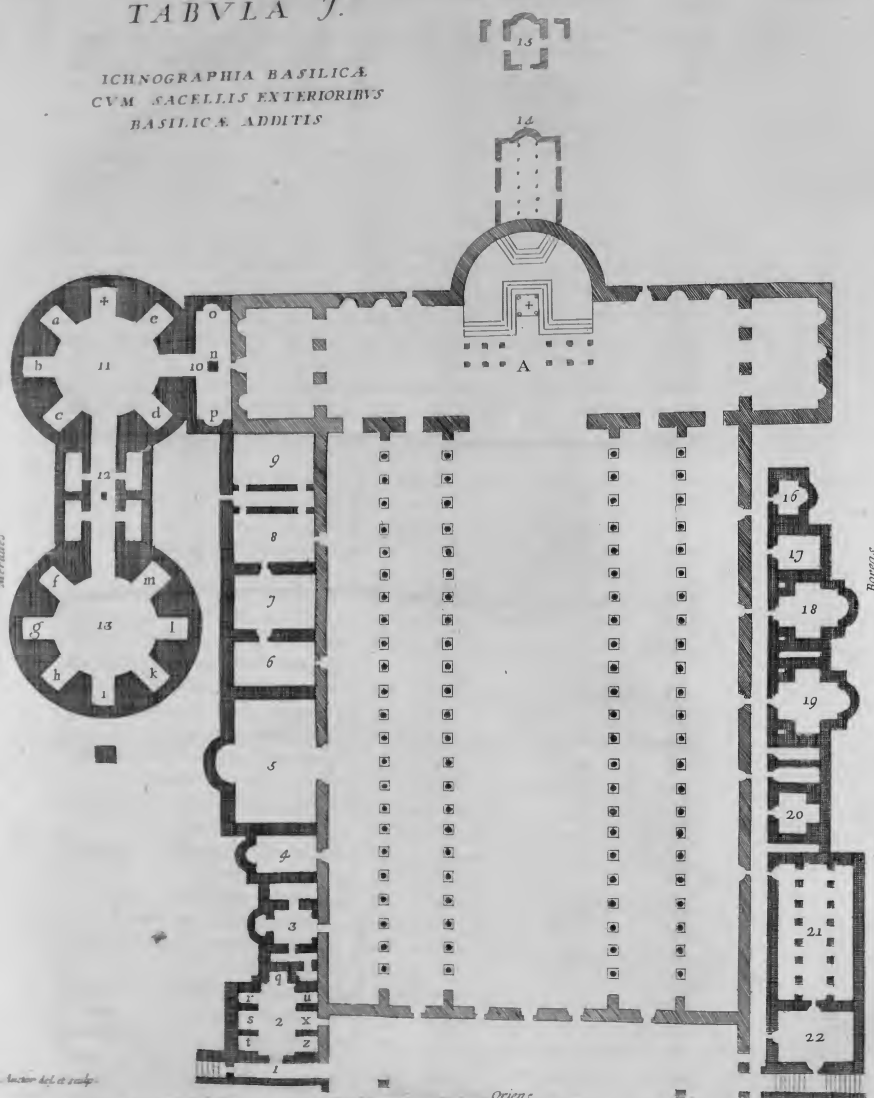
Quod verò supersint palmi 45. non ideò Grimaldi relatio claudicat, dicentis Circum desinere, ubi nunc est Ecclesia Sanctæ Marthæ; potest enim intelligi ea in parte finem habuisse, ubi propè inerat talis Ecclesia. Quod si Templum Sanctæ Marthæ tanquam terminum Circi rigorosè putandum esse non nemo judicet, tribui possunt pro libito palmi 45. qui superfuerunt, spatio quadrigis assignato, & carceribus proximo, pro cubiculis, de quo nihil ambigendum puto. Hæc de Circo dicta sint satis. Ad Basilicam igitur, quo jam pridem fertur animus, stylum, oculosque vertamus.

CAPUT VII.

De Fabricis Exterioribus Basilicæ additis.

CONSTAT ex tomo 1. Ughellii pag. 108. quinque Monasteria extructa fuisse circa Vaticanam Basilicam, videlicèt primum Sancti Stephani, secundum Sanctorum Joannis & Pauli, tertium Sancti Martini, quartum Sanctæ Theclæ, quintum Monasterium in Hierusalem dictum, apud Bibliothecarium in vita Leonis III. aitque Ughellius hoc constare ex duabus concessionibus, altera Joannis XIX. qui floruit anno 1014. & altera Benedicti IX. qui vixit anno 1034. in favorem Petri Episcopi Sylvæ candidæ factis. Maffeus verò Veggius lib. 4. asserit nunquam invenire se potuisse fundatorem Monasterii Sancti Stephani, neque apud *Historicos*, neque apud *Privilegia Pontificum*, *in quibus magna horum habetur notitia*. De his Monasteriis agit Illustriss. Ciampinus lib. 4. sect. 14. qui prudenter coniicit ea Monasteria ibi ædificata fuisse à Pontificibus, ut Monasticam vitam veluti in solitudine Monaci ducerent (erat enim Vaticana Basilica extrà Urbem posita) & Romanos Cives ad ejusdem vitæ studium excitarent, postquam circa annum 340. Anastasius Alexandrinorum Episcopus ab Arrianis sua è Sede pulsus, Romam venerat, ibique Monachorum institutionem promulgaverat; utcunque hæc se habeant, illud certum est quamplurima circa Basilicam tùm Monasteria, tùm Templa, ædiculasque fuisse extructa, quæ breviter singillatim indicabo, & præsertim, quæ Basilicæ parietibus conjungebantur, iis relictis, quæ ab eadem aliquo spatio disiuncta assurgebant.

Fig. 7. Adeamus igitur Tabulam 7. in qua gradatim discurremus, ut evitetur

TABVLA J.
ICHNOGRAPHIA BASILICÆ
CVM SACELLIS EXTERIORIBVS
BASILICÆ ADDITIS
Occidens
Boreas
Oriens
Auctor del. et sculp.

tetur confusio, quæ ex inordinata rerum serie legentibus stomachum excitat, ac tædium laboris. Incipiendo à latere sinistro sub numero primo indicatur.

1. Locus, in quo, ut affirmat Fontana, Pontifices *sacris indumentis amiciebantur*. At vestibulum Secretarii illum vocat Illustriss. Costagutus cum Alpharano, quod probabiliùs videtur; indecorum enim fuisset Pontificem Summum induere sacris indumentis in loco aperto, & omnibus obvio, ut patet ex ipsius delineatione.

2. Innuitur Secretarium, in quo Pontificum sacra supellex servabatur, & in eo Pontifices vestibus sacris induebàntur, cum è Laterano ad sacra conficienda Divi Petri Basilicam peterent. In hoc Secretario aliqua existebant Altaria. In loco q. erat Sacellum præcipuum, in quo Deiparæ Virginis Imago, quæ de Febribus nuncupabatur, collocata fuerat, translata de Templo antiquo, nunc Sacrario Basilicæ. r indicat Altare S. Jo. Baptistæ translatum de Familia Ursinorum. s Altare Sancti Sebastiani à Christophoro de Jacobatiis erectum. t Aliud sine nomine. u Altare demonstrat, ad quod fuit translata Imago Beatæ Mariæ ex columnis porticus. In loco X erat janua. In Z extabat Altare sine nomine.

3. Oratorium antiquum.

4. Oratorium, cui Sanctus Thomas Apostolus nomen dederat; illic à Symmaco Pontifice circa anno 500. extructum.

5. Sacellum, quod Sixtus IV. ædificavit ornamentis insuper additis. Ibi erant disposita sedilia in triplicem ordinem pro triplici Clericorum ordine Basilicæ inservientium. Addita hac inscriptione: *Edictum. Sedere in his subselliis nemo audeat, nisi Sacerdos, initiatusve sacris. Prophane quisquis es, procul esto*. Huic Sacello aditus erat peramplus sub magno arcu. Patroni ejusdem, ab eodem Sixto electi, erant Beata Virgo, Sanctus Franciscus, & Sanctus Antonius. Turrigius MS. cap. 6.

6. Sacellum indicat cum Altari, quod Zenus Cardinalis Venetus Sanctæ Mariæ in Porticu ædificavit.

7. Oratorium antiquum, ab Antonio Cardinali Cerdano restitutum, sed sine ullo Patroni nomine.

8. Sacrarium vetus ad sacram supellectilem servandam destinatum, supra illud erant cubicula pro Basilicæ Custodibus.

9. Bibliotheca Pontificia, ubi perantiquæ Pontificum, & Basilicæ scripturæ servabantur. Hanc fuisse supra Sacrarium affirmat Severanus, ubi cubicula pro Custodibus extitisse ex Alpharano retulimus. Pag. 105.

10. Templum Sancti Andreæ à Symmaco Papa erectum, ut affirmat Anastasius Bibliothecarius. Hic fecit Basilicam Sancti Andreæ Apost. apud Beatum Petrum Apostolum, ubi fecit Cyborium ex argento, & Confessionem pens. libras 120. Romanus verò Canonicus inquit, Symmachus Papa fecit Basilicam Sancti Andreæ Apostoli ad Sanctum Petrum, in qua & Altaria statuit, ubi plura Sanctorum Corpora, sicut carmina indicant, statuit. Altaria indicavimus primo littera n, quod erat Sancti Andreæ dicatum, ubi Summi Pontifices solemnia quædam peragebant. O ostendit Altare Sancti Angeli dictum. p aliud sine nomine. Alphar.

11. Tem-

11. Templum Sanctæ Petronillæ sacrum, formam orbicularem in muris exterioribus habens, intus verò octangularem, à Paulo I. factum ait Alpharanus littera D Tabulæ Ichnographicæ cum Anastasio. De hoc luculenter differit Illustriss. Ciampinus sub num. 153. cap. 4. sect. 12. asseritque extructum ab Honorio I. Sex ibidem erecta fuisse Altaria denotat Anastasius, octo ait Alpharanus, sed falsò, nàm duo spatia erant aditus. Idem Alpharanus addit talia Sacella fuisse lata, & longa palmis 20. Templi verò diametrum palm. 75. ejus altitudinem palm. 55. Littera e denotat Altare Salvatoris dictum de Abundantia, à Thoma de Ursinis Cardinali, & Neapolione Comite Manupelli dicatum. Crux signat Altare Beatæ Mariæ Annunciationis, à Maria de Comitibus erectum. Signum verò a aliud, sine cultu, & nomine. b. hæc nota suggerit Altare, quod Sanctæ Petronillæ, Ludovicus Rex Francorum dotavit. Proxima c notat Altare sine nomine, sub quo ossa è diversis sepulchris eruta, collocata fuere. Aliud itidem sine nomine denotat signum d.

Cap. 3.

Apud Severan., pag. 93.

12. Transitus, per quem petebatur Templum Sanctæ Mariæ de Febribus, ibi extabat Altare Z Divo Joanni Chrisostomo erectum, cui Cyborium imminebat à columnis porphireticis sustentatum, sub eo jacebat Corpus ejusdem Sanctæ Ecclesiæ Doctoris. Hinc indè erant cubicula Sanctimonialium, vulgò *le Murate di San Pietro*.

13. Templum Sanctæ Mariæ de Febribus, ob quamdam Imaginem Beatæ Virginis sic vocatam, & ibi populi venerationi expositam, posteà verò in Sacello, quod Christo in cruce affixo dicatum est, devotè servatam: nunc est Sacrarium Templi, simile superiori S. Petronillæ dicato. Hæc Templa nonnulli dixere Apollini, & Marti sacra, at quam à veritate aberrarint, evincit Eques Carolus Fontana solidis argumentis adductis in cap. 8. lib. 2. Templi Vaticani, asseritque hæc duo Templa, Apollinis, & Martis, quæ dùm vana Gentilium superstitio vigebat insignia erant, ipsomet sita loco fuisse, ubi nunc Beati Petri Basilica magnificentissimo ambitu exædificata consurgit. In eo similiter Templo non deerant Sacella, septemque numerabantur, videlicet sub littera f Altare erat incognitum. Sub g Sacellum SS. Lamberti, & Servatii à Georgio de Cæsarinis Canonico excitatum, ad quod fuit translatum Corpus S. Jo. Chrisostomi. In h erat Sacellum cum Cathedra Divi Petri, & Culcitra Sanctorum Martyrum sanguine respersa. I ostendit Sacellum, & sepulchrum Calixti III. K innuit Altare Beatæ Mariæ de Febribus dicatum. L Sacellum sine nomine, ut ait Alpharanus; Fontana verò lib. 2. cap. 10. asserit Jesu Christi illud appellatum fuisse, ubi erat sepulchrum Hugonis Angli, Regni Cypri Quæstoris. M designat Sanctissimæ Trinitatis Sacellum, & Sanctorum Cosmi, & Damiani, ubi sepulchrum Clericorum Basilicæ ministrantium. Narrat Severanus, sub his detecta fuisse à quodam Cementario Cosmo Florentino totidem similia Sacella, quando jacta fuere novæ Basilicæ fundamenta.

Pag. 97.

14. Indicatur ædificium juxtà majorem Basilicæ apsidem eleganter ædificatum, marmoreis aliquot columnis suffultum, quod in honorem Probi Anicii Præfecti Prætoriani à clarissima fœmina Proba ejus uxore erectum fuerat, ubi illa virum suum, quem unicè diligebat deposuerat, ibique & ipsa

post

post mortem viri, tumulo consociari voluit, de quo Maffæus Veggius. Lib. 4.
Altari majori, capitique Basilicæ connexum, atque extrà porrectum erat Templum magis, præ magnitudine ejus, quàm Oratorium, quod nostris temporibus vidimus, nunc autem dirutum (tempore videlicèt, quo scribebat) nàm quoniam Nicolaus V. cujus summa in ædificando præ omnibus Pontificibus laus fuit, novum, & ingens ad caput Basilicæ, quod morte præventus imperfectum reliquit, ædificium fabricare cœpisset: hoc in primis Templum demolitus est; erat porrò nobile, magnum, multisque marmoreis columnis erectum, sed negligentiùs habitum, nullique jam accessum, quòd ignarum vulgus Confessionem Beati Petri, ac viventis ejus etiam habitaculum, nescio, quo insomnio fuisse jactabat. At verò fuerat ipsum Templum extructum in memoriam Probi ab uxore ejus Proba, qui vir fuit summus, ætate sua, multis functus in vita magnis, excelsisque dignitatibus (de quo loquitur Divus Paulinus Nolæ Episcopus, vivebat ille tempore S. Athanasii) & propter graves, dirasque, quas sustinendæ fidei causa passus est, ac longas persecutiones, Sanctis meritò Martyribus comparandus videatur. In hoc ergò Templum antè sex fortè menses, quam dirueretur, nescio quo spiritu agente introivi. Videram enim characteres litterarum inscriptos marmoribus, quæ columnis in fronte, atque utroque ex latere superposita erant, quos magno cum labore (nàm nato ibi musco, undique penè obscurati erant) excepi, & nisi tunc excepissem, inscriptio eorum penitùs deperiisset; quoniam paulò post marmora illa propter magnitudinem, & pulchritudinem eorum in magnos usus operum fabrilium conversa sunt. Hactenus Maffæus Veggius.

15. Cœmeterium Vaticanum, sive Fontem Sancti Petri designat; post Templum enim Probi (loquor cum eodem Veggio lib. 4.) erat altum quoddam, & vetustum Christianorum Cœmeterium colli ipsi, quem videmus conjunctum cum Oratorio utique semiruto superposito, subtus autem postquam dirutum fuit, repertus est insignis locus sepulturæ Gentilium causa fabricatus, continens etiam urnulas more eorum cineribus plenas. Sed quod ad Cœmeterium Christianorum pertinet, reperti sunt in eo plurimi nobiles marmorei tumuli, inter quos unus dicatus Leoni Papæ &c. Hæc omnia se vidisse affirmat Veggius missus à Nicolao V. *cupiente quid id esset certiùs ab eo intelligere*. Circa quod Cœmeterium (licèt difficillimum, & penè impossibile sit uniuscujusque Cœmeterii originem assequi) nihilominus haud temere de hoc Vaticano affirmari certò potest sub Nerone initia illud sumpsisse circa annum à Christo nato sexagesimumsextum. Seviente igitur illo in Christi asseclas, præsertim in campo Vaticano: sanctissimi illi Religionis Christianæ sectatores secretam quandam propinqui montis partem elegerunt, in qua sacrum Cœmeterium aperiendum curarunt, ut ibi occisorum pro Christo Corpora humarentur. Immò ad eundem locum cum Christifidelibus tunc viventibus ipsi Apostolorum Principes, Petrum præcipuè ad sacra obeunda sæpiùs convenisse, non à ratione absonum esse putant Scriptores Ecclesiastici, præcipuè Arringus, qui lib. 2. cap. 4. num. 4. pro sua sententia Sancti Martialis acta ab Aurelio Lemovicensi Episcopo conscripta allegat. Hoc itaque Cœmeterio à Petro Apostolorum Principe nobilitato

Ana-

Anacletus exornavit, ampliavitque, ut ibi Petri Successores, teste Divo Damaso, post mortem deponerentur.

16. Oratorium antiquum, sine nomine.

17. & 18. Duo Templa, quorum nomina ignorantur, Illustrissimus tamen Ciampinus cap. 4. litt. T. & V. arbitratur illa fuisse duo Monasteria, nempè Sancti Sosii, & Sancti Apollinaris, quæ à Symmacho extructa Panvinius narrat; at quo loco ea fuerint incertum est.

19. Antiquissimum ædificium Sancti Ambrosii denominatum.

20. Antiquum Oratorium, cujus memoria perierat.

21. Templum Sancto Vincentio dicatum, in tres naves divisum: Vocabatur olim Monasterium in Hierusalem, sed Sancti Vincentii sub Alexandro III. vocitatum ait Grimaldus à Martinello citatus. Anno deindè 1561. novi Templi causa detectum est, in quo decem & octo erant columnæ integræ marmoris glareati 20. ferè palmorum. Plura de hoc Templo scribit Severanus de Septem Ecclesiis.

22. Oratorium Sancti Gregorii de Palatio appellatum, ad quod Corpus ejusdem translatum fuit.

Erat prætereà propè scalas Basilicæ Ecclesia Sancti Apollinaris ab Honorio I. ædificata. De ea Canonicus Romanus. Hìc fecit Ecclesiam in honorem Sancti Apollinaris Martyris in Urbe Româ in porticu Beati Petri Apostoli, quæ appellatur Palmata. Hìc fecit constitutum in Ecclesia, & decrevit, ut omni Sabbato exeat Letania ab Ecclesia Sancti Apollinaris ad Sanctum Petrum, nisi festum interveniat &c. Illi suberant Circi Neroniani parietes indicati in nostra Tabula Ichnographica 6. Onuphrius Panvinius lib. 3. cap. 20. putat talem Ecclesiam à Symmacho fundatam, prout affirmat Anastasius. Severanus verò pag. 74. ponit in latere opposito propè Templum Divi Ambrosii.

Hæc sunt sacra ædificia propè Basilicam diversis temporibus ædificata; quamobrem, ut aditus ad ipsa pateret, in muris, totam Basilicæ aream comprehendentibus, undecim januæ fuerunt apertæ, ut in eadem nostra Tabula apparet. Nec ab unico Religionis voto, seu pietate, vel commodo, sed ad ipsammet Basilicam firmiùs stabiliendam.

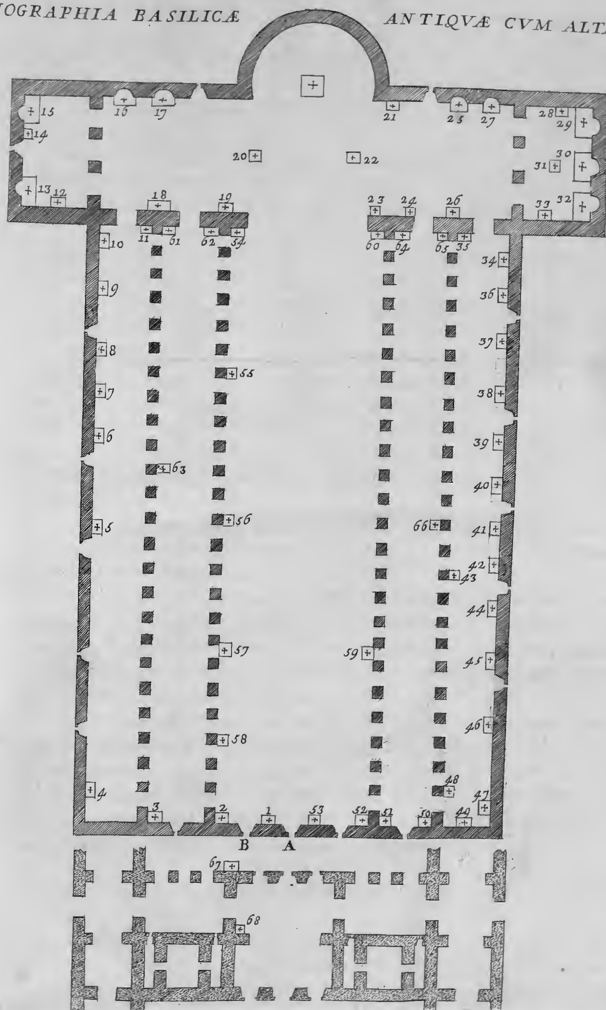
Lib. 1. de Archit. c.8. num. 18.

Leo Albertus affirmat ab ædibus illis, quæ Basilicæ, sub colle adjacebant, ipsum collem fulciri, ne suo pondere semper ingravescente, Templum opprimeretur, & aquis impedimento fuisse, ne rapido incursu in eandem impetum facerent, sed aliò præterfluerent, saxeo repagulo objecto, sicuti cæteræ lateri meridiem spectanti adnexæ, suis arcuatis substructionibus collis declivitatem, cui Basilica imminebat, ne corrueret, sustentabant.

CAPUT

TABVLA 8.

ICHNOGRAPHIA BASILICÆ ANTIQVÆ CVM ALTARIBVS

Auctor del et sculp.

CAPUT VIII.

De Sacris Altaribus Basilicæ.

IS breviter indicatis, Tabulam iterùm Ichnographicam 8. ejusdem Basilicæ perlustremus, ut in ipsa sacras Aediculas, seu Altaria temporis decursu in Dei honorem, & Sanctorum cultum excitata recognoscamus. *Fig. 8.*

Fateor me non lævem expertum esse laborem in eorum catalogo conficiendo. Quamplurimi enim Auctores illa recensentes ordinem valdè diversum servant, nec apud omnes idem eorum numerus reperitur. Petrus Mallius, qui scripsit anno 1160. in sua historia ad Alexandrum III. Pontificem Maximum, loquens de Sanctis, qui in Beati Petri Basilica requiescunt, vigintiseptem tantùm numeravit. Maffæus autem Veggius Canonicus Sancti Petri, qui floruit tempore Eugenii IV. & obiit anno 1447. in suo opere MS. de rebus antiquis memorabilibus Basilicæ Sancti Petri, quod in Archivo ejusdem Basilicæ custoditur, in lib. 4. describens Altaria, vigintiocto recenset. Onuphrius Panvinius, qui vixit anno 1558. pag. 41. De Septem Urbis Ecclesiis, præter Altare majus Sancti Petri in antiqua Basilica viginti alia Altaria (inquit) partim Sacellis, vel Oratoriis inclusa, partim sine Aediculis ipsis fuere, quorum brevem epilogum addit, sed hunc sine ullo ordine fuisse affirmat Pompeus Ugonius. Eundem Alpharanus in lib. De antiquitate, & præstantia Basilicæ Vaticanæ modestè refellit, excusatque Scriptorem alioqui eruditissimum his verbis [Onuphrius Panvinius Ordinis „ Eremitarum, in libro, quem scripsit De Antiquitatibus Basilicæ Vaticanæ „ valdè quidem præ cæteris hujusmodi Scriptoribus laudandus, & extol- „ lendus, quamvis omnia benè interpretatus fuerit, tamen situs aliquorum „ Sacellorum, Altarium, & nonnullorum locorum non benè intellexit. Nàm sub organo Corpus Sanctæ Petronillæ Virginis translatum fuisse scripsit, & Altaria Sanctorum Philippi & Jacobi, Simonis & Judæ, Abundii hujus Basilicæ Mansionarii, & portam, quæ mittebat ad Ecclesiam Sancti Vincentii alibi fuisse docet, quod quidem non est ità. Corpora SS. Processi, & Martiniani Martyrum, sub organum, Corpus verò Sanctæ Petronillæ in Altare Sanctiss. Crucifixi, & Lanceà, qua Christi latus perforatum fuit, ad Cyborium Vultus Sancti translata fuere, ità & de aliis; & quidem ei parcendum est, nàm de hujusmodi locorum spatiis, & translationibus non habuit antiquiorem, quem consulere posset, sicut ego Jacobum Herculanum Canonicum, & Altaristam ejusdem Basilicæ antiquissimum, qui hujusmodi rerum, & actionum doctissimus erat. Hæc de Panvinio Alpharanus. *Apud Illustrissimum Ciampinum pag. 63.*

Ugonius item, qui scripsit sub Sixto V. circa annum 1588. ea tantùm recensuit, quæ in Templi veteris parte, vel inibi primùm erecta, vel ex alia jàm diruta illùc translata sexdecim numerabantur. Joannes Severanus in lib. De Septem Urbis Ecclesiis impresso anno 1630. pag. 70. & seq. vigintiquinque partim Oratoria, partim Altaria descripsit. Tyberius

verò Alpharanus, quem nuper citavimus de Panvinio loquentem, antequam tota Basilicæ veteris moles penitùs solo æquaretur, ut Sixtus V. meditabatur, ejus delineationem aggressus peraccuratè absolvit, eidem adjectis cum exterioribus interioribus Sacellis, quæ Summorum Pontificum, aliorumque Virorum pietas excitaverat. Servatur ipsa delineatio in Archivo Basilicæ, & in Vaticana itidem Bibliotheca ejus auctographum duobus magnis foliis compactum, in quo Altaria omnia recenset numero sexagintanovem, quæ tamen diversis temporibus in eadem Basilica extiterunt. Porrò ille plenam Templi notitiam, ut ipsemet asseruit, à Jacobo Herculano Canonico habuit *ejusmodi rerum doctissimo*. Nos eumdem sequuti ea breviter indicamus in Tabula simili Ichnographica, singulis eo in loco collocatis, in quibus fuisse, tùm ex Alpharani, tùm ex aliorum relationibus rationabili conjectura deprehendi potuit. Cæterùm non id mihi præsumo, quod præclaris Scriptoribus tribuendum postulat ratio: quamvis ab eorum methodo longè aberrem, ea ratione ducar, qua faciliori, ac breviori via partes omnes Basilicæ perlustrans, minùs gravetur oculus, inordinatè discurrendo, & numerorum evitetur confusio, quibus singula indicantur. Quamobrem Altaria tantùm, seu sacra Sacella hìc exponam, relictis consultò Sepulchris, ab Alpharano, cæterisque Scriptoribus enumeratis. An ex hac scribendi ratione utilitatem aliquam, seu claritatem Lectori attulerim, Lector ipse diudicabit.

Ingrediamur igitur Templi januam A, quæ olim appellabatur mediana, oculos dirigendo ad Apsidem sub signo ✠ indicabitur Altare majus Divi Petri, sub quo ejusdem Confessio, de qua alibi fusiùs tractandum erit. Ad sinistram flectendo, Altaria propè parietes collocata numeremus sub numero

1. Sese offert Altare, quod dicebatur Mortuorum, de quo Alpharanus cap. 4. Sic appellatum, eoquòd suffragia pro mortuis illic à Deo sæpiùs flagitabantur. In augustiorem formam fuisse illud erectum à Gregorio XIII. scripsit Illustriss. Ciampinus sub num. 48. & in honorem Sanctorum Philippi, & Jacobi, necnon Sancti Hieronymi consecratum.

Altare S. Bonifacii.

2. Extabat hoc in loco propè portam B. Judicii dictam, Altare Sancti Bonifacii, ut Severanus affirmat, Illustriss. tamen Ciampinus illud posuit propè januam Ravennatem num. 47. in angulo mediæ navis, & restitutum fuisse ait, à Bonifacio VIII. & columnis ornatum, dirigente fabricâ quodam Viro nomine Arnulpho.

3. Altare, de Pereriis appellatum, ubi sepulchrum Raymundoz Hierosolymitanorum Equitum Magistri.

S. Gregorii Magni.

4. Sancti Gregorii Magni, Oratorium à Gregorio IV. erectum, sub quo idem Pontifex ejus Corpus condidit. Hoc Altare argenteis tabulis undique ornatum fuisse ab eodem Pontifice à Bibliothecario accepimus. Idem Sacellum Pius II. reparavit, posuitque in eo Sancti Andreæ Caput. Maffæus autem Veggius addidit eundem Gregorium IV. in eodem Oratorio collocasse Corpora Divorum Sebastiani, & Tyburtii, quibus singulis sua Altaria extruxit.

In Vita Greg. IV.

SS. Sebastiani, & Tyburtii.

5. Propè illud extant Sacella antiquissima cum aris. Alterum

Sancto Eustachio, Sancto Georgio alterum dicatum, ut colligitur ex vetustissimo Vaticanæ Basilicæ Martyrologio. SS. Eustachii, & Georgii.

6. Deindè Sacellum Annunciationis Beatissimæ Virginis, in quo Beatæ Margaritæ imago colebatur. Illustriss. Ciampinus pag. 68. B. Mariæ Annunc.

7. Proximum huic Oratorium Sancti Blasii excitavit Poncellus de Ursinis. Ciamp. pag. 68. S. Blasii.

8. Illud sequebatur Divi Nicolai Episcopi, & Confessoris Altare. S. Nicolai.

9. Altare dicatum Divo Marco Evangelistæ à Marco Barbo Patriarcha Aquilejensi. Extabat ubi olim fuerat ara Sanctæ Mariæ de Misericordia, refecta à Nardo Catino Basilicæ Beneficiato, ubi Paulus II. ejus affinis tumulum posuit. S. Marci.

10. Beatæ Mariæ Sacellum ab Eugenio IV. extructum, à Petro Cardinali Barbo refectum, ut Alpharanus affirmat sub num. 58. S. Mariæ.

11. Altare sine nomine.

12. Sacellum Divæ Catharinæ sacrum, dicatum ab Aegydio Laurentio de Gerla, qui cum suis consanguineis ibi quiescebat. Ciampinus num. 21. S. Catharinæ.

13. Dicavit hoc Sacellum Symmachus Sanctis Processo, & Martiniano. Paschalis autem I. illud refecit anno 817. ex Alpharano cap. 3. Hujus Iconem exposuit ex Archivo Vaticano in tabula XVI. sub littera C. Illustriss. Ciampinus, qui ait cap. 4. num. 20. illud à fundamentis fuisse erectum à Paschale, & musivis emblematibus illustratum. Inter multos, qui huic Altari nitorem contulere, fuere Jacobus de Mutis Episcopus Spoletanus, & Gregorii XI. in Urbe Vicarius, Simeon Romanus, Riccardus Oliverius de Angiò Episcopus Portuensis Sanctæ Rom. Ecclesiæ Cardinalis. Huic imminebat organum ab Alexandro VI. factum, & à Musca præstantissimo artifice cælatum, quod hodiè extat propè Cappellam Sancti Gregorii. SS. Processi, & Martiniani.

14. Altari huic Beatæ Mariæ dicato peculiaria beneficia prægnantibus Fœminis præstita, de Prægnantibus nomen fecere; erectum fuit à Joanne Cajetano Ursino Sanctæ Romanæ Ecclesiæ Diacono Cardinali. Deindè restitutum, ac dotatum à Jordano itidem Ursino, ex Severano de Sept. Eccl. S. Mariæ de Prægnant.

15. In angulo navis transversæ ad occidentem fuit Sacellum Beatæ Mariæ de Cancellis nuncupatum, ob ænea cancella, quibus illud cinxerat Paulus I. anno 757. ibique Deiparæ Imaginem ex argento libras centum pensantem collocavit. Hæc ænea Septa laicos arcebant, & præcipuè fœminas. Alpharanus MS. cap. 3. Appellabatur etiam Sacellum Sanctæ Mariæ in Oratorio, teste Maffæo Veggio, & Petro Mallio, qui addit Paulum Pontificem *ejus parietes optimo mosibo ex diversis metallis depinxisse*. S. Mariæ de Cancell.

16. Juxtà illud erat Oratorium Sancti Adriani Papæ I. cujus epitaphium refert Mallius. Illud Maffæus Veggius suo tempore penitùs evanuisse, ait, nec apparere aliud, nisi tantùm affixum lateri Basilicæ insigne quoddam marmor quadratum, cum insculptis ei versibus, qui ostendunt ipsum ibi, curante Carolo Magno, sepultum esse. In ipso autem Altari Sancti Adriani tunc factum fuisse locum egregiè ornatum, ubi S. Adriani.

 collo-

„ collocata fuit Cathedra, ſupra quam ſedere Beatus Petrus dùm ſolem-
„ nia ageret, conſueverat.

S. Leonis. 17. Juxtà Altare majus Sancti Petri erat Oratorium S. Leonis, in quo Paſchalis II. recondidit Corpora Sanctorum Leonum II. III. & IV. Hanc relationem ſæpè accepiſſe à ſuis Majoribus, *præſertim Presbytero Cencio priore*, ait Petrus Mallius.

S. Mauritii. 18. In parte oppoſita dicto Altari erat Altare Sancto Mauritio Martyri dicatum. Ejus illam ſingularem fuiſſe dignitatem, ait Veggius, &
„ Mallius, quòd Imperator antequam ad Altare Sancti Petri à Romano
„ Pontifice Coronam Imperii, ac gladium defendendæ Eccleſiæ cauſa ſu-
„ ſciperet, ibi primùm ab Epiſcopis Cardinalibus benedicebatur, & unge-
„ batur.

S. Silveſtri. 19. Propè hoc aliud erat Sancto Silveſtro ſacrum, in quo fuiſſe reconditum Bracchium ejus retulit Mallius.

S. Sixti. 20. In medio navis tranſverſæ, ubi erat ſuggeſtum pro Evangelio cantando, erectum fuiſſe Oratorium Sancti Sixti refert Veggius, ibique poſitum fuiſſe, poſt deprædationem Cœmeterii Calixti, ejus B. Martyris Corpus. Idem ornatum fuiſſe lapidibus, *& moſibo mirifico* à Paſchale I. narrat Mallius. Alpharanus verò cap. 3. affirmat illud à Paſchale II. extructum, ſed falsò, nàm Bibliothecarius in Vita Paſchalis I. ſic ait. *In B. Petri Baſilica antè aditum, qui ducit ad Corpus, in loco ferrato Altare conſtituit, in quo & venerandum Beati Sixti Martyris, atque Pontificis Corpus honeſtiſſimè collocavit. Ubi & deſuper arcum muſivo exornatum decenter inſtruxit.*

21. Duo Altaria (magnæ antiquitatis ait Veggius) ſine ullo prorsùs nomine neglecta, itaut ſemper obſerata nemo ea unquam adiret.

S. Bartholomæi. 22. In media navi antè ſupradicta Altaria extabat aliud Divo Bartholomæo extructum, magnæ olim devotionis.

Alt. de Oſſibus. 23. In hoc loco fuiſſe Altare de Oſſibus Apoſtolorum dictum, refert Alpharanus cap. 7. ubi erat lapis porphireticus, ſupra quem ex Majorum traditione habetur diviſa fuiſſe Corpora Sanctorum Petri, & Pauli, antequam in Altari majori Baſilicæ collocarentur.

S. Antonii. 24. Propè dictum Altare aliud extabat Sancto Antonio dicatum ab Antoniotto de Pallavicinis Cardinali Epiſcopo Præneſtino.

25. In parte adverſa huic Altari propè murum Baſilicæ occidentem
S. Crucis. verſus erat Oratorium magnum Sanctæ Crucis *magnæ habitum devotioni*, ut Veggius ait, fœminiſque inaceſſum, quod Papa Symmachus eximio cum cultu extruxit, *ejuſque apſidam columnis porphireticis ex optimo moſibo decoraſſe*, addit Mallius, & Bibliothecarius ſcripſit feciſſe *Oratorium Sanctæ Crucis ex argento, Confeſſionem, & Crucem ex auro cum gemmis, ubi incluſit Lignum Sanctiſſimæ Crucis.*

S. Luciæ. 26. Illi opponebatur Sanctæ Luciæ Ara, quàm Beatus Gregorius Papa conſecravit (Veggius, & Mallius). Illam numeravit etiam Ugonius, aitque fuiſſe è ruinis Baſilicæ ereptam, & ad murum collocatam, quem Paulus III. extruxit, ut vetus Baſilica à nova divideretur.

S. Annæ. 27. Numero hoc indicatur Altare ſub invocatione Sanctæ Annæ, de

de quo Alpharanus cap. 3. quod Matthias Paparonius Canonicus reddidit. Ad illud statis diebus S. R. E. Cardinalium Famuli, vulgo Parafrenarii conveniebant, ad sacras preces recitandas, ejus Iconem exprimi curavit Illustrissimus Ciampinus in Tab. XIX. litt. H.

28. Propè illud erat Altare Beatæ Virgini dicatum. B. Virgo Mar.

29. Juxtà angulum navis extabat Oratorium S. Joanni Evangelistæ sacrum, indicatum ab Alpharano num. 32. Illud erexit Symmachus, ac mirificè exornavit, & in Confessione ejusdem arcum argenteum posuisse pens. libras triginta narrat Anastasius. S. Joan. Evang.

30. Aliud propinquum Oratorium cum ornamentis similibus extruxit idem Symmachus (ex Anastasio) in honorem S. Jo. Baptistæ, quod deindè à duobus Cardinalibus Ursinis fuit restitutum. S. Joan. Bapt.

31. Antè illud Oratorium Fons extabat pro sacro baptismate conferendo, à Sancto Damaso extructo, ad quem subterranei meatus per multa milliaria aquam ducebant magna arte, ac impensa fabricati; sed de hoc alibi agendum erit. Fons pro Baptismo.

32. Proximum Oratorio S. Joannis in angulo navis erat Sacellum, quod ex tabula trium Regum Magorum nomen suum vindicavit, vetustate venerabile. SS. Trium Regum.

33. Ulteriùs progrediendo apparebat Altare pro Mortuis privilegio dotatum. Mortuorum.

34. Descendenti in navim extremam, quæ Boream respiciebat, occurrebat Altare Sancto Aegydio sacrum, num. 48. ab Alpharano expositum. Illud erexit Joannes Tomacellus Bonifacii IX. germanus, qui vixit anno 1400. S. Ægydii.

35. E regione istius extabat Altare sine nomine.

36. Propè parietem ejusdem navis juxtà Altare Sancti Aegydii erat Ara Divo Nicolao Episcopo, & Confess. extructa. S. Nicolai.

37. Sequebatur Altare Sancto Jacobo Apostolo dicatum, ab Antonio de Calvis S. R. E. Cardin. restitutum. S. Jacobi.

38. Deindè Sancti Hieronymi, erectum ab Acherontio de Bovenis. S. Hieronymi.

39. Posteà Altare Sancti Augustini, quod Altarusium Canonicum restaurasse affirmat Illustriss. Ciampinus. S. Augustini.

40. Huic proximum erat Altare Sancti Ambrosii. S. Ambrosii.

41. Sub hoc numero indicatur Altare S. Martini, à Joanne Gallo S. R. E. Card. Vivariensi Ostien. Episc. extructum. S. Martini.

42. In eadem linea parum distabat Altare in honorem Beatæ Agathæ erectum, & ab Aegydio de Roffredis restitutum. S. Agatha.

43. Oppositum huic erat alterum dictum Sanctæ Luciæ ex antiquiori loco hùc translatum, ut dictum est num. 26. S. Luciæ.

44. Altare Sancti Marci, quod translatum hùc fuit ab alio loco, ubi erat, prout innuimus num. 9. S. Marci.

45. Propinqua huic extitit Ara Sancti Abundii Basilicæ Mansionarii, cujus meminit Sanctus Gregorius lib. 3. Dial. cap. 25. S. Abundii.

46. Fuerat hoc in loco aditus ad Ecclesiam Sancti Vincentii, posteà Sacel- B. Mariæ.

Sacellum Beatæ Mariæ Virginis ab Innocentio VIII. ædificatum, & ad hunc locum translatum, plenum Sanctorum Reliquiis, quod Alpharanus sub num. 108. indicavit.

SS. Laurentii, & Georgii. 47. Ultimum in hac linea fuit Altare Sancto Laurentio, & S. Georgio extructum, dotatumque à Jacobo Gajetano de Stephanescis Sanctæ Romanæ Ecclesiæ Cardinali.

Vultus Sancti. 48. Erat Altare coopertum desuper nobilissimo, elaboratissimoque tegmine, in area ejusdem navis propè columnas, ubi summa cum veneratione servabatur Sanctiss. Sudarium Christi, quod Altare vocabatur Veronica. Describitur à Grimaldo in tractatu MS. de Sanctissimo Sudario pag. 31. his
„ verbis [Imminebat Cyborium marmorei, vermiculatique operis, seu co-
„ lumnis innixum, quarum striatæ duæ ex lapide rubro maculis sanguineis
„ inserto, Chiensis insulæ, quem ignari lapidicinæ ab hujusmodi lapide,
„ quo Porta Sancta Basilicæ Vaticanæ est ornata, Portam Sanctam vocant,
„ dictum Sacrum Sudarium continens, situm erat in ultima laterali nave
„ statim dexterâ ingrediendo Basilicam, versus Palatium Apostolicum, ac
„ in Oratorio Joannis VII. Sum. Pont. qui sedit anno Domini 705. Hic
„ Beatissimus Pontifex hoc Oratorium cum Cyborio, ad continendum Sa-
„ crosanctum JESU Christi Sudarium, primo sui Pontificatus anno, qui
„ fuit à natali Domini 705. variis historiis Salvatoris nostri, & Beati Petri
„ musivo opere, necnon marmoreis incrustationibus, cum pavimento rotis
„ porphireticis rotundis, & ovatis, ac serpentinis lapidibus eleganter con-
„ struxit, ut Anastasius Bibliothecarius in ejus vita, aliique Auctores optimè
„ testantur, & anno sequenti 706. quarta currente indictione, Dei Genitrici
„ Virgini Mariæ dicavit.
„ Hoc Oratorium, antequam Fabri demolirentur, exemplandum dili-
„ genter curavi, ne tàm singularis memoria periret, non sine labore, cum hi-
„ storiæ Beati Petri versus Palatium Apostolicum ob madentem locum offus-
„ catæ satis cernerentur]. Id cum historiis, & Cyborio præfato in fine ejus opusculi delineatum apponit. Conspicitur etiam expressum in cryptis Vaticanis, juxtà Aram Deiparæ Virginis Prægnantium in ambitu Sacræ Confessionis Beati Petri, illudque luculenter describit idem Grimaldus.

S. Mariæ de Præsepe. 49. In parte extrema hujus navis insigne Oratorium extabat dictum de Præsepe Domini, ædificatum à Joanne VII. anno 705. ex relatione Bibliothecarii. *Hic fecit Oratorium Dei Genitricis intrà Ecclesiam Beati Petri Apostoli, cujus parietes musivo depinxit, illicque auri, & argenti quantitatem multam expendit, & venerabilium Patrum dextrà, lævâque vultus erexit.* Columnis vitineis, musiuo, & pario marmore ornatum ait, sæpè laudatus Illustriss. Ciampinus pag. 75. num. 114.

50. In pariete autem, qui claudit navem dexteram propè medium, videbatur Altare Sancto Antonino Martyri sacrum.

S. Tridenti. 51. Huic adjacebat aliud Sancti Tridenti Martyris.

S. Venceslai. 52. Ara Sancto Venceslao sacra.

S. Antonii Abbas. 53. In hoc loco numeravit Alpharanus Altare Sancti Antonii Abbatis, suffectum alteri vetustiori, de quo num. 24. à Nicolao de Astallis Basilicæ Canonico anno 1343. demùm dictum Sanctæ Annæ; postquam ejus

ejus Imaginem Parafrenarii è veteri Basilica ad illud transtulerunt.

54. His Altaribus recognitis medianam, & majorem navim ingrediamur, ubi num. 54. indicatur Altare, vel potiùs Oratorium Beatæ Mariæ, in quo (inquit Petrus Mallius) beatæ recordationis Gregorius III. recondidit in honorem Salvatoris, Sanctæque ejus Genitricis reliquias Sanctorum, inter quas, ut à majoribus nostris accepimus, recondidit Corpus S. Gabini Presbyteri, cujus Altare mansit ibi usque ad tempora nostra (videlicet ad annum 1160.) nàm tempore Divi Eugenii Papæ III. quando ejus præcepto ereximus ibi istud Altare duo Altaria ibi erant, Altare videlicet S. Gabini Presbyteri, & Altare Beatæ Mariæ semper Virginis, quod prænominatus Dominus Gregorius III. fecerat, & consecraverat. In quo etiàm Oratorio Imaginem Beatæ Mariæ semper Virginis Filium amplexantis posuit. Alpharanus addidit idem Altare fuisse ornatum ab Innocentio VIII. sed ut veritas clariùs elucescat, sciendum est, non ab Innocentio VIII. sed à Laurentio Cybo nepote Innocentii VIII. post obitum dicti Pontificis Sacellum hoc fuisse extructum, & dotatum, ut scilicèt in eo sacræ Lanceæ ferrum conservaretur. Totam rei seriem narrat Jacobus Grimaldus in tractatu MS. de sacra Lancea pag. 172. cujus hæc summa est. S. Gabini.

„ Acceperat Innocentius VIII. anno Domini 1492. sacrosanctum ferrum „ Lanceæ, qua nostræ salutis Reparatori latus transfixum fuit, à Magno „ Turcarum Imperatore, illudque die 31. Maii festo Ascensionis Domini „ solemni pompa pedester detulit à Porta Flaminia ad Basilicam S. Petri, „ ibique è mœniano eodem sacro Ferro signum crucis super populum pro„ duxit, & data populo benedictione, in Aedes Pontificias illud secùm „ detulit, apud se servaturus, donec Sacellum in eadem Vaticana Ba„ silica cum Cyborio ad id continendum magnifico sumptu ædificaret. „ Verùm vix elapso mense incidit in gravem morbum. Antequam „ ad æternam migraret requiem, accito ad se Laurentio Cardinali Bene„ ventano suo ex fratre nepote, Ferrum ipsum in eadem Basilica perpetuò „ asservandum reliquit, Sacellumque præfatum perficiendum mandavit. „ Antequam Innocentius VIII. efflaret animam, ut notat liber Diariorum „ Magistri Cœremoniarum, cujus verba relata sunt à Jacobo Bosio in libro „ de Cruce RR. S. R. E. Cardinales devotè è cubiculo Pontificis in Vati„ canam Basilicam detulerunt, atque in Cyborio Sacratissimi Vultus Sancti, „ ut notat etiam Demetrius Guasellus Beneficiatus Sancti Petri libro Instru„ mentorum ejusdem fol. 410. Piam igitur Sanctissimi Innocentii VIII. „ voluntatem Laurentius Cybo ejus nepos diligenter executus, Sacellum „ Dei Genitrici Mariæ Virgini sumptuosè construxit, & priuilegiis dotavit „ anno 1493. Situm erat in loco veteris Basilicæ ubi erat sepulchrum „ Pauli III. sub Julio II. anno 1507. demolitum. Hoc Sacellum, ut dictum „ est, à Gregorio III. ædificatum primum fuerat, ut refert Anastasius. „ Deindè Innocentius VIII. vel devotione motus Sancti ejusdem Sacelli, „ vel ob memoriam ipsius Gregorii III. ejus Sacelli fundatoris, statuit illud „ magnificentiùs instaurandum, in eoque sacrum ferrum Lanceæ pulcher„ rimo in Cyborio reponendum, quod Cardinalis construxit ipso demortuo. „ Absolutum illud fuit anno 1495. & picturis, marmoribus, nobilissimo-

que

» quæ è pario lapide albo pulcherrimè cælato tegmine, in quo Sacratissima » Cuspis asservaretur exornavit. In ara ejus Sacelli, cui supernè Cyborium » imminebat, hanc marmore incisam posuit inscriptionem, quæ in demo- » litione sub Paulo V. Pontifice Maximo veteris Templi, servata legitur » hodiè muro affixa sub fornice novi pavimenti antè Aram Deiparæ Vir- » ginis Prægnantium his verbis:

Genetr. Dei Mariæ à Gregorio III. P. M. antè positum, & dedic. Innocentius VIII. Cybo Genuen. P. M. Laurentio Nep. S. Cæciliæ Presb. Card. Benevent. à fundam. renovan. supr. q. Ferrum, quo patuit latus Salvatoris sanctis. Suæ Majest. Byzantio missum, à Max. Turcar. ad servand. reliquit A.D. MCDXCV.

In Zophoro Cyborii hæc legebantur:

B. Mariæ Virg. Dei Genit. Innoc. VIII Cybo Genuen. Pont. Max. Laurentio Card. S. Cæciliæ Benevent. à fundam. renovand. reliquit.

» Ad tale Cyborium anno Jubilæi 1500. Dom. 2. Januarii sacrum » Lanceæ ferrum ex Cyborio Vultus Sancti delatum fuit. Ex Diariis Cap- » pellæ Pontificiæ Alexandri Papæ VI. in Bibliotheca Vaticana anno 1507. » pro fundanda magna parastata, ubi posteà fuit Pauli III. sepulchrum, solo » æquatum fuit dictum Cyborium, & in Tabernaculum Vultus Sancti » sacrum Ferrum iterùm delatum est, ut notat Demetrius Guasellus lib. » Instrument. pag. 410. die 22. mensis Novembris apud eumdem Grimal- » dum pag. 162.

55. Post illud fuisse Chorum Cantorum affirmant varii. Et Maffæus Veggius Sancti Petri Canonicus in lib. 4. refert illum fuisse supra Ora- » torium Beatæ Mariæ, ubi sic ait [Erat quoque in pariete ipsius Oratorii » depicta Imago Beatæ Mariæ Filium amplexantis, supra quam est locus, » factus, in quo, conveniente omnique psallente Clero Romano, reponi » mandaverat dextrum armum Beati Petri Protomartyris.

SS. Processi, & Martiniani.

56. Altare Sanctorum Processi, & Martiniani sub Paulo III. ex alio loco translatum, ubi erat, de quo num. 13. diximus. Addendum autem hìc est, cum eo translatum fuisse simulacrum æneum Divi Petri throno insidentis, quod cernimus in nova Basilica cum pede ad Fidelium oscula porrecto. Simulacrum istud ex ære omnium votis antiquissimum esse affirmat Turrigius de sacris Divi Petri tropheis, haud tamen nobis nota ejus origo. Nonnulli apud Ciacconium pag. 82. auctorem faciunt Riccardum Oliverium Sanctæ Romanæ Ecclesiæ Cardinalem, ac Vaticanæ Basilicæ Archipresbyterum, eoquòd in basi hujusce Principis insignia recognoscunt. Riccardo tamen antiquiorem effigiem hanc Divi Petri judicat Ciacconius ibid. cum apud plerosque ex antiquis Scriptoribus similis statuæ ex ære memoriam invenerit. Fatetur tamen Riccardum illam supra basim collocasse, ideòque in ea propria insignia posuisse. Illam conflatam fuisse ex ære statuæ Jovis Capitolini ex jussu Leonis Magni tradunt Turrigius de Cryptis Vatic. pag. 126. Phœbeus de Identit. Cathedræ pag. 38. ex MS. Arch. Basil. Vatic. additque Turrigius ex eo factam, quòd Sancti Petri auxilio ab Attilæ furiis liberata fuerit Roma. Nec quidquam falsi Numinis, cui olim dicatum AEs tale fuerat, nomen, & memoriam officere (notat sapienter Phœbeus) quò

minùs

minus Petro Pontifici jam sacrum à Fidelibus vero ritu colatur, Ennodio innuente in lib. Apol. ad Impug. 4. Synodi: *Ecce jam Christo propitio ad novas fornaces simulacra redierunt, ecce jam de obsoleta superstitione usus vester accipit, quod lætetur, dùm de veteri Tonante nova meritò vascula præparantur.*

57. Hoc in loco erat collocatum Altare Sanctorum Simonis, & Judæ. Illud à Pelagio Papa I. inceptum fuisse, quod posteà Joannes III. complevit, accepimus à Petro Mallio. Propè decimamoctavam columnam in parte australi medianæ navis hoc fuisse Alpharanus narrat. In codice MS. Archivi Vaticanæ Basilicæ denominatur Altare Sanctissimi Crucifixi, & ad Crucifixos, à duplici Christi crucifixi imagine, quarum altera erat in pariete depicta, altera in ligno exculpta. Hanc fuisse translatam ad parietem, Ecclesiam dividentem, Severanus refert De Sept. Eccles. pag. 101. Pompejus Ugonius, qui tempore Sixti V. scripsit de sacris Stationibus pag. 100. refert tunc temporis extitisse in veteris Ecclesiæ, quæ superfuerat parte, ac in eo jussu Pauli III. Sacrosanctam Eucharistiam asservari. Idem affirmat Vasarus par. 3. pag. 370. in vita Perini *del Vago* vulgò dicti, ex quo accepimus. Jussu ejusdem Pauli III. ut erga Sacrosanctam Eucharistiam cultus magis augeretur extructum fuisse Sacellum ab Antonio à Sancto Gallo nuncupato, ex variis veterum ædificiorum fragmentis; in eo insuper collocatum Cyborium à Donato Florentino exculptum (qui Sculptor egregius antonomasticè Donatellus vocabatur). Perinum etiam coloribus expressisse in fornice sacras Testamenti veteris historias, quæ Divinum Numen sub pane celatum significarunt, quibus Dominicam Cœnam addidit Marcellus Venustus Perini discipulus, ut narrat Baleonus pag. 20. Hoc autem Sacellum excitatum, & exornatum fuisse, cum annus flueret à Christo Servatore 1540. refert Fanuccius lib. 1. cap. 24. deindè sodalitatem institutam sub Eucharistiæ titulo, quæ Sacello cultum procuraret. Paulus deindè V. quòd Vaticanæ frontis ædificationem impediret, illud diruit anno 1607. aliam Sodalitati ædem, attribuens Divæ Catharinæ sacram in via, quæ dicitur ab Italis *Borgo nuovo*. Ejusdem ornamenta in demolitione partim ad Cardinalem Farnesium, partim ad Cardinalem Burghesium ex Vaticanæ Basilicæ Capituli concessione devenisse affirmat Illustriss. Ciampinus de sac. ædific. cap. 4. num. 44.

SS. Simonis, & Judæ.

Vas. pag. 2. 235.

De Operibus Piis Romæ.

58. Sequebatur Concha marmorea propè columnam collocata, sicuti pariter in parte adversa alia similis Concha, quæ lustrales Undas continebat, ut ea pervetusto Ecclesiæ more Fideles ingredientes aspergerentur, ut docet Cardinalis Baronius ad annum 57. num. 109. In dextera autem columna supra Concham erat Deiparæ Imago, cui Gregorius XIII. Altare erexit.

S. Mariæ de Concha.

59. Post Concham supradictam, quæ in parte sinistra ad meridiem collocabatur in parte Boreali aliud Altare fuit Sanctis Philippo, & Jacobo Apostolis dicatum; à quo autem fuerit erectum apud nullum Auctorem inveni, de eo agit Innocentius III. in epistola Octaviano Sanctæ Romanæ Ecclesiæ Cardinali Ostiensi, & Panvinius de antiquitate Basilicæ Sancti Petri lib. 3. cap. 3.

SS. Philippi, & Jacobi.

60. Ultimum in hac navi mediana propè Arcum, qui dicebatur S. Pastoris.

triumphalis erat aliud Altare perantiquum Sancti Pastoris, Alpharanus cap. 4. Juxtà hoc erat organum, quod Calistus III. fecerat, substentatum senis columnis porphireticis, nunc verò in Sacello Sancti Gregorii servatum. Illud expressit Illustris. Ciampinus in Tab. 16. litt. A.

61. E navi media proximam ingrediamur, quæ meridiem respicit num. 61. indicabitur Altare, sed sine nomine, & cultu.

S. Martialis — 62. Ex adverso aliud apparet sub numero 62. Sancti Martialis dictum, quod antiquum fuisse, & magna veneratione habitum affirmat Veggius, idem à Neapoleone de Filiis Ursi Cardinalis semèl restauratum; Ursina de Ursinis iterùm reparavit.

SS. Crucifixi. — 63. Altare Sanctissimi Crucifixi, ubi extabat Corpus Sanctæ Petronillæ.

SS. Laurentii, & Georgii. — 64. Ab hac navi aliam similem in parte Boreali percurramus, ut ibi alia tria Altaria numeremus. Primum est sub numero 64. dicatum Sanctis Laurentio, & Georgio, à Jacobo Cajetano de Stephanescis S. Rom. E. Cardinali, dotatum verò à Lello de Milglis.

65. Huic opponebatur aliud Altare valdè antiquum, sine nomine.

B. Mariæ. — 66. Ultimum denique sub invocatione Beatæ Mariæ erectum fuerat. Illud sub numero 90. Alpharanus indicavit, Veggius tamen nullam de eo mentionem fecit.

67. Duæ aliæ Aediculæ supersunt indicandæ, quæ in porticu collocatæ fuerunt. Prima in ejusdem porticus ichnographia notatur num. 67. eratque parvula, continens multas Sanctorum Reliquias.

S. Mariæ in Turri. — 68. Secunda verò num. 68. vocabaturque Sancta Maria in Turri, seu ad Turres, ubi electus Imperator in Cœtum Canonicorum Basilicæ adscribebatur. De hoc Sacello scripsit Floravantus Martinellus in tractatu de origine Imaginis Beatæ Mariæ Monasterii Sanctorum Sixti, & Dominici Observatione prima.

Hæc sunt Altaria omnia, quæ in veteri Divi Petri Basilica extitisse ex Scriptoribus variis colligere potui accurata perquisitione, qua eorum scripta non semèl examinavi, ne ob inordinatam aliquorum collocationem confusè scriberem, & veridici Scriptoris partes non adimplerem. Illa tamen eodem tempore simul extitisse haud quidem credendum est, sed diverso. Cum enim post fundatam à Constantino Imperatore Basilicam varii Pontifices, ac Sanctæ Romanæ Ecclesiæ Purpurati, Proceresque alii ea omnia excitarint, vario temporum decursu fuere consecrata, & vario ætatum intervallo vel diruta, vel refecta, nomen mutarunt, ac situm.

Operæ hìc pretium esset, singula non tantùm calamo describere, sed ob oculos ponere affabre scalpro delineata; sed cum longa annorum serie temporis edacitate consumpta omninò fuerint (impossibile prorsus est. Præter Sacella hactenus numerata, quamplurima extiterunt Sepulchra, in quibus Summi Pontifices, Ecclesiæ aliquot Purpurati, Proceresque Viri fuerunt conditi. Quadraginta indicavit in sua Tabula Ichnographica Alpharanus, ex quo cæteri Scriptores, inter quos Paulus Aringus in sua Roma Subterranea, qui lib. 2. cap. 8. egit de Summis Pontificibus in Vaticano quiescentibus, cap. 9. de Imperatoribus, ac Regibus, cap. 10. de Viris illustribus

ibidem

ibidem existentibus, exponitque affabre delineatos triginta sarcophagos, & sepulchrales inscriptiones quamplurimas, nec ommittendum hic est, quod Turrigius in MS. refert: idest jussu Pii II. omnium Pontificum monumenta, quæ dissipata per Basilicam extabant, ordinatim in girum disposita fuisse, totamque ipsius Basilicæ aream repurgatam. Ea consultò ommisi de sola Templi fabrica tractaturus.

CAPUT IX.

De Apside, Picturis, Fenestris, & Tecto.

REORDIENDO modò est à Basilicæ Apside, quam Tribunam majorem dixerunt aliqui. Illa emycicli formam præseferens ad centum palmos assurgebat ex Severani, & Ferrantis Caroli relatione, ut innuimus. Ejus autem latitudo, & longitudo ignoratur, cum varia referatur ab Auctoribus, ut superiùs observatum est, in singulorum Tabulis ad calculum revocatis. At fornicem illi impositum fuisse picturis è musivo exornatum, certissimum. Asservatur ejus exemplum in ejusdem Basilicæ Archivo coloribus delineatum, antequam à Sixto V. musivum illud dirueretur. Idem in suis paginis fidelissimè expressum perhibuit Illustris. Ciampinus Tab. 13 ejusque luculentam pariter, & eruditam explicationem à pag. 42. usque ad 47. apposuit, addiditque Instrumentum Quintiliani Gargarii Notarii Capitolini, qui rogatus collationem cum originali fecit, eique perfectè illud respondere suo fassus est juramento.

Apsidem hanc à Constantino primùm extructam, atque operæ vermiculato exornatam temporis diuturnitate collabentem Severinus Summus Pontifex anno 639. referente Anastasio *renovavit ex musivo, quod dirutum erat*. Innocentius deindè III. non VIII. ut affirmat Franciscus Maria Vailardus circa anno 1200. simile opus musivum restauravit, quod indicabant subjecti versus à Panvinio De Sept. Urb. Eccl. excepti. Baron. to. 8. Annal.

Innocentius III. PP.
Summa Petri Sedes, hæc est Sacra Principis Aedes,
Mater cunctarum, & decor, & decus Ecclesiarum.
Devotus Christo, qui Templo servit in isto,
Flores virtutis capiet, fructusque salutis.

Idem postmodum Benedictum XI. dictum XII. circa annum 1340. in pristinam formam redegisse narrat Turrigius pag. 62. Jotto celebri Pictore, Florentiâ ad tale opus conficiendum evocato. Verùm an Turrigio fides in hoc præstanda sit valdè dubito, cum ex actis Benedicti XII. solùm constet illum Basilicæ Vaticanæ tectum restituisse, ut suo loco fusiùs exponetur. Constat quidem Jottum fuisse Romam vocatum à Benedicto, postquam hic Summus Pontifex vidit circulum in carta rubeum, unico ductu, sine ope circini, ab ipso perfectissimè delineatum, ex quo eximiæ artis, qua Jottus pollebat,

lebat; argumentum desumpsit, ut Vasarus refert par. 1. pag. 41. In qua notandum est errorem irrepsisse, fortassè ex Typographi incuria, nàm loco Benedicti XII. scriptus est Benedictus IX. sed quamvis ejusdem jussu in Apsidis pariete quinque Christi Domini historias depinxerit, sicuti etiam Tabulam pro Templi Sacrario, ut ipsemet Vasarus ibidem enarrat, nullam prorsus operam in fornice posuit.

Ea demùm Apsis jussu Sixti V. anno 1587. diruta omninò fuit, & lateres reperti fuere quamplurimi octangulares, in quibus legebatur *Constantinus Augustus D.N.* de quibus Baronius Annal. to. 3. ad anno 324.

Alphar.c.1. In medio Ara Princeps erecta erat, quæ tantæ semper venerationis fuit, ut nullus unquam Pontificum illam removere ausus sit; sed de ea fusè dicendum erit, cum Urbani VIII. ornamenta referemus, indicata ab ejus Numismate, in quo hæc brevis inscriptio legitur: *Sacra Divi Petri Confessio exornata.*

Propè Apsidis parietem locus erat pro Solio Pontificio, sedesque Sanctæ Romanæ Ecclesiæ Cardinalium, in girum hinc indè collocatæ. Gradus porphyretici descensum præbebant in transversam navim, erantque ii, qui in nova nunc extant Basilica sub Apside, ubi Cathedram Divi Petri Alexander VII. collocavit.

In ea navi transversâ, præter Sacella superiùs enarrata, erat suggestum marmoreum pro Evangelio decantando. Illud indicatur in nostra tabula ichnographica num. 20. erat etiam Candelabrum eximium pro Cereo paschali, & num. 22. extabat etiam Fons pro Baptismo, de quo fusiùs tractandum est, cum agemus de Sacello in novâ Basilicâ à Paulo V. ædificata.

In transversæ navis parte ad caput mediæ imminebat Arcus, qui olim dicebatur Triumphalis, de quo vide Illustriss. Ciampinum de Vet. Moniment. cap. 22. utramque parastatam sub Arcu olim conjungebat immodicæ crassitiei trabs quædam, supra quam Crux magna extabat, cum clavibus, ferreis annulis compactis, ait Alpharanus, hinc indè pendentibus, quibus noctu feria quinta majoris hebdomadæ lampades aptabantur. Eas expressit idem Illustriss. Ciampinus De Sacris Aedificiis Tab. XV. litt. B. ex eâdem etiam trabe certis anni diebus pendebat Culcitra, sanguine Martyrum aspersa, quorum Corpora velabat cum ad Cœmeteria deferrentur.

Cap. 3.

Sub tali Arcu constitutis, ac totum Basilicæ ambitum oculis percurrentibus Picturæ sese offerebant, quas fieri mandavit Formosus Summ. Pont. qui floruit anno 890. Ab illis salutatum cadaver ejusdem Summ. Pontificis, cum ad sepulchrum deferretur, referunt inter multos Vincentius Historicus lib. 22. cap. 8. Sigebertus, Pandulphus Ostiarius in vita, Majolus centur. 10 cap. 2. Platina, & Baronius anno 897. in Stephano Papa his verbis: Quantæ „ autem auctoritatis, quantæque fuerit Religionis Papa Formosus hinc „ colligere possumus, quoniam dùm ad Beati Petri Apostolorum Principis „ Ecclesiam deportatus, Sanctorum quoque imagines hunc in loculo posi„ tum venerabiliter salutarunt. Hoc à Religiosissimis Romanæ Urbis Viris „ persæpè se audisse, ait Luitprandus lib. 1. cap. 8. Non tamen dixerim Formosum primùm decorasse picturis Basilicæ parietes; Anastasius enim in vita Gregorii IV. qui vixit anno 827. sic ait: *Hæc denique postquam*

Ciacc. in vita.

omnia,

omnia, Deo favente, à sæpè dicto Pontefice decenter expleta sunt, ea quæ in Ecclesia Beati Petri Apostoli foris muros longo jam senio cassata videbantur, ad pristinum statum cultumque perduxit. Ubi notandum est falsò dici ab Ugonio pag. 96. Picturas, quæ suo tempore videbantur in muris Basilicæ, anno scilicèt 1588. quo scripsit, Formosi jussu factas olim fuisse. Quadringentis enim circiter annis post Formosum elapsis, anno 1277. Nicolaus III. ad Petri Sedem evectus, ejus Basilicam temporis injuria deformem, & inclinatam renovavit, & picturâ Romanorum Pontificum in zophoris exornavit, quod in Basilica Sancti Pauli præstitisse narrat Ciacconius pag. 217. additque Veggius illum *Basilicam totam renovasse cum depictis etiam supra columnas omnium Summorum Pontificum imaginibus*. Anno deindè 1303. Benedictus XI. dictus XII. quem Jotti in pingendo peritia mirùm in modum delectabat, post sexcentos Nummos aureos illi donatos in præmium picturæ in apside Templi expressæ: eundem jussit omnes Basilicæ parietes picturis exornare, quæ in parte Boream respiciente veteris Testamenti sacras historias referrent, in oppositâ verò Novi, ut in vita Jotti narrat Vasarus, qui etiam affirmat Gaddum Gaddi pictorem Florentinum, ea ætate celebrem, musivo opere aliàs expressisse circa annum 1310. sub Clemente, hujus nominis Pontifice V. sicuti etiam Stephanus Florentinus celebris etiam pictor Jotti discipulus à Clemente VI. circa annum 1346. Romam accersitus. Et deindè Petrus Cavallinus Romanus etiam Jotti discipulus pietate celebris anno 1364. jussu Præfectorum Fabricæ depinxit quatuor Evangelistas cum imaginibus Divorum Petri & Pauli, aliorumque in navi morantium in interna Basilicæ facie, & quidem prægrandi forma, quam nullus anteà unquam viderat. Dies suos clausisse hìc dicitur post octoginta annorum curriculum: in Basilica Divi Pauli, sepulchrum obtinuit, hac posita inscriptione:

Part. 1. pag. 29.

Turrig. MS. cap. 6.

Quantum Romanæ Petrus decus attulit Urbi:
Picturâ, tantùm dat decus ipse Polo.

Apud Turrigium in crypt. pag. 153.

Illas omnes indicavit Tab. X. & XI. De sacris Aedificiis Illustriss. Ciampinus, & coloribus expressas habet codex in Archivo Vaticani Templi servatus.

His picturis decorati parietes Laqueare sustinebant trabibus, ac tigillis affabre compactum, & lateritiis imbricibus sub Constantino coopertum. Illis Cæli inclementia, ac temporis edacitate perfractis, novos fuisse impositos sæculo quinto à Theodorico Gotorum Rege tradunt Historici, quorum aliquos superfuisse suo tempore narrat Alpharanus, quatuor digitos crassos illos fuisse affirmat Turrigius. His notis obsignatos *Regnante Theodorico Domino nostro. Felix Roma. Theodorico Bono Romæ*, juxtà antiquum morem tegulas obsignandi, de quo agit Illustriss. Ciampinus cap. 9. De sacris Aedificiis, & Octavius Falconerius æquè nobilis, ac eruditus Vir, exponens in epistola ad Carolum Dati Laterculi fragmentum cum antiqua inscriptione inventum anno 1661. quando porticus Templi Pantheonis ab Alexan. VII. restaurabatur. Extat hæc epistola addita volumini, quod edidit Famianus Nardinus De Roma Vetere anno 1665. Jacobus etiam Grimaldus in tractatu de Sanctissimo Sudario MS. pag. 91. scribens de hoc tecto, hæc retulit: Dùm

Cap. 1.

tecta

„ vetus Basilica Almi Principis Apostolorum anno 1606. dissolveretur, ejus
„ tecta visendi gratia conscendi. Majoris navis totum æneum erat; latera-
„ lium partim æneis, partim figulinis tegulis tecta operiebantur. Supra
„ navem Sanctissimi Sudarii, & Sancti Andreæ erant aliquæ tegulæ magnæ
„ figulinæ cum nomine Theodorici Gotorum Regis. Duas ex his servandas
„ curavi in Archivo ejus sacri Templi, & servantur hactenùs, quarum
„ exemplum infrà subiicitur. Estque illud in nostra Tabula expressum sub
„ litteris C. & B.

Hoc laqueare temporis decursu paulatim carie consumptum, & pluribus in partibus fatiscens Romani Pontifices refecere. Anno 602. Divum Gregorium trabes illi procurasse, ipsius Epistola 24. 25. 26. & 27. lib. 10.
„ indicatur, Baronio sic scribente: Inter multiplicium negotiorum labores,
„ & afflictiones, quibus jugiter tenebatur curam suscepit hoc anno Gre-
„ gorius Basilicæ Petri, ut collabentia ejus tecta instauraret, cujus rei gratia
„ Sabino Subdiacono injunxit, ut prægrandes trabes incidendas curaret,
„ atque ad Mare deferendas, quo navigio Romam perduci possent; scripsit
„ de his pariter, & ad Arogem Ducem, extant ad eos datæ Epistolæ, sed
„ vitiatum scias codicem, ubi perperam legitur de *Partibus Brittannorum*
„ esse mittendas. Quomodò enim tàm longè petendæ trabes fuere, cum
„ propinquiores essent in diversis Italiæ oris sylvæ ceduæ earundem tra-
„ bium fertiles? sed si qua in Provincia Sabinus degeret, & negotia Ecclesiæ
„ ageret, intelligemus, planè sciemus non ex Britannia, esse petitas trabes,
„ sed è Brutina Provincia. Etenim ex diversis Epistolis ad eundem Sabinum
„ Subdiaconum superiùs datis lib. 2. Epist. 48. in quibus de Rhegitanæ Ec-
„ clesiæ negotiis agitur, apparet ipsum curasse Sedis Apostolicæ negotio in
„ Brutinorum Provincia, ubi Rhegium est; sicque quòd in litteris Gregorii
„ dicitur de Partibus Britannorum esse petendas trabes, restituendum est,
„ ut dicere velit de Partibus Brutiorum, quæ Provincia hodiè Calabria
„ dicitur. Confirmat hæc omnia auctoritas Anastasii, qui in Gregorio II.
„ testatur, trabes pro Basilica Sancti Pauli è Calabria esse petitas, ubi ait:
„ Hìc maximam partem Basilicæ Beati Pauli Apostoli, quæ cæciderat, alla-
„ tis de Calabria trabibus cooperuit.

Circa annum 630. Honorio I. præsidente (ait Anastasius) *lævatæ sunt trabes in Ecclesia Beati Petri Apostoli, numero sexdecim*, quas putò ablatas, ut novas, ac validiores collocaret ad tecti pondus immanè substinendum, referente eodem Anastasio, & Canonico Romano, illum cooperuisse *tectum totum ex tabulis æreis, quas lævavit* (verba sunt Anastasii) *de Templo, quod appellatur Romuli ex consensu piissimi Heraclei Imperatoris*. Non tamen totum cooperuisse tradit Illustriss. Ciampinus, ubi scribit: *Medianæ navis, & transversæ crucis laquearium magnis æneis tegulis sesquipedalibus ex ære Corinthio deaurato coopertum mirificabatur*. Aliarum verò navium minorum tectum lateritiis imbricibus prætectum erat. Ab eodem Anastasio memoriæ proditum est. Hadrianum I. Ecclesiam Beatorum Principum Petri, & Pauli renovasse, in qua & mutasse trabes majores numero quindecim, regnabat Hadrianus anno 780.

De sacris ædif. cap. 4.

Anno autem 800. Leo III. eadem Vaticana tecta restituit, ut refert

Jacobus

Jacobus Grimaldus, quæ posteà *Benedictus III. anno circiter 855. abiegnis trabibus renovavit*. Scribente Anastasio *Benedictus III. sarta tecta Ecclesiæ Beati Petri Apostoli nutritoris sui, idest navem majorem, & aliam navem, quæ super corpus ejus est, magnis trabibus impositis numero septem, procacique artificio elevatis luciflue renovavit*. Post Benedictum III. non desuere Pontifices, quorum cura plures tecti partes jàm collabentes renovatæ fuerunt. Annis præcipuè 1135. sub Innocentio II. anno 1160. sub Alexandro III. anno 1195. sub Cœlestino III. anno 1200. sub Innocentio III. Quorum omnium nomina inscripta in tegulis visa fuisse sub Paulo V. veterem Basilicam destruente, affirmat Severanus. Pag. 127.

Benedictus posteà XII. anno 1341. in Romana Sede collocatus, eadem tecta iterùm restituisse memoriæ proditum est in sacris Cryptis Vaticanis, ubi supra ejus effigiem, quæ olim erat in facie interiori supra Altare Mortuorum, hæc verba leguntur: *Benedictus Papa XII. qui tecta veteris Basilicæ restituit*. Magnis trabibus advectis Calabriâ, & aliundè. Constabat etiam ex inscriptione, quæ legebatur in parastate in tabula marmorea: *Benedictus Papa XII. Tholosanus fecit fieri de novo tecta hujus Basilicæ anno ab Incarnatione Domini MCCCXLI. Magister Paulus de Senis me fecit*. Apud Ciacon. pag. 462.

Lectori non injucundam fore puto enarrationem, quam in sua historia universali MS. anno circiter 1339. texuit Rutilius Alberinus Romanus, & ex patrio idiomate repurgatam politiorem reddidit Annibal Scardova Bononiensis. Extat hæc Historia MS. apud Illustriss. Ciampinum To. VIII. pag. 130. habita ex Bibliotheca Congregationis Sancti Mauri Romæ, ejusque meminit Turrigius in Cryptis Vaticanis pag. 128.

Fù creato (inquit prædictus Alberinus) Benedetto XII. che poi fece rinovare tutto il tetto di San Pietro di una bella opera nobile, e pulita, che costò ottantamila fiorini d'oro, ed il Capo-mastro di tal'opera ebbe nome Mastro Ballo de Colonna eccellentissimo Falegname, il quale fù di tanta eccellenza, che prima cominciasse quel lavoro, seppe dire per l'appunto il giorno, l'hora, e'l punto, nel quale quel tetto fù finito; e per il suo gran sapere posava li travi vecchi, e tirava in alto li nuovi più prestamente, che se fosse stato un cielo. Un'huomo stava à cavallo da un capo, ed un'altro dall'altro. Jo non vorrei essere stato per bene assai uno di quelli. Quando il tetto vecchio si dismetteva fù trovato uno smisuratissimo trave, e di mirabil grossezza. Jo lo viddi, che dieci piedi era grosso, e tutto fasciato di funi per la molta sua antichità, e per la sua grande grossezza era tanto durato. Questo trave era di arbore, come gli altri, e vi fù trovato scritto con lettere incavate in questo senso: Questo è uno di quelli travi, i quali pose in questo tetto il buon Constantino, e vi era scritte queste trè lettere CON. Era antico quanto, che l'Alleluja. Questo trave dunque essendo stato levato, dentro di quello vi furono trovate caverne, e canali fattivi dall'antichità, ed anche dagli animali, che l'avevano rosicato, e dentro vi avevano fatte le loro abitazioni, poiche vi furono trovati dentro Sorci smisuratissimi con nidate, e vi furono sin trovate delle Martore, e Volpi con i nidi, chi lo vidde non lo poteva credere. Questo nobil trave

fù

fù spezzato, e di esso furono fatte tavole necessarie per la nuova opera; e molti Gentilhuomini di Roma n'hebbero tauole da magnarvi sopra. Una maraviglia voglio raccontare, che successe in far questo Tetto: Furono radunati tutti i savii Maestri, i quali avere si potero dentro Roma, e fuori ancora, fra' quali fù uno delli buoni del Mondo, il quale ebbe nome Nicola degli Agneletti da Vetralla, questo stava sopra un' architrave à lavorare, ed il trave era confitto sù alto nel muro, con una scure in mano lavorava questo Maestro, e bisognava, che stesse in piedi; e perche lo trave non stava forse eguale, anzi stava pendente, ed il peso era grande, lo trave svinchiò fuori, e nello sfuggire si rivoltò, di modo che nel rivoltarsi poco mancò, che il Mastro non cadesse à terra, e di tant'alto facesse un salto, pure rimase in piedi; ma ebbe ben gran paura di non cascare con l'istesso trave; e questa sua paura non la potè nascondere, che subitamente mezza la barba gli diventò canuta: perilche spesse volte usò poi farsela radere; e spesse volte diceva, che quella canutezza fù per quella paura, che ebbe di venir giù co'l trave, che gli si rivoltò sotto.

Martinus posteà V. anno 1420. cum ad exornandam patriam, Basilicasque Romanas ab hostibus quietus animum adjecisset, idem tectum pluribus in partibus fatiscens stabilivit, quo in opere quinquaginta mille florenos insumpsisse narrat in suis Annalibus Albertus Argentinensis.

A Nicolao etiam V. circa anno 1450. quamplurimas tegulas additas fuisse indicat una ex illis gentilitio ejus stemmate insignita, quam Eques Carolus Fontana expressit in pag. 99. eo modo, quo in nostra Tabula 9. littera D. depinximus.

Anno demùm 1482. Ludovicus XI. Galliarum piissimus Rex, & Caroli VII. filius in honorem Principis Apostolorum magnam pecuniæ vim in eo renovando insumpsit. Ejusdem pecuniæ summæ notantur in codice Archivi ejusdem Basilicæ à Turrigio relato pag. 128. ubi sic habetur: „ Anno 1482. sequuntur pecuniæ solutæ per R. P. D. Antonium de Forolivio Apostolicæ Cameræ Clericum, ac Beati Petri Apostoli de Urbe Canonicum, & Altaristam per manus mei Christophori Sancti Beneficiati pro tectis reformandis, & restaurandis ejusdem Basilicæ, de pecuniis Serenissimi Regis Franciæ missis, & deputatis pro dicto opere tectorum. Et alio in loco. Anno 1483. & mense Septembris die verò 28. infrascriptæ sunt pecuniæ solutæ per R. P. D. Antonium de Forolivio per manus mei Christophori supradicti pro fabrica lignorum tecti ejusdem Basilicæ, videlicet de navi curitori supra Altari majori, die 24. mensis Decembris à præfato D. Antonio, & pro eo ad Banchum de Spinellis ducat. 25. &c.

Ejus tecti contignatio ex duplici trabium ordine composita in Cryptis Vaticanis coloribus expressa habetur, & suo calamo illam delineavit Eques Carolus Fontana in pag. 99. qui pag. 97. fatetur eam cantheriorum, hoc est tignorum à culmine tecti ad extremum subgrundium positorum formam sibi impertitam fuisse à quodam Viro, quem tacet, eamque vulgare voluisse eo quòd valdè sibi arriserit trabium compingendarum methodus, ad publi-

cum

cum beneficium; nosque illum imitati indicamus iconismo R in tabula 9. in minorem formam redactam.

Tecto proximæ erant fenestræ eo modo dispositæ, quo in Figura 3. Tabulæ 5. scenographicæ delineatæ fuerunt. In Basilicis enim excitandis Christi-fideles Vitruvii præcepta servantes, etiam fenestrarum numerum, & amplitudinem in illis collocarunt, à quo dignitas quædam, & elegantia non sine utilitate proveniebat. Nàm copia lucis præterquamquod animi parit hilaritatem, legendis sacris codicibus, ac reliquis Clericorum ministeriis obeundis opitulatur, quemadmodum in Basilicis Ethnicorum juri dicendo extructis, lumen uberrimum quærebatur, ut possent faciliùs tabulæ litigantium recitari, aut transcribi, docente Leone Alberto lib. 7. „ cap. 14. [Basilicam propter frequentiam tumultuantium litigiosorum, „ & propter usum litterarum recognoscendarum, subscribendarumque esse „ oportere itionibus, per quam expeditam, & apertionibus vehementer „ illustrem, probarique, si ità erit parata, ut qui patronos clientesve suos „ quæsitum advenerint, ubi sint primo aspectu compertum habeant].

Earum fenestrarum mensuram indicavimus supra palmorum scilicet 22. in altitudine, in latitudine verò 14. quæ quidem mensura longè distat à præceptis antiquitùs servatis in construendis Basilicis. Leo enim Albertus sic fenestras aperiendas in Basilicis docet, ut earum latitudo non sit arctior, quàm *ut tres capiat quartas totius intervalli, quod inter columnas sit; altitudo verò percommodè duas capiat istiusmodi latitudines*; quamobrem, ut consideranti patebit juxtà hanc normam, earum altitudo octo supra viginti palmos debuisset explere. Ejusmodi fenestris repagula fuisse aptata metallo, additis deindè vitreis laminis, quæ pervia luci ventorum flatus simùl excluderent, docet Anastasius in Leone III. ubi scribit [Et fenestras „ ipsius Ecclesiæ ex metallo cyprino decoravit, & alias fenestras de vitro „ diversis coloribus decoravit]. Quamobrem si conjecturis uti fas est, facilè mihi suadeo eas laminas primùm habuisse, quales in suis præceptis de re ædificatoria præscripsit idem Albertus: videlicet *ex ære plumbove crebris, & minutis foraminibus expictas, per quas lux penetraret, & spiritus mota aura repuresceret*.

Lib. 7. c. 15

Lib. 7. c. 14

Anno verò 1471. à Sixto IV. Pontifice Summo Basilicam antè repurgatam marmoreis, & vitreis fenestris Templo accomodatis dilucidiorem redditam esse narrat Ciacconius [Circa annum 1500. Petrus Mediceus Cosmi I. filius Magnus Etruriæ Dux easdem vitreis laminis iterùm opplevit gentilitio Mediceorum stemmate apposito, quas iterùm tempestatum inclementia perfractas Paulus III. refecit Liliis Farnesiorum decoratas]. Earundem Iconismus extat in codice Archivii Basilicæ, & in sacris Cryptis: expressæ itidem videntur in Vaticana Bibliotheca, quarum exemplar publicis paginis tradidit Fontana pag. 99. littera I. à duplici columna in tria paralellogrammata distinctum.

Tom. 3. pag. 30.

Turrigius.

Sub fenestris medianæ navis depictæ fuerant sacræ historiæ, ut enarratum jàm fuit. At supra epistyliorum coronam per girum proferebatur podium latitudinis palmorum trium, in quo repagula lignea palmorum quinque alta, ne in terram caderent circumeuntes. Testatur Alphar. cap. 1.

G

ejus

ejus podii vestigia à se visa fuisse; eademque hoc anno vidi in Archivo Vaticano coloribus expressa jussu Pauli V. ea ratione, qua in sua tabula quinta Martinus Ferraboscus delineavit. Hoc podium in MS. Turrigii voce *Sinino* indicatum inveni (Imbulum mallem dicere ab ambulando cum Isidoro) referentis codicem servatum in Archivo Vaticano Basilicæ, ubi tempore Alexandri III. anno scilicet 1160. hæc verba fuerunt exarata: *Et nos Canonici Sancti Petri habemus licentiam ligandi funes in eo Sinino, in festivitate Sancti Petri ad pendendas candelas.* Additque Turrigius in præcipuis Sanctorum festis diebus augeri à Fidelibus lampades, quæ funium ope in diversis Basilicæ partibus appendebantur. Hunc pietatis antiquæ morem indicavit Bibliothecarius in vita Gregorii III. qui Ecclesiæ moderabatur anno 725. scribens: *Fecit* (Gregorius) *in Ecclesia Sanctæ Mariæ ad Præsepe per circuitum regulam candelabrorum ad instar Sancti Petri.* Quòd etiam narrat Ugonius in statione octava pag. 66.

Orig. 15. cap. 2.

CAPUT X.

De Fronte, & Porticu Basilicæ.

HIS perlustratis Basilicæ partibus, ex ea egredientes, quà Orientem versus quinque patebant Januæ, Porticus excipiebat, quæ ad quatuor Mundi plagas in quadratam formam extensa atrium cingebat, ab ipsis porticibus Quadriporticum appellatum. Causam cur porticus prophanis Basilicis addebatur innuit Leo Albertus, ubi inquit „ [Sicuti Basilicæ antiqui addidere secundum tribunal transversam ambu„ lationem, quam quidem Causidicam nuncupabant, quia illic Rectorum „ turmæ Causidicique versarentur; tùm & Servorum gratia additas fuisse „ porticus interpretantur extrinsecus]. De sacris Porticibus alibi habebitur sermo; earum mensuras attulimus supra. Hìc solùm aliqua adnotamus, videlicet: Tectum hujus quadripartitæ porticus ligneum fuisse magnis imbricibus lateritiis coopertum, & à Solo palmis 55. elevatum. Pars Basilicæ proxima decem fulciebatur columnis, ac binis parastatis, sicuti & altera illi opposita Orientem versus collocata. Laterales verò tredecim columnas numerabant. Antè arcum januam Basilicæ respicientem æneæ valvæ aperiebantur, quas è Templo Salomonis allatas, ibique à Constantino collocatas fuisse retulit in sua historia MS. sub Sixto V. exarata Franciscus del Sodo, Canonicus in Templo Beatæ Mariæ, quod dicitur Schola Græca. Binis parastatis adnectebantur, supra quas Cyborium imminebat æneum cum marmoreo Divi Petri simulacro inter columnas porphyreticas collocato, ut narrat Ugonius stat. 11. quod simulacrum servatur in sacris Cryptis Vaticanis cum inscriptione: *Sancti Petri Apostolorum Principis statua marmorea antiquissima, quæ erat inter columnas porticus veteris Basilicæ supra valvas æreas, hùc translata à Paulo V. Pont. Max.*

De re ædific. lib. 7. cap. 14.

Ill. Ciampin. pag. 37.

Ugonius stat. 11.

Pag. 269.

Dictæ porticus ab ipso Constantino primùm extructæ circa ann. 330. cum post centum & triginta annorum curriculum jàm penè totæ dissolve-

rentur,

rentur; à Simplicio Pontifice ann. 468. pristinæ formæ restitutæ fuere, ut patebat ex inscriptione, quæ olim in eodem atrio extabat, à Severano relata, ut sequitur:

Cum subitis peragi fallax clementia veris,
Et sacer addendo festa vetaret aquis,
Simplicius Præsul sacraria celsa petentem
Porticibus jactis texit ab imbre diem.

Eas deindè anno 500. tabulis marmoreis stratas, & musivis signis ornatas à Symmacho Pontifice refert Panvinius his verbis: *Quadriporticum marmoribus ornavit, & ex musivo agnos & cruces, & palmas ornavit, ipsum verò atrium omne compaginavit*, aitque anno 1558. quo scribebat, adhùc extare reliquias. Constantinus autem hujus nominis I. anno 710. eodem Panvinio docente, picturam sex sanctarum Synodorum generalium in illis exprimi jussit, de quo Ciacconius in Constantino hæc retulit [Post Pag. 500.
„ occisum Justinianum juniorem Imperatorem anno Christi 712. Philippicus Bardanes Imperium occupavit. Hic sextam Synodum adversus „ Monothelitas habitam impugnare ausus, Cyrum Patriarcham in Pontum „ relegavit, quòd benè cum Pontifice Romano sentiret, in cujus locum „ Joannem Monachum Hæresiarcham suffecit, cujus quidem dogmata „ statim Romam misit, mandavitque, ut omnium consensu approbarentur. „ At Constantinus Pontifex habita Synodo non modò Philippici Imperatoris, & Joannis Monachi opiniones improbat, verùm etiam decernit, „ ut Sanctorum Patrum imagines, qui sex Conciliis ab omnibus probatis „ interfuerant, in porticu Beati Petri depingerentur, cum intellexisset eas „ à Philippico à parietibus Sanctæ Sophiæ ignominiæ causa abrasas fuisse.

Anastasius verò in Constantino earum imaginum picturam Populo Romano tribuit, non Constantino, ubi ait [Hujusque rei causa zelo fidei „ accensus omnis Cœtus Romanæ Urbis, imaginem, quam Græci *Votaream*; vel, ut alii legunt, *Pancaream* vocant, sex continentes sanctas, „ & universales Synodos in Ecclesia Beati Petri erexerunt]. Quibus verbis Antonius Dandinus Alteserra in suis notis ad Anastas: hæc addidit [Imago „ sex universalium Conciliorum, quam Græci *Votaream*, vel *Pancaream* „ vocant, à Romana Plebe erecta in Ecclesia Beati Petri. Hæc imago à „ Philippico Imper. hæretico deposita, à Theodosio restituta Constantinopoli, ut ait Anastas. in Gregorio II. Protinus etiam, ut ingressus est Theodosius Regiam Urbem, imaginem illam venerandam, in qua sanctæ erant „ sex Synodi depictæ, & à Philippico fuerat deposita, in pristino erexit „ loco].

Adrianum deindè anno 780. has porticus in utriusque lateribus, in quibus confractæ trabes inerant, & tectum ruinæ vicinum positum erat, positis novis trabibus ipsum tectum noviter restaurasse, expressis verbis idem Bibliothecarius affirmat.

Rursùs anno 827. Gregorius IV. penè totam porticum, quæ mediana dicitur, noviter ex trabibus, cæterisque lignis ob decorem Basilicæ decoravit. Anastasius in vita. Immò & etiam similiter porticum antè valvas argenteas novo opere, cultuque præcipuo perfecit.

Sub Urbano IV. Pictor quidam egregius patria Aretinus, nomine Margaritonus, multa suo penicillo expressit, Græcorum quidem more in iis porticibus anno 1622. ut refert Vasarus; & anno 1334. Benedicto XII. regnante Simeon Memmus, Jotto Pictore ejus Magistro è vivis erepto, exteriores arcus picturis ornavit, ex Vasaro.

Parte 1. pag. 33.
Parte 1. pag. 90.

Anno demùm sacri Jubilei recurrente 1575. Gregorius XIII. ligneam earum contignationem novam construi mandavit, parietesque dealbari, additis colorum ornamentis, quæ à se visas Ugonius scripsit, & Turrigius MS. cap. 6. narrat sub eodem Pontifice Cæsarem Urbevetanum, & Raphaellem Aretinum Pictores supra quinque januas historias Divi Petri, ex Actis Apostolorum acceptas, expressisse.

Stat. 11. pag. 95.

Nec silentio præterire fas est Martinum V. qui expositis à nobis Numismatibus, Vaticanum Templum exprimentibus, fecit initium, hujusque de ipsius fabrica tractatus chronologici non ignobile rudimentum. Scribit Platina in vita Martini V. citatus à Donato, verba, quæ subiicio [Et Martinus V. celsi generis Columna tandem reversus Romam, adeò disruptam, & vastam invenit, ut nulla Civitatis facies in ea videretur. Collabentes vidisses Domos, collapsa Templa, desertos vicos, cœnosam, & oblitam Urbem]. Quare permotus Pontifex optimus animum ad exornandam Civitatem adjecit, & pecuniis ad dignitatem Pontificis conservandam destinatis (ut affirmat in ejusdem vita Contelorius Archivii Vaticani Præfectus) Porticum Sancti Petri collabentem restituit, rationes deducente Laurentio Pauli Omniasancti Cive Romano. Vide Bullam 5. idus Februarii anno X. & lib. Thesaurarii 1429. Immò inter leges, quas anno 1424. Martinus imposuit, exordiendo à Cardinalibus curæ reformationem, erat hæc: *Procurent reparationem Ecclesiarum suorum titulorum*; additque Platina: *Hujus autem studia Cardinales secuti, titulos suos ità certatim restituunt, ut jàm aliqua facies rediisse Urbi Romæ videretur*. Romanus tamen Canonicus Basilicæ Vaticanæ in descriptione illius tùm veteris, tùm novæ Romæ impressa anno 1649. ubi recenset Pontifices, qui in eâdem aliquid ædificarunt, nullam mentionem fecit de Martino V. Attamen dubitationem omnem adimunt ejus Pontificis gentilitia stemmata in iis porticibus appicta, quæ à se ipso visa testatus est Ugonius, additque Martini V. decreto picturas quamplurimas fuisse refectas. Fateor in Martini Numismate porticum Ecclesiæ Vaticanæ non exprimi, tres enim portæ, non quinque, quales erant in porticu Vaticana, in eo indicantur; attamen incuriæ tribuendum non esse judico, sed studio Sculptoris; quippè qui ad indicandas multiplices fabricas à Martino V. extructas in Templis, porticum exsculpserit arbitrariam.

Lib. 4. c. 9.
Stat. 11. pag. 95.

Quandoquidem in porticu versamur, de januis Basilicæ aliqua delibabimus, fusiùs de illis tractaturi in descriptione porticus à Paulo V. magnificentissimè constructæ. Quinque igitur illas olim fuisse indubitatum est; easque ad annum 1300. quo sæcularem Jubilæi annum Bonifacius VIII. celebrans (seu institutor, seu restitutor ille fuerit) Portam Sanctam, seu Auream addi jussit, juxtà aliquorum sententiam, de qua re Pontificia Numismata copiosam dicendi segetem suo loco suppeditabunt; earumque singulæ proprio nomine distin-

distinguebantur. Quæ medium locum occupabat, Mediana dicebatur, seu Argentea; quæ in parte Templi dextera, Ravenniana, ea de causa, quam docet Mallius, sic dicta, videlicet: quoniam antiquitùs Ravennates, & omnes Longobardi, & Tusci de consuetudine per eam intrabant; vel quia Transtyberini per eam intrare solebant, cum Transtyberina Civitas Ravennatum vocaretur. Huic proxima dicebatur Judicii, per quam Defuncti inferebantur. Alia in sinistra, Romana dicta, quoniam, teste Mallio, *Romanæ Mulieres antiquitùs per eam intrabant*. Ultima demùm in eadem parte appellabatur Guidonea, quoniam Guidones (ait idem Mallius in descript. Basil. Vatic. num. 44.) *qui ducebant Oratores venientes per porticale, quod est juxtà Nolarium majus frequenter per eam intrabant, undè usque ad nostra tempora faculæ, & cerei ibi vendebantur*. Ex quibus Mallii verbis conjicit Illustriss. Ciampinus, quòd Peregrini, voce *Oratores* indicati, faces emebant, seu candelas, quas posteà Beati Petri sepulchro offerebant accensas. Pag. 79.

Supra portam Ravennianam fuerant appensa insignia, & catena portus Smirnensis sub Sixto IV. Pont. teste Alpharano in tabula ichnographica. Num. 133. Supra Romanam erant appensi vectes portarum Tunesi, cum decem vexillis, à Carolo V. Imperatore ad Paulum III. missis. Inter Romanam, & mediam tabula marmorea fuit collocata, in qua Bulla anni Jubilæi à Bonifacio VIII. emanata *Antiquorum habet fida relatio &c.* Inter mediam, & Ravennianam aliæ erant tabulæ lapideæ, in quibus scalpro exaratæ fuerant donationes S. Gregorii Magni Basilicæ factæ, quarum unicam, cæteris temporis decursu deperditis, refert Illustriss. Ciampinus. Pag. 81.

Claudebant hæ porticus, quæ etiam Palmatæ dicebantur, ob Palmas æneas fonti additas à Symmacho, atrium, cujus mensuras superiùs indicavimus. Magis quidem longum, quàm latum. In loco palmis 95. distante à columnis, quæ medianæ portæ opponebantur, ut indicatur in tabula 4. Fons erat O à Symmacho circa ann. 500. Peregrinorum commodo erectus. In medio autem Atrii Pinea ænea M ab eodem Symmacho ibidem collocata, de quibus alibi dicendum erit.

Hoc atrium Constantinus primùm minutis lapillis musivo artificio decoravit, cujus fragmenta reperta fuisse sub Paulo V. refert Grimaldus MS. fol. 156. apud Severanum. Anno posteà 678. magnis marmoribus stravit Pontifex Domnus, ut affirmat Bibliothecarius; aliique Pontifices alia In vita. ornamenta addidere, prout indicabat antiquissima ibi apposita inscriptio, à Grutero relata: Pag. 1166.

Quamvis clara fides multum de luminis aula,
Plusque loci meritis nobilitatur opus;
Est tamen his pulchris specialis gratia rebus,
Spectantumque oculos, ars pretiosa rapit.

Narrat Ugonius stat. 11. se vidisse sub porticu superstite tempore Sixti V. coloribus expressam inventionem Corporum Beatorum Apostolorum Petri, & Pauli, quæ accidit anno 251. sub Beato Cornelio, cui dubitanti, quænàm essent Petri, quæ nàm Pauli ossa, precesque Christi-fidelibus effundentibus, vox Cælo divinitùs emissa dubitationem omnem ademit, cum dixit:

Majora

Majora Ossa sunt Prædicatoris, minora verò Piscatoris. Ob quæ ornamenta, scripserunt Paulus Diaconus, Anastasius, & alii, tale Atrium Paradisi nomine antiquitùs appellatum fuisse.

In hoc atrio rete æneum extendebatur, cui ligabantur lucernæ, quarum lumen Peregrinis inserviret noctu Divi Petri Sepulchrum visitantibus, additque Turrigius in Archivo Vaticano Bullas servari Pontificias, quibus facultas datur valvas habendi apertas noctis tempore in commodum Peregrinorum. Quem morem etiam Petrus Mallius memorat, vbi ait [Rete „ magnum, quod est in atrio Ecclesiæ antè portam argenteam in festo Sancti Petri, & octavâ tantùm accendatur, prætereà quatuor funes de antiqua „ consuetudine extenduntur in atrio ejusdem Ecclesiæ in Paradiso in modum crucis, ligantur de Porticalibus ad Pineam æneam, quæ est in Paradiso; & utroque fune sex candelæ suspenduntur.

Antequam ex atrio discedamus Basilicæ Frontem perlustremus. Assurgebat hæc ad altitudinem palmorum 170. ex relatione Severani, eâ ratione acuminata, qua expressimus in tabulâ 5. figura 2. atque in Cryptis Vaticanis depicta fuit cum sequenti inscriptione: *Exemplum atrii porticus, cum anteriori facie Basilicæ veteris à Gregorio Papa IX. musaico ornatu in demolitione anni MDCVI. Pauli V. Pont. Max. jussu asservatum.* Musivo opere illam exornatam fuisse anno 827. à Gregorio IV. narrat Turrigius. At ex verbis Anastasii deducitur ab eo Pontifice tale opus refectum tantùm fuisse, dicentis: *In fronte Paradisi jàm fatæ Ecclesiæ (Beati Petri) principali musivo cuncta, quæ à Priscis temporibus in eodem pariete erant diruta, velocitate nimia pingere, ac restaurare decrevit.*

De sacr. Crypt. pag. 134.

Anno deindè 1230. Gregorius IX. eandem Basilicæ frontem novo opere musivo texisse affirmat idem Turrigius ibidem: Severanus pag. 65. Raynaldus tom. 13. Annal. his verbis: *Tunc* (idest anno Pontificis 4.) *in Basilica Duodecim Apostolorum Principis in majoris portæ vestibulo parietem altitudine prægrandi rectum vestivit lapide deaurato nobilivm imaginvm decore distinctum.* Verùm quia Raynaldus addit, *ut affirmat ejus Scriptor Anastasius*; de narrationis veritate dubitatio suboritur, cum gesta Gregorii IX. ab Anastasio nunquàm scripta fuerint, sed IV. Anastasius enim texuit historiam Romanorum Pontificum à Beato Petro Apostolo, usque ad sua tempora tantùm, nempè ad Nicolaum I. qui anno à Deiparæ partu 867. è vivis excessit, Gregorius verò IX. anno 1241. Utcunque hæc sint, pro comperto habemus talem frontem refectam fuisse ab Eugenio IV. anno 1431. cum Beati Petri Basilicam reparavit, ut notat Oldoinus pag. 876. Insuper & à Nicolao V. circa ann. 1447. prout indicabant utriusque Pontificis gentilitia stemmata in eadem fronte depicta, ut præfert ejus frontis exemplar in Cryptis Vaticanis delineatum.

Pag. 408.

In eo etiam videntur figuræ, quæ fuerant musivo expressæ; videlicet in medio frontis erat Christus sedens, & manu elata benedictionem impertiens. Ad Christi pedes imago Pontificis genuflexi, putà Gregorii IV. offerentis aureum Numisma, in dextera parte Beata Virgo, in sinistra Divus Petrus stantes. Bos, Homo, Aquila, & Leo eo ordine, quo delineavimus, prout vidimus in Cryptis Vaticanis. Tabulæ autem aliquorum Auctorum diver-

diversimodè illas repræsentant. In quatuor spatiis à tribus fenestris relictis, quatuor erant Evangelistæ stantes, librumque singuli manu perferebant. Sub his quatuor carmina legebantur vetustatem redolentia, ab Onuphrio Panvinio De Sept. Eccles. ab Alpharano cap. 2. & Ugonio paginâ 65. relata:

Ceu Sol fervescit sydus, super omne nitescit,
Et velut est aurum rutilans super omne metallum,
Doctrina, quæ fide calet, & sic pollet ubique,
Ista Domus, super fabricata quieta.

In linea inferiori hinc indè mediæ fenestræ adjacebant duo Senes, manibus pallio tectis Christo Servatori coronas offerentes. In partibus extremis quinque alii Senes stantes similique habitu circumtecti exprimebantur. Propè binas fenestras, per quas lumen naves minores irradiabat, nescio qua de causa non expressas in tabula Equitis Caroli Fontanæ, grandioribus characteribus duo verba exarata fuere, videlicet *Hierusalem* in dextera, in sinistra verò *Betleem*.

In apice ejusdem frontis Crucem collocaverat Sanctus Silvester ex albo marmore ad Græcæ Crucis formam exculptam, altam decem, octo palmis latam, quæ adhùc extat in Cryptis Vaticanis cum hac inscriptione: *Hæc Crux erat in summitate exterioris faciei veteris Basilicæ MDCVI.* Illam fideliter exprimi curavimus in nostra tabula 5. ne Incisoris arbitrium, ut alibi factum recognovimus, ab historiæ veritate aberraret. Non enim erat radiata, nec eo modo exculpta, ut in pag. 99. Equitis Fontanæ Sculptor effinxit. In ejusdem Crucis marmorea basi nomen Agrippinæ græcis characteribus erat insculptum, ut nempè indicaretur (ait Turrigius) Ethnicorum impietatem salutifero Crucis signo subiici, ac penitùs conculcari. Pag. 112. De hac Cruce loquens Grimaldus, ait [Die 8. Februarii, cum cæpisset „ tectum discooperiri, Reverendiss. Vicarius mandavit, ut demitterent „ Crucem marmoream octangularem antiquissimam, quæ extabat in fa„ stigio frontis Basilicæ, ubi musivum Gregorii IX. cernitur, quam die 16. „ Februarii deposuerunt, & ex præcepto sub fornicibus novi pavimenti „ reposuerunt. Socculum tenens Crucem sculptum erat litteris Græcis „ Gentilium: *Sepulchrum Flaviæ Agrippinæ* partim mutilatis.

In parte frontis Basilicæ opposita supra porticum paries alter elevabatur, in quo Petri navicula videbatur à Jotto Pictore Florentino musivo opere expressa, cujus sacras Apostolorum imagines populus venerari solebat. De illa in præsentiarum nihil addimus, fusiùs tractaturi, cum de Porticu à Paulo V. extructa agendum erit, sub cujus fornice servatur ab Alexandro VII. collocata.

Ab indicato pariete Palatium claudebatur, quod ab Archipresbytero Basilicæ ædificatum fuerat, imminebatque Porticui subjectæ, pal. 81. latæ, juxtà relationem Severani, quæ Porticus in tres januas laxabatur quatuor parastatis divisas. Pag. 42. His januis totidem aliæ opponebantur respicientes Solis ortum, & gradus Basilicæ, ut alibi innuimus, ea divisæ ratione, qua in tab. 4. indicantur. Eas valvæ claudebant æneæ, quæ anno 1160. quo vixit Petrus Mallius insculpta proferebant nomina Urbium, & Provinciarum, quæ in

Ecclesiæ

Ecclesiæ Romanæ ditionem evenerunt ex donatione Caroli Magni tempore Adriani I. circa ann. 755. de quibus januis æneis sic Anastasius refert:
„ [Adrianus I. sacratissimus Præsul portas æneas majores miræ magnitu-
„ dinis decoratas à Civitate Perusina deducens in Basilicam Beati Petri
„ Apostoli, ad Turrem compte erexit] . Petrus verò Mallius scripsit:
„ [Putamus in memoriam tam magnificæ donationis, ut legitur in vita
„ Adriani I. 774. nomina Civitatum, quæ prænominatus Rom. Imper.
„ (Carolus) huic Sacrosanctæ Ecclesiæ contulit, in portis æneis, quæ super
„ gradus Beati Petri fuerant, videlicet in introitu Ecclesiæ Sanctæ Mariæ in
„ Turre, argenteis litteris, sicut nos vidimus, & cum fratribus nostris
„ sæpissimè legimus adnotata fuerunt]. Eam narrationem ferè narrat Ba-
Tom. 9. „ ronius ad ann. 774 ubi hæc habet [Carolus Magnus, Romæ cum esset,
„ cum promissionem, quæ in Francia facta est, sibi legi fecisset, complacuit
„ illi, & ejus Ducibus, omnia, quæ ibi erant adnexa confirmare, & pro-
„ pria voluntate bono, ac libenti animo aliam donationis promissionem
„ ad instar anterioris, ipse antedictus, & revera Christianissimus Caro-
„ lus Francorum Rex conscribi jussit per Etherium Religiosum, ac
„ prudentissimum Cappellanum, & Notarium suum, ubi concessit
„ easdem Civitates, & Territoria Divo Petro, atque Pontifici Adria-
„ no &c.

Eædem januæ quatuor columnis ornabantur ex marmore Sienite, quæ deindè jussu Pauli V. ad Fontem aquæ ab ejus nomine Paulæ nuncupatæ translatæ sunt, illumque mirificè condecorant. [At æneæ valvæ modò in-
„ dicatæ combustæ fuere à Friderico Imperatore, qui (ut narrat Baronius)
„ anno 1167. sub Alexandro III. furore commotus Ecclesiam Apostolo-
„ rum, quæ à Fidelibus Ecclesiæ tenebatur in custodia, cum Balistis, &
„ Sagitariis violenter aggressus est. Sed cum eam expugnare non posset,
„ postposita reverentia Dei, & ejusdem Regni Cælorum Clavigeri, tan-
„ quam sacrilegus, & prophanus ignem fecit apponi. Custodes verò Ba-
„ silicæ formidantes ne tota fabrica incendio solveretur, post combustam
„ Sanctæ Mariæ in Turri Ecclesiam, cum æneis portis, & vicinis porticibus
„ B. Petri, Basilicam in manu, & potestate sævientis Principis tradiderunt.
Huc usque Baronius, ex cujus narratione confirmatur fuisse sub hac extrema porticu in parte dextera Sacellum dicatum Sanctæ Mariæ, in Turri dictum à Turri campanaria illi proxima. Illud Alpharanus in sua tabula ostendit num. 149. nos verò num. 68. Easdem januas à Nicolao V. fuisse deindè restitutas affirmat nostri Aevi Scriptor insignis, ac in earum æneis valvis nomina Civitatum Apostolicæ Sedi donatarum insculpta fuisse, argenteis characteribus, *quas se vidisse, & legisse testatur Petrus Mallius* (ait hìc Auctor) At bona ejus venia notandum hìc est, hæc nomina non fuisse à Nicolao V. insculpta. Nam Petrus Mallius vixit anno 1160. Nicolaus verò V. anno 1450. hoc est annis circiter 290. antè Nicolaum . Potuit quidem Nicolaus restituere valvas, iterùmque in illis nomina Civitatum inscribere, sed an hoc ab eo sit factum, nullus quem sciam antiquus Auctor enarrat, non tamen potuit nomine illa Mallius legere sub Nicolao V. insculpta.

Antè

Antè Basilicæ ingressum Area videbatur palmorum 95. longitudinem adæquans, latitudinem verò 200. juxtà atrii latitudinem ex calculo Alpharani. Ad illam ascensum præbebant quinque graduum ordines, quorum singulos septem gradus implebant, ab alia parva area interdistinctos. Multa dicenda essent de his gradibus à Constantino primùm antè Basilicæ fores collocatis, sed alibi de illis disserendi locus erit opportunior, ac etiam alibi de Turri campanaria uberiori dissertatione agemus. Ità pariter de Mœnianis, quæ in parte læva areæ antè Turrim campanariam extabant, ab Innocentio VIII. inchoata, ab Alexandro VI. posteà absoluta, ut populis ad sacra limina accedentibus possent Romani Pontifices magnificentiùs sacras benedictiones impartiri. Multa enim notatu digna de similibus Mœnianis erunt referenda.

Hæc sunt veteris Basilicæ Vaticanæ monimenta, ac veluti (ut ità dicam) ejus augustæ molis reliquiæ, quas aut ignis, aut temporis ingluvie penitùs non absumptas, hùc illucque dispersas colligere potui, ut servata temporum serie, earum memoriam Annalibus consecrarem. Pauca illa quidem, ut adeò augustam molem testandam, iterumque ad publicam lucem revocandam idonea existimarem. Attamen non audaciæ crimini hoc tribuendum judico, sed legibus necessitatis. Quot enim vicibus Divi Petri Basilicam perditorum hominum insania nudavit ornamentis, quot flammæ ab impiis Barbarorum manibus admotæ penè totam absumpserunt, quot annorum decursu spontè sua ejus ædificii membra humi prostrata jacuerunt, carie penitùs consumpta! Quanta demùm vel Scriptorum incuria, vel hominum scelestorum invidia silentio prætereuntes, Annalibus suis monimenta non tradiderunt? ut non difficilè tantùm, sed impossibile sit opus recensere, quæ Summorum Pontificum, magnorumque Principum devotio in obsequium Divi Petri *Altaria erexerunt* (loquor cum Mallio lib. 1.) *Templa, Sepulchra, Domos, Palatia, Balnea, Formas; quibusve exornaverint pavimentis, tectis, picturis, cælaturis, incrustationibus, quæ dehinc insuper dona ei sive serica, sive ænea, sive argentea, aureaque contulerint.*

Præterita tempora si hùc revocemus, quibus in Vaticanam Basilicam suos conatus exercere ausa fuit hominum impietas, nobis annus 739. primùm occurret, decimus Gregorii III. Pontificatus, quo Luitprandus Longobardorum Rex, ut refert Baronius his verbis [Nulla habita ratione sacro- Tom. 9.
„ rum, omni penitùs Divini judicii abrepto timore, Divinis legibus penitùs
„ proculcatis, in Romanam Ecclesiam immisit exercitum, qui primùm
„ omnium in Sacrosanctam Sancti Petri Basilicam extrà muros Urbis po-
„ sitam, impetum fecere]. Qua de re Sanctus Pontifex Caroli Martelli Gallorum Ducis opem imploravit, de tali calamitate conquæstus [Omnia
„ luminaria Ecclesiæ ad honorem ipsius Pontificis Apostolorum, & quæ
„ à vestris parentibus, vel à nobis oblata sunt, ipsi abstulerunt &c.] Et
„ paulò post [Undè Ecclesia Sancti Petri denudata, & in nimiam desola-
„ tionem redacta.

Anno deindè recurrente 773. sub Adriano [Cùm Desiderius Rex
„ Longobardorum Ecclesiasticam ditionem invaderet, Pontifex munivit Apud Baron.
„ Civitatem Romanam, & Ecclesias BB. Petri, & Pauli fecit exornare hoc

„ est ornamentis nudare, & cuncta earum cimelia, & ornatus, in hanc
„ Civitatem Romanam introduci, claudi faciens omnes januas Ecclesiæ
„ Beati Petri, & deintùs ferris supponi, & muniri jussit, ut si ipse pro-
„ tervus Rex sine licentia, & permissu Pontificis advenisset, minimè ad
„ dictam Ecclesiam facultatem introeundi haberet, nisi bracchio ad suæ
„ animæ interitum ipsas confringeret januas.

Rursùs anno 846. Saraceni ex Affrica, instructa classe, venientes;
„ improviso agmine (scripsit Baronius) sub anno secundo Sergii II. Subur-
Tom. 10. „ bia Transtyberim posita deprædati sunt, & ipsas Sacrosanctas Basilicas
„ Principum Apostolorum Petri, & Pauli auro, argento, gemmisque locu-
„ pletes spoliarunt. Quibus impiis ausis permotus Leo IV. muros ædifi-
„ cavit circa annum 850. quibus novam Civitatem Transtyberinam con-
„ stitueret, in qua sacra Divi Petri Aedes tutaretur, eamque à suo nomine
„ Urbem Leoninam nuncupavit.

Apud Baron. Romam aggressus sub Joanne Papa VIII. anno 878. Albertus Boni-facii filius, & Lantbertus Dux Spoleti, eam cum manu valida ingressi sunt; & Joanne Pontifice sub custodia retento, optimates Romanorum fidelitatem Carolo Manno Sacramento firmare coegerunt. Quibus indè discedentibus, idem Pontifex Domum Sancti Petri ingressus, omnes thesauros, quos ibi reperit, ad Lateranos transtulit, & Altare Sancti Petri cilicio cooperuit, & cuncta ostia ejusdem Ecclesiæ clausit, nullumque ibi officium ad Dei cultum pertinens per plures dies celebratum est.

Sub Innocentio II. anno ejus primo, qui fuit 1130. in ejus odium,
„ & æmulationem elevatur in thronum à Fatiosis Petrus Leonis filius Car-
„ dinalis, atque Anacletus II. nominatur; ex quo factiones obortæ, rixæ,
„ atque contentiones. Tunc enim plebs classico excitata potentium, eò
„ properat, quò furens vocat ambitio, & provocat spes avida lucri. Hoc
„ statu miserando collocata erat tunc temporis Romana Ecclesia, in Templo
„ Sancti Petri abominatione sedente. Tunc Anacletus cum sectatoribus suis
„ ad Sanctum Petrum cum indignatione maxima cum multitudine equita-
„ vit, & ipsam quam cæpit Ecclesiam per violentiam introivit, & per San-
„ ctuarium, & aureum Crucifixum pendentes coronas, cum toto thesauro
„ argenti, & auri, & pretiosis lapidibus, sive gemmis, quas Romani Pon-
„ tifices, orthodoxique Imperatores in Ecclesia ipsa cum devotione obtu-
„ lerunt, tanquàm sacrilegas auferre, & Cyborium, quod super Altare
„ B. Leo construxerat detruncare præsumpsit]. Hæc Baronius affirmat se
„ accepisse à Scriptore Anonimo ejus temporis ex codice Vaticano to. 12.
„ anno 1130.

Quæ satis sint dicta de prædis è Basilica Vaticana raptis à nefariorum hominum avaritia. Ad incuriam verò significandam, cujus causa Vaticanæ Basilicæ fasti penitùs perierunt, satis superque sit hùc adducere, quòd narrat in suis MS. Jacobus Grimaldus [Tempore Clementis VIII. (inquit ille)
„ ego Jacobus Grimaldus habui hanc notam Benefactorum Basilicæ mihi
„ traditam à R. P. D. Constantino Gaetano Abbate S. Barontii Cassinen.
„ Congregat. qui vitæ suæ spatio omnia ferè tabularia Italiæ perlustratus
„ est, hancque notam, ut ipse asseruit, acceperat ex quodam pervetusto

libro

„ libro Benefactorum Basilicæ Sancti Petri in pergameno MS. asservato in
„ Bibliotheca Cathedralis Reatinæ. Sub Paulo V. Presbyteri illi, quibus
„ cura imminebat dictæ Bibliothecæ vendiderunt plures libros illis, qui
„ tympana Fœminarum conficiunt, & inter alios, ex mala fortuna, dicti
„ libri Sancti Petri contigit etiam numerari, vendi, distrahi, & in usum
„ tympanorum verti, obliterarique memoriæ in eo descriptæ, id omne
„ vitio, & inscitia, & malignitate Presbyterorum supradictorum. Ità mihi
„ dixit dictus Pater Constantinus]. Has temporum vices plusquam centum annorum spatio instar ejusdem Naviculæ, quasi fluctibus agitata Vaticanâ Basilicâ, haud facilè relatu est, quantum auri, quantum laboris, & vigiliarum Romani Pontifices exhauserint, ut præclaram illam molem diutissimè tuerentur.

Quibus addè Benedictum XII. qui anno tertio, videlicet à Christi nativitate 1337. jussit Thesaurarium Patrimonii labentem Basilicam quantociùs reficere. Clementem VI. qui circa annum 1350. cælestes Ecclesiæ Thesauros liberaliter fuit elargitus omnibus ejusdem Basilicæ ruinis quoquomodo occurrentibus. Innocentium VI. qui anno 1352. sui Pontificatus primo, Vicarium suum ad idem opus epistolis excitavit. Verùm cæteros suo erga Divum Apostolorum Principem amore superavit Leo hujus nominis IX. Hìc enim Summus Pontifex (ut affirmat Leo Ostiensis) inter innumera suæ bonitatis insignia, quamdiu Romæ remoratus est omni tempore tribus per hebdomadam diebus à Lateranensi Ecclesia usque ad Sanctum Petrum privato habitu, nudisque pedibus, cum duobus, aut tribus Clericis noctu psallendo, & orando pergebat. Hìc in ejusdem Ecclesiæ emolumentum (addit Baronius) concessit, ut decima pars oblationum cederet Basilicæ utilitati, quod ejusmodi decreto omnibus voluit fieri manifestum. Accepimus id ex Archivo ejusdem Basilicæ Vaticanæ his verbis conscriptum:

Lib.2.c.38.

Ad ann. 1049.

„ Beate Petre Apostole ego Leo Episcopus servus tuus, & omnium
„ Servorum Dei, de tuis donis aliquam tibi offero particulam, quàm mihi
„ fuit visum dignum, & justum curis, quibus circumdor auferre, & tibi
„ offerre quasi meam, cum sit tua. Quidquid enim est, quod in nostris
„ juribus sit, licèt sit parùm ad conferentiam præteritorum, quæ nostri
„ Antecessores habuerunt, id tamen, quantumcunque sit dignum, tecum
„ judicavi sortiendum. Ecce enim de oblationibus Fidelium, quæ tibi offe-
„ runtur in Altari tuo, sub quo sacrum, & venerabile Corpus requiescit,
„ & etiam in Confessione ipsius Altaris, decimam partem tibi, quamvis
„ tuum totum sit, humili devotione, & tota cordis prosternatione offeri-
„ mus, donamus, concedimus, & etiam corroboramus, atque confirma-
„ mus ad constructionem, & resarcitionem ipsius tui sacri Templi, in ædi-
„ ficandis parietibus, picturis, tignis, tectis, imbricibus, & prætereà lumi-
„ nariorum concinnationibus assiduis olei, & ceræ, necnon lampadibus
„ vitreis, & acindulis, atque thimiamate, cæterisque omnibus utensilibus,
„ quæ ad usum, & necessitatem, atque decorem totius ipsius Ecclesiæ per-
„ tinent. Decimam verò ipsam semper volumus esse decimam diem, ut
„ oblatio, quæ tibi debetur, separata sit à cæteris oblationibus, & nullum
„ aliqua confusione patiatur errorem.

Ex qua donatione ſatis elucet ejus Pontificis ergà Divum Petrum pietas, ac præclarus in ejuſdem Baſilicam amor, dignus profectò inſcriptione, quam Wibertus refert in ejus ſepulchro fuiſſe appoſitam, his verbis:

Apud Ol. doin. pag. 794.

Victrix Roma dolet nono viduata Leone,
Ex multis talem non habitura Patrem.

CAPUT XI.

De nova Baſilicæ conſtructione ſub Nicolao V. Summo Pontifice.

LAPSO circiter mille ac viginti annorum ſpatio poſt primam Baſilicæ conſtructionem à Magno Conſtantino factam, Nicolaus V. videns eandem, periculoſam comminantem ruinam, novam delineationem meditatus eſt, adeò magnificam, amplam, & ornatu divitem, ut conſultiùs ſit *eam ſilentio præterire, quàm loqui,* inquit Vaſarus. Sanctus Antoninus lib. 22. cap. 12. ſic de Nicolao ſcripſit: *In amplificando autem ædificia, & Eccleſia Sancti Petri videtur Nicolaus nimis animum, & opus impenſarum appoſuiſſe ſecundùm ſermonem omnium.* Ejuſdem Pontificis excelſum animum, ac cogitationum amplitudinem luculenta enarratione Poſteris expoſuit Jannozzus Manettus equè nobilis, ac eruditus Florentiæ Civis; de quo inquit Bocchus, ſi vitam Viri „ clariſſimi totam excutias, & toties magna negotia, toties Legationem „ obeuntem inſpicias, nullum, quòd ſcribendis lucubrationibus daret, ha„ buiſſe ſpatium reliqui temporis diceres; contraque cum tàm multa legas, „ quæ ſcripſit in otio, nunquàm otioſo, nihil eum egiſſe aliud tota vita affirmares]. Hùc igitur affero ejus narrationem ex tom. MS. miſcell. XXIV. ſignato littera M. quem in ſuo Muſeo habet Illuſtriſs. Ciampinus ex Autographo habitam, quod extat Florentiæ in Bibliotheca Medicea, videlicet:

To. 1. par. 2. pag. 521.

Pag. 25.

Nicolaus V. inter ſingularia, & præcipua fabricandi, & condendi opera, ac profectò memorata, laudibuſque digna intrà Urbem partim ad munitionem, partim ad ornamentum, partim ad aeris ſalubritatem, partim ad devotionem, vel maximè pertinentia efficere, & conſumare cupiebat, ac ſi in mente ſua penitùs & animo propoſuerat. Quintum erat, ut ſacra Beati Petri Aedem à fundamentis nuper reædificaret. Antè primum igitur hujus ſacræ Aedis veſtibulum ſuper ſcalas prominens maxima quædam area quingentorum in longitudine, centum in latitudine cubitorum pulcherrimè apparebat. A formoſis namque prædicti veſtibuli gradibus, quos partim marmoreos, partim porphyreos, partim ſmaragdinos diverſorum colorum decoris gratia interſerebat, incipiens uſque ad egregia, & nobilitata intercolumnia per quingentos, ut diximus, paſſus, in longum extendebatur, ſuper quibus tres commemorati Vici porticus, ſpatioſorum omnium ſpectaculorum viſu pulcherrimum ſpecimen, ſubſtentabantur. Inter prædictas ſcalas, & hoc prædictum veſtibulum magnum quoddam, & amplum

plum superficici solum interjacebat, quòd maximæ hominum multitudinis longitudine, ac latitudine sua capacissimum videbatur. In superiori hujus ampli soli parte oblongum vestibulum reperiebatur, quod quinque egregiis portis æquis inter se portionibus distinguebatur, & à primo scalarum gradu, usque ad prædictas primi vestibuli portas 75. cubitorum latitudo, longitudo verò ultrà 120. passus protendebatur, atque in utraque hujus vestibuli extremitate singulæ turres è pulchris marmoribus in altum ultrà centum cubitos erigebantur, quæ quidem & ad munitionem Templi, & ad opportunam Canonicarum Horarum pulsationem simùl famulabantur. Ab his duobus campanilibus, sic enim commemoratæ turres vulgatò, & tritò verbo appellantur, duo longissimi, & amplissimi muri, utrinque quisque à latere suo usque ad primum cujusdam magnæ crucis principium extendebatur; à dextris namque unus inter Palatium, & Templum dividens cum exteriori curte, à sinistris verò alter intercedebat, à quo retrorsum via publica sternebatur. Ab hoc primo vestibulo in alterum simile per quinque egregias portas transibatur, & à secundo in magnam curtem antè tertium vestibulum astantem per totidem aditus vadebatur, quorum tres patentes portæ cum extremis utrinque porticibus apparebant. Sed antequàm ad Templi januas applicaretur, curtis illa ampla interjacebat, in cujus meditullio vivum fontem à vertice montis per abstrusos cuniculos derivandum, una cum ingenti pino æreo designabat, à lateribus verò utriusque porticus duo intercolumnia se invicem spectantia decoris, & utilitatis causa figebantur. A sinistra enim porticu plures commodæ, & opportunæ pro regularibus Presbyteris mansiones construebantur, cum ad dexteram murus divisor astaret, ex transverso verò horum duorum intercolumniorum tertium intercolumnium inter duas prædictas porticus porrigebatur, supra quod ingentes fornices ad tertium Templi vestibulum volvebantur, quod quinque pulcherrimis portis peregregiè fabrefactis, mirisque sculpturis adornatis illustrabatur, undè in Templum ipsum transmittebatur. In hoc longo, & amplo Templi spatio, quod usque ad primam crucem magnam 160. in longitudine, in latitudine verò 120. cubitorum extendebatur. A dextris commemorata curtis, quo omnes & Templi, & Palatii aquæ pluviæ à prædictis locis arcebantur, & per cloacas subterraneas emittebantur, à sinistris autem commodæ, & oportunæ regularium Presbyterorum, Templo ipsi in Divinis cultibus continuè servientium, mansiones construebantur, quæ usque ad illas paulò antè commemoratas contiguæ ducebantur, nisi quòd à parte superiori Sacrarium quoddam amplum, & ingens, pulchrum, ac devotum oportunè admodùm ædificabatur. In reliquo verò soli spatio, seu pulchra, & speciosa intercolumnia ad lineam sese pariter intuentia, tria à singulis lateribus conspiciebantur, quæ quidem ea quinque latera in formam navis redigebant. Idcircò quinque naves vulgò nuncupabantur, quarum medium intercolumnium ideò cæteris lateralibus latiùs ostendebatur, tùm quia ambulatorium amplius erat, tùm etiam quia exindè mirum quoddam totius Templi spectaculum liberiùs apparebat. A dextris in extremitate prædictæ curtis plurimæ, ac speciosæ Cappellæ, à sinistris verò totidem per totam longitudinem illis dexterioribus pariter correspondentes designabantur. Reliquæ

duæ

duæ naves tribus commemoratis ſpatioſæ admodùm ſuis ordinibus reſpondebant. Ultimo magnæ crucis intercolumnium octo à dextris verſus curtem, ac totidem à ſiniſtris columnis verſus publicam ſtratam, ideò paulùm utrinque extendebatur, ut majorem quandam, & ampliorem plurium inter ſe fornicum crucem efficeret. Septem enim cruces inter ſe invicem involutas, fornicataſque in longum 185. cubitorum ſpatia (tantùm enim per longitudinem portendebantur) pulcherrimè, ſpecioſiſſimèque reddebant, quarum intermedia cæterarum maxima in 40. ſeu verò aliæ in 24. cubitos pariter porrigebantur. Super maximam 40. cubitorum crucem altiſſima 100. cubitorum teſtudo prominebat, ſupra quam altera ſimilis 25. cubitorum cum pluribus diverſarum formarum cornicibus adjungebatur. Hæc parva teſtudo in ſummitate ſua idcircò patens, & aperta relinquebatur, ac in modum laternæ aptabatur, ut lumen undique clariùs, & apertiùs per totum ſpatium diffunderetur. Juxtà commemoratam crucem à parte ſuperiori ingens Cappella in latitudinem 40. circiter, in longitudinem verò 75. cubitorum portendebatur. Hanc magnam Cappellam, vulgò Tribunam vocant, utraque hujus Tribunæ latera ob majorem perſonarum capacitatem, ſedilium gratia hinc indè extendebantur, ac utrinque pluribus feneſtris, in magnorum oculorum formas redactis, egregiè admodùm ornabantur, atque in ejus meditullio ingens, ac pulcherrimum, & omnium ornamentorum generibus refertum Altare ab extremitate prædictæ magnæ crucis aſtabat. In ſummitate verò Tribunæ ſoliùm Pontificale altiuſculè eminebat, ut & ipſe ab omnibus circumſtantibus videretur, ac pariter omnes aſtantes, ſedenteſque videret. Utraque hujus Templi latera ab ingentibus feneſtris, ſeſe mutuò reſpicientibus ornata, ſingula quæque ampli, & longi ſpatii loca in cruce illa magna inferiora ſuis ſplendoribus illuſtrabant. At verò univerſum ambitum ſuperiorem rotundæ quædam feneſtræ in magnorum oculorum formas egregiè, ut diximus redactæ, velut formoſa quædam feneſtrarum corona ſpatioſiſſimè ambiebant, per quas quidem Solares radii ità ingrediebantur, ut non modò ſingula teſtudinis loca luce ſua colluſtrarent; ſed divinæ quoque gloriæ ſpecimen quoddam cunctis devotis conſpectoribus demonſtrarent. In vertice verò teſtudinis rotunda quædam, & ingens feneſtra cæteris altiùs prominens, in laternæ formam ceu ſupra commemoravimus redacta, mirùm in modum condecorabat.

Cæterùm univerſum totius ſpatii pavimentum eiſdem variis partim marmoreis, partim porphyreis, partim ſmaragdinis coloribus ornabatur, quibus ſcalarum gradus condecoratos ſuperiùs eſſe diximus, & ne tantum tàm pulchrum, tàm devotum, tàm admirabile, ac denique tàm divinum potiùs, quàm humanum Templum aliquibus defunctorum Prælatorum, vel Pontificum humationibus ullatenùs pollueretur, hujuſmodi ſepulchra à ſiniſtro latere extrà Templum è regione ad ſolium Pontificale conſtrui, condique volebat. Verùm cum multa de mira hujus Templi fabricatione hactenùs dixiſſe videar, reliquum eſt ut de dimenſionibus ſuis pauca quædam breviſſimè adjungamus. Area quingentorum in longitudine in latitudine verò centum cubitorum antè ornatiſſimas ſcalas ſternebatur. A primo aſcenſionis gradu uſque ad ſolium Pontificale longitudo ultrà quingentos

tos cubitos porrigebatur, in latitudinem verò ad centum viginti per totum pene ſpatium extendebatur, niſi ubi à duobus magnæ illius crucis lateribus bracchia utrinque dilatabantur. Ibi enim uſque adeò amplificabatur, ut ad centum octuaginta menſuraretur, altitudo verò omnium fornicum ultrà octuaginta paſſus aſcendebat, cum maximæ teſtudinis ſublimitas ad centum ſupra vigintiquinque cubitos attingere videretur. A Palatio in hoc Templum per plures pulcherrimos aditus à Summo Pontifice magna Prælatorum comitante caterva incedebatur. Ab uno verò cæteris eminentiori per cochleam quandam ſpecioſiſſimam vadebatur. Et ne huic tàm admirabili, & tàm digno ædificio ullum ornamentorum genus deeſſe videretur, univerſum ſuperioris ſpatii ambitum plumbeis laminis ſpecioſiſſimè ſimùl, atque utiliſſimè adornabat. Verùm ut hæc ingentia maximæ molis ædificia faciliùs extruere valeret, Anienis fluvii alveum, quo à Tyburtino Oppido verſus Romam navigari conſueverat, ità mundari, atque ità purgari fecit, ut ea, quæ ad ædificandum neceſſaria erant, aptiùs à Tybure tranſmitti, ac transferri poſſent &c.

Deindè ſi Hiram quoque Tyrenſem famoſiſſimi Templi Salomonis non architectum, ſed ſingularem æris magiſtrum, opificemque ærarium, de ſapientia, intelligentia, ac doctrina, & de ſculpendi arte ſtatuariaque ſacris libris apprime laudatum fuiſſe novimus, quanto nos majores Nicolao noſtro laudes largiri, præbereque impellimur? qui ſuaptè ingenio, ſuaque induſtria multos quotidianorum operum, varioſque Præfectos conſtituit, atque illis omnibus Bernardum noſtrum Florentinum peregregium Latomorum magiſtrum, ac profeſſorem, ut illi juxtà Pontificias dumtaxat deſignationes ad unguem obtemperarent, nàm cum eo ſolo omnia ad prædictam fabricam pertinentia communicabat. Hùc uſque Manelli deſcriptio.

Bernardus hìc, de quo Manellus loquitur, fuit Roſſellinus, quem Martinus Ferraboſco pag. 10. nominat Hieronymum, Eques autem Fontana appellavit *Antonium*, *à quo* (ait) *Nicolaus V. cum Vaticana Baſilica jàm dudum ruinam comminaretur, nec ullam ejus cohibendæ viam patere cognoviſſet, alteriùs molis extruendæ, novam juſſit delineationem exarari*, citatque Vaſarum. Sed bona cum ejus venia dixerim, non ab *Antonio*, ſed à *Bernardo* Baſilicæ delineationem exaratam fuiſſe. *Antonium* enim narrat Vaſarus fuiſſe Sculptorem, qui Florentiæ vita functus antè Nicolaum Pontificem ſuperſtitem reliquit ſuum fratrem *Bernardum* Architectum inſignem, cui Nicolaus V. ut habuimus ex Manello, ejuſdem ætatis Scriptore, novi Templi delineationem commiſit, quæ deindè fortuito periit. Nec ſolo Roſſellino mentem ſuam expoſuit Pontifex, verùm etiam Leoni Baptiſtæ Alberto Florentino è clariſſima Albertorum Familia, *Viro* (ut de illo ſcripſit Angelus Politianus Laurentio Mediceo patrono ſuo) *ingenii elegantis, acerrimi judicii, exquiſitiſſimæque doctrinæ, qui cum complura alia egregia monimenta Poſteris reliquiſſet, tùm libros decem elucubravit de Architectura*; quippè Romam profectus intimam familiaritatem induſtria Blondi Forolivienſis contraxit cum Pontifice, qui, ut opere mentem ſuam expleret, inchoavit ad caput Beati Petri amplam teſtudinem, quàm vulgò Tribunam vocant, qua Templum ipſum à Conſtantino ædificatum auguſtiùs,

Lib.5.cap.2

Tom. 1. pag. 320.

Vaſar.par.2 pag. 274.

Ciaccon. pag. 954.

ſtiùs, & magis capax eſſet. Quam ob cauſam, ut retulit Maffæus Veggius, qui tempore ejuſdem Nicolai vixit, *cum tale ingens ædificium fabricare cæpiſſet*, Probi Templum in primis demolitus eſt, quod morte præventus imperfectum reliquit. Creviſſe tamen ſupra Templi pavimentum ad altitudinem trium cubitorum, refert Aſcanius Condivus in vita Michaelis Angeli Bonarotæ pag. 16.

CAPUT XII.

Acta Julii II. in novæ Baſilicæ fabrica.

ED in ipſo conatu pulcherrimi operis Pontificis mors cum obveniſſet, Templum iiſdem veſtigiis hæſit, quibus inchoatum. Julius verò Pontifex Secundus nomine, ſed celſitudine animi haud inferior Primo illo domitore Orbis Julio, quem olim Romana plebs additum Cælo inter ſua Numina falsò credidit, jàm ruentis Aedis Conſtantinianæ periculo actus, operi manum admovit, & coactis undique Viris præſtantibus, de nova erigenda mole cum Juliano præſertim, vulgò à Sancto Gallo nuncupato, ejus ætatis inſigni Architecto ſeriò egit, illamque ejuſdem curæ duxit committendam; ſed cum eo tempore Lazarus Bramans in Urbem advenerit, in qua Balthaſſar Perutius, Raphael Urbinas, aliique Architecturæ artis Periti ſimùl florebant, cum his diù diſceptatum de fabrica fuit, ac demùm Bramanti ejus cura commiſſa, cujus vivido ingenio Serlius affirmat, Architectonicam artem penitùs deperditam, Orbi fuiſſe reſtitutam.

Vaſar. par. 3 vol. 1. pag. 67.

Lib. 3.

Aegrè hoc tulit Julianus, qui Julii Pontificis benevolentiam antè Pontificiam dignitatem fuerat expertus; quamobrem bile commotus Româ diſceſſit, & Bramans anno 1503. Provinciam ſibi impoſitam impigrè ſuſcipiens, communicatis cum Principe ſuis rationibus de re tota deliberans, nihil humilè cogitare, nihil uſitatum moliri, ardua omnia aggredi, quæ magnis etiam Viris admirationi eſſent futura, æquè ac terrori. Artifici animos addidere Pontificiæ majeſtatis amplitudo, ac liberalitas, nullis Terrarum, Mariſve limitibus circumſepta. Varias pro nova fabrica ideas Pontifici Bramans expoſuit, quarum una futuræ molis amplitudinem eximiam præſeferens, præ cæteris Pontifici magis arriſit. Exprimitur illa in Nummis, quos à Carradoſſo in ære cælando peritiſſimo cum Julii II. & Leonis X. effigie cuſos fuiſſe Vaſarus affirmat. Exhibent illi tholum excelſum columnis ſuffultum, ac frontem amplæ Baſilicæ cum duabus turribus hinc indè collocatis, ſub qua inſcripta ſunt verba: *Vaticanus Mons*; & in gyrum hæc alia diſpoſita: *Templi Divi Petri Inſtauratio*. Ut in noſtra prima Tabula indicavimus pag. 10.

Parte 3. pag. 35.

Ut igitur quantociùs fabrica aſſurgeret, illique locus eſſet expeditiſſimus, juſſu Pontificis veteris Baſilicæ medietas diſiecta omninò fuit. Hanc Baſilicæ ruinam egerrimè tulit Michael Angelus Bonarota, quem adhùc juvenem Julius Romam accerſiverat, ut ſibi magnificum excitaret ſepulchrum, & zelo inductus Bramantis audaciam accuſavit, qui, ut citiùs novam

Condivus in vita pag. 24.

Baſilicam

Basilicam juxtà suam delineationem erigeret, pretiosas columnas à Constantino erectas, temerè prosterneret, in plures partes diffractas, cùm eas novis Aedibus servare posset incolumes. Præter veterem Basilicam fuit etiam pars collis imminentis solo æquata, quo tempore, cum ferè omnes proximi Cœmeterii aditus præcluderent, & quæ supererant subterranearum viarum, & cubiculorum vestigia penitùs delerent Artifices, Julius Pontifex locum adeò venerabilem, ac religiosum, haud ruinis opprimi, ejusdemque cultum obliterari sustinuit; sed nefas id esse ratus, ut sacræ, ac venerandæ antiquitati uno, eodemque tempore prospiceret, eundem intrà novi designati Templi terminos complecti voluit. Hoc etiam asserit Tyberius Alpharanus his verbis [Unum inter reliqua mirabile, & maxima omnium „ exultatione dignum accepi, quod referre exulto, & omnibus patefacere „ conor, loca sacra, atque sepulchra sub antiquæ Basilicæ pavimento, „ propriis in locis integra, & intacta Julii II. Pont. Max. jussu permanere; „ quin etiam ipsum pavimentum integrum, nullibi defossum, præter- „ quam ubi novæ Basilicæ fundamenta jacta fuerunt, & hoc non imme- „ ritò, nàm piùs Pontifex audierat ipsius Basilicæ medianam navem, atque „ transversam, quam crucem vocant, Sanctorum Oratoriis, atque sepul- „ chis refertas à cunctis Fidelibus magna veneratione coli. Idcircò illas „ præcipuè partes illibatas reservandas, & Basilicæ novæ parietibus cir- „ cumstruendas Bramanti Architecto districtè mandaverat. Id sine cuncta- „ tione illum executum fuisse experimento comperimus. Prætereà sepul- „ chrorum cadavera in effossione reperta, omnia communi sepulchro, ad „ hoc specialiter elaborato, semper cum honore fuisse reposita &c.] Hæc ille, ex quibus constat quantum debeant devotionis inferre, & venerationem accedentibus ingerere.

Aringus lib. II. c. 4. pag. 219.

His ritè peractis vastam, ac portentosam augustissimi Templi molem ad Bramantis exemplar ædificare aggressus est Julius Sabbato in Albis, decimaoctava Aprilis anni 1506. quo die, addit Oldoinus pag. 246. litt. B. primum lapidem suis manibus ipsemet posuit, in cujus prima facie hæc legebantur: *Aedes Principis Apostolorum in Vaticano, vetustate, & situ squallentem, à fundamentis restituit, Julius II. Ligur Pont. Max. anno MDVI.* In altera verò: *Julius II. Ligur Pont. Max. anno sui Pontificatus tertio MDVI.* In tertia: *Instauratio Basilicæ Apostolorum Petri, & Pauli per Julium II. Pont. Max. Vaticanum.*

Ciaccon. pag. 234. litt. D.

Alexander Donatus de Roma vetere pag. 372. aliam affert primi lapidis inscriptionem, quam putavi in quarta ejus parte fuisse insculptam, ab Oldoino ommissam, videlicèt: *Julius II. Pont. Max. Aedem D. Petro dicatam, vetustate collabentem, in digniorem, ampli oremque formam ut erigat, fundamenta jecit anno Christi MDVI.* Inscriptiones hujusmodi narrat Turrigius, compositas fuisse à Dominico Antonio de Chiarellis, sed unicam fuisse, non quadruplicem, notat Grimaldus, ut inferiùs patebit.

MS. delle grandezze della Chiesa Vaticana

Talem lapidem fuisse positum à Julio Pontificali amictu induto post Sacrum, solemni pompa celebratum à Cardinali Volaterano in Altari Divi Petri coram universo Purpuratorum cœtu, ac Ecclesiæ Administris eo in loco, ubi nunc Altare extat Divæ Veronicæ, erectum ab Urbano VIII.

MS.cap.1. & de sacris Crypt. pag. 12. affirmat Turrigius, additaque illi fuisse duodecim ærea Numismata in vase fictili recondita, fortasse in honorem Duodecim Apostolorum, quorum Principes Petrus, & Paulus indicabantur in duobus aureis, viginti scutorum pretium habentibus. Imaginem ipsius Julii præferebant Numismata cum verbis: Turrig. de Basil.Vatic. cap.6. *Julius II. Ligur Pont. Max. anno sui Pontificatus III.* 1506. In aversa verò fronte exprimebatur Basilica, adjecta epigraphe: *Instauratio Basilicæ Apostolorum Petri, & Pauli per Julium II. Pont. Max. Vaticanus.*

Cap. 1. Idem Auctor narrat Julium II. post Missam solemni ritu celebratam à Francisco Soderino Cardinali in honorem Spiritus Sancti (ut scribit Franciscus Albertinus, qui adfuit) primum lapidem posuisse, descendentem ad ima fundamenta, quamvis septuagenarium, à duobus Cardinalibus sociatum, cum aliis triginta tribus præsentibus, multis Episcopis, Proceribus, & Clero Basilicæ die 15. Aprilis.

Apud Canonic. Cappellam ex Bibliot. Illustriss. Phœbei. Hæc omnia etiam narrat Jacobus Grimaldus in suo opere MS. de Sacrosancto Sudario pag. 97. his verbis [Julius II. Pont. Max. die 18. Aprilis „ Sabbato in Albis anno 1506. primarium lapidem ab se benedictum post „ habita Missarum solemnia, in fundamento dexteræ parastatis, in qua „ hodiè Sacrosanctum asservatur Sudarium, Divino Numine invocato, ad „ æternam Omnipotentis gloriam, & Principis Apostolorum honorem, „ Sacro astante Cardinalium Collegio, & tota Curia, ritu maximè solemni „ collocavit. Franciscus Cardinalis Soderinus, Volateranus nuncupatus, „ supra Altare majus Missam cantavit, Summo Pontifice, Sacro Cardinalium, & Episcoporum Cœtu astante. Qua finita Processionem habuit ab „ Ara maxima per Cappellam Sanctæ Petronillæ, quæ erat in loco, ubi „ nunc Sacellum Sanctorum Apostolorum Simonis, & Judæ, ad Aegyptum, hìc locus est Platea Lapicidarum, & Ecclesia Sancti Stephani majoris retro Apsidam Basilicæ, quàm incolunt Mauri Abyssini, ex concessione Capituli, fortè Aegyptus ob Mauros ipsos, vel Aegyptios ibi habitantes. In ambitu enim Basilicæ ejusdem diversæ advenarum nationes „ ultramarinæ morabantur. Posteà ad fundamentum: ubi tabulis, & trabiculis scala fuit disposita, qua per clementes gradus Julius Pontifex Maximus descenderet. Magna erat fundamenti profunditas, magna latitudo, „ ob quæ à pluribus, & præsertim à Papa dubitabatur de ruina, præcipuè „ propter populum, qui maximus circumstabat, propterea ipsemet Papa „ adversus eos, qui in ripa ædificii erant, clamabat, ut indè recederent. „ In imo etiam fundamenti multæ surgebant aquæ, ubi plures evacuatores æqualiter ministrantes erant. Res profectò admirabilis! videre Summum Pontificem Julium senem, in ipsum descendere fundamentum; „ illum non accersit magna profunditas, quem nec bella pro Ecclesiastica „ ditione tuenda, & vindicanda suscepta, ad quæ intrepidus accessit, minimè averterant, nec ab illis magnanimum ejus cor recesserat retrò, non „ terruit ruina, de qua ob populi pressuram dubitabatur, non terruit in „ descendendo periculum ob vertigines, quæ in homine, præsertim sene, „ poterant evenire, sed Divino fretus auxilio, immensoque ergà Beatum „ Apostolum Principem ductus amore, cujus nomini vastissimum Templum, Orbis miraculum futurum, magno animo aggrediebatur; descendit

Julius

„ Julius II. in ipsum fundamentum cum duobus Cardinalibus Diaconibus „ assistentibus dumtaxat, nullusque alius Cardinalis, vel Episcopus, aut „ Prælatus cum Papa descendit, ibi juxtà Pontificalis libri cæremoniam „ primarium lapidem posuit, non ut jaceret, sed quasi staret adhærens pa- „ rieti, antè quem fuit positum vas testaceum cum duodecim Numismati- „ bus infrascriptis, quæ duodenarium numerum Apostolorum XII. honori „ à Julio sapienter factum fuisse credendum est, imitatus in hoc gloriosæ „ memoriæ Constantinum Maximum Augustum, qui veteris Templi San- „ cti Petri fundamenta inchoando XII. terræ cophinos in honorem XII. „ Apostolorum propriis humeris egesserat. Descenderunt pariter Magistri „ Cæremoniarum, Muratores aliqui, & quidam Faber Argentarius, qui „ attulit XII. Monetas novas, sive Metallias, latas sicuti est una hostia „ Missæ communis. In una parte erat imago Papæ Julii II. cum his lit- „ teris, videlicet: *Julius Ligur II. P. M. anno sui Pont. III. M D VI.* „ & ab alia parte erat forma Templi, sive ædificii, quod ibi volebat eri- „ gere, cum litteris, videlicet: *Instauratio Basilicæ Apostolorum Petri, & „ Pauli per Julium II. Pont. Max.* & inferiùs erat hoc verbum *Vaticanus*. „ Harum autem Monetarum XII. duæ erant aureæ, quæ, ut Magister „ Cæremoniarum scribit, ponderis erant quælibet viginti ducatorum, & „ aliæ duæ erant ex auricalcho, quæ omnes fuerunt positæ in uno vasculo „ vili luteo testaceo singulari. Lapis quoque, qui fuit positus primarius, „ erat de albo marmore latus duorum palmorum communium, & longus „ quatuor, grossus verò digitorum quasi quinque, ab una parte hæc inscri- „ ptio erat incisa:

✠

AEDEM PRINCIPIS APOSTOLORUM
IN VATICANO VETUSTATE, ET SITU
SQUALENTEM A FUNDAMENTIS
RESTITUIT JULIUS LIGUR
PONT. MAX. AN. M D VI.

„ In alia parte ejus lapidis nihil penitùs erat scriptum. Hæc notavit „ Paris de Grassis ejus Summi Pontificis Cæremoniarum Magister in suo „ Diario asservato in Vaticana Bibliotheca pag. 206. Hùc usque Grimaldus, ex quibus verbis à Paride scriptis debet inferri Oldoinum errasse, cum lapidem retulit tribus in faciebus inscriptum.

Anno deindè subsequente 1507. die 16. Aprilis hora 21. Hieronymus Archiepiscopus Tarentinus ejusdem Pontificis Thesaurarius alias duas Parastatas è regione, in quibus fuit columna vitinea, & Pauli III. sepulchrum, fundavit, narrante Demetrio Guasello in libro Visitationis Ecclesiarum fol. 165. in Arch. Sancti Petri, in quibus Parastatis sequentem inscriptionem marmore incisam posuit, privatè tamen, nulloque Cæremoniarum ordine adhibito, & fortasè inscio Pontifice, quæ inscriptio in errorem induxit illos, qui primarii lapidis memoriam typis mandaverunt. Erat autem hæc: *Julius II. Pont. Max. Aedem Divo Petro dicatam, vetustate collabentem in digniorem, ampli oremque formam, ut erigat, fundamenta jecit anno Christi M D VII.* [Apud Grimald. pag. 162.]

Post verò sex mensium curriculum Julianus à Sancto Gallo à Bartholomæo à Ruere Pontificis nepote Romam redire hortatus est: haud tamen Principis benevoli verbis inductus; quippè qui injuriæ loco duceret, se à Pontifice fuisse Bramanti postpositum, precibus tandem Petri Soderini fretus Urbem petiit, ibique Julii beneficentiam, & amorem expertus est, noluit tamen Romæ diù vitam traducere, sed bona cum Julii venia Florentiam iterùm repetiit cum munere quingentorum nummorum à Pontifice dato. Quandoquidem de tali Juliano sermo incidit, placet hìc aliqua circa illum præmittere ad æquivocationes evitandas, historiæ veritati omninò adversantes. Vixerunt igitur, ut affirmat, Vasarus sub Alexandro VI. Pio III. & Julio II. duo filii cujusdam Francisci Giamberti, quorum alter Julianus vocabatur, non Julius (ut scripsit Fontana pag. 249.) Alter verò Antonius, & quidem uterque in Etruria ortus, & à Sancto Gallo communiter appellatus ob Monasterium, à Juliano ædificatum Religiosis Sancti Augustini jussu Laurentii Medicei propè Urbis portam, Sancti Galli dictam; quo nomine deindè, omnibus ejusdem Juliani Familiæ Posteris tributo, vocatus etiam fuit alter Antonius, à Bartholomæo Piccono Juliani nepoti natus, qui Antonius vixit tempore Julii II. Leonis X. Adriani VI. Clementis VIII. & Pauli III. à Bramante Architectonicam facultatem edoctus.

Vasarus par.3.vol.1. pag.67.

Idem pag. 68.

Volum. 3. distinct. 1. pag. 4.

Ex quibus patet narrationem Equitis Fontanæ Italicam non benè fuisse Latino idiomati consignatam, scribente ejus traductore *Julium Rhetensem, & Antonium Rhetum*; eoquòd neque Julius, seu veriùs dicam Julianus, neque Antonius fuerint Rheti, seu Rhetenses; non enim patriam habuerent Oppidum Sancti Galli, quod linificio maximè nobile extat in Helvetiorum Agro; quamobrem neque Rheti, aut Rhetenses appellari possunt; Rheti eim vulgò Grisones ex eodem Cluverio lib. 3. cap. 35. *Rheni, Oeni, Athesis, ac Adduæ fontes accolunt, sub quibus est Vallis Tellina, & Comitatus Clavennensis.*

Pag.249.

Cluver. introd. geograph. lib.2 cap. 27.

His adnotatis ad ulteriora properemus. Itaque Bramantis industria supra jacta fundamenta moles feliciter assurgebat, & brevi temporis spatio ad coronicem usque quatuor majores Parastatæ perductæ sunt, illisque arcus superimpositi, ad excelsiorem testudinem suffulciendam. In eo opere construendo artem excogitavit Bramans, ità fornices efformandi, ut, remotis ligneis fulcris, ornatum ostentarent, illis à subjectis modulis impressum, vulgò dicuntur *à cassetta*. Hæc Vasarus affirmat; qui etiam addit in eadem parte 3. pag. 149. fulcimenta ad fornices construendos, haud fuisse primùm à Bramante excogitata, sed illum ea didicisse à Michaele Angelo Bonarota: cum enim Bramans in Sacello Sixti IV. pensile tabulatum compegisset, ut Bonarota adhùc juvenis ejus fornicem jussu Julii II. picturis condecoraret, illud improbavit Michael, eoquòd post absolutum opus nullo pacto claudi potuissent foramina, per quæ funes immissi ligneam contignationem substentabant, aliamque subnexit, à nemine anteà excogitatam, quàm (nullo nec in fornice, nec in pariete pingendo, foramine aperto) erecta ad libellam fulcimenta, & transversis fulcris munita substentabant. Atque ex ea nova trabium compagine ipse Bramans, cæterique Artifices normam didicerunt trabes colligandi ad fornices extruendos. Eques Carolus

Vasar.par.3 pag.35.

Idem pag.39.

Lib.5. c.35.

Fontana

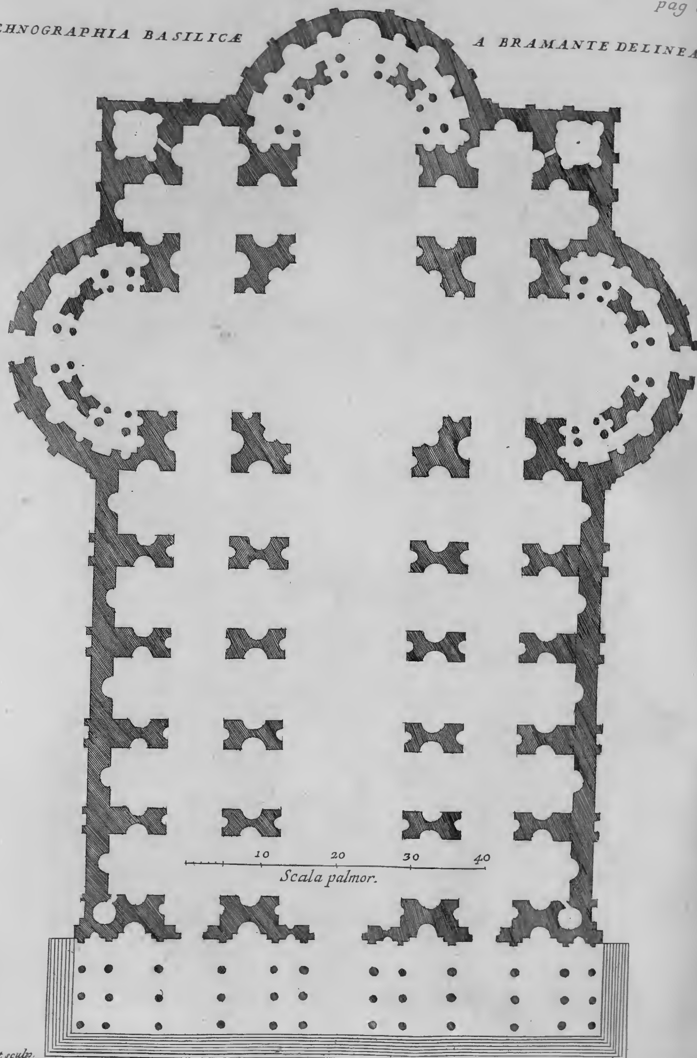
TRABIVM COMPOSITIO SVB TECTO ANTIQVÆ BASILICÆ VATICANÆ

Auctor del. et sculp.

TABVLA 10

ICHNOGRAPHIA BASILICÆ A BRAMANTE DELINEATA

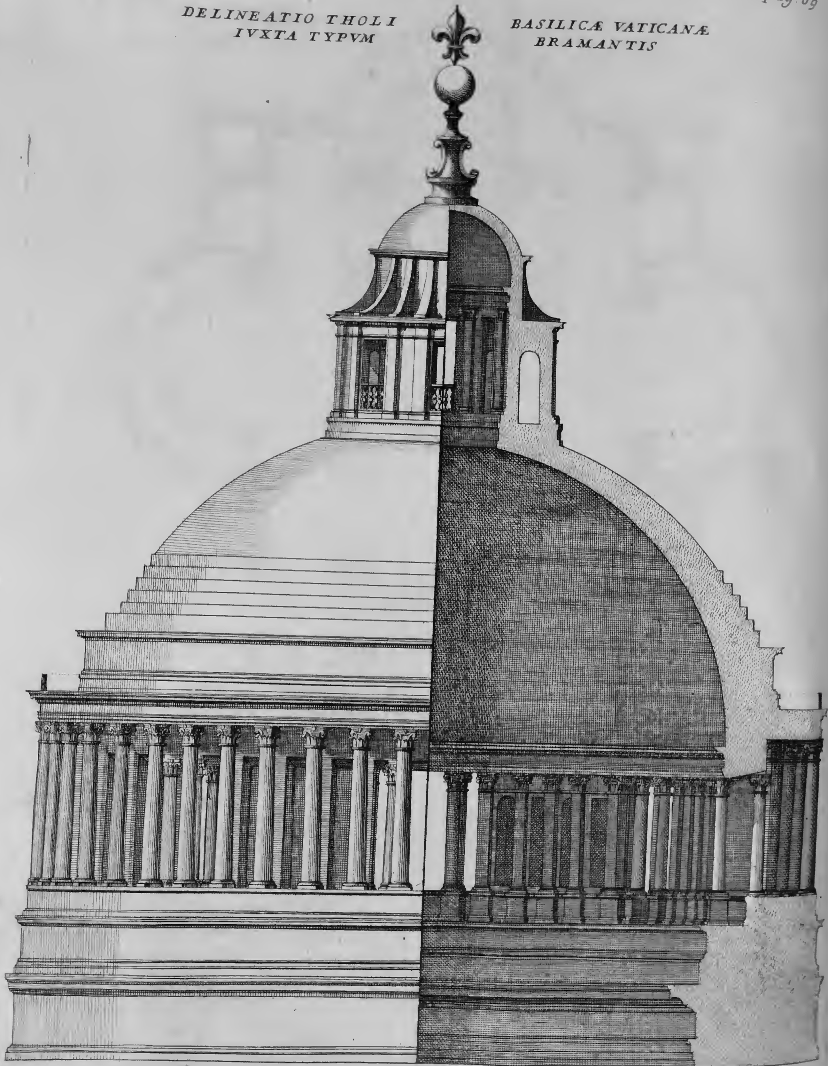

Auctor del. et sculp.

TABVLA II

DELINEATIO THOLI BASILICÆ VATICANÆ IVXTA TYPVM BRAMANTIS

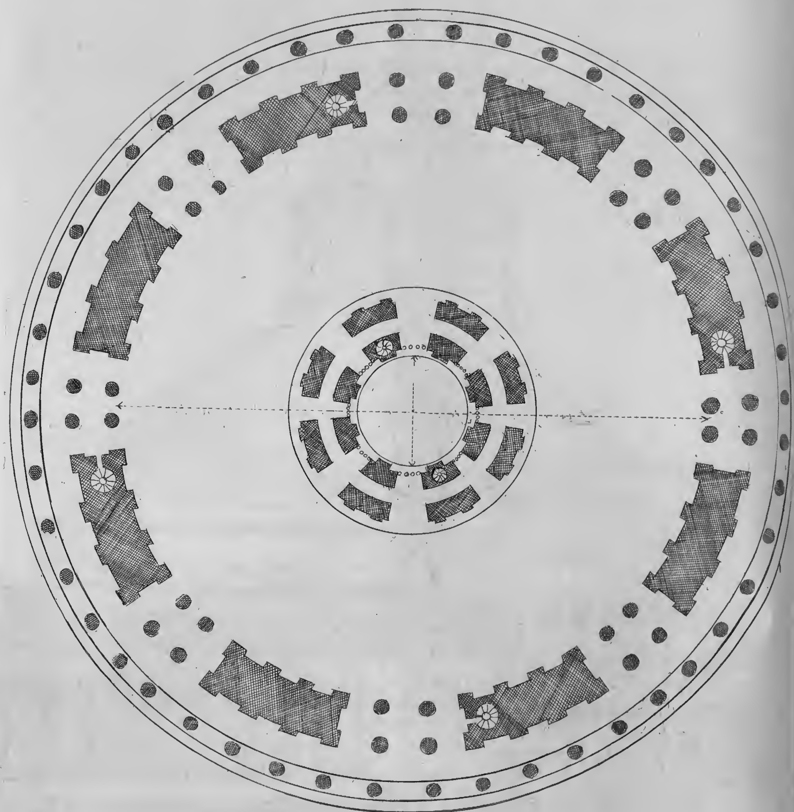

Alexander Specchi delin. et Sculp.

TABVLA 12

ICHNOGRAPHIA EIVSDEM THOLI A BRAMANTE DELINEATI

10 50 100

Scala palmorum

Auctor del. et sculp.

Fontana lib. 5. cap. 35. asseruit anno 1561. apparuisse textam lignorum machinam, supra quam extructi fuerunt Templi fornices, & cum ejusdem icone regulam exponit, qua componi possunt cujusvis mensuræ similes lignorum machinæ, juxtà opportunitates, quæ in re ædificatoria se possunt offerre. Verùm an hæc fuerit à Bramante excogitata pro comperto non habui; certum tamen est, hanc eandem trabium compaginationem à Fontana delineatam fuisse ære incisam à Jacobo Bosio Belga anno 1560. ac è typis Romæ emanasse cum addita inscriptione, in qua affirmatur eam fuisse compositam ab Antonio à Sancto Gallo; eâque usum Michaelem Angelum Bonarotam in fornicibus Basilicæ compingendis. E prototypo Bosii illam accepimus, & in minorem formam redactam in adjecta Tabula 9. exponimus litteris S. & T. *Fig. 9.*

Coronidem operi adeò excelso imposuisset præclarus Artifex, nisi anno elabente 1514. nimis propere mors illum non eripuisset è vivis, ingenti cum Julii II. dolore, cujus Pontificia Familia, omnisque Architectorum, Sculptorum, ac Pictorum Cœtus illius cadaver ad sepulchrum comitati, in ipsa nova Basilica, piis parentalibus celebratis, tumularunt. Vasar. ibid.

Bramante demortuo perierat simùl integra novæ Basilicæ idea; & ne opus adeò præclarum omninò deficeret, illam absolvere conatus est Raphael Sanctius Urbinas, quam è libro 3. Sebastiani Serlii delineatam accepi, prout in Tabula 10. apposita expono cum scala palmorum, quæ mensuras ejus indicabit. *Fig. 10.* Affirmat Serlius spatium majoris navis 92. palmis comprehendi, sex verò supra quadraginta navium minorum intervallum. Addit Serlius Iconem Tholi, qui quatuor majoribus Parastatis imponendus erat, juxtà mentem Bramantis, & quidem triplici columnarum ordine exornatus. Eam hùc adduci in Tabula 11. ne Lectoris curiositati aliquid desit, quod Vaticani Templi fabricam possit explicare. *Fig. 11.* Tholi ejusdem ichnographiam addidi in Tabula 12. in qua locus indicatur parastatum, & columnarum, *Fig. 12.* ex quibus exteriores quinque palmorum diametrum habebant, interiores trium & unciarum novem, quatuor verò mediæ.

Ex hac Tholi idea arguit Serlius minùs prudens fuisse, quàm audax Bramantis ingenium, quippè qui nimis vastam, excelsamque Tholi molem posuisset debilibus innixam fulcimentis, quæ vix exædificata à fornicum pondere rimulas contraxere, futuram ruinam minitantia. Culpa Bramantis familiaris extiterat etiam à Vasaro relata, fabricas nimis velociter extruere, Parte 3. pag. 36. arduaque opera semper moliri, quæ ab ingenio excogitata quoquomodò possibilia opinabatur, rationibus nullatenus agitatis. Quam etiam ob causam cum veteris Basilicæ parietes ab Artificibus dissolverentur, quamplurimæ picturæ, musiva opera, Pontificum, Virorumque insignium imagines evanuerunt.

CAPUT XIII.

Acta sub Leone X.

IN hoc rerum statu anno 1513. Julio II. è vivis erepto, Pontificem Romani salutarunt lætis populi vocibus Leonem X. cui placuit hoc nomine appellari; ait Ciacconius, *ut insitam animo magnitudinem, clementiamque appellatione ipsa, & factis exprimeret.*

Inito Pontificatu Vaticanæ fabricæ à Julio II. incæptæ tres Viros præficere decrevit, quorum peritia optimum ejus exitum sibi spondere posse visa est. Primùm itaque Romam accersivit Julianum à Sancto Gallo tunc Florentiæ degentem, quem amore existimationi non impari prosequebatur. Elegit secundò Fratrem Jucundum Veronensem, Virum è Familia Patrum Dominicanorum, non minùs eruditione, quàm arte Architectonica celeberrimum. His addidit juvenem, videlicet Raphaelem Sanctium Urbinatem, tertium supra vigesimum annum adhùc non explentem, sed præceptis Architecturæ à Lazaro Bramante optimè imbutum, eique sanguine affinem, & ob insignes picturas in Palatio Vaticano efformatas maximè de Pontifice benemerentem. Extat epistola, qua Petrus Bembus Cardinalis Leonis nomine Romam ad eam Provinciam suscipiendam anno 1515. illum invitat. In ea sic loquitur:

Vasar. to.3. par. 1. pag. 69.

Idem par.3 pag. 37. & 76.

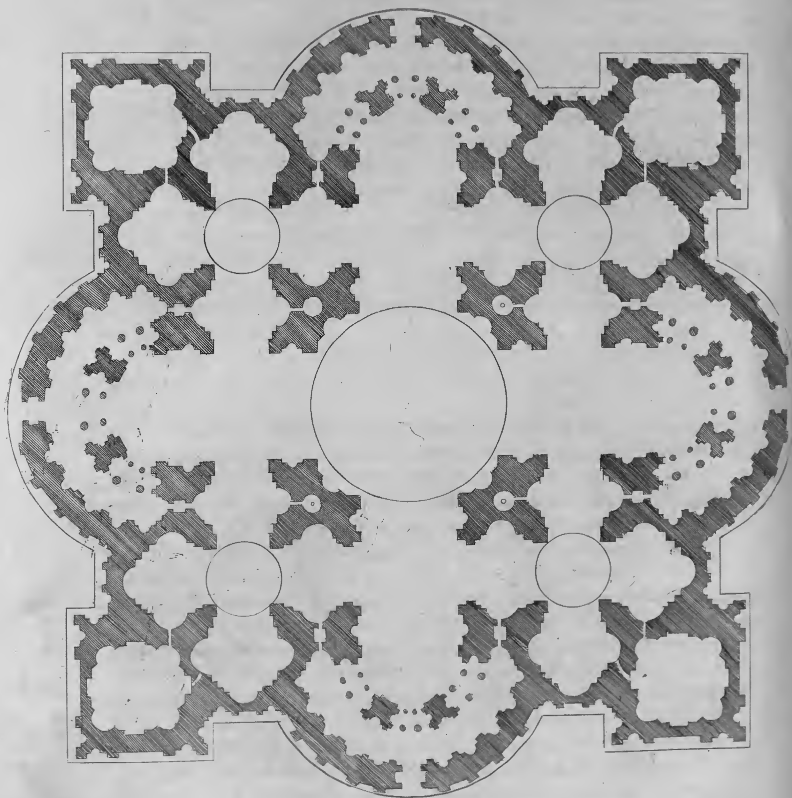
Ep.13.lib.9

Raphaeli Urbinati.

Cum præter picturæ artem, qua in arte Te excellere omnes intelligunt, is à Bramante Architecto etiam in construendis ædibus, es habitus, ut tibi ille rectè Principis Apostolorum Templi Romani à se inchoati ædificationem committi posse moriens existimaverit, idque tu Nobis, forma ejus Templi confecta, quæ desiderabatur, totiusque operis ratione tradita docte, atque abundè probaveris. Hoc quibus nihil est propè antiquiùs, quam ut Phanum id, quam magnificentissimè quamque celerrimè construatur, te Magistrum ejus operis facimus, cum stipendio numum aureorum trecentorum tibi annis singulis curandorum à nostris, pecuniarum, quæ ad ejus Phani ædificationem erogantur, ad nosque perferuntur, magistris, à quibus id stipendium æquis pro tempore portionibus dari Tibi cum petieris, sine mora etiam mensibus singulis jubeo. Te verò hortor, ut hujus muneris curam ità suscipias, ut in eo exercendo cum existimationis tuæ, ac nominis quorum quidem in juvenili ætate bona fundamenta jacere Te oportet, tàm qui de te nostræ, paternæque in te benevolentiæ, demùm etiam Phani, quòd in toto Orbe Terrarum longè omnium maximum, atque sanctissimum semper fuit, dignitatis, & celebritatis, & in ipsum Principem Apostolorum debitæ à nobis pietatis rationem habuisse videare. Dat. Kalen. Augusti anno secundo.

TABVLA 13.

ICHNOGRAPHIA BASILICÆ SVB LEONE X. A BALTHASSARE PERVZIO EXCOGITATA

Auctor del. et sculp.

Tribus his Viris Templi cura demandata à Pontifice, omnes ejus partes, à Bramante constructas, perquàm diligenter examinatas, eas impares fore decreverunt, ad nova saxorum pondera sine metu ruinæ sustinenda, eamque ob causam novis, & profundioribus fundamentis illas indigere. Georgio Vasaro (ut ipsemet scribit) retulerunt quamplurimi, qui novo operi adfuerunt, puteos æquè capaces, ac profundos inter Parastatas majores primùm ab illis apertos fuisse, quos deindè benè compactis cum calce lapidibus oppleverunt, ad multos arcus sustinendos aptissimos, quorum nisu Parastatæ Bramantis suffulciebantur. Parte 3. pag. 252.

His peractis, Julianus ætate jàm gravis, lapidibus insuper excruciatus, quos in intestinis gerebat, brevi tempore Romæ commoratus, post pedum Pontificiorum oscula, Florentiam reversus est, ubi anno 1517. ætatis 74. piè mortem occubuit. Anno deindè 1520. postquam Româ discesserat etiam Frater Jucundus, extremum diem clausit Raphael, non sine Pontificis lachrymis, ob talis Viri apprimè sibi chari jacturam, ejusque tumulo Petrus Bembus, referente Vasaro, hoc elogium insculpsit: Vasar to.3. pag. 69. Vas.pag 94

D. O. M.

Raphaeli Sanctio Joan. F. Urbinat. Pictori eminentiss. veterumque æmulo, cujus spirantes propè imagines si contemplere, Naturæ, atque Artis fœdus inspexeris. Julii II. & Leonis X. Pont. Max. Picturæ, & Architecturæ operibus gloriam auxit, Anno XXXVII. Integer integros, quo die natus est, eo esse desiit VII. Id. April. MDXX.

Franciscus verò Maria Turrigius in Cryptis Vaticanis pag. 278. hanc inscriptionem compositam fuisse affirmat ab Episcopo Beneventano Joanne de Casa Florentino, sub qua, ait, Petrum Berabum duo carmina addidisse:

Hic ille est Raphael, metuit, quo sospite vinci,
Rerum magna parens, & moriente mori.

His orbatam Tutoribus veluti puerili ætate inadultam Vaticani Basilicam ad perfectam Bramantis molem perduci posse desperavit Leo; quamobrem, eo jubente, Balthassar Peruzius (non Perusinus, ut scripsit Fontanæ traductor) fuerat enim cognomine Peruzius, patria verò Senensis; aliam Basilicæ ideam excogitavit, quam in hac Tabula 13. exponimus à Serlio delineatam. In ea à Bramantis, & Raphaelis inventis multa detorsit, quòd putaret immenso ædificio solidiorem compagem opus esse. Itaque longiorem formam in quadratam vertit, Sacellis & Apsidibus quatuor, totidemque portis, sibi mutuo respondentibus. In quatuor angulis quatuor erant spatia, pro Sacrariis, ad turres campanarias substinendas disposita, in quorum medio Tholus assurgebat, quem supra descripsimus, columnis exornatus. Mensuras ejus indicat Serlius, videlicet palmos 188. pro majoris tholi diametro, pro minoribus 65. centum pro areis subjectis, 104. pro linea parastatas Serlius lib. 3. & Vasar. par. 3. pag. 143. *Fig. 13.*

statas

ſtatas conjungente; arcus verò ipſis impoſiti ad altitudinem 220. elevabantur. Hoc exemplar Peruzius tamquam facem operi faciendo præmiſit, undè poſteri curatores lumen acciperent. Hoc idem in nummo Leonis exprimitur in Muſeo Illuſtriſs. Ciampini aſſervato, ſub eo jacet Lupa, & in girum diſpoſita ſunt hæc verba: *Leo X. Pont. Max.* In averſa verò parte ipſe Leo X. extat genuflexus antè Divi Petri imaginem, cui manu Templum offert, appoſito lemmate, *Petre ecce Templum tuum.*

Incongrua noſtræ ætatis Pictoribus videretur ſimilis exprimendi ratio, at Veteribus uſitata. In antiqua enim Divi Petri Baſilica propè Portam Guidoneam Sacellum extabat à Joanne VII. hujus nominis Pontifice anno 705. ædificatum, in quo muſivo opere ipſius Pontificis imago expreſſa fuerat, manu Sacellum geſtantis, ac Deiparæ offerentis, cum hac inſcriptione ab Alpharano relata in cap. 8. *Joannes indignus Epiſcopus fecit, B. Dei Genitricis Servus.*

Apud Severan. pag. 70.

Dùm igitur Baſilicam eo modo perficiendam magno animo curabat, ægrotare Leo Pontifex cæpit, qui priuſquàm cœnaret, obriguit, ſenſimque exorta eſt febris lenta, & lenis principiò, ſed quæ demùm ità vehementer incubuit, ut penè priuſquàm mori dignoſceretur, turbata ratione animam emiſerit, anno à Virginis partu 1521. & ætatis ſuæ 47. eodemque tempore Eccleſiæ Romanæ navis extitit viduata optimo Nauclero, & Petri Baſilica magnanimo Promotore.

Ciaccon. pag. 313.

CAPUT XIV.

Acta ſub Adriano VI. Clemente VII. & Paulo III.

QUAMOBREM duodecim annorum ſubſequentium ſpatio non ſolùm ab opere ceſſarunt Artifices; ſed detrimento illi fuere miſeræ temporum conditiones. Adrianus enim VI. qui Leone mortuo, Summus Pontifex creatus eſt, brevi novendecim menſium curriculo, quibus vixit, prodeſſe illi non potuit. Clemens verò VII. poſt Adrianum in Petri Solio collocatus, ingentes paſſus eſt calamitates integro ſui Pontificatus novennio, tunc præſertim, cum Urbem invaſerunt Germaniæ Legiones tres, Hiſpanorum ſex millia, aliquæ Italæ Cohortes, veterani Equites aliquot, & magna lævis armaturæ manus, ex diverſis coacta Nationibus, quæ ad 40. millia hominum aſcendebant; & adeò ſævitum eſt in turba inermi, ut nec in Templo, nec ipſis adytis latitantes, aut ad Sacroſanctam Aram confugientes vitam tuerentur; quare Vaticanis Aedibus, Templo, & Suburbio cruentatis, ſeptemque millibus hominum trucidatis, perterritus Clemens in Adriani Arcem ſe recepit, ex qua deindè, poſtquàm, ut militibus ſatisfaceret, omnia ſacra ornamenta, argenteaque vaſa in pecuniam verti imperaverit, mutato habitu, Ludovico Gonzaga comitante, Urbem veterem, Tuſciæ Oppidum, properavit. Ejus tamen tempore Balthaſſar Peruzius hemicyclum perfecit, in Baſilicæ capite (quam Tribunam vocarunt Antiqui) cui initium fecerat Bramans.

Oldoinus pag. 47.

Vaſar. par. 3 pag. 147.

Sedatis

Sedatis denique tumultibus, & Clementis cum Cæſare amicitiâ renovata, Pontifex Maſſilia, quò ſe contulerat, Romam adnavigans, non multò poſt longo, varioque morbo conflictatus, anno 1534. mortuus eſt, & in Baſilica Sancti Petri ſepultus. Oldoinus pag. 448.

Poſt ejus obitum tanta fuit in Alexandrum Farneſium, omnium ferè Patrum conſenſio, ut antequàm mortuo Pontifici juſta ſolverentur, nullo habitu Comitiorum cœtu, cum Summum Eccleſiæ Paſtorem ſalutare decreverint, ſed renitente tunc Alexandro, ne inſolita contra majorum conſuetudinem videretur electio, novendialibus perſolutis, Farneſii pedibus obvoluti eum Cardinales Pontificem adorant, qui ob gratam Pauli II. memoriam voluit Paulus III. appellari.

In Romanas Baſilicas, ac præſertim Vaticanam, Pauli munificentia maximè enituit. Eam ille quantociùs non ſolùm abſolvere decreverat, ſed ex lateritia marmoream reddere, ac Tyburtino lapide mirificè exornare, eò quòd Peperinum lapidem, quo parietes exteriùs compingere incæpit Bramans, temporis injuriis non obſtiturum judicarent Periti, quorum Anteſignanus erat Antonius à Sancto Gallo, quem Leo X. ſuffecerat in locum Juliani ejus patrui Româ diſcedentis, precibus ejuſdem Pauli III. eo tempore Cardinalis, qui Leonem Pontificem coronaverat.

Antequàm operi Artificum manus imponerentur; aliam Baſilicæ ideam, & quidem ideâ Peruzii longè ampliorem excogitavit Antonius. Narrat Vaſarus in ejus vita, eam ex ligno compactam fuiſſe ab Antonio Labacco ejus diſcipulo, & publicæ cenſuræ expoſitam, diù permanſiſſe ſub majori fornice Baſilicæ, habentem longitudinem palmorum 35. latitudinem 26. altitudinem verò dimidii ultra viginti. Ex appictis illi modulis deducebant novam Baſilicam in longitudinem protrahendam forè palmorum 1040. latitudinem verò habituram 360. additque Vaſarus hanc Ideam ſcut. 4084. expenſis fuiſſe ex ligno compactam, Labacco inſuper ejus artifici munus ſcut. 1500. addictum, poſtquàm ille æreis in laminis ab Antonio Salamanca expreſſam, & Pontificis nomine decoratam, eidem Pontifici obtulerat. Pag. 325. Turrig. MS. cap. 26. Pag. 3. Pag. 174.

Illam indicat Numiſma ſub Paulo III. cuſum cum appoſita epigraphe: *Anno Jubilæo M D L. Petro Apoſtolorum Principi*: non tamen eodem anno 1550. formatum. Paulus enim poſtquàm Conſtitutionem emiſerat de anno Jubilæo, & Numiſmata in eo diſtribuenda paraverat, è vivis ſublatus eſt die 10. Novembris anno 1549. prout in Vaticana Baſilica inſcriptio ſepulchralis affirmabat, antè primam tranſlationem, relata à Suvertio apud Ciacconium, non verò anno 1548. ut affirmant Bollandiani in Indice Pontificali ordine alphabetico digeſto ad totum conatum Chronicohiſtoricum. Pag. 553.

Verùm cum in anguſto Numiſmatis giro omnes ejus partes haud potuerit Sculptor exprimere, & Labaci laminas omninò conſumpſerit temporis edacitas, in triplici Tabula exactè delineari curavimus, his paginis adjuncta, appoſitaque palmorum ſcalâ, cujus ope omnes Templi menſuræ inquirentibus innoteſcerent. Tabula 14. oſtentat Baſilicæ ichnographiam. Tabula 15. frontem, in qua ſupra majorem portam patet Mœ- *Fig.* 14. 15. & 16.

 nianum,

nianum, undè Pontifices sacras benedictiones poterant Populo elargiri. Imminet Basilicæ Tholus, & quidem excelsus, duplici arcuum, & columnarum serie suffultus, supra quem aliis exornata columnis, & pyramidibus assurgit laterna, ad globum æreum cum cruce sustinendum accomodata. Hinc indè ad Tholum binæ elevantur pari altitudine Turres, pro campanis extructæ, columnis itidem, ac aliis Architecturæ ornamentis condecoratæ. In tertia Tabula, hoc est 16. ipsius Basilicæ partes laterales tam interior, quàm exterior ostenduntur, omnibus Architecturæ membris miro artificio absolutæ. Eas faciliùs poterit oculus deprehendere, quàm calamus singillatim proponere.

Ut igitur adeò excelsam, gravemque molem, à Pontifice probatam, Antonius à Sancto Gallo posset sine metu ruinæ in tutò stabilire, fundamenta primùm jacta novis saxorum molibus obfirmavit, & arcuatis circumquaque operibus admovit fulcimenta, quibus extruendis circa annum 1540. Laurentius Florentinus, vulgò *Lorenzetto* appellatus, præerat, Architectus eo tempore, ac Sculptor peritissimus, ut narrat Vasarus. Parte 3. pag. 141.

Dùm hæc agerentur anno 1541. ultimum diem clausit Laurentius, eique in eadem Basilica Fabricæ Præfecti tumulum statuerunt, hac inscriptione insignitum:

SCULPTORI LAURENTIO FLORENTINO.
ROMA MIHI TRIBUIT TUMULUM,
FLORENTIA VITAM.
NEMO ALIO VELLET NASCI, ET OBIRE LOCO.
M D XLI.
VIXIT AN. XLVII. MEN. II. D. XV.

Pie etiam obiit Antonius anno insequente 1546. qui pariter in eadem Basilica sepultus, lapide condebatur his verbis signato:

Antonio Sancti Galli Florentino Urbe munienda, ac pub. operibus,
præcipuèque Divi Petri Templo ornan. Architectorum facilè Principi,
dùm Velini lacus emissionem parat, Paulo Pont. Max. Auctore,
Interamnæ intempestivè extincto,
Isabella Deta uxor mœstiss. posuit 1546.
III. Kal. Octobris.

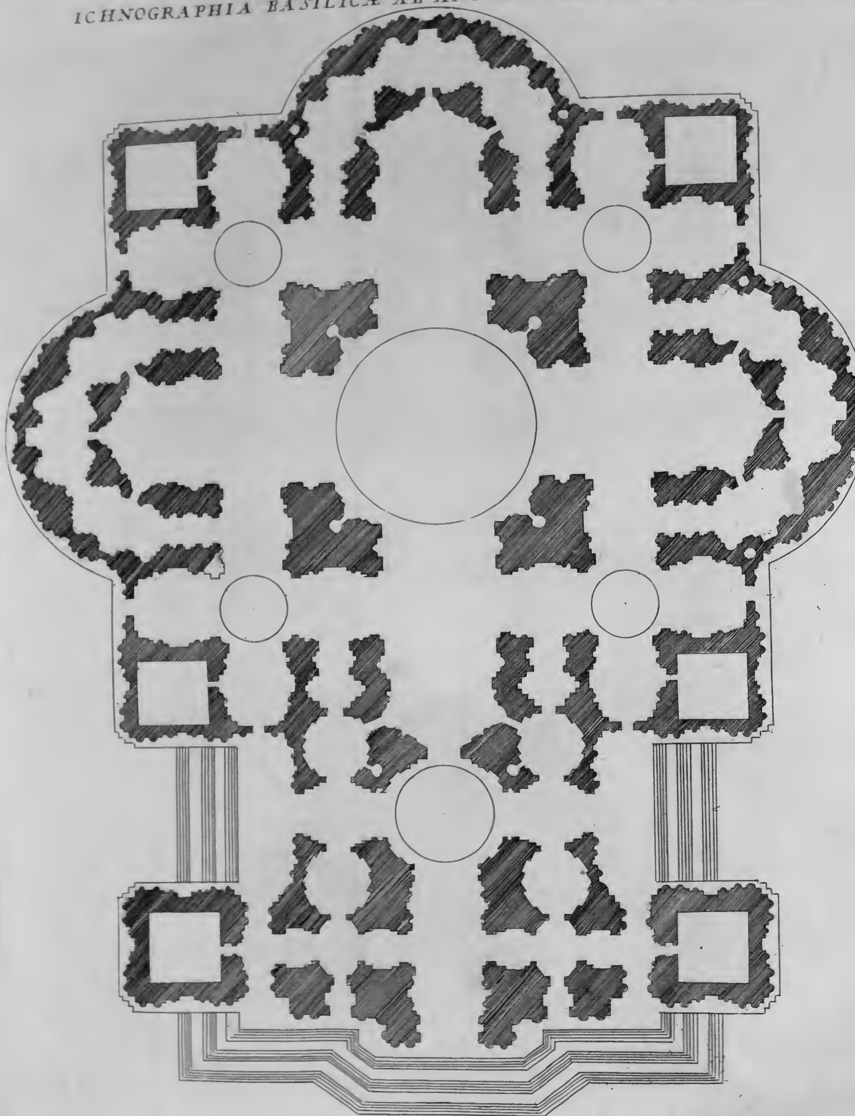
Interim Paulus III. dùm novæ Basilicæ perficiendæ quamplurimi lapides ponerentur, in veteri, quæ supererat parte, prout legebatur in ejusdem monumentis: *A sinistro latere ad Aquilonem transferri fecit Organum, ex priori loco sex porphyreticis columnis suffultum, sub quo transferri cæpit, & Corpora SS. Processi, & Martiniani, simùl cum Altari, & statua Beati Petri in throno sedentis, ex priori Oratorio, ubi olim erant, necnon Imaginem Deiparæ Virginis, quæ erat in parietibus supra Oratorium S. Leonis Papæ. Ibidem Sanctissimi Sacramenti, ac SS. Simeonis, & Judæ Altare ornamentis plurimis auxit.* Ibi enim legebatur: *Altare Sanctiss. Sacramenti,*

Vasar. pag. 327.

Ciaccon. pag. 557.

TABVLA 14.

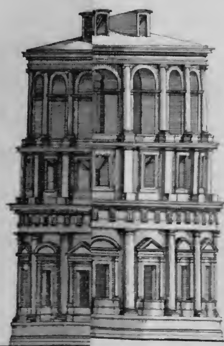
ICHNOGRAPHIA BASILICÆ AB ANTONIO SANGALLO EXCOGITATA

Auctor del. et sculp.

TABVLA 15.

Alexander Speech del. et sculp.

FRONS BASILICÆ VATICANÆ
AB ANTONIO SANGALLO DELINEATA

Alexander Specchi del. et sculp.

LATVS BASILICÆ
PARTES EIVSDEM INTERIORES
ET EXTERIORES OSTENDENS
Alexander Specchi del. et sculp.
Scala palmorum

& SS. Simonis, & Judæ à Paulo III. ornatum. De hoc Altari fusè suo loco dicendum erit, cum de Altari Sanctiss. Sacramenti agemus.

Et ne, Antonio, ac Laurentio deficientibus, novum etiam deficeret opus, Michaeli Angelo Bonarotæ Florentiâ accersito, anno eodem ejus Templi cura fuit imposita. Pontificis jussa ægrè tulit Bonarota (ideam enim Antonii improbaverat) coactus tamen post repulsas oneri succumbere, Basilicam petiit, ideam Antonii accuratiùs inspecturus. Quotquot ibi aderant, Michaeli gratulantes affirmabant, illam amplum campum esse, quo ingeniosi Artificis mens uberrimè pasceretur Annuit primò illis Bonarota; sed ad pecudes alendas, Architectonicæ artis omninò imperitas, demissa voce amico sibi adstanti, subjunxit. Vat.par.3. pag.167.

Venustam quidem ideam illam judicavit, sed optimis Architecturæ præceptis omninò adversantem; supervacaneam ideò columnarum seriem exprobravit; tot pyramidarum improbavit segetem; Gotorum ingenio (hoc est nullo servato simetriæ decore) omnia dixit fuisse disposita, & lumine præsertim, multiplicibus parietibus extructis, orbari Basilicam, cujus beneficio ejus forma dubio procul redderetur augustior. Pulchriorem extrui posse addebat, & quidem longè minori annorum intervallo, lucro insuper facto plusquam trecentorum mille aureorum, sine quorum ope Basilicam ab Antonio conceptam nullatenùs fieri posse, nec spatio annorum 50. ad finem perducendam, seriò existimabat.

Servant ejus Hæredes epistolam, amico inscriptam, qua Bramantis delineationem commendat, & novam damnat à Sangallo excogitatam, quæ est hujusmodi:

Messer Bartolomeo amico caro.

E non si può negare, che Bramante non fosse valente nell' Architettura, quanto ogn' altro, che sia stato degli Antichi in quà. Lui pose la prima pietra di San Pietro, non piena di confusione, ma chiara, e schietta, luminosa, ed isolata attorno, in modo che non noceva à cosa nessuna del Palazzo, e fù tenuta cosa bella, come ancora è manifesto, in modo che chiunque si è discostato da detto ordine di Bramante, come hà fatto il Sangallo, si è discostato dalla verità; e se così è, chi hà occhi non appassionati nel suo modello lo può vedere. Lui, con quel circolo, che fà di fuori, la prima cosa toglie tutti i lumi alla pianta di Bramante, e non solo questo, ma per se non hà ancora lume nessuno à tanti nascondigli frà di sopra, e di sotto i cori, che fanno commodità grande ad infinite ribalderie, con tener segretamente Banditi, far monete false &c. in modo che la sera, quando detta Chiesa si serrasse, bisognerebbe venticinque à cercare chi vi restasse nascosi dentro, e con fatica si troverebbero. Ancora ci sarebbe quest'altro inconveniente, che nel circuire con l'aggiunta, che il modello fà di fuora detta composizione di Bramante, saria forza di mandare in terra la Cappella di Pavolo, le stanze del Piombo, la Ruota, e molte altre; nè la Cappella di Sisto credo, che riuscirebbe netta. Circa la parte fatta del circolo di fuora, che dicono, che costa cento mila scudi,

questo non è vero, perche con sedici mila si farebbe, e rovinandolo poca cosa si perderebbe, perche le pietre fattevi, e i fondamenti non potrebbero venire più à proposito, e meglioreretbbesi la fabrica ducento mila scudi, e 300. anni di tempo; questo è quanto à me pare, e senza passione, perche il vincere, mi sarebbe grandissima perdita; e se potete fare intendere questo al Papa, mi farete piacere, che non mi sento bene.

Vostro Michel Agniolo &c.

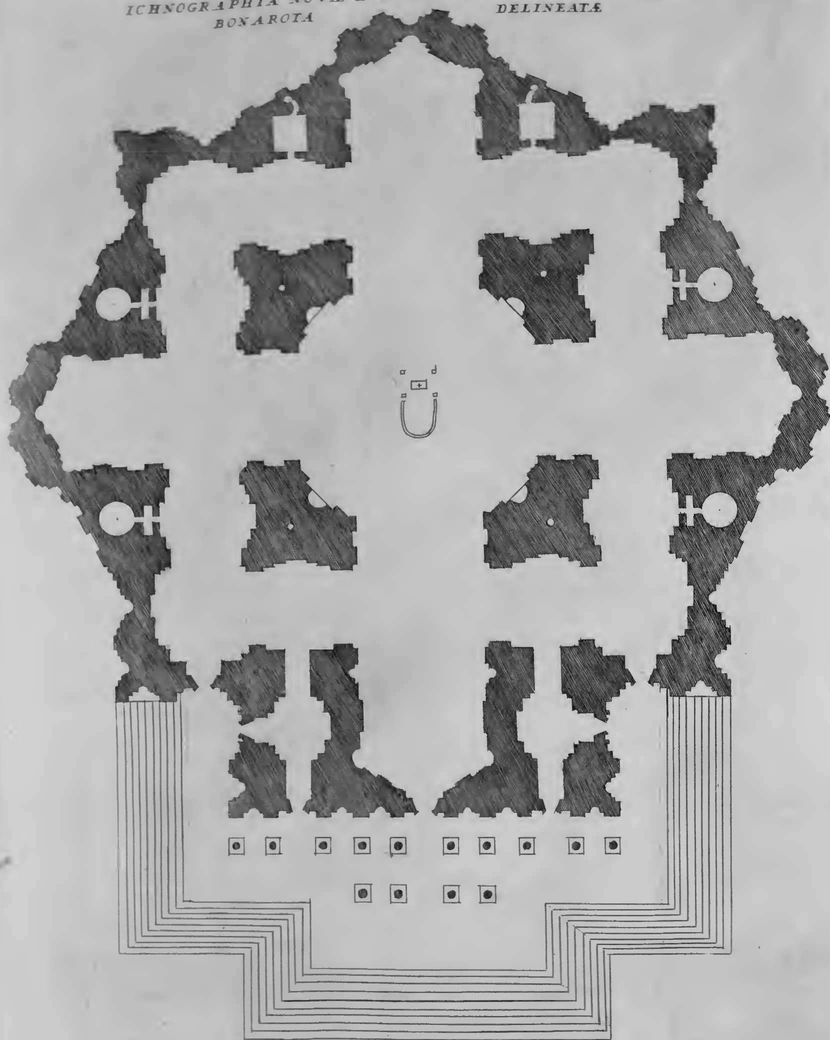
Ut opera verbis non dissentirent, quindecim dierum spatio aliam ideam composuit viginti quinque nummis tantùm expensis, qua novam Basilicam repræsentabat, minorem quidem mole, sed augustiorem formâ, & pulcherrimo ornatu splendidiorem. Quadrangulam ille figuram in Templo retinendam censuit, nonnulla tamen in extremis mutanda. Nàm superiores Magistri, hoc est Bramans, & Peruzius, Templi apsidem, transversamque ambulationem duplici flexerant hemicyclo, ut in Tabula nostra 10. indicatur. Alterum quà columnis, quà muro interstante distinguebant, alterum non intermissum extimi parietis flexu clausere. Hos ille semicirculos duplices ad simplices redegit, ut omnia liberiore utroque visu oculi metirentur, & immodicis sumptibus parceretur. Hemisphærium in medio latissimum, & alium tanquàm cæli fornicem triplici ordine columnarnm niti voluerant, quorum exterior perpetuis columnis circumibat, interiores duo parietum interstitio octo per intervalla sejungebant. Ille subjectos arcus, è quibus emicat immanis tholus, haud pati tàm vastum pondus (quod alii quoque viderant) animadvertit, utque minori mole incumberet, extenuavit; duplicem tamen fecit, ut tholus exterior alterum includeret spatio intercurrente discretum: Quippè majestati Basilicæ consulebat, quæ externi verticis sublimitate fit augustior. Intùs autem propinquiora depresso ambitu ad oculos jucundiùs accidunt. Porticus Templi
Fig. 17. & 18. Panthei porticum, dispositis columnis, referebat. Quæ omnia in subjectis Tabulis Peritorum oculi deprehendent. Altera continet Ichnographiam Templi ab exemplari Bonarotæ acceptam, in Archivo ejusdem Templi asservato, quàm etiam typis vulgavit anno 1559. accuratè excusam Henricus Vanschoel. Altera verò Scenographicam descriptionem repræsentat.

Mentem Pauli III. adeò pellexit oblata Michaelis delineatio, ut statim illum fabricæ præfecerit, ac centum nummos aureos singulis mensibus eidem erogandos sanciverit. Illos tamen respuit Michael sibi oblatos à Joanne Pontificis tunc familiari, deindè Episcopo Foroliviensi. Verùm Pontifex litteras exaravit in forma Brevis, quas motu proprio (ut dicitur)
Parte 3. pag. 168. emanatas fuisse Vasarus affirmat, & Ascanius Condivus in ejus vita.
Pag. 37. Illarum vi fabricæ præficitur Michael, eidemque facultas conceditur, ut pro suo arbitratu omnia possit quæcunque velit, vel extructa destruere, vel nova excitare, Operariorum numerum vel minuere, vel augere, iis omninò exclusis, vel admissis, quos ad opus perficiendum aptiores existimaret. Ejus Brevis exemplar diù conquisitum nullibi Romæ reperiri potui.

Repertus

TABVLA 17.

ICHNOGRAPHIA NOVÆ BASILICÆ A MICHAELE ANGELO BONAROTA DELINEATÆ

Auctor del et sculp.

TABVLA 18.

DESCRIPTIO SCENOGRAPHICA BASILICÆ
A MICHAELE ANGELO BONAROTA
DELINEATÆ

pag. 76. 2

Hieronymus Frezza incid.

Repertus eſt tamen Florentiæ ejuſdem Pontificis Chyrographus Italico ſermone exaratus, quem ſervabant nobiles Michaelis Angeli Hæredes, quorum natu major Michaelis Angeli nomen ſortitus eſt, illumque mihi præclaro, & erudito ejus fratre Abbate Philippo Bonarota, Michaelis pronepote communicatum, & fideliter tranſcriptum hìc inſero:

PAULUS PAPA III.

Motu proprio &c.

Conciofia coſa che il diletto Filio noſtro Michel' Angelo Bonarotto Cittadino Fiorentino, familiare, e continuo commenſale noſtro habbia innovato il modello, e forma della Fabrica della Baſilica del Prencipe degli Apoſtoli di Roma, per altri Architetti, e Periti formato, la qual fabrica, ò forma, ſenza premio, ò mercede, da noi à lui ſpeſſe volte offerta, accettata, ma di ſua mera carità, e ſingolar divozione, che lui porta à detta Baſilica l'habbia a meglior forma ridotto; e per eſſer fatte le predette coſe con noſtra volontà, ed eſpreſſo mandato, come per la preſente lo atteſtamo, e ne facemo piena, ed indubitata fede, come coſe, che tendono al decoro, ed ornato di detta Baſilica. E volendo noi per tutti i tempi advenire, che ſi oſſervino, e ſeguitino, havendo dette coſe rate, e grate, della reduzione, ed innovazione, e tutte, e ciaſchedune ruine, e ſtrutture, ed ogni altra coſa per il detto Michel' Angelo, ò di ſuo mandato in detta fabrica come ſi voglia fatta, ancorche dette coſe ſieno fatte con gran ſpeſe, jattura, e danno di detta fabrica, ò circa dette fabrica fatta, e data, à tal che immutare, nè reformare, ò alterare non ſi poſſa per tempi à venire, ma ſeguire, ed oſſervare ſe habbia, il detto Michel'Angelo, ò li ſuoi deputati Artefici, ò Miniſtri, e li loro heredi, e ſucceſſori à danni, e ſpeſe per detto conto fatte, ò proveniente, nè da quelle, nè da altri per loro amminiſtrate circa dette coſe à renderne conto, nè ragione, ò prova alcuna, nè verificazione, non ſiano obligati, nè tenuti, nè à ciò ſi poſſino coſtringere; e così nelle predette, ed infraſcritte tutte, e ciaſchedune coſe per tutti, ed ogni Giudice ſi habbia à giudicare, togliendoli la facoltà di interpretare altramente. Diſcernendo, e dichiarando irrito, ed invalido tutto quello, che in contrario ſi faceſſe; nondimeno confidando noi nella fede, iſperienza, e ſollecitudine nel Senor Dio, di detto Michel' Angelo noſtro, e della Sedia Apoſtolica, nella coſtruzione, e fabrica di detta Baſilica, Commiſſario, Prefetto, Operario, ed Architettore in vita ſua, lo coſtituimo, e deputamo, con facoltà di mutare il modello, forma, e ſtruttura di detta Baſilica, come li piacerà, ampliando, reformando, e reſtringendo tutti gli Operarii, Miniſtri, e Prefetti, ed altre perſone per detta fabrica, con ſalarii, ed emolumenti debiti, e conſueti, eleggere, e deputare, e li detti, ed altri per prima eletti, e deputati à ſuo beneplacito laſciare, licenziare, ed amovere, e di altri, come meglio li parerà, provedere, ed ogni altra coſa per le ſopradette coſe neceſſarie fare, dire, e moderare, ſenza licenza delli medemi, ò advenire deputati della Fabrica, ò di qual ſi voglia altro piena, libera, ed ognimoda facoltà, e poteſtà concedendoli. Et acciòche detto Michel' Angelo più liberamente poſſa attendere

dere à detta Fabrica, lui, e li ſuoi Miniſtri, e deputati de la ſuperiorità, giuriſdizione, ed autorità delli Deputati in tutti, e per tutto liberamo, & affrancamo. Non obſtante premiſſe, e qual ſi voglia coſtituzioni, e ordinazioni Apoſtoliche, ſtatuti &c. co'l giuramento confirmati, privilegii, indulti, e lettere Apoſtoliche conceſſe alli Deputati di detta Baſilica, al Capitolo, ed ad ogni altra coſa di qual ſi voglia tenore, ancorche motu proprio ſiano conceſſe, e da concederſi, ancorche ſia neceſſario di farne menzione, al tenore della quale, e ad ogni altra derogamo con le clauſule neceſſarie.

E con aſſoluzione da cenſure à queſto effetto, ancora nelli caſi della regola, con la derogazione di eſſa; e che il modo, e forma delli modelli, fabrica, e della immutazione, e quantità delle ſpeſe per detta cauſa fatte, e danni ſeguiti, ſiano per eſpreſſi, & latiſſimè de parola in parola ſe poſſino eſprimere; e dell'atteſtazione, confirmazione, approvazione, licenza, conceſſione, facoltà, decreto, derogazione, ed altre coſe premiſſe, che per ciaſcheduna ſia per repetita, & eſpreſſa à parte latiſſimè exteſa. E che la ſola ſignatura di queſte lettere baſti, & in ogni luogo faccia fede. Non oſtante la regola in contrario, overo ſe parerà per noſtro Breve di ſopra, con deputazione de Eſſecutori, che facciano aſſiſten. &c. E con poteſtà di citare, ed inhibire, ancora ſotto cenſure, e pene Eccleſiaſtiche, ancora pecuniarie, con derogazione della coſtituzione di una, e due giornate, purche non ſia oltre trè, amplamente eſtendendo nomi, cognomi, qualità, ed altre coſe, circa le premiſſe coſe da eſprimere con maggiore, e più vera eſpreſſione per Breve noſtro inſieme, ò da parte ſi poſſono expedire.

His tandem munitus præſidiis præclarum opus aggreſſus Michael, ab eo properata ædificatio eſt. Exteriora Templi circumtecta ſunt magnis Tyburtini lapidis glebis, affabrè in Antas, Capitula, Epyſtilia, Coronas, Loculamenta, aliaſque formas elaboratis. Nova cæmentitia jecit fundamenta, binas ſcalas cochlydes in utroque latere extimorum parietum extruxit, quarum aſcenſu ad altiora Templi tecta perferri poſſent cæmenta. Supra quatuor majores arcus à Bramante extructos, Tyburtinos lapides in formam pulcherrimæ coronidis collocavit. Duo Baſilicæ bracchia, veluti in crucem extenſa, hinc indè excitavit, quarum extrema hemicyclo claudebantur, apſidibus ſuperimpoſitis, ſub quibus, rejectis octo loculamentis, quæ typi Bramantis, Peruzii, ac Antonii Sancti Galli præferebant, tria tantùm conſtruxit ad Altaria excipienda capaciſſima, quarum ſingulis binæ feneſtræ imminebant; omnique conatu omnia ſtuduit ſtabilire, quibus poſitis Vaticanum Templum brevi annorum curriculo, juxtà ſapientiſſimi Pontificis mentem perfici omninò deberet, invariata prorsùs ejuſdem Templi ſcenographica delineatione.

Vaſar. pag. 168.

Hæc omnia triennio non adhùc integro perfecerat Michael, cum Pontifex Paulus gravi animi ægritudine conſternatus ob Placentiam à Cæſarianis occupatam, febris violentiâ poſt 5. diem anno 1549. Eccleſiæ Sacramentis integris adhùc ſenſibus piè ſuſceptis ex hominum Cœtu demigravit.

Ciaccon. pag. 514.

CAPUT

CAPUT XV.

Acta sub Julio III.

ED deficiente Paulo, Michaelis operibus adversantes non defuere: Quamplurimi enim, aut nimis Antonio à Sancto Gallo addicti, aut à fabricæ opere exclusi à Bonarota, maligno dente frequenter illum carpebant, livido oculo ejus opera despicientes. Porrò (ajebant) augustissimam à Bramante excogitatam Basilicam, venustissimam ab Antonio exornatam, probatamque à Viris, quos omnium consensus peritissimos judicaverat, à Michaele penitùs deletam, eorumque Virorum præclara nomina cum excisis lapidibus obliterata; ingentes auri expensas inutiliter dissipatas, deperditos tot annorum labores, tot Pontificum sapientissimorum mentes frustratas, Apostolorum Principi honorem minoris Basilicæ fabricâ fuisse imminutum; omnia denique unius Viri arbitratu contra communem Urbis sententiam penitùs perturbata. Hæc omnia & his majora invidi æmulatores anno 1551. exposuerunt Joanni Mariæ de Monte, qui paulò antè communibus Cardinalium suffragiis Paulo III. subrogatus, ob gratam maximi Pontificis Julii II. memoriam Julii III. nomen assumpserat. Vasar. pag. 174. Ciaccon. pag. 741.

Importunis adeò precibus mentem Pontificis adeò divexarunt, ut tædio affectum illum induxerint ad trutinam revocanda, quæcunque Michael in fabrica peragebat. Eodem igitur evocato coram ipsius Fabricæ Præsidibus (quorum præcipui Joannes Cardinalis Salviatus, & Marcellus Cervinus, qui posteà ad Beati Petri sedem evectus fuit) illud in primis objectum est, quod Templum construeret parum Solis irradiatione conspicuum, indicabantque tres fenestras, quas in hemicyclo partis dexteræ tantummodò aperuerat. At objecta facilè diluit Bonarota; subjunxit enim, alias tres & quidem amplissimas, futuras esse in fornice, quem è Tyburtino lapide arcuato parieti mox erat impositurus; deindè Pontificis æquitatem exoravit, ut detrahentium Inquisitorum dicta reprimere, seque simùl labore consumptum fabricæ curâ dignaretur exonerare. Quippè, ajebat, se oleum, & operam perdere; cum enim sine spe lucri, gratisque in fabricæ præfectura omni studio se totum exerceret, contrariorum invidiâ ad iram sæpè excitatus animæ jacturam periclitari formidabat. Vasar. pag. 168.

His vocibus ad miserationem jure meritò commotus justissimus Pontifex, manibus humero illius admotis, animum addidit Michaeli, invidamque concionem avocavit; & ne in posterum novis calumniis concitatus, Fabricæ curam Artifex adeò peritus abjiceret, immò ejus animi integritas eximia, nec in Urbe tantùm, sed Orbe toto pateret, Pauli III. diploma renovavit, atque in Præfectura Fabricæ novo Pontificio diplomate stabilivit. Illud hisce paginis inserere volui, mihi communicatum à supradicto D. Abbate Philippo Bonarota, & ab Auctographo rescriptum, quod Florentiæ in Domo Hæredum ejusdem Michaelis servatur, estque ut sequitur: Vasar. pag. 174.

Foris: Dilecto Filio Michaeli Angelo Bonaroto Civi Florentino.

Intus: JULIUS PAPA III.

Dilecte Fili salutem, & Apostolicam benedictionem.

Accepimus nuper, quod dudum postquàm Tu modellum, sive formam Fabricæ Basilicæ Principis Apostolorum de Urbe per alios Architectos, & Peritos formatum, nulla parte acceptata, licèt Tibi sæpiùs à fel. rec. Paulo Papa III. Prædecessore nostro oblata mercede, sed ex mera tua charitate, & singulari, quàm erga dictam Basilicam gerebas devotionem, de ipsius Prædecessoris voluntate, & expresso mandato innovaveras, & ad meliorem formam reduxeras; idem Prædecessor præmissa rata, & grata habens, innovationem, & reductionem hujusmodi, ac omnes, & singulas ruinas, & structuras, & alia quæcunque, per Te, vel de Tuo mandato, in dicta Fabrica quomodocunque facta, etiamsi cum magnis expensis, & jactura, & damno dictæ Fabricæ facta fuissent, & certa sua scientia, ac de Apostolicæ potestatis plenitudine approbavit, & confirmavit, ac modellum, sive formam per Te factam hujusmodi immutari, reformari, vel alterari nullo unquam tempore posse, sed prosequi, & observari debere, Teque; vel à Te deputatos Artifices, & Ministros, eorumque hæredes, & successores ad damna, & expensas ea occasione factas, & provenientes, sive de illis, aut etiam de aliis, per eos circa præmissa administratis, computum, vel rationem, ac probationem, seu verificationem aliquam faciendam non teneri, nec ad id cogi posse, & sic per quoscunque tam ordinaria, quàm delegata, & in ista auctoritate fungentes, Judices, & personas etiam Causarum Palatii Apostolici Auditores, & Sanctæ Romanæ Ecclesiæ Cardinales, judicari, & decidi debere. Irritum quoque, & inane quidquid secùs super iis à quoque quavis auctoritate scienter, vel ignoranter contingeret, attemptari, decrevit, & deindè de tuis fide, experientia, & sollicitudine plurimum in Domino confidens, Te, Tua vita durante, suum, & Apostolicæ Sedis in constructione, & fabrica dictæ Basilicæ Commissarium Præfectum Operarum, & Architectorum constituit, & deputavit, & Tibi modellum, & formam, ac structuram dictæ Basilicæ mutandi, ac ad Tui libitum ampliandi, reformandi, vel restringendi, ac omnes Operarios, Ministros, & Præfectos, ac alias personas pro dicta Fabrica, cum salariis, & emolumentis debitis, & consuetis eligendi, & deputandi, illosque, & alios anteà electos, & deputatos ad Tui beneplacitum cassandi, licentiandi, & amovendi, & de aliis, prout Tibi meliùs videretur, providendi, aliaque circa præmissa necessaria faciendi, dicendi, & moderandi, tunc, & pro tempore deputatorum ejusdem Fabricæ, aut cujusvis alterius licentiâ, minimè requisita plenam, liberam, & omnimodam facultatem, & potestatem concessit, & ad id, ut liberiùs dictæ Fabricæ attendere posses, Te, ac Tuos Ministros, & Deputatos à superioritate, jurisdictione, & auctoritate eorundem Deputatorum penitùs, & omninò exemit, prout in supplicatione manu ipsius Prædecessoris signata, cujus solam signaturam ad id sufficere voluit, seu

litteris

litteris in forma Brevis desuper forsan confectis plenius continetur. Nos autem, qui fidem, legalitatem, solicitudinem, ac in rebus agendis industriam, Tuas non minùs, quàm idem Prædecessor, perspectas habemus, volentes animi Tui tranquillitati, ut liberiùs circa dictam Fabricam ingenii Tui vires dirigere possis, consulere, ac dispendiis, & molestiis obviare; supplicationis, seu litterarum desuper confectarum prædictarum veriores tenores præsentibus pro sufficienter expressis, & insertis habentes, motu proprio, non ad Tuam, vel alteriùs pro Te Nobis super hoc oblatæ petitionis instantiam, sed de Nostra mera liberalitate, ac de Apostolicæ potestatis plenitudine approbationem, confirmationem, decretum, constitutionem, deputationem, licentiam, facultatem, liberationem, & exemptionem Prædecessoris hujusmodi, & prout illa concernunt omnia, & singula in supplicatione, & litteris hujusmodi quomodolibet contenta, approbamus, confirmamus, & innovamus, & perpetua roboris firmitate subsistere, Tuosque plenarios effectus sortiri, & per quoscunque, quos quomodolibet concernunt, & concernent in futurum, inviolabiliter observari debere decernimus, omnesque, & singulos tam juris, quàm facti defectus, si qui forsan in illis intervenerint, supplemus. Et nihilominùs pro potiori cautela omnes, & singulas ruinas, & structuras, & alia quæcunque, per Te, vel de Tuo mandato, circa dictam Fabricam quovis modo hactenùs facta, & in posterùm facienda, etiamsi cum quantumvis excessivis expensis, & quantumvis notabiliùs jacturâ, & damno dictæ Fabricæ facta fuerint, & fiat in posterum, approbamus, & confirmamus, ac rata, & grata habemus; necnon Modellum, & Formam per Te factam hujusmodi immutari, reformari, vel alterari per alium, quam Te, nullo unquam tempore posse, sed persistere, & observari debere, sublata eis, & eorum cuilibet quavis aliter judicandi, cognoscendi, decidendi, & interpretandi facultate, & auctoritate, necnon irritum, & inane quidquid secùs super iis à quoquam quavis auctoritate scienter, vel ignoranter contigerit, decernimus. Teque vita Tua durante in Nostrum, & dictæ Sedis in constructione, & fabrica Basilicæ hujusmodi Commissarium, Præfectum Operarum, & Architectuum, cum licentia, facultate, & potestate, ac concessione supradictis, ac aliàs quomodolibet necessariis, & opportunis, & prout per dictum Prædecessorem constitutus, deputatus, & exemptus fuisti, de novo constituimus, deputamus, & eximimus. Qua circa Venerabilibus Fratribus Patriarchæ Hierosolymitano, & Episcopo Liparen. ac Dilecto Filio Curiæ Causarum Cameræ Apostolicæ Auditori per præsentes, motu, & scientia similibus, committimus, & mandamus, quatenùs ipsi, vel duo, aut unus eorum per se, vel alium, seu alios Tibi in præmissis efficacis defensionis præsidio assistentes faciant, præsentes litteras, & in eis contenta quæcumque plenum effectum sortiri, Teque illis, ac omnibus, & singulis in eis quomodolibet contentis, pacificè frui, & gaudere. Non permittentes Te contra præsentium tenorem modo aliquo molestari, impediri, aut inquietari. Contradictores quoslibet, & rebelles etiam per quascumque, de quibus eis placuerit censuras, & pœnas, etiam pecuniarias, eorum arbitrio ponendas, & moderandas, ac alia opportuna juris remedia appellatione postposita compescendo. Invocato etiam ad hoc, si

opus fuerit, auxilio bracchii sæcularis, non obstantibus præmissis, ac quibusvis Constitutionibus, & Ordinationibus Apostolicis, ac dictæ Basilicæ statutis, & consuetudinibus, etiam juramento, confirmatione Apostolica, vel quavis firmitate alia roboratis, privilegiis quoque, indultis, & litteris Apostolicis eidem Basilicæ, & illius Capitulo, ac ab eis pro tempore deputatis per quoscunque Romanos Pontifices Prædecessores Nostros, & Nos, ac Sedem Apostolicam etiam motu proprio, & de certa scientia, ac de Apostolicæ potestatis plenitudine, ac cum quibusvis etiam derogatoriarum derogatoriis, aliisque fortioribus, & insolitis clausulis, irritantibusque, & aliis decretis quomodolibet etiam pluries concessis, confirmatis, & innovatis. Quibus omnibus, etiamsi pro illorum sufficienti derogatione de illis, eorumque totis tenoribus specialis individua, ac de verbo ad verbum, non autem per clausulas generales, iidem Importatores mentio, seu quævis alia expressio habenda, aut exquisita forma servanda foret, & in eis caveatur expressè, quod illis nullatenùs derogari possit, illorum omnium tenores præsentibus pro sufficienter expressis, ac de verbo ad verbum insertis, necnon modus, & forma ad id servandas, pro individuo servatis habentes, hac vice dumtaxat illis aliàs in suo robore permansuris, harum serie specialiter, & expressè derogamus. Cæterisque contrariis quibuscunque, aut si aliquibus communiter, vel divisim ab Apostolica sit Sede indultum, qui interdici, suspendi, vel excommunicari non possint, per litteras Apostolicas non facientes plenam, & expressam, ac de verbo ad verbum de indulto hujusmodi mentionem. Dat. Romæ apud Sanctum Petrum sub Annulo Piscatoris die vigesima tertia Januarii MDLII. Pontificatus Nostri Anno II.

S. Cervien.

Foris: V. Macharanus.

Amplissimo hoc diplomate ab invidorum detractionibus Julius III. munierat Bonarotam, qui tamen novis eorum molestiis affectus, novos animi angores experiebatur. Mortuo enim Julio III. paucisque elapsis diebus, quos vixit Marcellus II. Julio suffectus, ad Petri Solium ascendit Paulus IV. quo vivente, quosdam annuos proventus ex Urbe Ariminensi Michaeli Angelo addictos Pontificius Poccillator (inscio Pontifice) sibi usurpavit, decernens, centum nummos singulis mensibus eidem erogandos. Eos tamen Vir magnanimus recusavit, despexitque dicteria Pirri Ligorii Architecti, qui eum repuerascentem senem vocitabat, Florentiam idcircò, redire meditabatur, ut ibi supremum clauderet diem; verùm senectâ, quotidiè magis ingravescente, itineri se committere timuit (erat enim octogenario major) ingenio tamen vegeto, & integris sensibus virescens. Timebat insuper (ut ipsemet in sua epistola Georgio Vasaro inscripta exposuit) se reum magni criminis apud Divinum Judicem fore, si Vaticani Templi curâ se penitùs abdicaret, addito insuper apud homines infamiæ dedecore.
Pag. 179. Extat epistola in ejus vita à Vasaro conscripta his verbis die 19. Septembris 1554.

Sappiate

Sappiate per cosa certa, che io harei caro di riporre queste mie debole ossa acanto à quelle di mio padre, come mi pregate; ma partendo di quà sarei causa di una gran ruina della Fabrica di San Pietro, di una gran vergogna, e di un grandissimo peccato: ma come sia stabilita, che non possa esser mutata, spero far quanto mi scrivete, se già non è peccato à tenere à disaggio parecchi ghiotti, che aspettano mi parta presto.

Neque verò illum voces vulgi, Artificum æmulatio, calumniæ obtrectantium, vel Principum contumeliæ adeò perculere, ut de firma statione mentis, consiliive sui depelleretur unquam, quin magis in dies ille animo æstuare, & eniti monitis, scriptisque, & perpetuo labore, vigiliisque præstare, ne in cujusquam potestate foret ampliùs rectè facta, aut consulta perfringere, idque unum præcipuè conari, ut moles, æternitati parum concessura, optatum aliquando finem attingeret. Cujus quidem Viri ea fuit auctoritas apud illos claros Artifices, qui eodem in munere deinceps illi successere, ut ejusdem sapienter excogitatis, atque decretis mordicus, plerique omnes hæserint, neque terminos ædificationis, semèl ab illo fixos, temerè transire fas esse duxerint. Generoso igitur amore erga Divum Apostolorum Principem, cui sine ullo pecuniæ lucro serviebat, omnia despiciens, fabricam promovere conabatur. Ejus animi pietatem Posteritati tradiderunt ipsius epistolæ diversis amicis scriptæ, quarum aliquas recensere existimavi eodem patrio sermone, quo Auctor exaravit, apud hæredes servatas. Illarum prima Georgio Vasaro missa die 11. Maii 1555. ità se habet:

Ferdinand. Carolus sectìon.1. c.2.

Io fui messo à forza nella Fabrica di San Pietro, & hò servito circa otto anni, non solamente in dono, ma con grandissimo mio danno, e dispiacere, e hora che l'è avviata, e che ci è denari da spendere, e che io sono per voltare presto la cuppola, se io mi partissi, sarebbe la rovina di detta Fabrica, sarebbemi grandissima vergogna in tutta la Christianità, e nell'anima grandissimo peccato: però Messer Giorgio mio caro io vi prego, che da mia parte voi ringraziate il Duca delle sue grandissime offerte, che voi mi scrivete; e che voi preghiate Sua Signoria, che con sua licenza, e grazia io possa seguitare quà, tanro che io me ne possa partire con buona fama, con honore, e senza peccato.

In alia ad eundem epistola die 22. Junii ejusdem anni hæc itidem habet:

Pregate Sua Signoria, che con sua licenza io seguitassi quà la fabrica di San Pietro, finche fossi à termine, che la non potesse esser mutata, per dargli altra forma; perche, partendomi prima, sarei causa di una gran rovina, di una gran vergogna, e di un gran peccato: e di questo vi prego per l'amor di Dio, e di San Pietro.

Die posteà 1. Julii anni 1557. ſcribens Leonardo Bonarotæ nepoti, ſic ait:

Io vorrei più preſto la morte, che eſſere in diſgrazia del Duca; io in tutte le mie coſe m'ingegno di andare in verità; e ſe io hò tardato di venir coſtà, come hò promeſſo, io hò ſempre inteſo con queſta condizione, di non partir di quà, ſe prima non conduco la fabrica di San Pietro à termine, che la non poſſa eſſer guaſta, nè mutata dalla mia compoſizione; e di non dare occaſione di ritornarvi à rubbare, come ſolevano, e come ancora aſpettano i ladri; e queſta diligenza hò ſempre uſata, e uſo, perche come molti credono, e io ancora, eſſervi ſtato meſſo da Dio; ma il venire à detto termine di detta fabrica non mi è ancora, per eſſer mancati i denari, e gli huomini, riuſcito; & io, perche ſon vecchio, e non havendo à laſciar altro di me, non l'hò voluta abbandonare; e perche ſervo per l'amore di Dio, e in lui hò tutta la mia ſperanza.

Rursùs in alia epiſtola ad Georgium Vaſarum ſic loquitur:

Meſſer Giorgio amico caro.

Iò chiamo Iddio in teſtimonio, come io fui contro à mia voglia con grandiſſima forza meſſo da Papa Pavolo nella fabrica di San Pietro di Roma dieci anni ſono, e ſe ſi fuſſi inſino à hoggi ſeguitato di lavorare in detta fabrica, come ſi faceva allora, io ſarei hora à quello di detta fabrica, che io hò deſiderato per tornarmi coſtà, ma per mancamento di denari la ſi è molto allentata, e allentaſi, quando ella è giunta in più faticoſe, e difficili parti, in modo che abbandonandola hora non ſarebbe altro, che con grandiſſima vergogna perder tutto il premio delle fatiche, che io ci hò durate in detti dieci anni per l'amore di Dio &c.

Ultima demùm 13. Septembris 1560. fuit miſſa ad Cardinalem Carpenſem his verbis:

Meſſer Franceſco Dandini mi hà detto hieri, che V. S. Illuſtriſſima, e Reverendiſſima gli diſſe, che la fabrica di San Pietro non poteva andar peggio di quello, che andava, coſa che veramente mi è molto doluta, sì perche ella non è ſtata informata del vero, come ancora che io (come debbo) deſidero più di tutti gli altri huomini, che ella vadi bene. E credo (ſe io non mi gabbo) poterla con verità aſſicurare, che per quanto in eſſa hora ſi lavora la non potrebbe meglio paſſare. Ma perciòche forſe il proprio intereſſe, e la mia grave vecchiezza, mi poſſono facilmente ingannare; e così contro l'intenzione mia far danno, ò pregiudizio alla prefata fabrica io intendo (come prima potrò) dimandar licenza alla Santità di Noſtro Signore; anzi per avanzar tempo, voglio ſupplicare, come fò, V. S. Illuſtriſſima, e Reverendiſſima, che ſia contenta liberarmi da queſta moleſtia, nella quale per li commandamenti de' Papi, come Ella sà, volontieri ſono

ſtato

ſtato gratis già 17. anni, nel qual tempo ſi può manifeſtamente vedere quanto per opera mia ſia ſtato fatto nella ſudetta fabrica; tornandola efficacemente à pregare di darmi licenza, che per una volta non mi potrebbe fare la più ſingolare grazia; e con ogni riverenza humilmente bacio le mani di V. S. Illuſtriſſima, e Reverendiſſima.

Sed ut ad ſeriem fabricæ redeamus, expertus erat Michael, quàm noxia futura ei fuiſſet ipſius abſentia, cum non ſemèl error irrepſerit in conſtructione fornicis in bracchio dextero, quod Regium appellabant, ob imperitiam cœmentarii, à quo in ejus molitione cæteri dirigebantur Artifices. Adeout non modica ejuſdem pars omninò everti neceſsè fuerit, iterumque ædificari, quamvis omnes ejus menſuræ exactiſſimè deprehendi poſſent in lignea forma à Bonarota propoſita.

Talem fornicem haud cœmentis compegit Michael, ut mos fuerat apud antiquos communis, ſed tantùm Tyburtino lapide affabrè exciſo, & ſcalpris adeò egregiè aptato, ut omnibus lapideis fragmentis, ſingulis in partibus adamuſſim invicem conſentientibus, fornix eſſet immutabilis, ac veluti unico in lapide excavatus videretur.

Annus interim quinquageſimus ſeptimus ultrà milleſimum quingenteſimum vertebatur, quo adhùc in Petri Solio ſedebat Paulus IV. Jamque ſupra quatuor majores arcus coronam impoſuerat Michael ad tholum ſubſtinendum aptiſſimam, eamque duplicato columnarum additamento exornaverat. Verùm cum ejus Tholi conſtructio ſemper in dies magis, ac magis protraheretur, ejuſdemque idea eſſet in ſola Michaelis Angeli mente; Cardinalis Carpenſis, & præclari viri Donatus Jannozzius, Franciſcus Bandinus, ac Thomas de Cavaleriis plurimùm fabricæ addicti, verentes, ne, deficiente Bonarota, etiam illa omninò deficeret, eum induxerunt ad ideam ex aliqua materia compingendam, ex qua omnes Tholi partes, ac menſuræ à quovis facilè deprehenderentur. Annuit Bonarota, & opus commiſit cuidam Gallo nomine Joanni, qui illud primùm ex argilla, deindè ex ligno juxtà mentem Michaelis exactiſſimè unius anni ſpatio perfecit. Vaſar. pag. 181.

CAPUT XVI.

De Tholi Idea à Bonarota delineata.

Fig. 19. & 20.

NTEQUAM ad ulteriora progrediamur ſatis erit talem prototypum contemplari in duplici Tabula, quarum prima exhibet exteriorem partem tùm Baſilicæ, tùm Tholi, quàm curavimus delineari, prout extat in Bibliotheca Vaticana coloribus expreſſa, de qua mentionem fecit Mutius Panſa in deſcript. Vatic. Biblioth. pag. 116. Deſunt tamen in ejus loculamentis ſigna marmorea; quibus exornari illa juſſerat Bonarota; ſecunda exhibet diverſam ejuſdem Tholi formam cum porticu ibidem aperta, quàm excogitavit Eques Dominicus Fontana ſub Sixto V. Ejuſdem declarationem addo latino idiomate redditam, quam italico exaravit Vaſarus. (To.3. par.2. pag.181.) Utque Vaſari deſcriptio clariùs innoteſcat, aliam Tabulam addere viſum eſt, in qua partes ichnographicæ ejuſdem Tholi demonſtrantur (*Fig.* 21.) additis caracteribus, quorum beneficio ſingulæ à Vaſaro deſcriptæ clara methodo deprehendi poſſunt.

Animadverti (ait Vaſarus) diametrum circuli, quo timpanum tholi ſubjectum perficitur, palmos centum & octoginta ſex continere. Ejus baſim quatuor majoribus arcubus E, & pilis, nempè A B C D impoſitam è lapidibus Tyburtinis in gyrum efformari, cujus craſſities palmis triginta tribus $\frac{11}{12}$ expletur, altitudo verò palmis undecim & $\frac{10}{12}$ illique inſuper ineſſe coronam palmis octo altam, ſex verò cum dimidio antè muri libellam prominentem. Hæc baſis triplices dividitur in partes, quarum interior 15. palmis expletur, undecim exterior, media verò ſeptem & $\frac{11}{12}$ vacua ſpatium habet fornicatum, in gyrum palmorum 806. circumductum, altumque palmis 16. In illud patet ingreſſus per quatuor januas, inter ſe palmis 201. diſtantes, totidemque inſunt in ſpatiis ambulacri intermediis, in quarum ſingulis gradus collocati, aſcenſum offerunt hinc ad exterioris coronæ ambulacrum I latum palmis ſex cum dimidio, indè verò ad interiorem coronidem K, cujus latitudo palmos octo & $\frac{3}{4}$ circumeuntibus præbet. Ex his aditibus per ſcalas, in tertia, quam diximus, baſis parte ſolida collocatas, quatuorque palmis & $\frac{4}{12}$ amplas, aſcenſus hinc indè datur palmorum quatuordecim & $\frac{1}{12}$ ad aliam coronidis, ſeu baſis contignationem, quæ decem unciis unius palmi prominet in vertice.

Supra eam collocantur ſexdecim validiſſimæ pilæ M binis ſingulæ exornatæ in parte interiori paraſtatis N, in exteriori verò binis columnis O munitæ. Harum pilarum lineæ centrales longæ palmis triginta ſex in magni circuli centro concurrunt. Hæ binæ columnæ baſim præmunt latam quinque, & unciis octo, altam undecim, ſub qua plinthus jacet palmo cum dimidio altus, latus verò octo & $\frac{3}{4}$. Earum columnarum ſcapus altitudinem explet palmorum 43. cum dimidio. Ejus verticis diameter palmos 4. implet & uncias novem, pedis verò quinque cum dimidio. Capitulus, quem habent corinthium, palmos ſex cum dimidio in altitudine oſtentat, in cimaſio autem

novem.

TABVLA 19.

FORMA EIVSDEM NOVÆ BASILICÆ A MICHAELE ANGELO BONAROTA DELINEATA

FORMA BASILICÆ QVAM CVM PORTICV ITIDEM APERTA

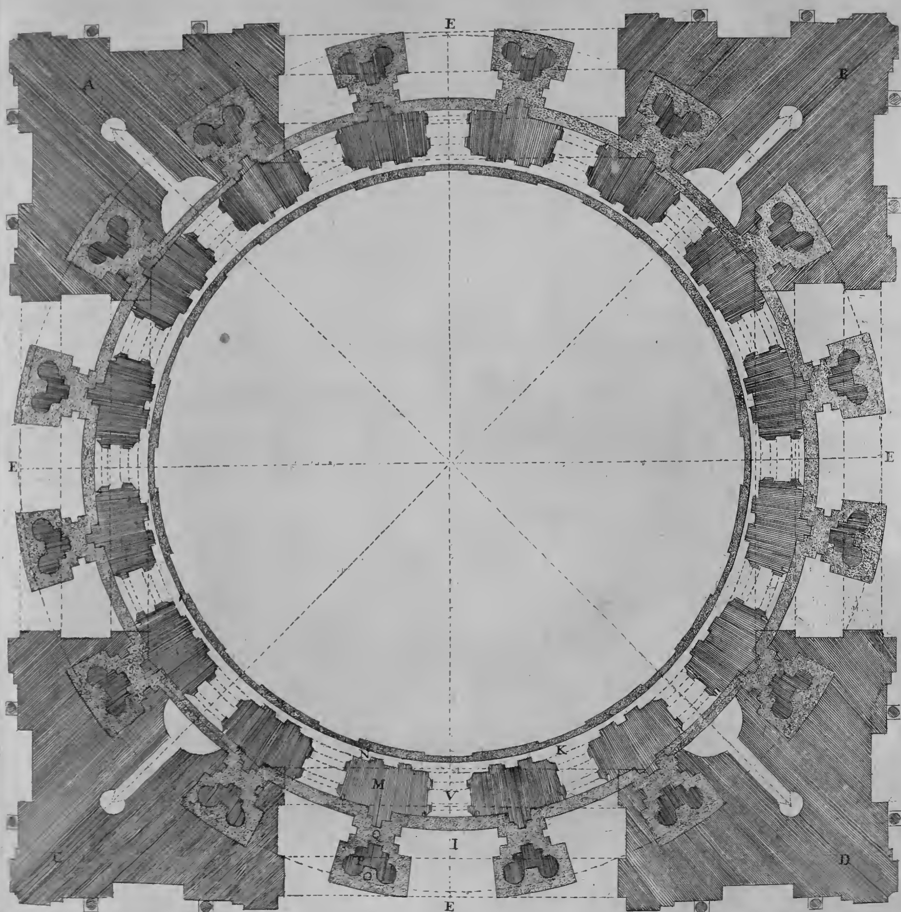
EXCOGITAVIT EQVES DOMINICVS FONTANA SVB SIXTO V.

Hieronymus Frezza incidit

TABVLA 21.

ICHNOGRAPHIA MAGNI THOLI BASILICÆ VATICANÆ A SIXTO V. ÆDIFICATI

Auctor del et sculp.

novem. Earundem columnarum tres tantùm partes oſtenduntur. Quartâ enim pilis conjunguntur, ut apparet in P, in quibus ſingulis janua Q patet arcuata, lata palmis quinque, alta tredecim & $\frac{3}{12}$.

Inter ſupradictas pilas columnis exornatas totidem feneſtræ V patent, latæ palmis 12. $\frac{1}{2}$. altæ circiter 22. cornicibus in utraque parte palmorum 2. & $\frac{3}{4}$. exornatæ, & quidem ampliores in parte interiori, quàm exteriori, ad lucem majorem Baſilicæ communicandam. Columnis ſimùl & Paraſtatis ad eamdem prorsùs altitudinem evectis epiſtylium imminet altum palmis quatuor & $\frac{5}{12}$. Epiſtylio Zophorus conjungitur palmorum quatuor cum dimidio. Zophoro verò corona palmorum quatuor & unciarum octo, quinque verò in latum protenſa cum marmoreis repagulis circumeuntibus opportuna.

Quatuor oppoſitis ſibi invicem pilis quatuor ſcalæ inſunt cochlites, quarum beneficio ad eam partem aſcenditur, cui opus tholi fornicatum imponitur.

Huc uſque Baſilicæ fabricam produxerat, tholique extruendi menſuras ſequentes in prototypo præſcripſerat Bonarota. Quas ad clariorem explicationem in ſubjecta ejuſdem tholi delineatione in Tabula 18. poſita inſpiciemus. Tria primum aſſignavit puncta in triangulum diſpoſita

A B
C

In puncto C inferiori centrum habet circumferentia parietis tholi interior, cui parieti craſſitiem aſſignavit palmorum quatuor cum dimidio. Poſt illum reliquit ſpatium quatuor palmorum pro ſcalis, quæ iter præbent ad laternam. Facto deindè centro in puncto B, circulum duxit pro ſecundo pariete arcuato, cujus initio aſſignavit palmos quatuor cum dimidio. Extremitati verò ſuperiori tres cum dimidio, ad quas menſuras facilè obtinendas lineam duxit è centro A circularem, ſicque ſpatium inter duos parietes aperuit octo palmis altum, ut per gradus fornici additos, quilibet poſſet rectus aſcendere.

Ad hos binos parietes perfectè ſtabiliendos, quibus tholus componitur, ſexdecim anteridibus illos conjunxit, veluti coſtis, quibus ſimùl firmiter colligantur, totidemque ſunt inter eos ſpatia, ad ſcalas ſupradictas complectendas, quæ ſcalæ in octo tantùm ſibi oppoſitis ſpatiis collocatæ, binis illis parietibus primùm comprehenduntur, deindè fornici interiori tantùm adhærent, cætera autem octo ſpatia ſunt vacua. Hæ autem coſtæ, pyramidum inſtar duodecim palmis primum latæ, gradatim acuminantur, & in parte cùm interiori, tùm exteriori prominentes robur augent & decorem.

Superficies tholi exterior in arcuatum parietem flectitur, ſupra baſim 25. palmis cum dimidio altam, ſoleâ duorum palmorum, & ſimili coronide exornatam. Dividitur inſuper à ſexdecim ſupradictis anteridibus in totidem æqualia ſpatia. In ſingulis eorum binas feneſtras aperuit ſagaciſſimus Artifex, ut eorum beneficio ſpatia à duobus fornicibus comprehenſa illuminarentur. Eas mutilis encarpis, denticuliſque prominentibus ità exornavit, ut imbrem arcerent. Anteridibus verò, palmis quinque latis, ſtriges inerant, quæ in ſpatio unius palmi cum dimidio gradus continebant, ad aſcenſum accomodatos.

Tholo

Tholo laternam imposuit exornatam columnis similibus aliis, quæ ipsi tholo fulcimento erant & ornatui. Laternam demùm absolvit pyramide, ad æreum globum cum cruce substinendum aptissima. In parte verò interiori spatia intermedia sexdecim habent areas in elypsim efformatas, quorum altitudo ad palmos extenditur 29. His imminent totidem quadrata 24. palmis oblonga, & fornicis acumini obsecundantia, demùm in spatiis super extantibus sexdecim alii circuli, totum arcuatum parietem mirùm in modum exornant. Hæc omnia in suo prototypo præscripserat Bonarota. Quomodò autem tria illa puncta A B C inveniri possent ex documento ipsius, Vasarus non retulit.

Probata maximè fuit apud omnes futuri tholi delineatio; verùm ejus constructionem distulit Summi Pontificis mors, ob quam anno 1559. è vivis erepto, Templi fabrica caruit Promotore.

CAPUT XVII.

Acta sub Pio IV. & Gregorio XIII.

PIUS deindè hujus nominis IV. anno eodem ad Vaticanam Sedem evectus, cum satis perspectas haberet egregias Bonarotæ virtutes, illi mirificè blanditus est, & diplomata Pontificum Pauli III. Julii III. & Pauli IV. renovavit; quibus in fabricæ Præfectura idem confirmaretur. Septemdecim jàm annos in eâdem insumptos Michael numerabat, cum novis iterùm molestiis affectus est ab invidis æmulatoribus, quorum cupiditas illum exauctorare studebat. Cùm enim Fabricæ Præsidem Aloysium Cajetam cuidam Cœsari è Castrodurante defuncto substituisset Bonarota, eum excludi conati sunt, ejusque loco Virum sibi acceptum, sed imperitum præfecere, cui nomen erat Nannus, vulgò dictus *di Baccio Bigio*, affirmantes insuper fabricæ curam à Michaele fuisse ob gravem senectutem penitùs abdicatam, immò ejus ruinæ periculum imminere, quod certè ab alio peritissimo Architecto remedium expectabat. Harum vocum famâ percrebescente æquissimus Pontifex nobilem Virum Gabrium Sorbellonum
Vasar. pag. 188. jussit inquirere, an vera essent, quæ dicebantur, statimque sibi referre, quæ diligenti præmisso examine deprehendisset. Detecta statim fuere mendacia, & obliterantium hominum calumniæ, quarum causa Nannus probrosis verbis à Vaticano exulare jussus ob Pontificium decretum, gloriæ loco retulit ignominiam.

Hæc inter Bonarotæ laboribus mors finem imposuit die 17. Februarii anni 1564. qua Divino Conditori animam suam commendans piissimè illam efflavit. Post funebrem pompam, qua primùm in Templo Sanctorum Apostolorum Romæ, deindè Florentiam translatus, in Templo Sanctæ Crucis sepultus requievit, apposita hac sequenti inscriptione in honorario tumulo, quem ingeniosa pietas Pictorum, & Sculptorum erexerat, videlicet:

Collegium

Collegium Pictorum, Statuariorum, Architectorum auspicio, opeque sibi prompta Cosmi Ducis, auctoris suorum commodorum suspiciens singularem virtutem Michaelis Angeli Bonarotæ, intelligensque, quanto sibi auxilio semper fuerint præclara ipsius opera, studuit se gratum ergà illum ostendere, summum omnium, qui unquam fuerint P. S. A. ideòque monumentum hoc suis manibus extructum magno animi ardore ipsius memoriæ dedicavit.

Bonarota defuncto, fabricam perficiendam curavit Pius IV. cui jàm Paulus IV. Pirrum Ligorium præposuerat, eique Pius socium addidit Jacobum Barozzium: dumque inchoatam substructionem quantociùs absolvendam hìc urgeret Pontifex plurimam pecuniam suppeditavit; scribente Panvinio: *Templum Sancti Petri Vaticanum totum Terrarum Orbe celebre, additis menstruis salariis perficiendum curavit*. Illis districtè præcipiens, ne quidem unguem discederent ab exemplari, quod Bonarota è ligno compactum reliquerat; interdictumque fuit quidquam addere, vel adimere: Quam quidem legem acriùs, severiusque firmavit anno 1566. Summus Pontifex Pius V. instante apud ipsum Vasaro, qui ejusdem Pontificis mandata cum Guilielmo Sangalletto Romanæ Ecclesiæ Thesaurario indixit Episcopo Ferrantino Vaticanæ Fabricæ Præsidi; Immò advertens Pius, Pirrum Ligorium à Bonarotæ vestigiis discedere, illum coegit ab incæpto desistere, & solo Jacobo Barozzio opus Bonarotæ commisit absolvendum.

Apud Palatium pag. 283.

Vasar. pag. 189.

Fuerat Jacobus Barozzius, Vignola vulgò dictus, ab Oppido Bononiensis Territorii, ubi patre Clemente Mediolanensi, matre verò Germana anno 1507. natus fuit. In primis juventutis annis Bononiæ arti pingendi addiscendæ navavit operam; in qua cum, Magistro satis perito destitutus, parum proficeret, & ad Architecturam addiscendam toto se ferri animo persentiret, omnes curas, cogitationesque suas ad illam convertit, augurio quasi facto ex efformationibus ædificiorum, quas multorum cum plausu perfecerat. Quoniam verò intelligebat optimè sola delineandi arte, aut lectione Vitruvii non posse perveniri ad illud fastigium, quo enitebatur, Romam concessit, ut antiqua ejus inspiceret monumenta, ex iisque regulis optimas depromeret. Ubi quidem illi in primis hoc commodum evenit, quòd ab Academia Architectonica, cujus tùm Principes erant Marcellus Cervinus, Maffæus, & Mazzolus, adscitus fuit eum in finem, ut quæ mente illa conceperat, pennicillo designaret, & ædificia antiqua metiretur, & efformaret. Qui labor illi tantùm profuit, ut genuinam ædificandi rationem, familiarissimam sibi redderet, ac plurima deindè ædificia Romæ, Bononiæ &c. arte peritissima extrueret, tantùmque sibi compararet nominis famam, ut ab Hispaniarum Rege ad Excuriale ædificandum evocaretur, quam tamen Provinciam, sibi delatam, ætate jàm provectus suscipere noluit, præcipuè cum post Michaelis Angeli Bonarotæ obitum, Basilicæ Sancti Petri Architectus à Pontifice Maximo fuisset constitutus. Jacobum igitur suos labores omni studio impendisse circa fabricam novennio integro, quo vitam traduxit, Dantes affirmat in ejus vità, verùm opera ab ipso patrata non enumerat, nec ab aliis Auctoribus indicata reperio, nisi ab unico Balleono, qui pag. 8. affirmat,

Ex actis Eruditor. Ianuarii 1694. pag. 25.

mat, exteriores Templi parietes Tyburtino lapide exornatos ab ipso fuisse, juxtà delineationem à Bonarota decretam. Certum autem est Pium V minori studio, quàm Pius IV. fabricam promovisse; sexennio enim, quo Sanctissimus ille Pontifex Romanam Ecclesiam gubernavit, ingentem pecuniæ vim erogare studuit, ut ipsam ab infensis hostibus defenderet, & Selinum Turcarum Tyrannum, multis insolentem victoriis, ingenti parata classe extrema Romæ minitantem, precibus, & armis devinceret.

Barozzio demùm defuncto sub Gregorio XIII. qui post Pium V. magna omnium lætitia, & ingenti suarum virtutum expectatione Pontif. Max. renunciatus fuit, ejus discipulus Jacobus patria Romanus, à Porta dictus, fabricæ præficitur, ut iisdem vestigiis insistens, eam omni studio prosequeretur. Hujus directione, & Thomæ de Cavaleriis consilio, multa mirificè molitus Gregorius tectum imposuit Aræ Divo Petro sacræ, magnis binis columnis suffultum, contra imbrium eluviones, Cellam posteà magnificentissimam, quàm Gregorianam vocant, maculosis marmorum incrustationibus camerato, inauratoque ambitu, ac tholo, columnis, picturis speciosis, organi tubis, musivis, aliisque clarissimis operibus vix imitabilem fecit. In ejus Sacelli exstructione, ultrà centum millia ducatorum impendit, & annuis proventibus ad Sacerdotum alimoniam dotavit. Picturas in eo suo pennicillo expressit Hieronymus Mutianus anno 1580. cujus elogium è tumulo acceptum, in Basilica Liberiana locato, sic legitur:

Donatus de Roma lib.4

Balleonus pag. 5.

Hieronymo Mutiano Brixiensi Rom. non pingendi magis arte, quàm vitæ probitate clarissimo. Idem enim Gregorio XIII. Pontif. Max. cujus Sacellum in Vaticana Basilica musivo princeps opere exornarat charissimus fuit, & S. P. Q. R. ob insignem morum integritatem Romana Civitate donatus est. Obiit Rom. 27. men. Apr. an. 1593. & Ortensiæ Ursæ ejus uxori, & Victoriæ filiæ, socro socrui, & uxori chariss. Thomas Tertius mœrens posuit anno MDC.

Turrigius de Crypt. Vatic.

Altare ejus Sacelli ornant columnæ, quæ in Templo Romolo dicato in Foro Boario extabant. Quamplurimæ etiam Angelorum imagines, quas ex ære formavit Sebastianus Torrisanus. In eo Gregorius antiquissimam Deiparæ imaginem, de Auxilio appellatam, die 12. Februarii anno 1578. solemni pompa collocavit, quàm anteà Julius II. è veteri Sacello S. Leonis I. ad aliud transtulerat. Refert Turrigius in Cryptis Vaticanis, illam præcessisse cum facibus ardentibus Basilicæ Vaticanæ Clerum, Sodalitates S. Jacobi, vulgò dicti *Scossa Cavalli*, & Sanctissimi Sacramenti, Religiosos etiam Carmelitas Sanctæ Mariæ, quam vocant *Transpontinam*, quibus accesserunt sex Sanctæ Romanæ Ecclesiæ Purpurati, Alexander Farnesius Archipresbyter Basilicæ, Varmiensis Summus Pœnitentiarius, Sirletus, Albanus, à S. Sixto, & Austriacus.

Balleonus pag. 323.

Pag. 167.

Decreverat Gregorius sub Ara hujus Sacelli Divi Gregorii Ossa collocare, quæ in Aede Sanctæ Mariæ Campi Martii jacebant. Quamobrem solemnem pompam indixit, ut refert Mucantius in Diariis his verbis.

Die 16.

„ Die 16. Martii anno 1578. fuit ordinata Processio pro Corpore
„ Beati Gregorii Nazianzeni transportando ad Basilicam Sancti Petri, ta-
„ men ob Cæli intemperiem fuit ad aliud tempus translata]. Et alio in loco
„ [Die 20. Aprilis 1580. fuit decreta pompa pro translatione Divi Gregorii
„ in Congregatione Cardinalium num. 8. deputata pro reformatione cære-
„ moniarum &c.] Indicta igitur sacra pompa die 11. Junii ejusdem anni in Vaticanum Sacellum Sanctissimi Viri Ossa transtulit. Eam Joannes Paulus Mucantius tom. 2. Diariorum Francisci fratris fusè, & diligenter expressit. Processionem sex horis absolutam fuisse affirmat, in qua, refert Turrigius, adfuisse ex piis Sodalitatibus Socios 3768. Religiosos 905. ex Curia Romana Administros 576. & Parochos 69. Totum agmen claudebat Jacobus Boncompagnus, qui Sanctæ Romanæ Ecclesiæ armis præerat, umbellam, sub qua sacra Ossa deferebantur in theca argentea, vicissim gærebant Populi Romani Senator, Conservatores, Regionum Urbis Duces, ac SS. Petri, & Pauli Equites aurati. Via tota à Sanctæ Mariæ Campi Martii Templo ad Vaticanum variis ornamentis (apud Collegium Germanicum etiam carminibus) culta erat. Gregorius adventanti sacro Corpori Pontificia supplicatione cum Cardinalibus obviam processit in sede delatus ad scalas usque Basilicæ, deindè pedes occurrit, & in media platea sacrum Thesaurum adoravit. Iterumque posteà in Basilica incenso thure veneratus, illud in loco ad id parato suis manibus collocavit. Sacram Aram Cardinalis Sanctæ Severinæ in Dei Matris Virginis, & Sancti Gregorii Nazianzeni honorem, jubente Pontifice, eadem die consecravit. Cum capsa Nazianzeni Lipsana continente collocata fuit argentea lamina, in qua hæc legebantur:

Pag.168.

Ciacc. n. pag.10.

„ Anno Sal. MDXXX. III. Idus Junii.

„ Sanctissimus Dominus Noster Gregorius XIII. Pont. Max. anno sui
„ Pontificatus IX. Beati Gregorii Nazianzeni Episcopi, & Confessori,
„ cognomento Theologi Corpus, ab Ecclesia Monasterii Monialium San-
„ ctæ Mariæ Campi Martii de Urbe, ubi positum erat antiquitùs, comi-
„ tante processionaliter totius Urbis Clero, cum S. P. Q. R. cæterisque Ro-
„ manæ Curiæ Ordinibus, incredibili aliundè hominum concursu, ac fre-
„ quentia, in hunc locum transtulit. Ibi etiam appositum fuit de reli-
„ quiis Veli Beatæ Mariæ Virginis, de Capite Sancti Joannis Papæ,
„ & Martyris, de Humero ipsius Sancti Gregorii Nazianzeni, de Mento
„ Sancti Hieronymi Presbyteri, & Confess. de Capite S. Hippolyti Mart.
„ de Bracchio S. Gregorii PP. I. de Bracchio S. Basilii Episcopi, & Confess.
„ Item de ligno Sanctissimæ Crucis Domini Nostri Jesu Christi, de reli-
„ quiis Sancti Bartholomæi Apostoli, de Ossibus Sancti Justini Martyris,
„ & Sancti Christophori Martyris, de Reliquiis Sanctæ Luciæ Virg. & Mart.
„ S. Sabinæ Mart. de Capite S. Sebastiani Mart. & S. Martinæ Mart.

Turrigius pag.168.

Circumferebatur etiam tùm ejuſdem Sancti Gregorii epitaphium.

„ D. O. M.

„ Divo Gregorio Cappadoci Rhetorum Philoſophorumque Studiis „ eruditiſſimo, cognomento Theologo, primo Saſimorum, deindè Na- „ zianzenō Epiſcopo, Hæreſum expugnatori, Conſtantinopolis Præſidi: „ qua dignitate depoſita, priſtinaque Sede tandem relicta, ruri Monachi „ vitam religione, & ſtudio coluit: compluribus ſapientiæ, & eloquentiæ „ editis monumentis, ſub Theodoſio Principe deceſſit, cujus Corpore hu- „ mili loco jacente, Romam delato in Campo Martio ſub ſacrarum Virgi- „ num Græcarum cuſtodia condito, Gregorius XIII. Pont. Max. in ope- „ roſum Vaticani Templi Sacellum Gregorianum, à ſe ditiſſimè extructum „ ampliſſima Pop. Rom. omniumque Sacrorum Ordinum ſupplicatione, „ venerationeque tranſlato, honoris, nominis, & pietatis cauſa, ipſe ho- „ norificentiſſimè poſuit, dedicavitque Anno Salutis MDLXXX. III. Idus „ Junii.

Sacellum hoc, quo Gregorius Pontifex ſplendidiſſimè Vaticanum Templum nobilitavit, indicatur in Numiſmate ejuſdem Gregorii, in quo Templi facies apparet cum majori tholo, aliiſque minoribus hinc indè collocatis, adjecta epigraphe SUPRA HANC PETRAM. Circa quod obſervandum eſt, omnes tholos expreſſos fuiſſe non ut ædificatos, ſed ut ædificandos (non enim adhùc erant ſub Gregorio) ſed tantùm ille, quem Sacello, ab eodem Gregorio exornato, Jacobus à Porta impoſuerat, antequam maximus tholus extrueretur. Ejus menſuras, & ichnographiam apponemus, cum de minoribus tholis Baſilicæ agendum erit. Nunc ad Sixti V. geſta perluſtranda ejus invitant Numiſmata.

CAPUT

CAPUT XVIII.

Acta sub Sixto V. & præsertim de maximi Tholi constructione.

RIMO loco sese illud offert, quod similem faciem præfert, ac aliud Gregorii XIII. à nobis nuper descriptum, cum simili inscriptione, SUPRA HANC PETRAM. Quibus adde, *excelsam Sixtum V. Vaticanæ Basilicæ molem, magnitudinis structuræ admirandæ, nobili fastigio absolvi*; sive mavis dicere: supra Divi Petri Ossa, quem firmissimum Ecclesiæ fundamentum Cælestis Opifex fecit, Tholum imposuisse, quem, si inspicies, dices cum Bargeo Old. pag. 121.

Ingentes si facta decent, ingentia Reges
Te Regum Regem Xiste quis esse neget?

Romanorum enim Pontificum, necnon Cæsarum magnificentiam solo quinque ann. spatio Sixtus superavit. Vix ille die 12. Aprilis anni 1583. Old. pag. 126. Cardinalibus 41. suffragantibus, Pontifex Maximus renunciatus fuerat, cum ad excelsa quæque animum intendens, animadvertit Basilicæ Vaticanæ Timpanum à Bonarota absolutum insigniorem Tholi ornatum expectare, visumque illi (inquit Pater Forestus nostræ Societatis eruditus Scriptor). Nel Mappamondo Istorico. pulchrum quidem Corpus, sed Capite truncatum apparere. Quod opus tanquàm moles operosior, tùm ob ingentes expensas, summosque labores pernecessarios ab aliis Pontificibus fuerat desperatum. At Sixtus ad res sanè arduas, ac præclaras producendas natus, illud molitus est, Urbe tota admirante, quod tempore anteacto non nisi quinque decies centenis nummorum aureorum millibus, decemque annorum spatio erigi posse omninò affirmabant.

Aliquot igitur magnæ existimationis Architectos accersivit, & Provinciam, illo jubente, suscepit Jacobus à Porta, ingenii excellentia præditus, cum quo, ingruente molesta senectute, Eques Dominicus Fontana utilem navavit operam, ejus consilia nunquàm Jacobo respuente, utroque tamen Michaelis Bonarotæ legente vestigia.

Moles extrui cæpit anno 1588. die 15. Julii hora decima sexta. Grimaldus in MS. Sexcenti noctu diuque, Pontifice extimulante, collaborabant Operarii, qui illud intrà duorum ac viginti mensium spatium centum millibus aureorum singulo quoque anno consumptis. Anno 1590. die 14. Maii perfecerunt, Mabilon. tom. 1. pag. 52. exceptis laminis plumbeis, quibus Tholus contegitur, & bracteis aureis, quibus costæ mirificè ornantur, necnon laterna columnis extructa, pilâ, & Rocca in Append. Biblioth. Vat. pag. 418. cruce inauratis supra Tholum collocatis, quæ omnia septem deindè mensibus confecta sunt; mensibus autem triginta omnibus numeris cuncta fuerunt absoluta, non quidem sub Sixto, ut inferiùs patebit.

Ut autem adeò stupendam molem peritus Artifex tutò excitaret, ligneam contignationem, qua sustineretur admirabilem excogitavit. Ejus ichno-

Fig. 22. ichnographiam exposuit Eques Carolus Fontana pag. 321. ut hìc etiam exprimitur, & ut firmissima partium compages redderetur, onerique sufficiens subvehendo, ferreis cingulis interiorem Tholum communivit mense Aprili anno 1591. De his, quæ ad tantam molem fuerunt necessaria longum est recensere. Dicam tamen cum eruditissimo Præsule Angelo Rocca ex rudentibus 500. librarum millia fuisse consumpta, ad cæmenta, aquam, tigna, & alia id genus sursum trahenda, & in duobus Tholi fornicibus connectendis 30. librarum millia ferri insumpta. Armatura, ut ajunt, interior, quæ in ultima ex tribus Tholi partibus fuit adhibita, constabat centum supra mille trabibus, inter se connexis, quorum centum ità erant crassæ, ut duo homines amplecti eas non possent. Armaturæ verò forinsecæ, sive fercula, ut ajunt, supra quæ operam suam exercebant Operarii, fuerunt innumera. Compactio autem armaturæ interioris erat ità ingeniosè facta ut supra se fundata in aere pendens videretur. Hactenùs Rocca.

Baldinuccius in vita Bernini pag. 94.

Ibidem.

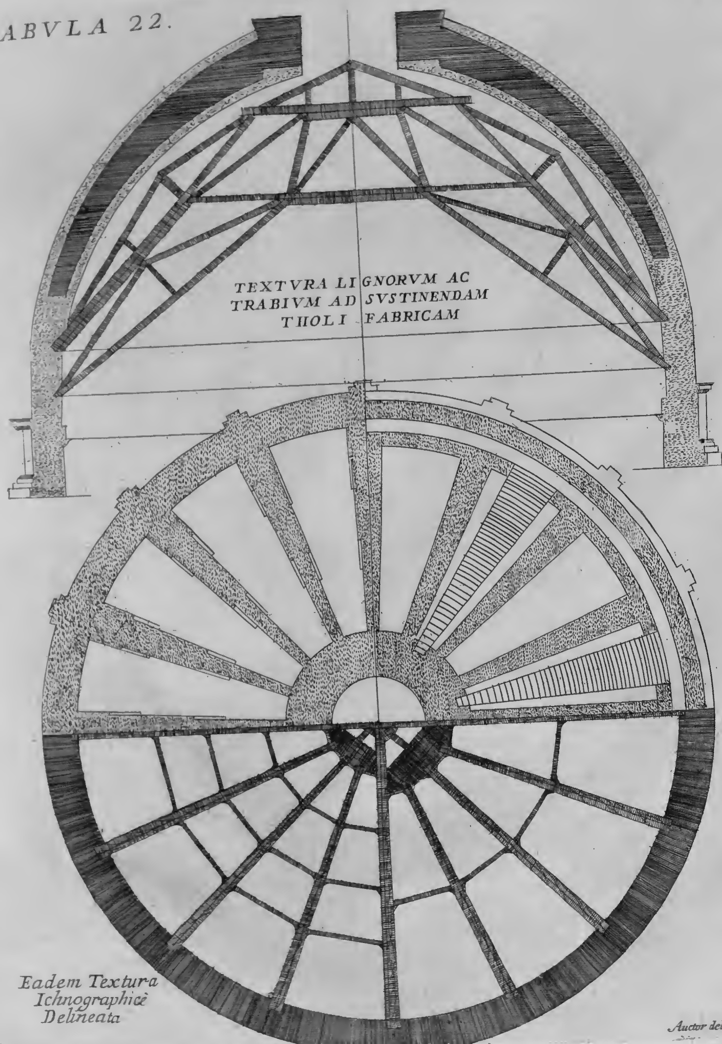
Ut autem ejus ambitus flexuras meliùs stabilirent ortographiam insculpsere in pavimento Basilicæ Sancti Pauli in via Ostiensi, eo quod nullus ad opus adeò vastum opportunior locus inveniretur. Eam Eques Fontana affirmat magna sedulitate exploratam, & cum ipsa mole substructa collatam, *ab ipsa nullatenùs evagari se comperisse*. Ejusdem ichnographiam nos expressimus in duplici Tabula, & primò, ut vidimus in Tabula 21. litteris A B C D indicanrur magnæ parastatæ. Littera E spatia, quæ magni arcus parastatis impositi occupant, ad totam molem substinendam substructi. Corona deindè superimposita veluti fundamentum timpani adumbrat, in quo sexdecim patent fenestræ, totidemque interjacent muri, intus parastatis ornati, extrà verò columnis. In Tabula autem 23. ejusdem ichnographia distinctiùs exprimitur; ejus enim quatuor veluti contignationes inspiciuntur, in quibus partes singulas paulatim ascendendo, potest oculus deprehendere. C indicat parastatas. D arcus maximos, supra quos timpani moles assurgit. E scalas è diametro sibi respondentes, supra parastatas collocatas, per quas ad primam basim datur ascensus. Illa est in octo latera, totidemque angulos divisa, præbetque veluti plateam, in qua Tholi timpanum collocatur. FF sunt aditus ad aliam basim, seu soleam eidem timpano suppositam, & duplici pariete conflatam, inter quos ambulacrum G. K verò demonstrat transitum interiorem, & exteriorem ad planitiem ejusdem soleæ. I scalas, quæ ad stylobatæ planitiem exteriorem L progrediuntur. MM alæ sunt, seu erismæ columnarum cum columnis duplicatis, sub quibus patet transitus N. O indicat scalam choclydem, per quam ascensus datur ad coronam columnis impositam. P fenestras inter columnas, per quas lumen magnum timpanum irradiat. QQ demonstrat erismatum, sive columnarum apicem, quibus capitula, & corona sunt imposita. R scalam circularem, quæ inter binos fornices, quibus Tholus componitur, progreditur usque ad alias scalas rectas S inter parietes T, arcuatos fornices colligantes. V sulcos effingit, qui partem Tholi exteriorem protuberantes simùl ornant, & muniunt. Inter eos fenestræ patent, per quas spatium fornicibus interjacens illuminatur, ità bellè extructæ, ut imbres simul respuant parietibus noxios. X hypetrum manifestat cum ferreis cancellis, supra quod laterna Tholi consurgit, de

Libr. 5. cap. 16.

Fig. 23.

qua

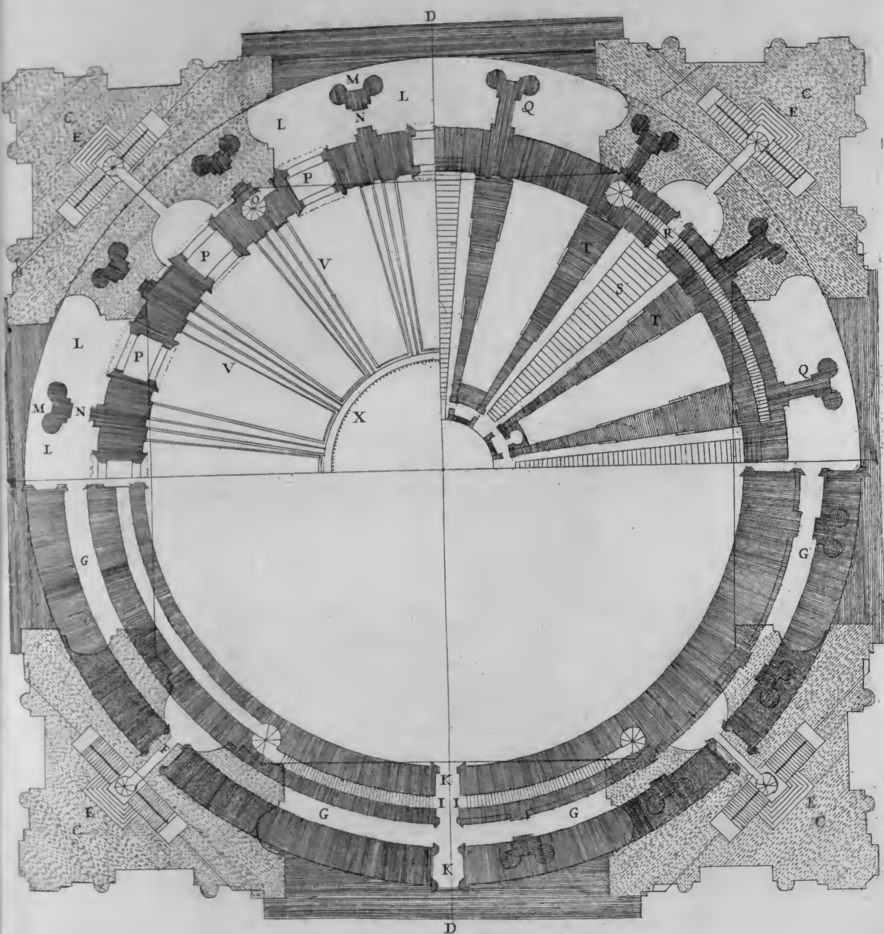
TABVLA 22.

Auctor del. et sculp.

TABVLA 23

EIVSDEM THOLI CONTIGNATIONES DIVERSA ICHNOGRAPHIA INDICATÆ

Auctor del. et sculp.

qua inferiùs agendum eſt. Ad hiſtoriam redeamus.

Jàm dies advenerat, quo ultimus Tholo lapis imponendus erat: hunc Sixtus ſacris benedictionibus, ac precibus juſſit primùm expiari, qua de causa in Altare antè ſepulchrum Principis Apoſtolorum erecto, Epiſcopale ſacrum coram univerſo Clero celebratum eſt, deindè lapis in ſuo loculamento collocatus, bellico interim ære lætitiæ ſigna ignitis vocibus efformante. *Itaque Sixtus hujus Tholi ſtructurâ* (ait Laurentius Scharderus) Lib.11. *vicit Epheſinum illud Templum, unum in ſeptem Orbis miraculis ab Heroſtrato incenſum, ut hoc flagitio nomen ad Poſteros, obſcurum alioqui tranſmitteret.*

Placet hìc addere encomium, quo Sixtum celebravit inſignis ejus ætatis Scriptor, qui carmina appoſuit ſub eodem Tholo, in Bibliotheca Vaticana coloribus expreſſo, videlicet:

Pontifices olim quem fundavere priores,
Præcipuè Sixtus perficit arte Tholum,
Et tantùm Sixti ſe gloria tollit in altum,
Quantum ſe Sixti nobile tollit opus.
Magnus honos magni fundamina ponere Templi,
Sed finem cæptis addere, major honos.

Deerat tamen faſtigium (Laternam illud vocant) quod certè Sixtus addidiſſet, niſi morte peremptus menſe Auguſti ejuſdem anni 1590. non tantùm Urbi, ſed Orbi, quem vaſta mente, & cogitationibus excelſis fovebat, cum ingenti omnium mærore non defuiſſet.

CAPUT XIX.

Acta ſub Urbano VII. Gregorio XIV. Innocentio IX. & Clemente VIII.

PATIO deindè biennii tres Pontifices, nempè Urbanus VII. Gregorius XIV. & Innocentius IX. Petri Sedem occuparunt, ſed temporis anguſtiis, & curarum ſegete, quibus fuerunt diſtracti Sixti opus abſolvere non potuerunt. Juſſerat tamen Urbanus illud perfici, & plumbeis laminis circumveſtiri, cum inchoato vix Pontificatu deceſſit Vir Summus, antequàm Maximus diceretur. Gregorii XIV. tempora fabricis caruerunt, quippè morboſa fames ademit poteſtatem fabricandi. At Clemens deindè VIII. Innocentio IX. ad Superos evocato eas laminas impoſuit, ſeptemque eriſmata ad orientem collocata æneis bracteis inauratis circumtexit, labore Horatii Cenſoris Romani Artis fuſoriæ periti, quibus poſtmodum ad alios Templi uſus adhibitis, conſimilia plumbea ſuffecere. Idem Pontifex, poſtquàm adeò mirificam molem ab imbribus, glaciæque plumbo, & metallo tutavit, laternam eidem impoſuit, quàm (inquit Donat. in Rom. vet.

Eques

Lib. 5. c. 17. Eques Fontana) *Jacobus Barocius Opifex peritissimus affabre omninò excitavit, uti ab eodem elaboratæ, & coronicem ambientes apertiùs manifestant celaturæ.* Sed bona tanti Auctoris veniâ hoc mihi suadere non possum: Pag. 8. Jacobus enim Barocius, referente Baleono in ejus vita, ut supra adnotavimus, sub Gregorio XIII. die 7. Julii anno 1573. animam efflavit, annum agens 66. fuitque sepultus in magnifico Divæ Mariæ Templo, quod à rotunditate nomen habet, Tholum autem imposuit Basilicæ sub Sixto V. annis videlicet 18. elapsis, ut vidimus Jacobus à Porta Barozzii discipulus, & sub Clemente VIII. laternam à Bonarota delineatam, aliquibus tamen partibus variatis, extruxit. *Fig.* 24. Eam in Tabula sequenti 24. expressimus, qualem Martinus Ferrabosco delineavit.

In vertice igitur Tholi, ubi bini fornices laxamentum præbent duplicis parietis, extat corona in plano orizontali circumducta, qua ipsi Tholi parietes arcuati terminantur. Hæ duæ lapideæ coronæ muro conjunguntur ad libellam extructo, in quo sexdecim patent fenestræ. In circulo superiori amplum spatium dilatatur, in quo laterna exurgit, sexdecim alias fenestras in gyrum dispositas ostentans, ad fanum illuminandum, & ad ambulationem commodum jacet subdiale, ferreis cancellis munitum. Pteromata sexdecim alarum specie assurgunt jonicis insignita columnis, totidem subjectis aliis minoribus fulcimentis, mutilorum instar inflexis. Singulis intercolumniis insunt januæ, quæ præter hypetram, ambulationem præbent commodiorem. Columnis imponitur Epistylium, Zophorus, & Coronix, ubi nascitur laternæ testudo, quæ in perfectum circulum incurvatur. Illam Anteridum instar Mutili sexdecim fulciunt inflexi, & singulis candelabra imposita pulchram coronam efformant. Inter hæc pyramis attollitur rotunda, & vacua cum costis extrinsecus eminentibus, & obliquatis. In vertice foramen, per quod in pilam æneam auro oblitam patet ingressus. Huic imponitur Crux deaurata, cujus altitudo 25. palmis comprehenditur; utramque ex ære conflavit Sebastianus Torrisanus patria Bononiensis in Arte fusoria peritissimus. Balleon. pag. 324.

Adeamus jàm Tabulam 24. quæ partem exhibet exteriorem Tholi à *Fig.* 24. Jacobo à Porta ædificati, prototypo quidem, ut diximus, similis, quem Bonarota delineavit, at aliquibus partibus parum variatis ad venustiorem apparentiam, & testudinis flexura aliquantulùm altiùs elevata, ut elegantior ejus facies redderetur.

Omnes universæ structuræ mensuras, tùm ornatus singula membra describam ex relationibus Auctorum, & primo ex Vasaro, qui tom. 3. pag. 181. affirmat diametrum tympani, cui Tholus imponitur, palmos explere 186. Tympani verò crassitiem palmos 34. Circulum exteriorem palmos 806.

Secundo loco affero relationem, quam Angelus Rocca in sua Appendice ad Biblioth. Vatic. posuit, ubi sic loquitur [Tholus à suo pavimento „ ad fastigium usque laternæ initium 500. palmis Romanis constat, lati„ tudine verò diametrali 200. substentatur quatuor parastatis, quæ pilæ „ vocantur, quarum singulæ facies latæ sunt 80. palmorum in singulis fa„ ciebus, supra pilas quatuor fornices sunt, quorum quilibet centum pal-

mos

Hieronymus Frezza incidit

TABVLA 25.
pag. 97.
SCENOGRAPHIA THOLI VATICANI
TVM INTERIORIS TVM EXTERIORIS
116½
62½
15
23½
14
38
25
66½
16
Hieronymus Frezza incidit

„ mos habet vacuitatis. Supra Tholi fastigium, quod oculus dicitur, „ 32. columnæ supra bases locatæ sunt, quarum singulæ 20. palmis constant, supra illas alterius Tholi forma erigitur, quam Laternam vulgò „ vocant. Supra Laternam locatur pila inaurata, cujus diameter est 12. „ palmorum. A pavimento autem Laternæ ad cacumen usque pilæ est „ altitudo palmorum 100., supra pilam est Crux altitudinis palmo- „ rum 25.

A quatuor fenestrarum ordinibus Tholus excipit lumen, quarum quisque sexdecim fenestris constat, præbetque lucem ambulacris, quæ totum Tholum circumeunt intrà duos fornices, ubi scalæ, per quas inter unam, atque alteram Tholi costam ad ejus culmen ascenditur. Supra primum fenestrarum ordinem saxis Tyburtinis constructum, incumbit moles arcuata, quæ in parte exteriori laminis plumbeis contegitur, in interiori verò opere musivo exornatur &c. Huc usque Angelus Rocca.

Similem relationem fecit eruditissimus Abbas Mabillon scribens: Tota moles quatuor Parastatis fulcita à pavimento ad laternam quingentis palmis Romanis constat, latitudine verò diametrali 200. à laterna ad cacumen usque pilæ, seu globi, cui Crux infixa est, palmis centum. Pila ipsa ex ære inaurato in diametro habet duodecim palmos, denique Crux superеminens ænea item, & aurata, palmos quinque ac viginti. Tota quanta quanta est fabricæ ad globum usque altitudo pedum 372. Tom. 1. pag. 52.

Ex Tabulis verò Martini Ferraboschi eas mensuras deprehendimus esse, quas in Tabula appositi numeri indicant.

Eques autem Fontana has recenset, videlicet: Maximum Hemisphaerii laxamentum esse palm. 190. $\frac{3}{4}$. Lib. 5. c. 20. & 26.

Timpani murum, in quo ambulacrum pro scalis, amplitudinem sibi vindicare palm. 38. $\frac{1}{4}$. Ejusdem ambitum exteriorem pal. 836. Planitiem Laternæ à Coronide, ubi Timpanum Tholi nascitur, distare pal. 215. $\frac{1}{2}$.

Ab eâdem Coronidis planitie ad Crucis usque cacumen palm. 140. Hoc demùm distare ab ima Templi planitie palm. 593.

Verùm, quia hæc ratio mensuras omnes recensendi tædio est, & labori, satiùs erit Tabulas contemplari, in quibus Tholo, & Laternæ appositi numeri clarissimè illas indigitant, prout recensuit supradictus Eques Fontana Templi Vaticani Minister, atque Architectus, affirmans omnia se suismet manibus fuisse dimensum.

Mensuris Tholi perlustratis numerorum beneficio, non inutile erit aliquarum partium mensuras ab aliis Auctoribus relatas in sequenti Tabula recensere, ut discrepantia inter eos conferatur, de cujus causa nihil certi possum affirmare.

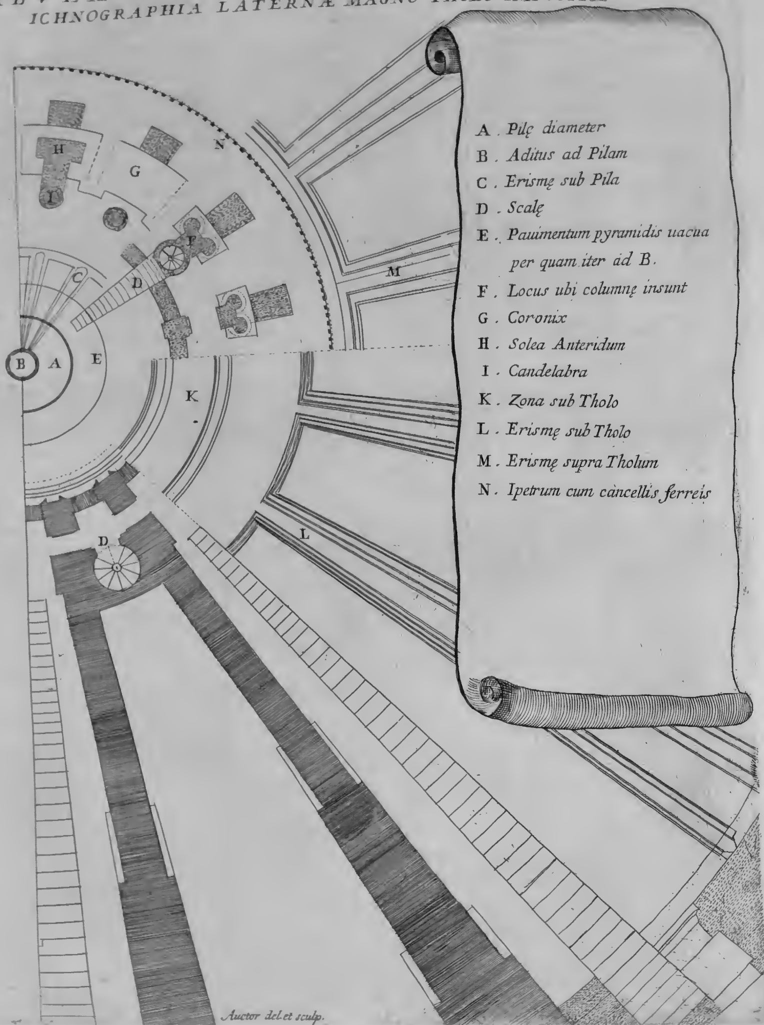
	Ex Vasaro.	Rocca.	Ferrabosco.	Fontana.
Timpani diameter pal.	186.	200.	—	190. $\frac{1}{3}$.
Laternæ	—	—	—	32.
Magnæ Coronæ latitudo	34.	—	—	38. $\frac{1}{4}$.
Altitudo à pavimento Basilicæ usque ad Crucis apicem	—	625.	—	593.
A Pavimento ad Laternam	—	500.	—	453.
A Coronide, cui Timpanum incumbit ad Laternam	—	—	—	215. $\frac{1}{2}$.
Globi ærei diameter	—	12.	11.	12.
A Laterna ad Pilæ verticem		100.	—	140.
Crucis altitudo	—	25.	15.	15.
Exterior Timpani peripheria	806.	—	—	

Scenographicæ descriptioni in Tabula superiori expositæ, placet Ichnographicam adnectere ejusdem Laternæ, quam Martinus Ferraboscus in suis Tabulis nostræ narrationi suppeditavit. *Fig. 26.*

Laternâ sic absoluta, & Tholo circumtecto, facies ejus interior sexdecim, ut diximus, costis erat interdistincta; sed lateritia, rudisque asperitas omnibus in partibus apparebat. Quamobrem musivo opere totam exornari jussit magnanimus Pontifex Clemens VIII. atque in primis in laternæ fornice Patris Aeterni effigiem exprimi ab Equite Josepho Arpinate: In laternæ Zophoro characteres in gyrum dispositos efformari, quibus Sixtus V. decessor suus ejus operis Auctor diceretur, videlicet: S. PETRI GLORIAE SIXTUS PP. V. A. M DXC. PONTIF. V. Sub ejusdem Epistylio, ubi arcuatus Tholi paries desinit, Cherubim facies inter binas alas plastico opere fuerunt compactæ: picturis deindè musivo opere expressis, & inter costas collocatis totum Tholi fornicem tali ordine exornavit. Primò Angeli repræsentantur versicolori habitu induti. Secundò aliorum Cherubinorum capita senis alis circumdata. Tertiò Angeli varia instrumenta in manibus habentes, quæ in patibulati Numinis passione Hæbræorum adhibuit insania. Quartò Redemptor ipse, Deipara, S. Joannes Baptista, & Apostolorum Chorus. Quintò Pontifices varii, ac Sanctissimi Ecclesiæ Antistites, quorum sacra Corpora in Basilica Vaticana requiescunt. In costis aurea sydera in campo cyaneo micant, sub quibus Leonum capita gentilitium Sixti stemma indicantia. In ampla Zona Tholo subjecta nigerrimis, maximisque characteribus composita in campo aureo hæc verba leguntur: TU ES PETRUS, ET SUPER HANC PETRAM AEDIFICABO ECCLESIAM MEAM, ET TIBI DABO CLAVES REGNI CAELORUM; quos characteres efformavit sub Clemente VIII. Bonaventura Sarafellinus. Triangularibus demùm spatiis, quæ Tholum inter, & majores arcus subjectos læviter inflectuntur, quatuor insunt Evangelistæ, octo pueris adjectis, à quibus palmæ, floresque, ludibundo gestu pertractantur. Balleonus pag. 290.

TABVLA 26.

ICHNOGRAPHIA LATERNÆ MAGNO THOLO IMPOSITÆ

ſtantur. Hos delineavit Chriſtophorus Roncallus. Ex Evangeliſtis binos, videlicet Sanctum Joannem, & Sanctum Lucam, Joannes de Vecchiis è Burgo Sancti Sepulchri. Alios Sanctum Marcum, & Sanctum Matthæum Cœſar Nebbia Urbevetanus. Cæterarum verò figurarum picturas Chriſtophoro Roncallo primùm commiſſas à Curatoribus Fabricæ, ipſius Clementis juſſu Eques Cœſar Arpinas perfecit; quas deindè muſivo opere collato ſtudio efformarunt Angelus Sabatinus Urbevetanus, Ambroſius Gioſius Florentinus, Ginnaſius Vitalis Maſſenſis, Petrus Lambertus Cortonâ oriundus, Matthæus Crucianus Maceratenſis, Joannes Baptiſta Cataneus è Podio Catino, & Cinthius Bernaſconus Romanus. Evangeliſtarum verò imagines quaternis arcubus comprehenſas Marcellus Provenzalis, Paulus Roſſettus, & Franciſcus Zucchius, quibus addidit Philippus Titi in ſuo picturæ ſtudio Cœſarem Torellum.

Idem pag. 128.

Idem pag. 117.

Idem pag 8.

Fontana lib.5. c. 32.

His ornamentis inſignem Tholi fabricam præclariſſimè perfecit Clemens circa annum 1603. Sacellum inſuper alterum, quod Clementinum dicitur, Gregoriano Sacello oppoſitum, non minori magnificentia condidit, eodem Jacobo à Porta opus totum Architectante, forniceſque in multiplices areolas eleganter diſtinctas plaſticis floribus, foliiſque aureis bracteis circumtectis mirificè decoravit, ſub quibus pavimentum variegato marmore ſtravit diviſioni fornicis omninò reſpondente.

Balleonus pag.81.

Plura peragendi animus Clementi inerat, at in morte penitùs defecit anno 1605. eoque è vivis erepto, eodem anno Divino Spiritu afflante, Leonem XI. multorum votis expetitum, ad Apoſtolicæ Sedis apicem Sanctæ Romanæ Eccleſiæ Purpurati provexerunt; ſed exaruit vix nata Roſa, nàm ex hominum oculis ablatus Leo eſt, nihilque ſua mente dignum in Vaticanæ Baſilicæ fabricâ peregit.

Ciacc. 368.

CAPUT XX.

Acta ſub Paulo V.

POST Leonis obitum idem Purpuratorum Cœtus Pontificem declaravit Cardinalem Burgheſium, qui dictus eſt Paulus hujus nominis V. A cultu Divino Pontificatum auſpicatus Paulus, Baſilicam Principis Apoſtolorum toto Orbe venerandam, in votis habuit perfectam aſpicere. Quippè adhùc pars deerat, à Michaele Angelo Bonarota delineata, ut vidimus in Tab. 17. & 18. quæ crucis figuram perfectè exprimeret, cum porticu inſuper columnis exornata juxtà veterem morem, quo Baſilicam excitabant [Cum autem tot annorum ſpatio poſt ædificationem Conſtantini parietes ipſi vetuſta carie conſumpti ruinam minitarentur, quia ad meridiem fundata erat Baſilica (inquit Grimaldus) ſupra tres magnos parietes Circi Caii, & Neronis, non valentes tecti, & columnarum pondus ſuſtinere; & addendum, parietes ipſos Circi fundatos ſupra terram motam, non ſupra veram, & ſolidam argillam, & quia Circi

Ciacc. 375.

„ Architectus hoc fortaſsè animadverterat, in imo fundamentorum tabulas
„ caſtaneas poſuit, ad majorem ſtabilitatem, at ſufficiebant fundamenta
„ ipſa ad Circi fabricam, non autem ad ingentem Baſilicam erigendam.
„ & columnarum pondus ſubſtinendum, quàm multò antè lapſuram fuiſſe
Leo Bapt. Albertus lib.I. c.10. „ affirmare non verentur earum rerum Periti, niſi tignis ingentibus con-
„ nexi parietes diutiſſimè conſtitiſſent, & latera illius magnarum Aedium
„ lateribus tanquàm munimentis firmiſſimis hæſiſſent.

Confirmat Grimaldi relationem Ferdinandus Carolus in ſuis frag-
Pag. 194. mentis MS. ubi ſcripſit [Fundamenta Baſilicæ nulla certa lege ſunt à Con-
„ ditore locata, ſolùm ipſum non exploratum, non directæ, non com-
„ planatæ foſſæ, & quod maximè vetitum ædificaturis, ſemirutis Circi
„ Gajani muris impoſiti parietes, nequaquàm tentata profunditate funda-
„ mentorum, quæ ſingula, incredibile dictu eſt, quantopere obfuerint æter-
Ferdin. Carolus de Templ. Vatic. cap.11. „ nitati Baſilicæ. Circus enim in infimo fundamento, ſoloque minimè fido
„ erectus, Baſilicæ paries Circi lateribus partim ſuperſtructus, partim ſoli-
„ diore fundamento à Conſtantino in profundiorem altitudinem ritè de-
„ miſſo creditus &c. membrorum imbecillitate in interitum pronior.
„ Columnarum quoque diſpoſiti ordines interſtitiis cum epiſtyliis, quibus
„ innixi parietes in arduam ſummitatem ad ferendum tecti pondus ſuſpenſi
„ cernebantur, & adversùs ventorum impetus viderentur in ruinam elati,
„ laterum fragminibus, & marmorum fruſtulis ruderibuſque, ut ſors ob-
„ tulerat, haud rectè, ſcitèque coagmentatis]. Hactenùs dictus Auctor.

Quamobrem de reliqua Baſilica evertenda conſilium ex neceſſitate ſumptum, ea de re in Quirinali Apoſtolico Senatu, die 27. Septembris anni 1605. agitatum, qua tempeſtate de parmenſis turris celeberrimæ præ-
Idem ibid. cipitio rumor percrebuerat; multaque in Vaticana Baſilica eveniſſe ferebantur, quæ haud abſimilem caſum minitarentur. Qua potiſſimùm cogitatione permotum accepimus Paulum V. Pont. Max. tandem tota de re magno animo ſibi ſtatuendum decreviſſe. Cum præcipuè excelſi illi parietes, quibus tectum Baſilicæ gremio imminens incumberet, magnis columnis, utrinque ſuffulti, obductis undique rimis ingentibus hiarent, atque in enormi extrà centrum inclinatione quinque palmorum, præcipites agerentur, tectumque ipſum corruptis longo ævo abiegnis trabibus miræ longitudinis, & craſſitiei, quibus fulciebatur, jàm dehiſceret: quæ magnorum artificum ſcriptis probata in Sacro Senatu ſunt expoſita. Senatum namque coegerat Pontifex in Quirinali, Patrum ſententias in re tanta exploraturus, nec quicquam illis inconſultis, aut abnuentibus, decreturus. Quo in Senatu retulit etiam verbis graviſſimis Evangeliſta Pallottus, ejuſdem Baſilicæ Archipresbyter Cardinalis diebus paulò antè præteritis ex inæquali valdè inclinati parietis pondere, marmoreum magnum ſtipitem feneſtræ celſiſſimæ diſruptum in Altare dicatum Deiparenti Virgini, cognomento à Columna, cui imminebat, delapſum, dùm ibidem Sacerdos in magna Fidelium frequentia ſacris operaretur, & in tria fruſta confractum diſſiluiſſe in terram, nemine læſo, aut percuſſo, univerſis autem ex ingenti fragore magno metu perculſis, ſingularique Dei Genitricis benignitate nos innoxio pavore conſternatos admonitos eſſe, ut fugiamus à facie arcus, antequàm ſegnes totius molis jàm ruentis

ruentis opprimat casus. Itum itaque in Pontificis sententiam frequentibus Patribus, conscriptumque de novo Templo perficiendo Senatus Consultum. ut, quæ adhuc extabat Basilica, humo æquaretur.

Sed antequàm vetus, quæ adhùc extabat Basilica, humo æquaretur. Prudentissimus Pontifex decreto numquàm satis laudando, eam jussit accurato calamo delineari in paginis, ex quibus deindè in Cryptis Vaticanis, ab ipso exornatis, coloribus fuit expressa. Talia delineamenta vidi in Archivo ejusdem Basilicæ, favente ejus Præfecto Illustriss. Præsule de Casaliis Advocato Consistoriali, ac ejusdèm Basilicæ Canonico meritissimo. Illa ex eodem Archivo se desumpsisse scribit Illustriss. Ciampinus, permittente Eminentiss. & Reverendiss. D. Carolo Cardinali Barberino ejusdem Basilicæ Archipresbytero, cum cæteris Tabulis, in quibus exposuit Altaria numero sexdecim. Suntque illa, quæ Pompejus Ugonius Statione 2. numeravit anno 1588. incipiendo à janua mediana, & ad dexteram prosequendo, quorum aliqua ex diruta jàm Basilicæ parte fuerant translata sub Julio II. Cap. 4. pag. 31.

Supererat enim adhùc Basilicæ pars orientem versus collocata, à recenti divisa pariete, quem Paulus III. à fundamentis ad tectum usque perduxit, post undecimam columnam in majori navi collocatam, efficiebanturque veluti duo Templa, quorum alterum Constantinianam pietatem, alterum verò venustiorem Pontificum majestatem præseferebant. Illa curiosus Lector inveniet expressa percurrendo Opus De Sacris Aedificiis Illustrissimi Ciampini, videlicet in Tabula 19. littera H. Altare Sanctæ Annæ. In Tabula 19. littera I. & Tabula 21. littera A. Sancti Erasmi, anteà S. Vencislao dicatum. In Tabula 21. littera D. Sanctæ Veronicæ. In Tabula 17. littera G. & Tabula 18. littera F. Beatæ Virginis, ubi sacra Lancea servabatur. In Tabula 17. littera C. Sancti Marci. In Tabula 15. littera P. Sanctæ Luciæ. In Tabula 16. littera C. SS. Processi, & Martiniani. In Tabula 15. litt. G. Sanctæ Mariæ de Prægnantibus. In Tabula 15. litt. F. & Tabula 16. litt. A. Altare dictum ad Crucifixos. In Tabula 22. Beatæ Virginis, SS. Francisci, & Antonii. In Tabula 22. littera G. Altare Sancti Thomæ. In Tabula 20. littera A. Sancti Andreæ. In Tabula 19. littera O. Sancti Petri, & Pauli, littera F. Sanctæ Mariæ ad columnam. In Tabula 19. litt. M. & Tabula 20. littera C. Sancti Bonifacii. Demùm in Tabula 18. littera C. & Tabula 19. littera L. Altare Mortuorum.

Ultrà hæc Altaria, affirmat Ugonius, tunc temporis extitisse Altare Sanctis Apostolis Simoni, & Judæ dicatum, ubi Divina Eucharistia servabatur.

Hanc veteris Basilicæ demolitionem Posterorum memoriæ tradidit Jacobus Grimaldus in Codice, qui servatur in Archivo sub numero 13. & littera G. cum sequenti titulo: *Instrumenta authentica translationum Sanctorum Corporum, & Sanctarum Reliquiarum è veteri in novam Principis Apostolorum almam Basilicam*. In eo autem hæc scripsit:

» Die 21. Februarii 1606.

» Fabricatores, binis trabibus contignationis, seu incaballaturæ tecti
» majoris navis, die Lunæ 20. præcedenti hora 23. sublatis, sequenti die

Martis

„ Martis 21. hora 19. trabem longam integram abiegnam palmorum 133.
„ quæ prima est statim ingrediendo Basilicam, in terram demiserunt. Et sic
„ memorabili quodam eventu factum est, ut anniversario obitus Julii II.
„ sub quo altera Basilicæ pars solo æquata, fuit sæculo recurrente sub Paulo V. Pont. Max. qui supremam tantæ moli manum imponere aggressus
„ est, alteri superstiti à tignorum demissione sit incœptum, super quibus
„ &c.

„ Actum in dicta Basilica, præsentibus RR. DD. Alexandro Scotto
„ Narniense, & Paride Pallotto à Caldarola Canonicis dictæ Basilicæ te-
„ stibus &c. rogatis.

„ Ego Jacobus Grimaldus Notarius publicus de præmissis rogatus, in
„ fidem manu propria scripsi, subscripsi, & signavi.

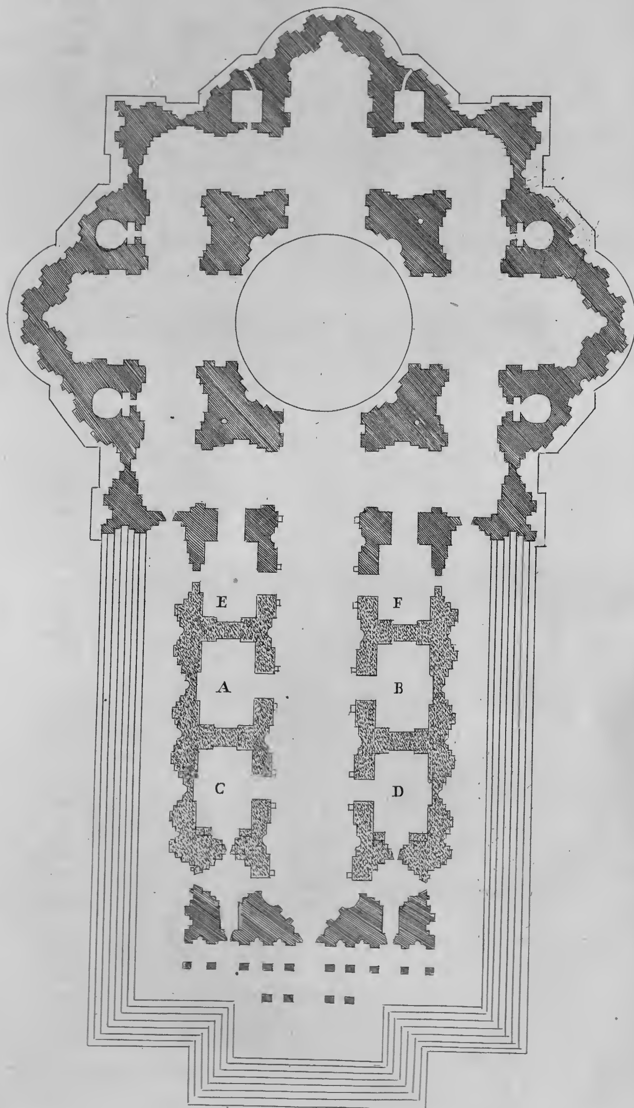
Lib. 2. c. 11. Refert Eques Carolus Fontana ejus Basilicæ Canterios tàm affabrè elaboratos perstitisse, adeòque firmum fuisse ejusdem tecti fulcimentum, ut illos mirandis in Urbe Farnesiorum Aedibus adhibuerint obtegendis.

Pag. 119. De hac fabrica scribens Grimaldus ait:

„ Ut autem hæc insignis ædificatio perficeretur, accersiti sunt Archi-
„ tecti præstantiores Flaminius Pontius, Joannes Fontana, Carolus Ma-
„ dernus, Hieronymus Rainaldus, Nicolaus Branconius, Octavius Tur-
„ rianus, extrà Urbem verò Dominicus Fontana Neapoli, Joannes An-
„ tonius Dosia, & Ludovicus Cigolius Florentiæ degentes, & alii nonnulli,
„ qui omnes typos suos, plantasque delineatas secundùm cujusque inven-
„ tionem, & judicium Sanctissimo Domino Nostro Paulo V. exhibuerunt.
„ Inter quos electus fuit idem Carolus Madernus, qui juxtà typum, & plan-
„ tam à se factam, Templum perficeret, & ut defectus, si qui essent, meliùs
„ agnosci possent, typus ligneus sumptuoso opere à Josepho Blanco Nar-
„ niense Fabrolignario, Summi Pontificis jussu factus fuit. Cunctis igitur
„ maturè perpensis die 5. Novembris 1607. Cæmentarii initium dederunt
„ fundandi faciem Templi, cum magnifica porticu, primumque funda-
„ mentum cæptum est in dicta facie à parte dextera ad meridiem. Sanctis-
„ simus Dominus Noster statuit, ut in fundamento lapis à se ritu sacro be-
„ nedictus collocaretur ad æternam Divini Numinis gloriam, & Aposto-
„ lorum Principis honorem. Anno igitur 1608. Dominica Sexagesimæ
„ die 10. Februarii Rever. D. Jacobus Antonius Nomachius Oeconomus
„ Fabricæ Sancti Petri, cum Cosmo Ghetto Suprastante, detulit lapidem
„ marmoreum immittendum in fundamentum ad Sanctissimum Dominum
„ Nostrum Paulum V. qui in Cappella Palatii Montis Quirinalis, post cele-
„ bratam ab se Missam ipsum lapidem benedixit. (hìc Grimaldus recenset
„ sacras Preces dictas à Pontifice cum benediceret) Lapis deindè ad Basi-
„ licam delatus fuit, quem horâ 22. Illustrissimus, & Reverendiss. Frater
„ Angelus Rocca Pontificii Sacrarii Præfectus, & RR. DD. Tyberio Ric-
„ ciardello, Germanico Fidele, Angelo Damasceno, Paride Pallotto, &
„ Ugone Ubaldino Canonicis præsentibus, demisit in dictum fundamentum
„ profundum palmis 67. latum palmos 48. quod Cæmentarii calce, &

lateribus

ICHNOGRAPHIA TEMPLI A BONAROTA DELINEATI CVM ADDITAMENTO INCŒPTO SVB PAVLO V.

Auctor del. et sculp.

„ lateribus operuerunt, pulsatis in lætitiæ signum campanis Ecclesiæ. Lapis
„ longus erat palm. 2. latus palm. 1. cum tribus quartis, cum gentilitiis
„ insigniis S. D. N. sculptus, & inscriptione: PAULUS V. PONTIF.
„ MAX. ANTERIOREM HANC TEMPLI FACIEM FUNDAVIT
„ MDCVIII. DOMINICA SEXAGESIMAE X. FEBR. SUI PON-
„ TIFICATUS III.] Et alibi idem Grimaldus loquens de eadem fabricâ
„ hæc habet [Anno 1607. die 8. Martii hora 17. fundamenta effodi cœp-
„ ta è regione ostii ducentis in Sacellum Gregorianum in navi olim San-
„ ctissimi Sudarii. Et die Lunæ 7. Maii hora 11. immissio lapidis in fun-
„ damenta pro ædificando Sacrario (nunc est Sacellum Sanctiss. Sacramenti)
„ per eumdem Cardinalem (intellige Pallotam) fundamenta Basilicæ effossa
„ palm. 60. Hoc fundamentum est illud, super quo erectus est arcus nixus
„ quatuor columnis Tyburtinis, juxtà Sacrarium ingressus dextrâ.

INSCRIPTIO FUNDAMENTI.

Pauli V. Pont. Max. jussu.

Evangelista Pallotus Tit. S. Laurentii in Lucina Cardin. Cusentinus hujus Basilicæ Archipresbyter hæc fundamenta jecit die 7. Maii 1607. Pontific. ejusdem S. D. N. anno secundo. Lapis à Pontifice in Quirinali benedicto, à Pallotta in fundamenta demissus, cum Numismatis æreis, argenteis, aureisque.

Jamque ab humo extare paries cœperat, & compositis Stereomatis Antarum Bases locabantur, & quadripartitum Templum ex præscripto Michaelis Angeli paribus modulis, angulisque finiebant, sed ab ejus fronte ædes altera, quam ille non jusserat, longè minor condebatur. Ex ea majorem in Basilicam per arcuatum parietis transitum patebat ingressus. Minorem hanc ædem porticus exterior excipiebat. Extat in Archivo Vaticanæ Basilicæ Tabula ichnographica, & in officinâ Basilicæ proxima typus ligneus, in quibus hujusmodi Templi additamentum ostenditur, sicuti præbet similis Tab. 27. hìc exposita, in qua ternæ hinc indè indicantur cellæ, quarum prima littera A notata Sacrarium pro Canonicis, Beneficiatis, & Clericis continebat, B Sacellum Sanctissimæ Eucharistiæ, C Sacellum Fontis Baptismatis, D Sacellum pro Pœnitentiariis, Odæum prætereà E, contra Sacellum F ejusdem magnitudinis, & magnificentiæ. Hunc locum Secretarium destinaverant; verùm posteà suspensa deliberatione manendum in vetusto Sacrario, nec facilè ex eo discedendum censuerunt. Secunda enim, & meliora consilia, cum hæc agerentur, intervenere, ob quæ quatuor præsertim in Patrum Cœtu accuratè discussa, talem ædificationem interturbarunt. Unum, quòd spatium quadratæ Basilicæ per se amplissimum, exiguum tamen censebatur capiendæ multitudini, quæ confluit ad inaugurationem novi Pontificis, declarationes Sanctorum, & solemnis Jubilæi expiationes. Quo sanè tempore tanta laxitas suis arctata finibus exundantem populum vix capit, quæ videtur posse capere gentes Terrarum. Alterum, quòd ad obeundam Psalmodiam,

Fig. 27.

Donatus lib. 4. c. 10.

diam, vel Secretario ad sacram supellectilem conservandam in Templo maximo locus non erat. Tertium, quòd diruta porticu, in qua Romani Pontifices triplici diademate coronari solerent, & acclamanti Civitati salutari crucis signo designare salutem, necessè erat alteram tantis parare cæremoniis. Quippè à porticu Michaelis Angeli, id haberi non posset, quæ fastigio columnis imposito superstrui secundam non sinebat, sicuti cernitur in Tab. 19. orthographica ejusdem posita in pag. 86. Postremùm, quòd recentem Basilicam ambitum Constantinianæ veteris universum complecti volebant, à Sancto Silvestro Pontifice consecratum. Quamobrem cum Templi vestibulum jàm conderetur capax superioris porticus, placuit Pontifici, & Patribus inchoatæ structuræ, sublato interjectu, Basilicam produci, atque in eam spatium transferri, quod minor ædes complectebatur. Ità medium Templi corpus transversa bracchia, crucis instar, quod priscis Basilicis usitatum, longitudine excessit.

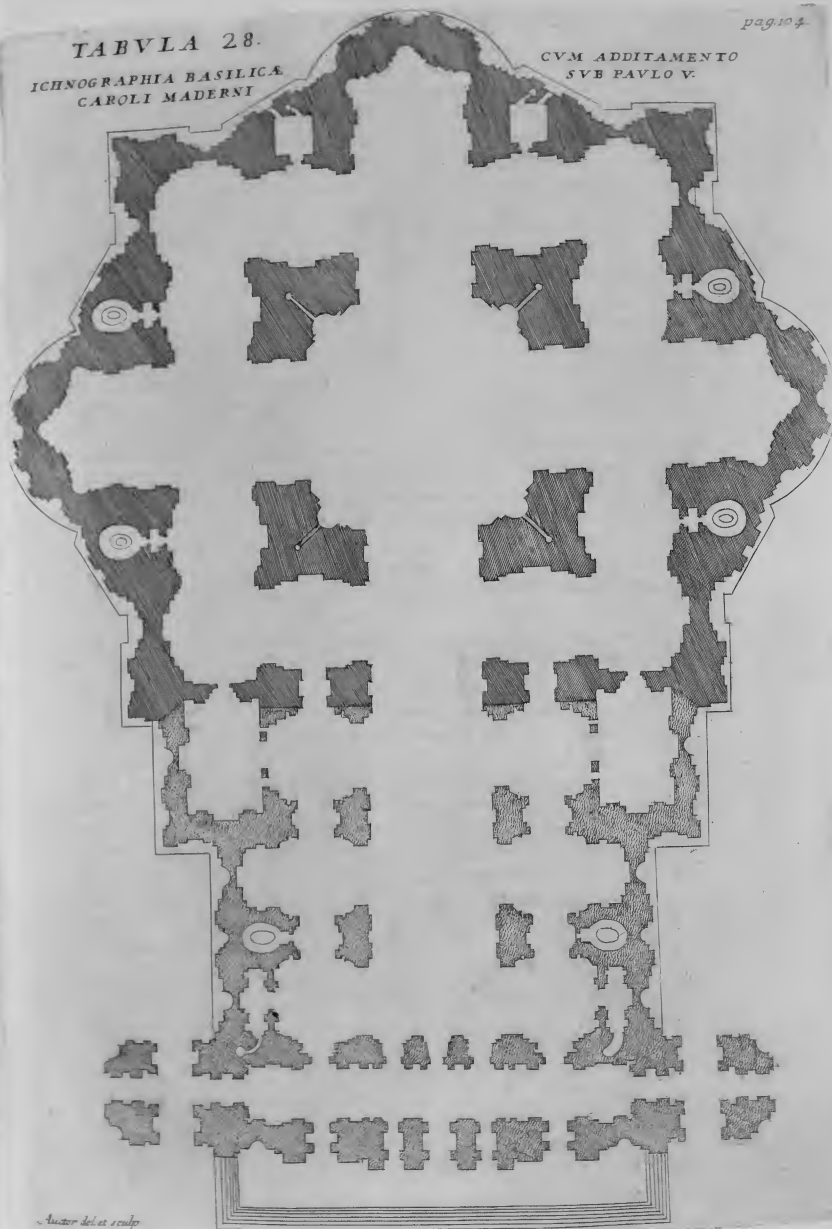
Fig. 28. Quamobrem aliam ichnographiam Madernus exhibuit, in nostra Tabula hic expressam, supra quam additamentum Pauli V. omnium semper oculi admirabuntur. Opus profectò, quod nostro ævo invideant sæcula mox sequutura. Ardua Templi frons stetit ad 18. Julii anni 1612. inclinato ad vesperam die, magnus verò fornix, magni sinus, ejusdem ad 10. Kalen. Augusti, ambulationis verò, quam porticum dicunt, pridiè idus Decembris anno 1614. contextus, atque perfectus, sonoro, & læto æris campani pulsu, tormentisque majoribus æneis, undique flamma, festoque tonitru Cælum, ac terras exhilarantibus.

Ferd. Carolus cap. 2.

Nullam prorsùs in ea pavimenti partem, quæ veteri Basilicæ inserviebat, in prophanæ usum areæ excludi passus est piissimus Pontifex, in qua (ut Nicolai IV. & Joannis XXII. Summ. Pontif. verbis utar) *Innumerabilium Martyrum, aliorum Sanctorum Reliquias Divina Clementia collocavit*. Sed hac una potissimum ratione permotus, sic spatium protendi voluit, ut satis liquet ex ichnographica delineatione, quam ipse Carolus Madernus exculptam obtulit Summo Pontifici Paulo V. cum hac sequenti epistolâ, eidem Pontifici inscripta:

Nicol. IV. sub dat. idus Apr. ann. 3. in Archiv. Basil. Jo. XXII. epist. 4. nu. 647. Bibl. Pont. Vatic. apud Grimald. pag. 118.

Cento e più anni sono, Beatissimo Padre, che l'antico Tempio in Vaticano, fabricato dal Magno Costantino, e dal Beato Silvestro in honore del Sommo Dio, e del Prencipe degli Apostoli stava pendente; perciò la santa memoria di Giulio Papa II. ne gettò parte, e nel medesimo sito cominciò l'altro famosissimo Tempio, secondo l'Architettura di Bramante, seguitandola Antonio Sangallo, & altri, e dopo questi dal famosissimo Michel'Angelo Bonarota rimodernato, & abbellito nella forma, che si vede; stava il nuovo Tempio non finito, e l'antico pendente, e pericoloso d'irreparabile ruina, come per relazione di più eccellenti Architetti fù riferito alla Santità Vostra, la quale mossa dall'ingenita Sua Pietà per evitare qualche lacrimosa strage del popolo Fedele, che ivi concorreva, diede ordine, che si gettasse à terra, dispiacendogli non potersi più sostenere in piedi quelle sante mura. Ma poiche à questa resoluzione si dovea pur una volta venire, per dar compimento, come era necessario, al famosissimo Tempio, già comin-

TABVLA 28.
ICHNOGRAPHIA BASILICÆ
CAROLI MADERNI
CVM ADDITAMENTO
SVB PAVLO V.
Auctor del. et sculp.

TABVLA 29.

SCENOGRAPHICA DELINEATIO BASILICÆ
CVM ADDITAMENTO PAVLI V.

Hieronymus Frezza incid.

cominciato per la devozione, & affetto, che haveva al sagro luogo, acciò in profano uso quello non si contaminasse, per essere stato ricetto di tanti Corpi di Santi, e Martiri di Christo, con salvare i vestigii delle sante Reliquie, la memoria del Beato Silvestro, e la riverenza di Costantino, commandò, che con l'edifizio della nuova Chiesa si circondasse, e ricoprisse appunto il rimanente della vecchia. Et acciò questo si havesse à fare più esattamente, e con maggior diligenza, la Santità Vostra deputò una Congregazione de Cardinali, con ampla potestà di sopraintendere, & ordinare quanto à loro paresse opportuno. I quali adunati insieme, come conveniva, la prima resoluzione fù, che si dovessero fare alcune commodità per il Culto Divino, che mancavano nel già fatto, come il Coro per il Clero, Sacristia, Battisterio, un'amplo Portico, Loggia della Benedizione, e la facciata, che doveva abbracciate tutto lo spazio della Chiesa vecchia. Essendo dunque a gli Architetti, che in questa età di alcun nome sono, tanto in Roma, come fuori, con promettere agl'Ingegni loro honorato premio, fatto intendere, che all'invenzione loro accommodassero le sopradette commodità, havendo ciascun presentato ad essa Congregazione l'invenzione, e disegno loro, piacque di comun consenso à quelli Illustrissimi Signori, che di ciò il carico havevano, benignamente approvare il presente, che da me gli fù offerto, e proposto. Il che certo non tanto à maggior sapere, che in me sia, quanto à grazia singolare del Sommo Dio attribuisco, il quale si è compiacciuto concedermi, quantunque minimo degli altri, habbia potuto con l'industria del mio debole ingegno servir la Santità Vostra. Hò procurato far diligentemente intagliar in rame l'unione delle due piante, delle quali la punteggiata è il già fatto, secondo l'ordine di Michel'Angelo; il delineato è la parte fatta da me, acciò si publichi al Mondo la Pianta della Chiesa, del Portico, della Loggia Pontificia, della Facciata, e degli altissimi Campanili, de' quali al presente si fanno li fondamenti. Questi mi è parso bene, Beatissimo Padre, far stampare in rame per sodisfare à quelli, che desiderano vedere l'unione delle dette Piante, & anche à quelli, a' quali non è permesso il venite di presenza à vedere opera così egregia della nostra unica, e vera Religione. La dedico, come per tutti i rispetti debbo, alla Santità Vostra, supplicandola humilmente degnarsi di gradirla, per minimo segno della grandissima devozione, & obligatissima servitù mia verso Lei, alla quale prostrato bacio li santissimi Piedi, pregando Sua Divina Maestà, che à benefizio della Christiana Republica, e contento universale lunghissimi anni la conservi sana, e felicissima sempre.

Di Roma alli 30. di Maggio 1613.

Devotissimo, & Obligatissimo Servitore

Carlo Maderni.

Verùm magis comprobatur ejuſdem Summi Pontificis voluntas ex inſcriptione, quam tanquàm perenne Apoſtolorum gloriæ monimentum, hiſce inſculptis marmori notis, ex Baſilica exeunti objectis, appendit, videlicet:

Paulus V. Pont. Max.

Vaticanum Templum à Julio II. inchoatum, & uſque ad Gregorii, & Clementis Sacella, aſſiduo centum annorum opificio productum, tantæ molis acceſſione univerſum Conſtantinianæ Baſilicæ ambitum includens confecit, Confeſſionem Beati Petri exornavit, Frontem orientalem, & Porticum extruxit.

Rursùs patet ex alia, in parte Templi interiori inſculpta his verbis:

Paulus V. Pont. Max.

Sacroſanctam Beati Petri Principis Apoſtolorum Baſilicam, quàm Julius II. Pont. Max. inchoaverat, aliique Pontifices Maximi proſequuti fuerant, ut univerſam Conſtantinianæ Baſilicæ ambitum Religione venerabilem includeret, Chorum, Sacrarium, ac Porticum benedicendo Populo exædificaret, grandi acceſſione adjuncta opus ampliſſimum, ac magnificentiſſimum abſolvit anno MDCXV. Pontif. X.

Has inſcriptiones delevit Urbanus VIII. & die 5. Aprilis anno 1631. novas collocavit breviores, ab ipſomet Pontifice compoſitas, characteribus verò efformatas à Fabritio Badeſio Scriptore Pontificio, quarum altera ſic legitur:

Paulus V. Pont. Max.

Vaticanum Templum à Julio II. inchoatum, & uſque ad Gregorii, & Clementis Sacella aſſiduo centum annorum opificio productum tantæ molis acceſſione univerſam Conſtantinianæ Baſilicæ ambitum includens confecit, Confeſſionem Beati Petri exornavit, Frontem orientalem, & Porticum extruxit.

Altera verò eſt hujuſmodi:

Urbanus VIII. Pont. Max.

Vaticanam Baſilicam à Conſtantino Magno extructam, à Beato Silveſtro dedicatam, in ampliſſimi Templi formam, non minori multorum Pontificum pietate, quàm magnificentia redactam, ſolemni ritu conſecravit, Sepulchrum Apoſtolorum decoravit, Odœum, Aras, & Sacella Statuis, ac multiplicibus operibus ornavit.

His

His inscriptionibus in tabulis marmoreis exaratis die 10. Octobris ejusdem anni, coronices pariter marmoreas idem Pontifex Urbanus adjunxit. Turrigius MS.

Antequàm ab ichnographica delineatione Basilicæ discedamus, duo sunt in eo adnotanda. Primò, mensuræ beneficio numerorum indicatæ, quas è pagina 283. Equitis Fontanæ accepimus; secundò obscuriores lineæ, quæ partem denotant excitatam à Julio II. usque ad Paulum V. minùs verò obscuræ indicant Templi aream positam à Carolo Maderno. Sed ad ulteriora properemus.

Et primò pavimentum inspiciamus marmore multicolore distinctum, in quo Parastatæ assurgunt duplicatæ, inter quas bina loculamenta pro statuis. Arcuati insuper magni hiatus amplum præbent ingressum ad Sacella. Gremio Templi Camera imminens plasticis modulis discriminata est in desvexas, surgentesque secturas, ubi per lacunas fornicis erumpentes flores superbiam candoris, ut reliqua opera, auri fulgore commiscent. In medio fornicis, qui die 15. Julii 1608. incœptus fuit, fulget stemma Burghesium vermiculatum illustriori emblemate, quòd musivo opere Marcellus Provenzalis expressit. Nec Templi pars ulla conspicitur, quam marmoribus omnium ferè generum, colorumque pretiosis Paulus V. non exornarit. Spectantur minoribus aris proximæ ingentes columnæ, quæ eo in loco inventæ fuerunt, ubi olim Templum erat Sancti Venantii, cum anno 1611. pro nova Templi fabrica Aula Pontificia destrueretur, à Paulo III. excitata. Antè singulas Aras minorum ambulationum fornices Tholo subiiciuntur, non quidem circularem, sed elipticam figuram habenti. Rotundus tamen imminet Sacellis Gregoriano, Clementino, aliisque duobus in Basilicæ vertice ex opposito collocatis, & in crucem dispositis. Sed de his alibi sermo erit. Interim, ut hæc omnia oculus recognoscat, Tabulam ponimus scenographicam, in qua Basilica bifariam disecta repræsentatur, cui mensuras singularum partium adnectimus, indicatas ab Equite Fontana, aliisque Auctoribus. A pavimento ad fornicem additum à Paulo V. insunt pal. 207.$\frac{2}{3}$. Altitudo Parastadum basis est pal. 6. Altitudo stipitis Parastatæ pal. 92.$\frac{1}{2}$. Capitulum altum pal. 14. Epystilii altitudo palmi 8.$\frac{3}{4}$. Zophori palmi 8. Coronicis palmi 9.$\frac{1}{4}$. A Pavimento ad verticem Capituli pal. 112.$\frac{1}{2}$. A Capitulo ad summitatem Coronicis pal. 26. Ab ejus initio ad summos hemispherii arcus insunt pal. 61.$\frac{1}{2}$. A summitate eorum ad fastigium Coronicis Timpani pal. 37.$\frac{1}{2}$. Ab eodem Capitulo ad Basim stilobatæ Coronicis pal. 17.$\frac{1}{2}$ Ab ea ad summam Coronicem Timpani pal. 66.$\frac{1}{2}$ A Coronice ad principium Tholi pal. 15. A Stereobate ad hiatum laternæ palmi 116.$\frac{1}{2}$. A Hiatu ad Mænianum pal. 22. A Mæniano ab summitatem fornicis Laternæ pal. 52.$\frac{3}{4}$. A fornicis summitate ad culmen Globi ærei pal. 47. Inter Globum æreum, & Crucem interponuntur pal. 19. Pavimentum inter ac infimum Tholi laxamentum pal. 452.$\frac{1}{2}$. Et à Pavimento ad summitatem Crucis pal. 593. Quæ verò ad latitudinem, & longitudinem spectant mensuræ, sunt hæc. A limine Januæ mediæ ad extremitatem parietis, ubi Cathedra Divi Petri manet longitudo est palm. 829.$\frac{1}{2}$. Latitudo verò navis

Grimald. pag. 121.

Sever. de Sept. Eccl. pag. 63.

Fig. 29.

mediæ à Paulo V. extructæ extenditur ad pal. 123. Transversa ambulatio ad pal. 615. Latitudo verò inter Parastatas Tholo subjectas comprehendit pal. 103. Laxamentum Tholi constituitur palm. 190. $\frac{1}{2}$. Universa Templi Area cum muris, fronte, & vestibulis occupat exapedas 4420. pal. 80. quæ superficies septem terræ jugera excedit.

Propositæ Tabulæ aliam adnectimus ichnographicam, in qua numeri appicti omnia indicant Altaria, quæ in toto Basilicæ ambitu collocata, modò extant pretiosis marmorum, ac picturarum ornamentis decorata.

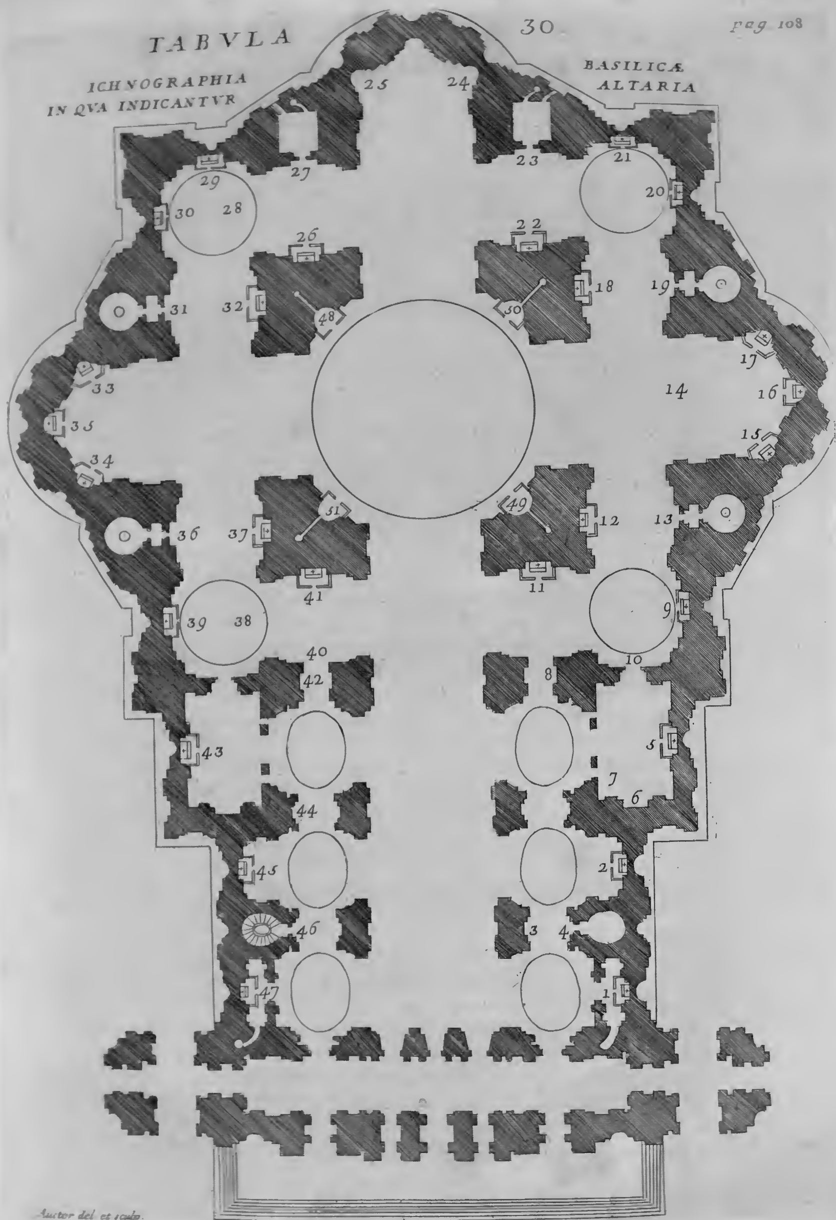
CAPUT XXI.

De Sacellis, & Altaribus Vaticanæ Basilicæ.

Fig. 30. NGREDIENTI minorem Ambulationem, quæ in parte dextera est, primum sese offert Sacellum Sanctiss. Crucifixi dictum, ob imaginem Christi Servatoris è cruce pendentis, tali in loco collocatam, juxtà antiquum Christi-fidelium morem, de quo Lactantius Firmianus mentionem fecit, quique in Liberiana Basilicâ ostenditur. Talem imaginem fuisse exsculptam à Petro Cavallino Romano Sculptore referunt historiæ. Eam hùc transtulit Paulus V. ex Sacello SS. Simonis, & Judæ, in antiqua Basilicâ extante tempore Sixti V. ut supra narravimus. Sacelli fornicem picturis decoravit Eques Joannes Lanfrancus Parmensis. In Sacelli latere adjacet aliud parvulum Sacellum Divo Nicolao Bariensi erectum à Bernino, ejus tamen imaginem Fabius Christophorus confecit. In sinistro latere parvulum patet cubiculum, in quo Columna Vitinea, ferreis cancellis munita reconditur, cui fama est Christum Dominum adhæsisse, cum in Templo Salomonis concionaretur, eique virtutem indidisse Dæmones fugandi ab Energumenis. Hanc Columnam sanctam olim appellabant, eamque Fideles in magna habuerunt veneratione, quapropter Cardinalis Ursinus anno 1438. eam crate ferrea circumdedit, addita sequenti inscriptione: *Hæc est illa Columna, in qua Dominus Noster Jesus Christus appodiatus, dùm populo prædicabat, & Deo Patri preces in Templo effundebat, adhærendo stabat, quæ unà cum aliis undecim his circumstantibus* (videlicet eo tempore, quo vivebat Cardinalis) *de Salomonis Templo in triumphum hujus Basilicæ hìc locata fuit, Dæmones expellit, ab immundis Spiritibus vexatos liberos reddit, & multa miracula quotidiè facit. per Reverendiss. Patrem, & Dominum D. Cardinalem de Ursinis ornata anno Domini MCCCCXXXVIII.* De eâdem loquens Panvinius in libro De Septem Urbis Ecclesiis, ait: *Altare XI. Sancti Bartholomæi vetustum, & magnæ devotionis, cui proxima erat Columna marmorea intorta, vitibus ornata, quæ adhùc in Ecclesia nova, ibidem propè extat, cui tantam Deus virtutem præstitit, ut qui à Demonibus arrepti sunt, apud eam Divinis habitis supplicationibus liberarentur, quod multis jàm certis, magnisque exemplis compertum habemus.*

Gaspar Celius pag. 73.

2. Ara

TABVLA 30
ICHNOGRAPHIA
IN QVA INDICANTVR
BASILICÆ
ALTARIA
1 2 3 4 5 6 7 8 9 10
11 12 13 14 15 16 17 18 19 20
21 22 23 24 25 26 27 28 29 30
31 32 33 34 35 36 37 38 39 40
41 42 43 44 45 46 47 48 49 50 51
Auctor del et sculp.

TVETVR ET VNIT
VRBANVS VIII. P. M.
COMITISSÆ MATHILDI VIRILIS ANI
MI FOEMINÆ SEDIS APOSTOLICÆ PRO
PVGNATRICI PIETATE INSIGNI LIBERA
LITATE CELEBERRIMÆ HVC EX MAN
TVANO SANCTI BENEDICTI COE
NOBIO TRANSLATIS OSSIBVS GRA
TVS ÆTERNE LAVDIS PROMERI
TVM MON. POS. AN. 1635.
Hieronymus Frezza incidit

2. Ara Divo Sebastiano sacra. Ejus imaginem Dominicus Sampierus Bononiensis, vulgò *Domenichino*, coloribus egregiè temperatis an. 1629. effinxit. In Tholo musiva composuisse Guidum Ubaldum Abbatinum, delineante Petro Berettino Cortonensi, refert Titus, cui Fontana pag. 402. contradicit, affirmans Tholum, Aræque trigonos à Petro Cortonensi chartis anteà commissos Fabium Christophorum, & Matthæum Piccionum, binos verò adversos, Columbum, ejusdem Berettini penicillo adjutum, & sub fenestrarum arcubus intervalla Piccionum cum Vanni junioris delineatione, duoque alia Aræ superflexa Fabium Christophorum, Berettino delineatore, sectilibus, & vermiculatis apprime lapidibus variegasse.

Turrigius MS.

Pag. 14.

3. Tumulus, quem Urbanus VIII. erexit celebri Comitissæ Mathildi, quæ Patrimonii, Liguriæque Provincias, & Ditionem Ferrariensem Romanæ Ecclesiæ donavit. In illum Ossa ejusdem intulit Pontifex apposita sequenti inscriptione:

Fig. 31.

Urbanus VIII. P. M.

Comitissæ Mathildi virilis animi Fœminæ Sedis Apostolicæ Propugnatrici, pietate insigni, liberalitate celeberrimæ, hùc ex Mantuano Sancti Benedicti Cœnobio translatis Ossibus, gratus æternæ laudis promeritum Mon. Pos. anno 1635.

Illud Eques Laurentius Berninus delineavit, Stephanus Speranza exsculpsit ea tantum in parte, ubi opus dimidii anaglypthi in marmore prominet, quod repræsentat Gregorium Pontificem hujus nominis VII. relaxato Anathematis vinculo, absolutionem impartientem Henrico Regi, precibus ejusdem Mathildis, coram Abbate Cluniacense, Mathilde, Adelaja Comitissa, aliisque Principibus, Episcopis, & Laicis: quam absolutionem Domnizo Presbyter in Mathilde citatus à Baronio tom. 11. ad ann. 1077. his versibus descripsit:

Antè dies septem, quam fines Janus haberet,
Antè suam faciem concessit Papa venire
Regem cum plantis nudis à frigore captis,
In cruce se jactans Papæ sæpissimè clamans;
Parce Beate Pater &c.

Andreas autem Bolgius puellum sepulchro insidentem formavit, alium in parte dextera Aloysius Berninus, qui etiam Comitissæ simulacrum perfecit, excepto capite, exsculpto à Joanne Laurentio Bernino, duos alios supra Urbani stemma gentilitium collocatos Matthæus Bonarellus.

Baldinucc. in vita Bernin. pag. 16.

4. Janua, per quam itur ad scalas choclides.

5. Sese offert Sacellum Sanctissimæ Trinitati erectum anno 1629. absolutum anno 1631. In eo Sanctissimæ Triadis Personas Petrus Cortonensis suo pennicillo eleganter expressit. Nicolaus Torniolus Senensis, & Joannes Antonius Spadarinus delineamenta præbuere pro Tholo, quæ mu-

ſivo opere compoſuit Guido Ubaldus Abbatinus. Emiſpherii verò Trigonos, & arcuata feneſtrarum laxamenta ab Horatio Manente, & Raphaele Vanno Senenſi exarata fuiſſe affirmat Fontana. In hoc Sacello Ciborium erat, ubi Sacroſancta Euchariſtia ſervabatur, quod Balthaſſar Peruzzius ſub Clemente VII. anno circiter 1524. delineavit. Ejus loco aliud æreum auro tectum, & lapillis pretioſis exornatum magnificentiùs excogitavit Eques Berninus ex mandato Alexandri VII. quod deindè perfici juſſit Clemens X. In fornice marmoratum opus compoſuit anno 1622. Jacobus Peruſinus.

Vaſar. pag. 147. Turrigius MS.

6. In parte læva hujus Sacelli Ara Divo Mauritio erecta fuit cum ejuſdem imagine, non à Carolo Peregrino expreſſa ex delineamentis Equitis Bernini, ut putant aliqui, ſed ab ipſo Bernino, ut affirmat Baldinuccius in ejus vita, qui etiam Pavimentum marmoribus decoravit. Ipſumque Altare duabus columnis vitineis, de quibus alibi dictum eſt.

Pag. 57.

7. Antè illam humò jacet aliquantulum elevatus Tumulus Sixti IV. quam Antonius Pollajolus Florentinus ex ære conflavit, ſub Urbano VIII. eo in loco repoſitus.

8. Gregorii XIII. Tumulus, in quo extenteratum ejus corpus jacet (referente Mucantio in Diariis) balſamo, & aromatibus conditum, Pontificalibus rubei coloris indutum cum Phanone, Pallio, & Mitra aurea. Illum plaſtico opere efformavit Proſper Brixienſis, ut noſtra Tabula 32. repræſentat, juſſu Eminentiſſimi Sanctæ Romanæ Eccleſiæ Cardinalis Hieronymi Boncompagni Archiepiſc. Bononienſis in exhibitionem grati animi erga tantum Avunculum, ſummis honoribus in omnes Poſteros extollendum.

Fig. 32. Oldoinus pag. 30.

9. Poſt Sacroſanctæ Euchariſtiæ Sacellum aliud magis amplum patet à Gregorio XIII. extructum, ut alibi dictum eſt, Jacobo à Porta dirigente. Ejus Tholi fornicem muſivo, ac foliatis pigmentis exornatum fuiſſe à Bonarota narrat Eques Fontana pag. 401. Cæteros verò angulos, & arcubus ſubjecta feneſtrarum ſpatiola inciſis pariter lapillis Hieronymum Mutianum, & Marcellum Provenzalem nobilitaſſe. Anno autem 1631. muſivo opere à Calandra expreſſas fuiſſe quatuor Eccleſiæ Doctorum imagines affirmat Turrigius ex delineamentis Hieronymi Mutiani, qui modum excogitavit muſiva opera firmiùs conſtruendi cæmentis oleo, gypſoque commixtis. Gaſpar tamen Cælius in ſuo opuſculo de Picturis Romæ extantibus pag. 74. refert imagines DD. Doctorum Græcorum à Cæſare Nebbia fuiſſe abſolutas. In eo Sacello extat Altare Beatæ Virginis, & Divo Gregorio ſacrum, quod duo magna candelabra ænea exornant, ab Antonio Faventino conflata.

Martinellus De Sept. Eccleſ. pag. 26.

10. Parieti proximo Altaris Organum hæret, ſub quo aditus patet in Sacellum Euchariſtiæ dicatum, ubi Scalæ à Sixto V. extructæ, ut ab Aedibus Pontificiis in Templum Divi Petri clam populo deſcendere poſſint Pontifices.

Donatus.

11. In eodem Sacello Gregoriano hæret majoris Tholi Paraſtatæ Altare Divo Hieronymo ſacrum, ubi Hieronymus Mutianus ejuſdem Sancti effigiem coloribus expreſſit.

Balleonus pag. 26.

12. In ambulatione, per quam itur ad ſiniſtrum crucis latus, propè

eamdem

TABVLA 32.
SEPVLCHRVM GREGORII XIII. PONT. MAX.
GREGORIVS XIII
P. O. M.

eamdem majoris Tholi paraſtatam eſt Altare Divi Baſilii Magni, cujus imaginem Hieronymus Mutianus inchoavit, Cæſar Nebbia confecit.

13. Huic opponitur janua, qua itur ad ſcalam choclidem, ſupra quam imago Chriſti Domini, Apoſtolorum pedes abluentis, à Joanne Balleono anno 1630. depicta. Huic ambulacro fornicem impoſuit, & pavimentum marmoreum ſtravit Clemens VIII.

14. Ex hoc ingredimur ſiniſtrum Baſilicæ bracchium Boream verſus extenſum, in quo tria Altaria tribus in loculamentis viſuntur columnis exornata.

15. Primum eſt Sancti Vinciſlai (quem falsò Sancti Ladiſlai Poloniæ Pag. 29.
Regis nuncupavit Martinellus) cujus iconem fecit anno 1630. Angelus Turrigius MS.
Caroſellus Romanus.

16. Secundum eſt SS. Proceſſi, & Martiniani, quorum imagines Balleonus
depinxit Valentinus Gallus. pag. 337.

17. Tertium Sancti Eraſmi, depicti à Nicolao Puſino Gallo anno Turrigius.
1629. cum trecentorum ſcutorum pretio.

18. In proximo ambulacro circa Paraſtatam, maximo Emiſpherio ſubjectam, in parte læva Altare eſt, in quo Divi Petri Navicula, quam Joannes Lanfrancus coloribus oleo miſtis, mira ſolertiâ expreſſit anno 1628. Antè illum aliam ſimilem poſuerat Bernardus Caſtellus, juxtà narrationem Martinelli pag. 32.

19. In oppoſita facie janua patet ad ſcalam choclidem, eique imminet tabula, in qua Andreas Camaſſeus de Mevania Divum Petrum expreſſit abluentem ſacri Baptiſmatis aquâ Cuſtodes Carceris.

20. Sub Tholo proximè imminenti Ara collocatur Divi Michaelis Balleonus
Archangeli Dæmonium arcentis, à Cæſare Arpinate delineati. Animo pag. 372.
inerat Urbani VIII. Summi Pontif. in ſingulis Sacellis ſacras Imagines collocare marmoreo muſivo expreſſas, iis ablatis, quas colorum pigmentis Pictores confecerant. Illæ enim parietum, marmorumque humiditate paulatim marceſcentes, tineiſque corroſæ deperibant, & inſignium Pictorum labores fruſtrabantur, cum ingenti Nummorum jactura, & indecoro tantæ Baſilicæ apparatu. Quamobrem hanc ſacram Imaginem muſivo expreſſit Joannes Baptiſta Calandra Vercellenſis tali arte peritiſſimus Artifex, ut ex
ea pro cæteris compingendis præberetur exemplum. Verùm nimius muſivi In vita
operis lævor intuentium oculos perſtringens, & imaginum delineamenta Calandræ MS. apud
in ſuperfluo nitore occultans, Pontificis mentem ab incœpto deflexit. Io. Bapt. Maraldum.

21. Huic propinqua eſt Ara Divæ Petronillæ, quam Joannes Franciſcus Guercinus pinxit. Tholum Bonarota ſuperextruxit. In Trigonis ejuſdem Divum Gregorium Franciſcus Romanellus pennicillo expreſſit, Divum Bernardum Carolus Peregrinus, Divum Dionyſium Guido Abbatinus, ultimam imaginem Andreas Saccus, omnes verò muſivo opere efformavit Calandra Vercellenſis.

22. In alio magnæ Paraſtatis latere hæret Ara, in qua tabula Divum Petrum exhibet, Tabidam ad vitam revocantem, depicta à Joanne Balleono Romano anno 1607. & à Joſepho Montano deindè inſtaurata.

23. Opponitur huic Aræ Tumulus Clementis X. Equitis Matthiæ

de

de Rubeis curâ, erectus ab Eminentiſs. Palutio Card. de Alteriis, in quo Hercules Ferrata marmoream ſtatuam ſedentem exſculpſit, ſtantem verò *Fig. 33.* aliam Joſephus Mazzolus Senenſis, Tertiam Lazarus Marcellus Aſculanus, Urnam Leonardus Retenſis (quam Titus pag. 11. ait fuiſſe opus Ambroſii Pariſii, ſed falsò). Famas demùm, & Pueros Philippus Carcanus efformavit; ſub Tumulo janua patet, iter præbens ad Templi cubicula. Talem Tumulum exhibet Tabula 33.

24. Ingredimur jàm Baſilicæ Apſidem in occidentali Plaga, à Bramante excitatam, à Bonarota abſolutam, ſub hac tria magna loculamenta, in quorum primo magnificentiſſimum ex ære Sepulchrum anno 1629. ſibi ſtatuit Urbanus VIII. & anno 1647. poſt ejus mortem Eques Berninus perfecit. In eo Coloſſea eſt Pontificis effigies ex ære, thiarâ redimita, extensá dexterâ, ſedenſque benedicenti ſimilis. Deorſum Urnæ locus ſupra triplicem baſim, cum duobus hinc, atque hinc ſimulacris è marmore, quorum alterum in læva parte Juſtitiam Sepulchro incumbentem, & Pontificem reſpicientem exprimit, alterum in dextera Charitatem, ubera infanti præbentem. Supra Tumulum æneum Mortis ſimulacrum jacet, quæ in aperto volumine hos aureos characteres inſcribere videtur: URBANUS VIII. BARBERINUS PONT. MAX. Quod opus publico plauſu excœptum Eminentiſs. Card. Rapacciolio hujus ingenioſi carminis argumentum præbuit, hoc eſt:

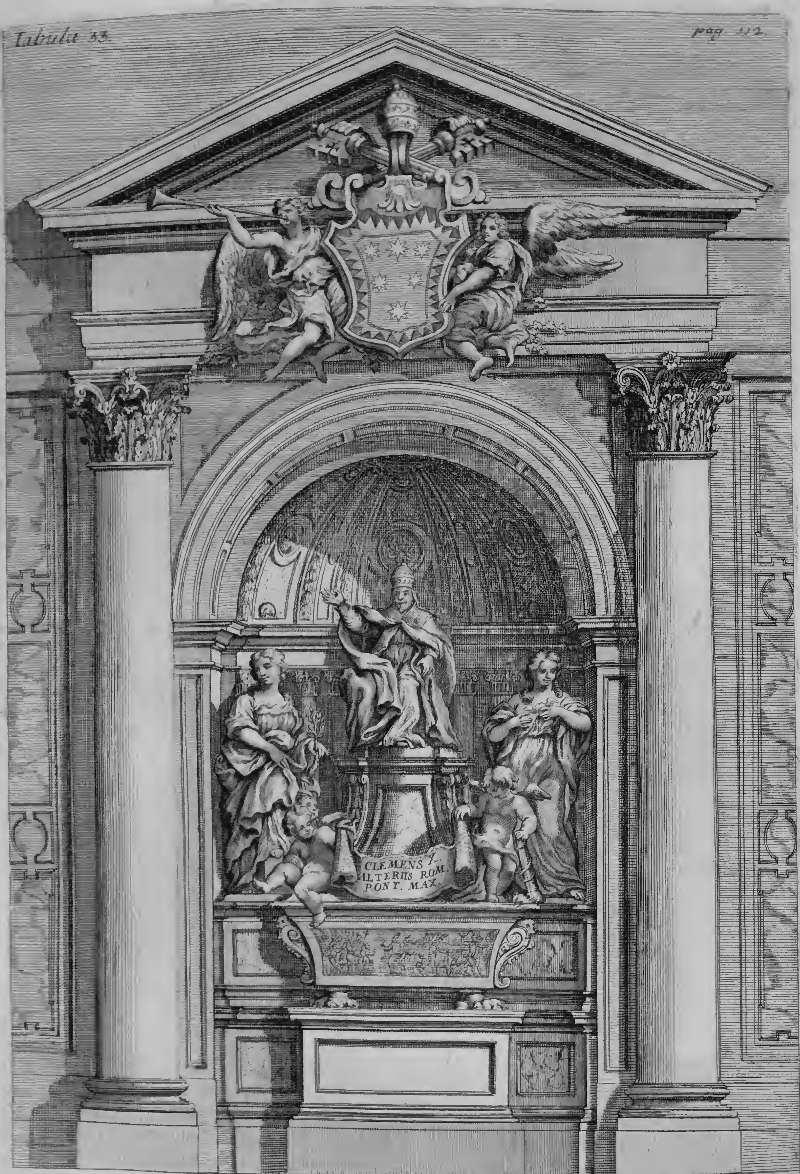
Baldinucc. in vita Bernin. pag. 16.

Bernin sì vivo il grande Urbano hà finto,
E sì ne' duri bronzi è l'alma impreſſa,
Che per torgli la fe, la Morte ſteſſa
Stà ſu'l Sepolcro à dimoſtrarlo eſtinto.

Fig. 34. Illud incæpit Berninus biennio antè Pontificis mortem, & menſe trigeſimo, eodem defuncto, abſolvit, ut in adjecta Icone apparet.

Turrigius MS. 25. Alterum huic oppoſitum loculamentum Pauli III. Monumentum continet, hùc tranſlatum anno 1628. ab Urbano VIII. & in tabula *Fig. 34.* ænea inciſum, quam adjecimus. Extabat olim in dextero loculamento Pilæ, maximo Tholo ſuppoſitæ. Eminet in eo ſtatua Pauli ænea Pontificio in habitu expreſſa, duæ inferiores ſtatuæ è marmore, ſedentes ad Tumulum prolixè commendant Guilielmi à Porta Mediolanenſis manus, animumque Pontificis. Hæc bina loculamenta binis columnis, & arcu exornavit Urbanus ex lapidibus Templi, quod Soli dicavit Adrianus Imperator, ut affirmat Turrigius, in Monte Quirinali, ubi nunc Columnenſium horti, proſtravitque ſolo idem Urbanus anno 1630. In hortis enim Columnenſibus marmoreï ædificii pars exurgebat, vulgò Maeſa jàm diruta. Blondus Turrim Mæcenatis falsò nuncupat. Alii partem Templi Solis pronunciant, quod ab Aureliano, auctore Flavio Vopiſco, extructum eſt ad eam for- De Urbe cap. 15. lib. 3. mam, quam viderat in Oriente, quod veſtibus, & opibus in triumpho vectis inſtruxit; Senaculum, ſeu Curam Mulierum fuiſſe, ait Donatus, quam Eliogabalus in Quirinali Mulieribus extruxit ad Conventus habendos, quibus avia ipſius Maeſa nomine, & mater Soemis præſiderent, ut Lampridius

innuit

Tabula 33.
pag. 112.
CLEMENS X.
ALTERIIS ROM.
PONT. MAX.
Arnoldo Van Westerhout Sculp.
Alexander Specchi delin.

VRNA SEPVLCHRALIS IN TVMVLO CLEMENTIS X. SVM. PONT.

Leonardus Rhetus exculpsit — *Arnoldus Van Westerhout incid.*

TABVLA 34
VRBANI VIII·SEPVLCHRVM
VRBA
BAR
PO
NVS·VIII
BERINVS
NT
MAX.
VRBANI VIII·BARBERINI FLORENT·PONT·MAX·
IN VATICANO TVMVLVM
EXCITAVIT ET ORNAVIT
IOANNES LAVRENTIVS BERNINVS EQVES
Ioannes Aiet incid.

Hieronymus Frezza incidit

SEPVLCHRVM ALEXANDRI VII. AB EQVITE BERNINO EXCVLPTVM

Alexander Specchi delin. Arnoldus Van Westerhout incid.

innuit in Eliogabalo. Fecit & in colle Quirinali Senaculum; idest Mulierum Senatum, in quo antè fuerat Conventus Matronalis, solemnibus dumtaxat diebus, vel fortasse Solis Templum, eodem in loco ab eodem Eliogabalo extructum, cujus, quæ particula supererat, magnis lapidibus compactus paries nuperrimè dirutus est, & ingentes columnarum spinæ sub terra inventæ.

In medio horum Tumulorum extat Cathedra Divi Petri, de qua infrà dicemus. Properemus jàm ad dexterum Basilicæ ambulacrum.

26. Ibi sub numero 26. inveniemus Aram, in qua extat imago Divi Petri ægro sanitatem impertientis, quàm Joseph Montanus restituit. Turrigius affirmat illam renovatam fuisse anno 1606. à Ludovico Ciccolino, sed falsò. Ludovicus enim Ciccolinus Pictor Florentinus egregius illam incæpit sub Clemente VIII. perfecitque sub Paulo V. ut enarrat in ejus vita Balleonus pag. 153. & Abbas Philippus Titi pag. 10. Turrigius MS.

27. In opposita parte ostium patet ad cubicula Canonicorum ducens, supra quam Tabula exhibet Salvatorem Petro claves tradentem, anno 1629. ab Antonio, dicto Pomerancio, coloribus elegantissimè expressum.

28. Huic ambulacro proximus est Tholus minor à Michaele Angelo Bonarota constructus; in ejus partibus angularibus Joannes Calandra musivo expressit Divum Thomam Arpinatem, & Sanctum Joannem Damascenum ab Andrea Sacco delineatos, & alias duas imagines pictas ab Equite Lanfranco. Cæteras à Joanne Francisco Romanello dispositas, Guidobaldus Abbatinus, cum Calandra perfecit. Tholi verò fornix ornatum expectat.

29. Sub Tholo duo extant Altaria, alterum Sancti Leoni, alterum verò

30. Beatissimæ Virgini dicatum. In primo Eques Algardus sub Innocentio X. opere anaglypto in marmore exsculpsit Sanctum Pontificem Attilæ Gotorum Regi minitantem. In secundo est imago Deiparæ è veteri Basilicæ columna illùc adducta, & vario lapide ornata à Jacobo à Porta sub Clemente VIII.

31. In angulari proximo ambulacro sub eodem Pontifice idem Architectus ornamenta pavimenti, & testudinis cæteris omninò similia composuit. In eo contra Parastatam magni Tholi conspicitur janua, per quam ad Templum Divæ Marthæ aditus patet. Illi imminet Sepulchrum Alexandri VII. pulcherrimis statuis ornatum sub Innocentio XI. juxtà delineationem, quam Eques Berninus fecerat, Alexandro adhùc vivente. Illud describit Baldinuccius, ubi refert Siparium è lapide Jaspide antè januam effictum esse; æneum Mortis simulacrum manu admota, dùm illud removet, ut ingrediatur, altera supremum vitæ diem ostendit in clepsidra Alexandro Pontifici, quatuor marmoreis signis stipato, quorum primum exprimit Justitiam, Prudentiam secundum, tertium Charitatem, ultimum Veritatem, quam omni ferè amictu exutam sacram dedecere Basilicam cum arbitraretur Innocentius XI. ænea, & dealbata veste circumtexit Berninus, ut piissimæ Pontificis menti obsecundaret. Tumulo coronidem efformat Gentilitium Ghisiæ Gentis stemma, duabus marmoreis alis substentatum, eo modo, quo in apposita Tabula 36. exprimitur. *In vita pag. 58.* *Fig. 36.*

P 32. Propè

32. Propè verò Paraſtatam ex adverſo Ara eſt Divo Petro ſacra, ubi Franciſcus Vanni Senenſis egregiè pennicillo pinxit anno 1607. Simonem Magum precibus Divi Petri in terram decidentem.

33. Ex ſupradicto ambulacro ingredimur dexterum crucis brachium, ſeu Templi Aream ad meridiem poſitam, quam dicunt Regis Chriſtianiſſimi. Hujus denominationis origo fuit à Sacello Sanctæ Petronillæ eodem in loco collocato, antequam nova Baſilica extrueretur, quod Sacellum Ludovicus Galliarum Rex reſtauravit, dotavitque duos Sacerdotes, qui inibi quotidiè ſacra peragerent. In ea ſimili ornatu fornicem decoravit Jacobus à Porta ſub Clemente VIII. Ibi viſuntur tria Altaria, ſicuti in oppoſita Templi facie. In parte læva eſt Altare Divi Thomæ Chriſti latus explorantis, à Dominico Paſſignano depicti.

34. In parte dextera Altare SS. Valeriæ, & Martiali dicatum, quorum imagines fuiſſe depictas à Friderico Zuccaro ait Fontana. Martinellus autem ab Antonio Spadarino, & quidem veriùs; nàm Joannes Balleonus, qui vitam Zuccari deſcripſit, hoc opus inter cætera non recenſet.

Pag. 397. De 7. Eccl. pag. 30.

35. In eorum medio Ara extat SS. Simoni, & Judæ erecta, quos depinxit Auguſtinus Ciampellus Florentinus anno 1629. eique trecentos nummos fuiſſe datos, affirmat Turrigius.

In MS.

36. Ulteriùs progredienti aliud ambulacrum patet, in cujus parte dextera ad Sacrarium pergunt Sacerdotes per januam, ſupra quam collocata videtur imago Sancti Petri Dæmonium fugantis, quam Joannes Franciſcus Romanellus in pariete depinxerat, hæc olim extabat, ubi nunc Alexandri VII. Sepulchrum, ſuperiùs indicatum num. 36.

37. Contra illam Altare collocatum fuit, in quo à Dominico Paſſignano Florentino Divus Petrus cruci affixus expreſſus fuit anno 1607. ſed ob temporis injuriam penè nunc obliteratus.

38. Poſt ambulacrum quartus invenitur Tholus Sacello imminens, quod Clemens VIII. contra Gregorianum extruxit. Ejus arcuatus paries muſivo, foliatoque ornatu decoratur; in angulis, & areolis, feneſtris adjacentibus Marcellus Provenzalis cum Paulo Roſſetto, ex Chriſtophori Roncalli delineamentis teſſellatum opus compoſuit. Imagines verò SS. Ambroſii, Auguſtini, Cypriani, & Joannes Chryſoſtomi delineavit anno 1604. Antonius Pomerancius, ut narrat Turrigius in ſuis MS. De hoc Sacello loquens Pater Donatus hæc habuit. Clemens VIII. Sacello Gregoriano objectum, & multa Pictorum, Plaſtarum, Sculptorumque præcellentium arte decoratum haud æquo ſplendore perfecit, eodemque tempore Angelorum, Sanctorumque lucentes effigies in Tholi interiore camera vermiculato emblemate coagmentandas curavit, tùm cælatis è marmorato interſeptis aurum inducendum, tùm variegato, ſectilique marmore ſternendum pavimentum, tùm reliquos cellarum parietes, lævigatis lapidum ſegmentis veſtiendos, univerſamque Templi concamerationem, tectorio loricatam bracteis aureis diſtinguendam, atque ejuſdem quadratos loculos inſerto roſarum auro illuminandos.

Balleonus pag. 349.

Pag. 379.

39. Hujus Sacelli Aram Divo Gregorio Magno erexit Clemens VIII. ejuſque, quæ nunc extat, imaginem è gleba Vaticani Soli ſanguinem exprimentem,

Hieronymus Frezza incidit

mentem, ut cujusdam Legati infidelitatem evinceret; illam fuisse depictam anno 1628. ab Andrea Sacco affirmat Torrigius. Martinellus verò ait, sed immeritò, eam opus fuisse Mutiani. Hoc Sacellum Titus appellavit Gregorianum, sed falsò. Clementinum enim vocitatur ob Clementem VIII. ejusdem fundatorem. Oppositum quidem dicitur Gregorianum à Gregorio XIII.

In MS. Pag. 26. De Sept Eccles. Pag. 16.

40. In dextero pariete post angulum Sacelli janua est, quæ ducit ad Chorum, ubi Musici Divinas laudes modulantur; eidem Organum imminet, quod olim Alexander VI. in antiqua Basilica collocavit.

41. Propè Sacellum supradictum quarta maximi Tholi Parastata ambulacrum efficit; illi adjacet Altare contra aditum minoris Basilicæ navis collocatum, in quo Christophorus Roncallus SS. Petrum, & Andream mirifica pennicilli arte delineavit anno 1607. Narrat Torrigius columnas hujus Altaris exculptas fuisse è majori columnâ fortè inventa sub glebis vineæ cujusdam Latomi, Constantini nuncupati, cui pro pretio centum nummi soluti fuere. In MS.

42. Ingredimur jàm minorem Basilicæ navim, juxtà meridiem protensam, totidem Altaribus, ornamentisque ditatam, quot in alia ad septentrionem numeravimus. In ejus initio sese offert Leonis XI. Monumentum, quod Alexander Algardus Bononiensis, aureo equitis torque ab Innocentio X. nobilitatus, circa an. 1650. delineavit. In eo videtur Leonis simulacrum ab ipso Algardo exsculptum. In parte dextera Regiam majestatem marmorea statuâ expressit Hercules Ferrata, in sinistrâ verò Liberalitatem Joseph Peronus, ambo Algardi discipuli, quæ omnia in apposita Tabula 39. repræsentari curavimus. In adverso situ Innocentii XI. cadaver sino ullo sepulchrali ornatu requiescit. *Fig. 39.*

43. Imminet proximus Tholus in elypsim concinnatus; sed nullo picturæ ornamento decoratus. Sub eo janua maxima patet ferreis cancellis, ære exornatis, munita; aditus est in Canonicorum ædem. Cancellis imposita est effigies Divi Joannis Chrysostomi, quam Abbatinus depinxit. In Ara verò imagines Divi Chrysostomi, Divi Francisci Assisiatis, & Divi Antonii Patavini, cum Angelico Choro, Simon Uveth Gallus singulari arte expressit anno 1626. Omnium tamen opera superat statua Beatissimæ Virginis, Filium exanimem in gremio gerentis, quàm Michael Angelus Bonarota, non dùm annum agens vigesimum quintum jussu Cardinalis, qui Rovanus communiter vocabatur, exculpsit. Hæc diù collocata mansit in Sacello Sanctæ Petronillæ Regis Gallorum nuncupato, deindè in Sacello Virginis, à Febribus dictæ. Exsculpsit illam Michael tanta artis peritia, ut intuentes in admirationem pariter, & pietatem inducat.

Hanc Statuam, ut celebraret Joannes Baptista Marinus, sic cecinit: Madrig. 153

Saſſo non è coſtei.
Che l'eſtinto Figlivolo freddo qual ghiaccio
Soſtien pietoſa in braccio.
Saſſo più preſto ſei
Tù, che non piangi à la pietà di Lei;
Anzi ſei più che ſaſſo
Che ſuole anco da' ſaſſi il pianto uſcire,
E i ſaſſi ſi ſpezzaro al ſuo morire.

Rursùs idem Auctor de Filio in ſinu Matris expreſſo:

Angel *fù de' Celeſti*
Quel, che'l buon Duce Hebreo da morte oppreſſo,
Chiuſe già ſu'l gran Monte in pietra oſcura.
Angel *terreno è queſti,*
C' hor vivo il rende entro il gran Tempio eſpreſſo.
Giudice hor ſia Natura
A qual' Angel *più deggia*
L'Imago, ò in carne altrove, ò quì ſcolpita
Al Dator de la Tomba, ò de la Vita.

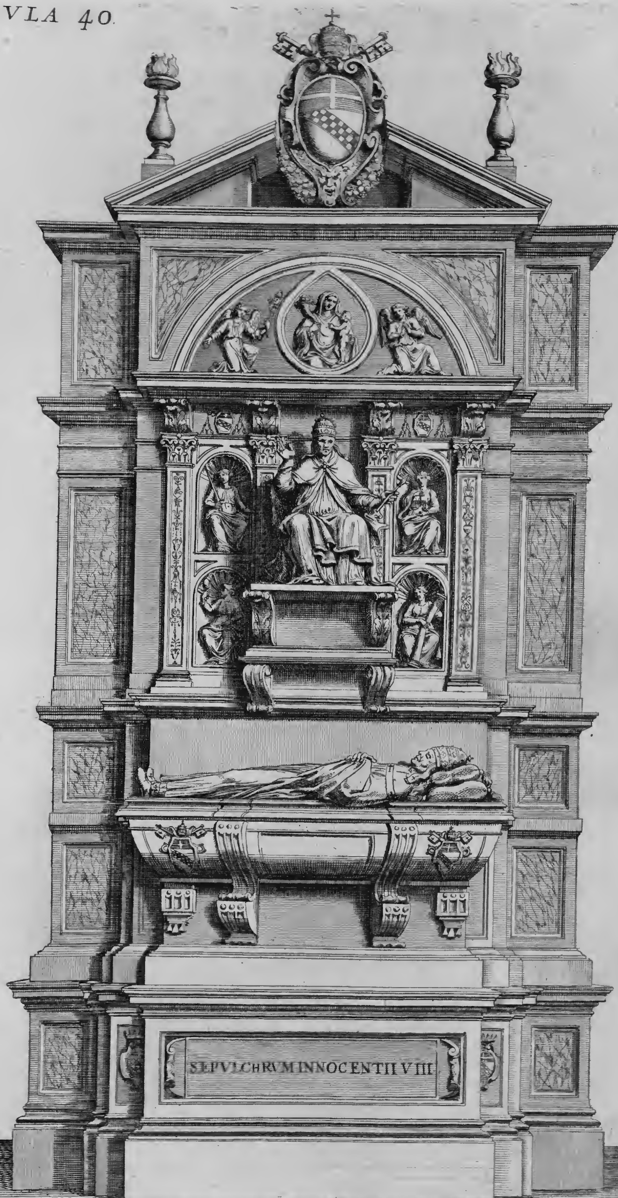
Artificem tamen reprehenderunt nonnulli, quòd ſeniorem Matre Filium, & juniorem Filio Matrem effinxerit. Cauſam verò ab illo inquirenti Aſcanio Condivo ejus familiari, reſpondit Michael; non temerè, ſed jure à ſe id factum; quandoquidem Deiparam Virginum dotes decebant, quæ Puerperii damnis non ſubjacent, floridam juventæ venuſtatem, ut plurimum deturpantis. Redemptoris verò corpus pœnis conſumptum, eam ætatem indicans, à ſe efformatum, in qua mortem obivit.

Aſcanius Gondiuus in vita pag. 12.

Hæc Aedes, quæ Auctore Vitruvio latinè dici poteſt Cantilenarium, Gregorio XV. rerum potiente, tectorio loricari ornarique cœpta; qua de re in circulo laternæ illi imminentis hæc verba ſcripſere: *Gregorius XV. Pont. Max. an. 1622. Pont. 2.* Concameratione deindè aſpera torreumatis, & loculis ſigillatis, inauratiſque, ſuccedente Urbano VIII. reſplenduit. tunc quoque indita nobilis materiæ ſubſellia, ſed nobiliore Sculptorum artificio elaborata, ut Divinas laudes ſacrorum Miniſtrorum Chorus commodiùs poſſet enunciare. Illum autem componit Archipresbyter, Vicarius, Canonici num. triginta, Beneficiati triginta ſex, Clerici pariter Beneficiati viginti ſex, Cappellani decem, inter quos quatuor dicuntur Innocentiani, Clerici minores quatuordecim, Cantores denique triginta. Plaſticum opus perfecit Joannes Baptiſta Riccius Novarienſis anno 1622. Anno deindè 1627. tabulæ marmoreæ Parieti affixæ fuerunt, in quibus Ugo Ubaldinus Florentinus Baſilicæ Canonicus hæc monumenta inſcripſit, videlicet in parte Altaris dextera.

Sub

Petrus San. Bartolus incidit

" MDCXXVI. mense Majo die prima.

" Sub hoc Altare, facta solemni processione, repositum fuit Corpus
" Sancti Joannis Chrysostomi, unà cum infrascriptis Reliquiis, videlicet:
" De Velo Beatæ Mariæ Virginis; De Spatula Sancti Stephani Protomar-
" tyris; De Costa Sancti Laurentii Martyris; De Spina Sancti Sixti Papæ,
" & Martyris; De Sanguine, qui fluxit à latere Beati Francisci stigmatizati;
" De Capillis, de Cilicio, de Tunica, de Habitu ejusdem, in quo mortuus
" est; De Cute Capitis Sancti Antonii de Padua, sicut in instrumento cele-
" brato per Dominum Joannem Baptistam Nardinum publ. Notar., à
" quo &c.

In parte autem sinistra sic:

" MDCXIII. mense Julio die XXII.

" Illustriss. & Reverendiss. D. Scipio Cardin. Burghesius hujus Basilicæ
" Archipresbyter, olim Archiepiscopus Bononiensis, facultate sibi vigore
" suorum Privilegiorum competente, qua à Sanctiss. Domino Nostro Ur-
" bano VIII. specialiter ad hoc concessa, hoc Altare continens Corpus San-
" cti Joannis Chrysostomi, cum Reliquiis in altero marmore in cornu
" Evangelii notatis, juxtà consuetum ritum consecravit, & in honorem
" Conceptionis Beatæ Mariæ Virginis, S. Joannis Chrysostomi, SS. Fran-
" cisci, & Antonii de Padua dedicavit, & Indulgentiam centum quinqua-
" ginta dierum in die anniversario consecrationis visitantibus concessit.

44. Extrà Aedem dictam in parastadis intercolumnio porta aditum præbet ad alium chorum, quem Musici ascendunt. Illi opponitur Sepulchrum Innocentii VIII. ex ære conflatum ab Antonio Pollajolo. *Fig. 40.*

45. Post illud patet Beatæ Virgini dicatum, in Templo sese offerenti, à Francisco Romanello coloribus egregiè depictæ ablatâ tabulâ, quam depinxerat Dominicus Passignanus tempore penitùs consumpta. Hanc Aram dicatam esse Beatæ Virgini adeuntem Elisabetham falsò scripsit pag. 395. Eques Fontana. Imminet Tholus, qui Cyri Ferri picturâ decorandus erat, sed illo morte jàm consumpto, alterius Artificis ornatum expectat. Ballconus pag. 332.

46. In proximo intercolumnio adsunt scalæ choclides, per quam ad omnes Bablicæ contignationes superiores ad tectum usque ascendere possunt etiam Jumenta cæmentis onusta.

Antequàm proximum Sacellum adeamus, notandum hìc est, multas ex relatis hùc usque picturis, temporis diuturnitate, magisque ob innatam humiditatem valdè corrosas fuisse, & aliquas brevi temporis decursu omninò obliterandas. Huic pretiosarum tabularum jacturæ occurrere studebat Illustrissimus Præsul Oeconomus Fabricæ Joannes Carolus Vespinianus, cum fortuitò se obtulit Joseph Montanus, è patre Pisaurensi Laureti natus anno 1641. Hìc non minùs ad picturæ nobilem Artem, quàm ad Poesim pro-

proclivis utriusque studiis mentem suam exercuit, atque præcipuas Italiæ Urbes perlustravit, ut aliorum exemplo ingenium excoleret, tantùmque profecit, ut in plures nobiles eruditorum Academias adoptari demeruerit. Cum autem, Romam profectus anno 1687. in Templo Vaticano contemplaretur præclara insignium Pictorum opera penè consumpta, non tam temporis edacitate, quàm humiditate parietum, & nitrosa carie corrosa, ac obliterata, mente cœpit agitare, nùm aliquod remedium adhibere fas esset, quo jacturæ pretiosarum tabularum occurreret, atque in posterum ab injuriis servaret incolumes. Ingeniosi hujus Artificis votis Cœlum arrisit. Utramque Provinciam obtinendi modum post varia experimenta excogitavit, paratumque sese obtulit ad eas administrandas, cum sibi à Fabricæ Vaticanæ Præsidibus facultas concederetur. At cum ob rei difficillimæ novitatem nimis ille sibi tribuere pluribus videretur, nihili ejus oblationem primùm fecerunt; sed re posteà consultiùs perpensa, tabulam illi concesserunt, palmis triginta quatuor altam, & novemdecim latam, in qua Tabidam Eques Baleonus expresserat, penè omninò consumptam, ut in ea oblatam à se artem exerceret, præberetque argumentum, quo fidem in posterum apud omnes lucraretur. Impositam sibi provinciam aggresso, non defuerunt, qui affirmarent à Montano iterùm exprimi suo pennicillo, quæ Baleonus peritiori arte depinxerat. At quam aberrarent à veritate facilè Montanus detexit, reddiditque post menses aliquot Vaticani Templi Præsidibus ipsam Baleoni picturam in pristinum statum redactam, plausumque publicum retulit, quo peritissimi Viri solertia summis laudibus efferebatur. Quamobrem eadem arte, jussu Sacræ Purpuratorum Congregationis super Fabricâ deputatæ, renovavit tabulam, in qua Lanfrancus Divi Petri Naviculam expressit: Divum Petrum ægro sanitatem reddentem, à Civolo depictam: eumdem Apostolum cruci affixum coloribus expressum à Passignano; Sanctum Sebastianum à Dominichino: Beatam Virginem in Templo se offerentem à Romanello: tabulam Ananiæ à Pomerancio; Sanctam Petronillam à Quercino. His usque ad præsentem diem peractis, tanti Viri peritiam non exiguo munere dignum judicarunt Eminentissimi Patres; quamobrem solutis primum quingentis & quinquaginta nummis, alios duodecim singulis mensibus eidem erogari dum viveret, communi decreto sanxerunt; quod piissimus Pontifex Innocentius XII. probavit.
Decretum autem fuit hujusmodi:

Ex Congregatione Generali Rever. Fabricæ Sancti Petri
die 16. Junii 1694.

„ Josepho Montano Pictore offerenti se velle restaurare omnes picturas,
„ & icones Altarium in Basilica Vaticana deteriorationem offendentes ob
„ aeris humiditatem, prout jàm cum experientiâ admirabili restauravit pi-
„ cturas Lanfranchi, Equitis Baleoni, Ludovici Civoli, & Equitis Passi-
„ gnani, quæ evidentissimè deperditæ erant, & à tempore quasi fractæ,
„ & petenti sibi assignari condignum aliquod salarium ejus vita durante,
„ nedùm pro restauratione picturarum prædictarum, verùm etiam pro

illarum

„ illarum conſervatione, & manutentione, Eminentiſſimi Domini fue-
„ runt in voto acceptandi oblationem dicti Montani, & aſſignandi ſcuta
„ duodecim quolibet menſe illius vita durante, cum pactis concordandis
„ cum Domino Oeconomo Fabricæ, ſi Sanctiſſimo placuerit, cui man-
„ darunt per Secretarium fieri plenam hujuſmodi reſolutionis relationem.

CAPUT XXII.

De ultimo Sacello, ubi Sacri Baptiſmatis Fons aſſervatur.

LTIMUM demùm ſub ſimili tholo Sacellum collocatur, ubi quondam ſub Urbano VIII. Divi Petri Cathedra ſervabatur. In eo teſtudinis ornatum Eques Gaſpar Cælius anno 1628. compoſuit, pueros verò, & alia ornamenta Berninus anno 1629. collocavit. Nunc loco Cathedræ Sacrum Baptiſmatis Fontem continet, ſub Innocentio XII. fæliciter regnante ædificatum, ſed antequàm illum exponamus, aliqua hùc revocanda ſunt, quæ in veteris Baſilicæ ichnographiâ, quàm breviſſimè indicavimus num. 31. ubi diximus Fontem extitiſſe antè Sacellum Divi Joannis Baptiſtæ dicatum; circa quem aliqua notanda ſunt, videlicet in ipſo ortu Evangelicæ Religionis certum locum Baptiſmo non aſſignari, ſed in Fluviis, vel Fontibus obviis baptizari credentes. Patet ex Lucæ Act. 8. ubi ſermo eſt de Eunuchi Reginæ Candacis petentis à Philippo Baptiſmum: *Et deſcenderunt uterque in aquam Philippus, & Eunuchus, & baptizavit eum.* Sic Petrus juſſit baptizari Cornelium in ipſa domo ejus, ſic Paulus in Carcere Cuſtodem baptizavit; ſed quia tempore perſecutionum publicus locus tutus non erat, alius deputatus fuit ſecretus quidem, & ità commodus, ut latices ubertim puros exhiberet. Tempore enim Apoſtolorum trina merſio neceſſaria erat ad innuendam Divinæ Trinitatis confeſſionem, ad quam non modica aqua requirebatur. Omnia hæc innuit ſermo Walfridi ſic [Initio in Fluminibus, in Fontibus, in Domibus, in Apud Sauſai pag.180.
„ Carceribus, in Viis Baptiſma adminiſtrabatur, creſcente verò rerum pro-
„ greſſu, ac temporum, Religionis honore inſtitutionum Eccleſiaſticarum
„ uſque ad plenitudinem decus crevit, & myſtici hujus lavacri gradatim
„ in majus celebratio]. Itaque Cœmeterium Vaticanum, in quo Apoſtolorum Princeps recondebatur ſalutari Baptiſmatis Fonte decorabatur, quo Sanctiſſimi quondam Pontifices, ac ipſemet Apoſtolus Petrus (ut Arringus affirmat in Româ ſubterr.) ad Chriſti Fidem venientes ſæviente perſecutione abluebant. Ex quo aliqui idem Cœmeterium nomen Fontis S. Petri ſortitum fuiſſe putant, inter quos Onuphrius Panvinius. Hujus Baptiſmatis Fontis, Liberio Eccleſiam regente, cum venæ aquarum, quæ ab imminente monte ſtillabant, fiſtulis perfractis in Cæmeterium dilaberentur, ne mortuorum corpora labefactarent, monte exciſo, exſiccatis aquis, ac reperto Fonte, ſalutaris Baptiſmi curante Mercurio Diacono, ſacrum uſum in Vaticana Baſilica reſtituit. Quem Fontem Prudentius in hymno, quem de

Lib. 2. c. 4. num. 20.

Baron. ann. tom. 4. ſub an. 384. Romani 18.

Petri

Petri passione cecinit, clarè ostendit ad sua usque tempora in Vaticano Cæmeterio Fidelium usui perstitisse.

In tabula marmorea, quæ extat in subterraneis Cryptis Vaticanæ Basilicæ monimentum est de hoc Fonte Sancti Petri olim dilapso, ac disperso, ubi legitur:

PAVLVS V. PONT. MAX.

Carmina à Sancto Damaso Papa I. antè anno M CC L. ob exsiccatam ab se humiditatem in veteri hujus Basilicæ pavimento multorum in Christo quiescentium memorias labefactantem edita, suoque jussu hoc marmore incisa ad venerandæ antiquitatis monumentum piè servatum ex Templi ejusdem ruinis hìc reponi mandavit anno M DC VII.

S. Damas. carm. 39. Sunt insuper in iisdem Cryptis Vaticanis carmina, quæ ipse musarum cultor Damasus lapidi incidit sic:

Cingebant latices montem, teneroque meatu,
Corpora multorum cineres, atque ossa rigabant,
Non tulit hæc Damasus communi lege sepultos
Post requiem tristes iterùm persolvere pœnas.
Protinus aggressus magnum superare laborem
Aggeris immensi dejecit culmina montis,
Intima sollicitè scrutatus viscera terræ
Siccavit totum quidquid madefecerat humor:
Invenit Fontem, præbet qui dona salutis
Hæc curavit Mercurius Levita fidelis.

Quem Fontem adeò insignem à Sancto Damaso restitutum, cum primò Liberius vidit absolutum, lachrymatum esse præ gaudio affirmat Baronius, citatus à Phœbeo pag. 45. & Illustriss. Ciampinus pag. 59. De Sacris Aedificiis num. 31. refert initio fuisse pretiosissimam concham è marmore alabastrino, in quam cœco meatu per fistulas erumpebant aquæ, quibus Liberius Pontifex à Sabbato Pentecostis in Dominicam octo ferè mille octingentos decemque Cathecumenos baptizavit. Nec ommittendum est miraculum, quod factum vidit Benedictus Presbyter in eodem Fonte, illudque narrat in vita Sancti Damasi his verbis:

(Tom. 4. ad ann. 384. num. 19.)

(In Bibl. PP. to. 27. pag. 67.)

„ Sabbato Paschalis festivitatis dùm turbæ sese comprimerent ad Baptismum, puerulus de manu Sacerdotis elapsus est, atque in uno Fonte demersus, & post spatium ferè unius horæ, dùm sperarent omnes jàm mortuum, quidam vir Mansionarius ipsius Ecclesiæ in fiduciam Sancti Damasi proiiciens se in Fontem, & abstrahens eum secùm salvum, & illæsum reduxit.

Ubi notandum est Fontem illum spatiosum fuisse, ac profundum, ut nempè regenerandos per trinam immersionem recipere posset, prout ritus Baptismi eo tempore ferebat.

Eundem

Eundem Fontem Leo III. qui vivebat anno 800. renovavit columnis porphyreticis, narrante Anastasio his verbis: Pag. 196.

„ Hìc autem præcipuus Pontifex Divinitus inspiratus Baptisterium, ubi „ supra conspiciens, quia jàm præ nimia vetustate ruinæ proximum interat, „ & quia angustior locus populo existebat, qui ad Baptismum veniebat, „ idem Præsul à fundamentis ipsum Baptisterium in rotundum ampla lar- „ gitate construens in meliorem erexit statum, atque sacrum Fontem in „ medio largiori spatio fundavit, & in circuitu columnis porphyreticis de- „ coravit, & in medio Fontis columnam posuit, & super columnam agnum „ ex argento purissimo fundentem aquam, qui pens. lib. decem & octo, „ & uncias decem. Huc usque Anastasius.

Franciscus posteà Ursinus Urbis Præfectus sub Nicolao eundem Fontem dotavit in honorem Sancti Joannis Baptistæ. Turrigius MS.

Hac autem nostra ætate eo Cœmeterio, ac Fonte omninò diruto, aliquot earum aquarum scaturigines Urbanus VIII. in Fontem corrivavit propè areæ Vaticanæ porticum, & tandem sub Innocentio X. repertæ cum antiquo aquæductu in pulcherrimum Fontem congestæ sunt, eidemque Liberium Pontificem populum abluentem in marmore exsculptum addidit, ne tantæ rei memoria aboleretur cum hac inscriptione:

AQUAM VATICANI COLLIS
INCERTO OLIM A CAPITE DEERRANTEM
A BEATO DAMASO INVENTA SCATURIGINE
AD LAVACRUM NOVAE GENERATIONIS,
IN FONTEM CORRIVATAM
RURSUS AMISSAM
INNOCENTIUS X. PONT. MAX.
CONQUISITAM, REPERTAMQUE,
AC MIRE PROBATAM
FONTI RECENS EXTRUCTO RESTITUIT
UT IN URBE AQUIS PEREGRINIS
AFFLUENTE
AEDES VATICANAE SUAM HANC HABERENT
GEMINA SALUBRITATE GRATIUS
HAURIENDAM
ANNO DOMINI MDCXXXXIX.
PONTIFICATUS SUI V.

Extat hìc Fons in primo atrio Vaticani Palatii in porticu cubiculis à Gregorio XIII. extructis subjecta.

Fons itaque à Beato Damaso restitutus in Vaticana Basilicâ permansit usque ad tempora Nicolai V. Cùm autem Julius II. veteri Basilicâ disiecta, novam cæpit extruere, sacros Baptismatis latices transtulit in Oratorium Sancti Thomæ à Pontifice Symmaco ædificatum, quod sub numero 4. indicatur in nostra Tabula ichnographica pag. 28. quæ Aediculas, & Ora-

In Rom. subterran. lib. 2. c. 10.

toria propè Basilicæ parietes variis temporibus excitata repræsentat. Ejus Fontis iconem Lectori inspiciendam obtulit Arringus, ubi hæc habet:

„ In Oratorio Sancti Thomæ extabat sarchophagus marmoreus, sacris „ undequaque Apostolorum imaginibus insculptus, qui translatus à Tem- „ plo, quod Probi dicebatur, excitatum à Proba ejus uxore, cum à Nico- „ lao V. ad constructionem novæ Basilicæ inchoandam disiectum fuit, sacro „ Baptismatis Fonte inservivit. Hunc usum quoque nunc præstat (nempè „ anno 1645. quo Arringus scribebat) in novâ Divi Petri Basilicâ, postquàm à variis dimotus locis, demùm in Sacello, quod primum ad lævam ingredientibus occurrit, locatus est. In eo Sacello permansit usque ad annum 1694. quo ad oppositum Sacellum, ubi sacrum Redemptoris è cruce pendentis simulacrum Fideles venerantur, translatum fuit ob causam, quàm subiicio.

Salutares sacri Baptismatis latices è marmoreo Probi sepulchro hauriri ægrè ferebat Illustriss. Præsul Joannes Carolus Vespinianus Vaticanæ Fabricæ Generalis Oeconomus, & à secretis Sacræ Congregationis super illa deputatæ. Videbat enim in Basilicâ cæterarum Principe Pontificum cadavera pretiosis in urnis, jure quidem, condita, quas ænea, deaurataque signa condecorant. Vivificum verò Fontem, in quo lustralibus aquis infantes abluti à Divino Sanguine vitam suscipiunt, in saxo haud valdè pretioso, & humili in loco jacente reconditum. Deperdita quoque meritò deplorabat antiqui, celeberrimique Fontis vestigia, è quo in veteri Basilica magna cum solemnitate à Pontificibus ipsis suscipiebantur pueri; dedecere insuper, ajebat, sacrum Baptismatis Fontem in Laterano magnificentiùs extructum à Constantino Imperatore, quàm in Vaticana Basilica à Summis Pontificibus collocatum.

His, aliisque rationibus sua, qua pollet facundia Illustriss. Vaticanæ magnificentiæ Promotor, piissimum Innocentii XII. animum induxit, ad Sacellum Baptismati deputatum exornandum, ut tanti Sacramenti Aquæ majori cum Religione in posterum servarentur, earumque labrum cæteris Basilicæ ornamentis non cederet. Ejus itaque rei curâ Illustriss. Vespiniano à Pontifice demandata, solertissimus quamvis Præses, animo non parum hæsit, antequàm opus aggrederetur. Menti enim cupido incesserat magnum aliquid moliendi, quod & sacrum Fontem deceret, & omnium admirationem evinceret. Quamobrem Equitis Caroli Fontanæ Vaticani Templi Architecti ferax ingenium titillans, ab eo nobilem aliquam Fontis ideam delineari curavit. Paruit Fontana statimque formam Fontis exposuit, in qua quatuor aderant simulacra, quibus totidem flumina è Fonte Terrestris Paradisi emanantia ad quatuor terrarum Orbis plagas irrigandas (ut habetur ex Genes. 2. *Et fluvius egrediebatur de loco voluptatis ad irrigandum Paradisum, qui indè dividitur in quatuor capita*) jure quidem meritò exprimebantur; cum sacrum Baptismatis Fontem quadripartito veluti effluvio totum in Orbem repurgandum Divina Pietas emiserit, nullo prorsùs angulo exclusо, in quo homines, licèt rebelles, ac Divinæ gratiæ contemptores existant. Placuit quamplurimis ab ingenioso Architecto excogitata nobilis ejusmodi Fontis idea. Illam tamen non sacram, & venerabilem Basilicam dedecere

non

non nemo existimavit; Classicum propterea canere non desiit, ne ejus fabricæ constructio amplecteretur, quàm in Pomariis, non in Templo aptiùs collocandam ajebat.

Aliqui præterea Architecto patrocinari conati sunt, ingeniosis rationibus, quas Illustriss. Vespiniano obtulerunt, inter quos cordatissimi Viri, ajebant enim jure in Templo collocari posse simulacra, quæ Divina Mysteria, Virtutes, ac Beneficia mentibus Fidelium suggerunt: jure symbolis exprimi Cælestes Spiritus, ac Deiparam Virginem, jure Serpentem Mosaicum Redemptoris typum effingi; ità pariter flumina posse simulacris significari, à quibus sacri Baptismatis beneficium in mentes revocatur, de quibus sacer Vates cæcinit: *Et flumina plaudent manibus*; quibus verbis S. Gregorius hæc ingeniosè subdit: *Flumina voces habent? manus habent? pedes habent?* Respondit que cum Glossa interlineari: *Haberent occasionem exultationis si sensum haberent, & hoc impletum est, quando Christus medio suæ Sanctissimæ Carnis sanctificavit aquas in Baptismate*. Quod si Flúminum istiusmodi signa à Templis excludamus, proscribendas etiam ajebant Columbarum, Turturum, & Agnorum icones, quas ab Ethnico repurgatas, ad sacrum usum Fideles transtulerunt.

Cum itaque hæc, aliaque permulta inter eruditos agitarentur, & Illustrissimi Vespiniani solertia veterum monumenta tùm sacra, tùm prophana perlustraret, ut labrum erueret, quod sacris undis continendis par esset, sese lapis porphyreticus objecit, qui in Cryptis Vaticanis penè sepultus latebat sarcophago superimpositus, in quo Othonis II. Imperatoris ossa servabantur, nempè sub pavimento novæ Basilicæ in parte sinistra propè primam parastatam, cui fornix pavimenti innititur, ut demonstrat in sua tabula ichnographica Cryptarum Vaticanarum Benedictus Dreus Fabricæ Operarius impressa anno 1635. ex qua Eques Fontana num. 60. & in nostra indicat numerus 64.

Nullum in Italia porphyreticum lapidem, huic magnitudine æquale inveniri posse affirmat Franciscus Scottus in suo itinerario. Cui tamen subscribendnm puto, si de longitudine sermo fiat, non autem de tota ejus mole. Extat enim in Templo Divæ Constantiæ in via Nomentana Romæ extructo Mausoleum è porphyrite vitibus, pampinis, uvisque, ac geniis ornatum, cujus exemplar affert Illustriss. Ciampinus De Sacris Aedificiis pag. 131. additque Mausoleum hoc amplitudine ferè illi Beatæ Helenæ æquale esse, quod in Ecclesia SS. Petri, & Marcellini servatur, de quo ipsemet loquens pag. 124. ait, *esse porphyreticam arcam quadratam, cujus facies in longitudine est palmorum 12. altitudo verò palmorum 6. laterum latitudo pal. 8. operculi altitudo palm. 1. unciarum 5.½. Reliquum denique operculi ipsius fastigium esse palmorum 3*. Sed ad lapidem supradictum revertamur. Illum anteà fuisse in Adriana Mole Ponti Aelio proxima refert Benedictus Canonicus, & Petrus Mallius in opusculo De Vaticana Basilica, in qua Mole, ut narrat Dio, Adriani sepulchrum conditum fuit, quod Procopius in primo de bello Gotico, his verbis descripsit [Adriani Romanorum Imperatoris
„ sepulchrum extrà Portam Aureliam extat jactu lapidis distans à Mœnibus.
„ Primus ejus ambitus quadrati figuram habet, constat enim totus ex mar-

„ more pario, summa Artificum diligentia ædificatus. In medio verò „ hujus quadrati rotunda moles assurgit excelsa altitudine, & tanta, „ ut in suprema ejus parte area sit, cujus diameter vix jactu lapidis tran„ sigitur.

Apud Baron. to.10. Cum autem Otho II. Imperator Sanctæ Mathildis frater anno 983. rediens Romam de bello Calabro, mærore confectus, mortuus fuerit, illum terræ commendatum fuisse ad introitum Orientalis Paradisi Domus S. Petri affirmat Ditmarus lib. 3. Chronicorum, & Cæsareum Friderici I. diploma anno 1167. emanatum, quod in Templo Sancti Bartholomæi in Insula Tyberis servatur, his verbis [Nono anno Imperii sui Romæ moritur (Otho) „ & antè Beati Petri Ecclesiam in concha marmorea honorificè humatur „ anno ab Incarnatione Domini 984.] Hanc concham fuisse labrum hoc porphyreticum retulit Leo Ostiensis, ubi ait: *In labro porphyretico sepultus Otho in atrio Ecclesiæ Beati Petri Apostoli introeuntibus in Ecclesiæ ipsius Paradisum ad lævam*. Quod certè ab aliis falsò edoctus sibi suasit. Othonis enim ossa tempore Pauli V. cum antiqua Basilica destrueretur anno 1609. in marmoreo sarcophago à se visa Grimaldus ejusdem Vaticanæ Basilicæ Archivi Custos affirmat his verbis, quæ Turrigius de Cryptis Vaticanis ità recenset [In demolitione atrii veteris Basilicæ Sancti Petri in Vaticano, ob „ novam, & augustissimam Templi frontem à Sanctissimo Domino Nostro „ Paulo V. à fundamentis ædificatam Othonis II. Imperat. sepulchrum, „ & corpus ejus repertum fuit in quadam marmorea arca humi sepulta, „ quæ tegebatur & sub labro porphyrato. Arca marmorea, ubi erat cor„ pus, servit hodiè ad usum fontis in primo atrio sub Coquinas Palatii „ Quirinalis, duabus imaginibus, unius Consulis Romani, & ejus uxoris „ sculpta. Corpus Othonis in ossa redactum erat. Fuit sepultum cum dicto „ labro sub fornice novi pavimenti Basilicæ, ibique hodiè 1618. 23. Apri„ lis ità notavi ego Jacobus Grimaldus, qui omnia vidi, & ossa sepulturæ „ tradidi.

Lib. 2. c. 9. Chronic. Cassin.

Pag. 365.

Verùm cum in Archivo Basilicæ recognoscerem Auctographum Grimaldi hanc narrationem in aliquibus verbis diversam inveni. In pagina enim 142. sic ille sua manu exaravit.

„ Die 20. Octobris 1610.

„ Hora noctis tertia cum dimidia, fuit amotum sepulchrum Othonis II. „ Imper. in modum arcuatæ arcæ magnificè factum, laminis quadris è „ viridi lapide ornatum cum nobilissimo tegmine porphyretico, quod olim „ Hadriani Imperat. monumento inservisse Onuphrius Panvinius scribit. „ Hodiè injuria temporum, & hominum ignorantia fractum cernitur, situm „ in atrio veteris Vaticanæ Basilicæ læva statim ingrediendo. Quo sublato „ apparuit immediatè sub eo nobilis arca marmorea humi condita, eaque „ aperta, recepta sunt indè ossa corporis præfati Othonis II. Imperat. quæ „ quidem ossa honorificè in pilo marmoreo sepulta sunt sub fornice pavi„ menti Basilicæ illùc translata, ac supra posito tegmine porphyretico prædicto.

„ dicto. Hæc arca marmorea, in qua ſculptæ ſunt imagines unius Con-
„ ſulis, & uxoris à lateribus frontis, inſervit hodiè fonti Palatii Apoſtolici
„ Quirinalis ſiniſtrâ ingreſſus inferioris atrii.

„ Ità Grimaldus.

Quæ dicta, ut clariùs innoteſcant, notandum eſt oſſa Othonis in aliam anguſtiorem marmoream arcam fuiſſe tranſlata, in qua adhùc ſervabantur in Cryptis Vaticanis, ſub eo labro porphyretico collocata.

Cæterùm Adriani ſepulchrum è tali lapide porphyretico formatum ab ejus Mole tranſlatum fuiſſe ad Baſilicam Lateranenſem, in eoque ſepultum Innocentium II. anno circiter 1143. referunt quamplurimi. In additione Floravantis Martinelli ad Ciacconium, ait Panvinius: *Sequebatur Altare quadraginta Martyrum, propè quòd fuit ſepulchrum Innocentii Papæ II. in pulcherrimo labro porphyretico antiquo, quòd incendio Eccleſiæ diſruptum, adhùc fractum extat antè fores Baſilicæ, quæ Septentrione verſæ ſunt.* Sed Clariùs Ciacconius, qui tom. 1. pag. 976. loquens de ejuſdem Innocentii obitu [Corpus ejus (inquit) in Baſilica Lateranenſi poſitum „ labro porphyretico, quod in Mauſoleo Adriani fuerat, quòd poſteà eadem Baſilicâ incendio conſumpta loco motum, antè fores Baſilicæ con- „ fractum projectum fuit]. Hæc eadem retulit antè Ciacconium Baronius ad ann. 1143. his verbis [Legitur in codice Archivi Lateranenſis ipſum „ Innocentium ſepultum fuiſſe in eadem Baſilica in porphyretico mauſoleo, „ in quo olim ſepultus fuerat Hadrianus Imperator]. Illud à ſe viſum teſtatur Petrus Mallius in opuſc. de Vaticana Baſilica poſt §. de dignitatibus Beati Petri Baſilicæ, ubi deſcribens ſepulchrum Hadriani ait: *In medio gyro fuit ſepulchrum porphyreticum, quòd nunc* (tempore ſcilicèt Alexandri III. cui dicavit opuſculum circa an. 1160.) *eſt Lateranis, in quo ſepultus eſt Innocentius Papa II. cujus coopertorium eſt in Paradiſo Beati Petri ſupra ſepulchrum Præfecti.*

Lib. de Baſil. Later.

Tom. 12. pag. 192.

De ejuſmodi ſepulchri forma nihil certi eruitur ex veterum monimentis. Operculum in Vaticano aſſervatum tantùm indicat ſexdecim palmorum longitudine fuiſſe extenſum, octo verò latum, angulis rectis in una extremitate abſolutum, in oppoſita verò arcuatum quatuor lateribus in ſuperficie productis, parumque elevatis in ſpeciem pyramidis. Ex hac forma Eques Carolus Fontana ob ſuam, qua pollet, peritiam, arguit ejuſmodi ſepulchrum fuiſſe primùm ab Aegyptiis exſculptum, Romam deindè tranſlatum. Aegyptii enim cum ignem pro Deo colerent, humana corpora illi conſumenda obiicere nefas cenſebant (ut affirmat Joannes Kirkmannus De Funeribus Romanorum) ſepulchra proindè ampla, & ſpatioſa extruebant; Romani autem, ex Laertio in Pyrrhone, corpora mortuorum incendentes anguſta in urna cineres claudebant, qui ritus paulatim deindè exolevit, ſtrenuè laborantibus Chriſti-fidelibus, ut ex ſcriptis Tertulliani paſſim deprehenditur. Cum ergò Hadrianus juxtà Tyberim ſibi monumentum fieri curaſſet, eam arcam porphyreticam ab Aegypto tranſlatam, fortaſsè ſimùl cum Obelyſcis, tanquàm nobiliſſimum Regum Aegyptiorum monumentum,

Lib. 1. c. 2.

tum, in excelso, & exornato Mausoleo, sibi antè mortem excitato, collocavit. Verùm hæc probabili conjectura prolata, tanquàm certa non audeo affirmare.

Itaque repertum hujusmodi sepulchri operculum in Cryptis Vaticanis prudentissimo Præsuli Vespiniano idoneum visum fuit, nec alibi nobilius marmor reperiri posse, ad vas efformandum, quo sacræ Baptismatis Aquæ continerentur. Ejus sententiæ die 20. Maii anno 1693. annuit Sacra Purpuratorum Congregatio, cui Vaticanæ Fabricæ cura à Pontifice commissa est, ejusdemque decreto è Cryptis Vaticanis ad Latomorum officinas translatum fuit, ut ibi in porphyreticam concham efformaretur ab Equite Fontana delineatam. Verùm quia in decem partes divisum antiquitùs fuerat, & earum maxima rursùs, cum amoveretur, in tres alias minores difracta fuit Operariorum incuriâ, arduum opus extitit, ob summam ejusmodi lapidis duritiem, in illis simùl coaptandis, & ità firmiter conjungendis, ut integer quodammodò lapis evaderet, ad validissimos malleorum ictus retundendos. At solerti Architecto ars non defuit, qua opus materiem superaret alioqui pretiosam. Trypanis enim cupreis, à se excogitatis, pertinaci labore circumactis, immistoque smiride cum oleo misto durissimum lapidem pluribus in locis profundè terebravit; quæ foramina, si simùl unirentur, palmorum triginta duorum longitudinem efficerent. Cuneos deindè ferreos plumbo liquato in foraminibus obfirmatos ità belle aptavit, ut partes singulæ lapidis invicem coaptarentur, nec ulla in posterum timeri posset fractura. Lapide sic ritè præparato concham efformarunt collato studio Latomi peritissimi, quorum alter vocatur Joannes Antonius Tedescus, alter verò Marcellus Pigerus, in eam formam, quàm in duabus sequentibus
Fig. 41. & 42. Tab. 41. & 42. ab ipso Fontana delineatam proferimus. Ejus onus dorso subjecto sustinent quatuor ænei Cervi, sitim indicantes, qua Divinam gratiam in Baptismate hauriendam anhelare debent Cathecumeni, juxtà illud Psalmi: *Quemadmodùm desiderat Cervus ad fontem aquarum, ità desiderat Anima mea ad te Deus*; quod fortasè, ut significarent antiqui Baptismatis ritus in Laterano, dicitur in vetusto codice rituali, relato ab Eminentiss. Raspono cap. 4. [Quòd Pontifex Sabbato Sancto cum sacris indumentis, & pallio
„ ad Fontem descendebat, unà cum Cardinalibus, Diaconis, Subdiaconis,
„ Regionariis, Litanias interim modulantibus, Primicerius verò cum
„ Schola Cantorum Responsorium canebat, cujus initium est: *Sicut Cervus*
„ *ad fontes &c.*] Circumstant Cælestium Aligerum simulacra, quorum aliqui ad sacra peragenda Mysteria Baptismatis suum offerunt famulatum; alii verò Divinam pietatem ergà Genus humanum in Vitalibus undis admirantur veneradundi.

Hæc omnia ad ornatum Fontis effinxerat Fontana, verùm aliam ejusdem ideam cæteris pluribus anteposuere Vatic. Fabricæ Præsides, quàm diligenti
Fig. 43. scalpro incisam hìc exponimus in Tab. 43. Concham scilicèt porphyreticam supra basim pariter porphyreticam insidentem, cui tres gradus subjacent è marmore badio, quod vulgò dicunt *Lumachella*. Eam basim quatuor ænea Cherubinorum capita exornant, qui alas, concham versus extensas, ejus ponderi substinendo videntur offerre. Supra concham operculum eminet
æneum

TABVLA 42.

ALIA FONTIS DELINEATIO
EIVSDEM AVCTORIS

Hieronymus Frezza incidit

TABVLA 41.

IDEA FONTIS PRO BAPTISMATE
AB EQVITE CAROLO FONTANA CONCEPTA

Hieronymus Frezza incidit

TABVLA 43. *pag. 126. 3*

VAS PORPHYRETICVM PRO SACRO BAPTISMATE ÆREIS AVREISQVE ORNAMENTIS DECORATVM

Petrus San Bartolus incidit

æneum deauratum, illique insidet Agni simulacrum Salutis humanæ Reparatorem indicantis, è cujus pretiosis vulneribus Divinæ gratiæ fontes uberrimi in Orbem totum emanarunt. Adjecto sub eodem Agno rotundo numismate à duobus puellis substentato, in quo Divinarum Personarum Sanctissima Trinitas exprimitur. Sudant adhùc Artifices in tam nobili concha perficienda; Sacellum verò, ubi collocabitur, pretioso, & variegato lapide exornant. In fronte ejusdem Sacelli ex musivo exprimetur JESUS in Jordane à Divo Joanne aquis ablutus, quem insignis nostri ævi Pictor Carolus Maratta modò depingit, & Deo dante, sub gloriosis Innocentii XII. auspiciis omnia feliciter perficientur.

Tholus autem antè vestibulum hujus Sacelli imminens nudum parietem habet, musivo quamprimùm decorandum ex delineamentis Joannis Baptistæ Gaulli Genuensis hujus ætatis Pictoris celeberrimi.

Inter sex ultima Sacella hùc usque relata amplissima patent spatia januarum instar, iter præbentia, & binis magnis columnis hinc indè collocatis exornata. Navim maximam cum testudine magnificam rosis, aliisque plasticis ornatibus, penè totis auro obductis Carolus Madernus, & Martinus Ferrabosco condecorarunt sub eodem Paulo V. cujus gentilitium stemma in medio fornice musivo opere appinxit Marcellus Provenzalis, ut alibi indicatum est. Martinellus De Sept. Eccles. pag. 24.

Pavimentum è variis marmoribus composuerunt Hieronymus, & Nicolaus de Nagona, Augustinus Barbadonus, & alii, sicuti sub Clemente VIII. reliquam partem Templi multicolori marmore circumtexerunt alii. Hæc omnia cum pariete porticum à Templo dividente Paulus V. extruxerat; quibus Urbanus deindè VIII. & Innocentius X. ornamenta addiderunt. Eorum descriptionem consultò in præsentiarum ommittimus, commodiùs alibi offerendam. Jacobus Laurus in Splendore Urbis.

Non tamen ommittendum opus Jotti musivum Divi Petri Naviculam repræsentans, quod magno parieti supra Templi januas extanti Urbanus jussit apponi, apertis ex utroque latere fenestris, quà paries intrà arcuati fornicis curvaturam altissimè expanditur, de qua Navicula aliqua obiter subteximus, quæ studioso Lectori Ecclesiasticarum rerum antiquitatem perscrutanti acceptissima forè non dubitamus.

Videbatur igitur hæc Navicula in atrio quadriportico supra januas ad Orientalem plagam apertas, musivo opere adeò eleganter compacta à Jotto ævi sui Pictore celeberrimo, ut duris lapillis mirùm in modum exprimeretur humor aquæ, & immobilis alioqui Navicula fluctu, flatuque videretur agitari, Petrus in undis pedem figere, sed modica undarum fide, quippè incipientem mergi sublevabat Liberatoris manus, vento imperantis, & Mari. Jotto laboranti operam suam addidit Petrus Cavallinus Romanus, & eximius Pictor, expensis Jacobi Cajetani de Stephanescis Sanctæ Romanæ Ecclesiæ Cardinalis, & anteà ejus Basilicæ Canonici, ut refertur in codice Archivi Sancti Petri, cujus verba refert Turrigius in Cryptis Vaticanis pag. 162. & Illustrissimus Ciampinus De Sacris Aedificiis pag. 77. sic: Vasar. par. I pag. 84.

» [In Paradiso ejusdem Basilicæ de opere musaico historiam, qua Christus
» Beatum Petrum Apostolum in fluctibus ambulantem, dexterâ ne merge-

retur

» retur erexit, per manus ejusdem singularissimi Pictoris fieri fecit, pro » quo opere duo millia, & ducentos florenos persolvit.

De veter. sac. Christ. ritu cap. 3.

Refert eruditissimus Casalius, à Cardinali Stephanesco hanc Jotti pi-ẞuram positam fuisse in atrio ad avertendam omnem idololatriæ suspicionem, eo quòd sibi suasit, ritum vertendi se ad Orientem fuisse observatum in atrio Sancti Petri. In eadem sententia fuit Severanus pag. 55. ubi sic ait italico sermone [Dicono, che fosse posta in quel luogo, perche erano soliti » quelli, che venivano à San Pietro, quando havevano salite le scale, en-» trando nell'atrio rivoltarsi, e fare orazione verso l'Oriente; e perche ciò » pareva superstizione, si procurò far dipingere quella Navicella con l'ima-» gine di Nostro Signore, acciò, voltandosi verso quella parte, se gli rap-» presentasse il vero Oriente, che doveva essere adorato]. Quod verò antiqui Fideles, antequàm Vaticanam ingrederentur Basilicam, ad Orientis plagam conversi Solem adorarent (quippè Sol Oriens summo mane Vaticanæ Basilicæ faciem respicit) Manichæorum morem sectantes, qui hujusmodi prophanum ritum servabant; licèt Fideles Solem adorando, nascentem Christum adorare, præsertim Natalis Domini die, existimarent, indicat Sancto Leo his verbis [Quod nonnulli etiam Christiani adeò se religiosè » facere putarent, ut priusquàm ad Beati Petri Apostoli ad Basilicam, quæ » Uni Deo vivo, & verò est dedicata, perveniant, superatis gradibus, » quibus ad suggestum areæ superioris ascenditur, converso corpore ad » nascentem se Solem reflectant, & curvatis cervicibus in honorem se » splendidi Orbis inclinent. Quòd fieri partim ignorantiæ vitio, partim » Paganitatis spiritu, multùm tabescimus, & dolemus]. Non tamen prohibere voluit sapientissimus ille Pontifex orationem fieri à Fidelibus Orientem respicientibus: sciebat enim Priscorum Patrum dicta, sed voluit pravum Manichæorum ritum avertere, & idololatriæ suspicionem. Hanc ob eamdem causam putant supradicti Auctores, Cardinalem Stephanescum posuisse in pariete picturam musivi operis à Jotto compactam. Verùm alia de causa illam inibi fuisse positam, suggerit Floravantes Martinellus, qui » ait [Questa Navicella d'ordine del Pontefice Innocenzo IV. da Jotto » Pittore fù fatta fare l'anno 1340. nell'atrio della Basilica Vaticana, con-» tro il barbaro desiderio di Federico II. Imperatore, al quale scrisse il Pon-» tefice:

Serm. 7. de Nativitate cap. 4.

Roma ricercata giornata 1. pag. 19.

Niteris in cassum Navem submergere Petri,
Fluctuat, at nunquàm mergitur illa Ratis.

Fol. 451.

Ut Renatus Laurentius de Barre animadvertit in quadam annotatione Tertulliani ad Scapulam. Decipitur tamen Martinellus: vixerat enim Fridericus usque ad annum 1250. quo tempore adhùc vivebat Innocentius IV. & navem supradictam in quadriportico Jottus composuit anno 1300. sub Bonifacio VIII. jussu prædicti Cardinalis Jacobi Cajetani de Stefanescis ejusdem Bonifacii ex fratre nepotis, appositis carminibus, verniculato pariter opere expressis, quæ Jacobus Grimaldus ab Archivo Divi Petri recensuit:

Ciacc. to. 2. pag. 325.

Quem

Quem liquido pelagi gradientem sternere fluctu
Imperitas, fidumque regis, trepidumque labantem
Erigis, & celebrem reddis virtutibus almum,
Hoc jubeas rogitante Deus contingere portum.

Non quidem, ut prophanum ritum Fidelium averteretur, adorantium nascentem Solem, antequam Basilicam ingrederentur, sed ut Atrio quadriportico, quod ob venustatem Paradisum nuncupabant, nova ornamenta adderentur, & Divi Petri cultus novis picturis augeretur. Hanc suspicionem menti ingerit sagacissima Illustriss. Ciampini adnotatio, quàm in fine Opusculi de Correctione vocis inveni, ubi damnat supra laudati Casalii sententiam, opinantis ritum hunc vertendi se ad Orientem à Fidelibus fuisse observatum in atrio Sancti Petri; quoniam hujusmodi ritus observabatur extrà porticum in scalarum summitate, antequàm porticum ipsam Fideles ingrederentur, quod manifestè patet ex verbis ipsis Divi Leonis superiùs allegati, Ibid. cap.4. ubi sic loquitur: Quod nonnulli etiam Christiani adeò se religiosè facere putant, *ut priusquam ad Divi Petri Apostoli Basilicam, quæ uni Deo vivo, & vero est dedicata, perveniant, superatis gradibus, quibus ad suggestum areæ superioris ascenditur, converso corpore ad nascentem se Solem reflectant*. Si ergò superatis gradibus priusquàm ad Basilicam pervenirent, ad *nascentem Solem sese reflectebant*, profectò in area superiori, non in atrio ubi navis apparebat. *Area* enim planitiem illam significat, quæ in scalarum summitate inveniebatur, à Divo Leone *areæ suggestum* appellatam.

Si tamèn Baronio fides danda est, dicamus oportet morem illum convertendi se ad Solis ortum, observatum etiam fuisse in atrio Paradisi, ubi antequàm Navicula Jotti apponeretur, ab anno scilicèt 983. extabat imago Christi Domini, quàm Fideles ad Orientem Solem conversi venerabantur Illam refert Ditmarus in Chronicorum lib. 3. relatus à Baronio ad ann. 983. Tom. 10. his verbis, loquens de sepulchro Othonis II. Imper. [Hac luce Otho subtractus est, terræque commendatus ad introitum Orientalis Paradisi Domus Sancti Petri, cunctis patet Fidelibus, & imago Dominica honorabiliter formata venientes quosque stans benedicit]. Quibus addit Baronius [Perseverat adhùc (intellige anno circa 1600. quo Baronius scribebat) imago illa veneranda Salvatoris stantis & introeuntes benedicentis, habens à dextero latere imaginem Sancti Pauli à sinistris imaginem Sancti Petri, omnes ex musivo antiquitùs efformatas. Perseverat adhùc usus ille antiquus, ut qui ingreditur dictum atrium, quod (ut audisti) Paradisus antea vocabatur, genuflectens Orientem versus oret, non ut Solem adoret Orientem, sed ut ab eo, qui repræsentatur in imagine benedicente, ab ipso inquàm Salvatore benedictionem accipiat]. Hactenùs Baronius.

Hanc igitur Navim Paulus V. è diruta penitùs quadriporticu, à Marcello Provenzali Pictore refici jussit, & anno 1617. die 24. Augusti Balleonus pag. 349. transferri ad parietem in parte dextera collocatum juxtà Palatium Pontificium supra fontem, ubi nunc sunt fenestræ ambulacrum illuminantes, Turrigius pag. 161. per quòd ad Scalas Regias itur, cum hac inscriptione:

R PAULUS

PAULUS V. PONT. MAX.

Naviculæ ſacrum monumentum ex ruinis atri Vaticanæ Baſilicæ ſervatum poſuit, & ornavit anno Sal. MDC XIIX. Pontif. XIIII.

Sed Urbanus VIII. Templo, eidemque ferè, ubi ſemper fuerat, loco reddi juſſit die 20. Junii 1629. & ſupra majorem Templi januam collocari, ut docet inſcriptio appoſita in Templo Patrum Cappuccinorum Immaculatæ Conceptioni Beatiſſimæ Virginis erecto ab Antonio Barberino Card. Sancti Honuphrii Urbani VIII. germano fratre, ſub exemplari ejuſdem Navis coloribus expreſſo, videlicèt:

Hujus Picturæ exemplar, quòd antè annos 310. à Jotto Florentino celebri Pictore, opere muſivo elaboratum eſt, Urbanus VIII. Pont. Max. ex area Vaticana in Baſilicam Principis Apoſtolorum tranſtulit anno Salutis 1629.

Pag. 162. Refert Turrigius die 31. Auguſti fuiſſe recondita ſub eadem Navicula octo numiſmata, ſub Urbano cuſa, octo inſuper alia die 2. Octobris, quorum aliqua Portæ Sanctæ aperitionem referebant, aliqua Sancti Andreæ Canonizationem, alia demùm Arcem Adriani ab ipſomet Urbano munitam, ſed rursùs ex eo Templi loco in atriolo, quòd antè portam Palatii Vaticani erat, eminenti in loco poſuit; demùm ablatam ab Alexandro VII. occaſione Scalarum, ac penè dirutam, Eminentiſs. Cardinalis Franciſcus Barberinus ſacrarum Antiquitatum cultor, ne penitùs periret, ad antiquum exemplar conſtrui curavit, & in porticu collocavit ſupra medianam portam antè faciem Baſilicæ, ubi nunc extat. Et hæc de Beati Petri Navicula innuiſſe ſufficiat.

Antequàm è Baſilica diſcedamus, ſacram Beati Petri æneam Statuam inſpiciamus, quàm in latere aquilonari juxtà majorem paraſtatam Fideles venerantur, oſcula dantes ejus pedi dextero, cui etiam in obſequii argumentum capita ſubmittunt. Hæc Statua ejuſdem Apoſtoli feſto die pluviali, mitrâque aurea ornatur, ut olim apud antiquos Fideles ſimilem aliam marmoream ſtatuam ornandi mos erat. De illa Turrigius brevem habet narrationem in fine Opuſculi, cui titulus *I Sagri Trofei Romani*, ubi affirmat eam fuiſſe conflatam ex ænea ſtatua Jovis Capitolini juſſu Leonis Summ. Pontif. poſtquàm Roma Sancti Petri patrocinio ab Attilæ minis incolumis evaſerat. Servabatur olim in Monaſterio Sancti Martini Baſilicæ Vaticanæ proximo, ex quo tranſlata fuit ad Oratorium SS. Proceſſi, & Martiniani, ut refert Maffæus Veggius, loquens de ipſo Sancti Martini Monaſterio his verbis: *Erat ſanè Oratorium ipſum ſummæ apud omnes devotionis, maximè, quòd eſſet poſita in eo imago ænea Sancti Petri, tranſportata poſtmodùm ad aliud Oratorium SS. Proceſſi, & Martiniani.*

Ciamp. de ſacr. ædific. pag. 57.

Lib. 4. de rebi antiqu. Baſil.

Tempore

Tempore deindè Pauli III. ab eo Oratorio SS. Martyrum translata iterùm fuit ad Altare extructum propè parietem, quo Basilica vetus à nova dividebatur. Demùm à Paulo V. propè Sacellum Gregorianum collocata. Qui plura desiderat consulat Torrigium. Pag. 150.

CAPUT XXIII.

De Cathedra Beati Petri ab Alexandro VII. exornata.

DICENDUM modò est de lignea Beati Petri Cathedra, quàm Eques Berninus sub majori Apside, inter sepulchra Pauli III. & Urbani VIII. collocavit splendidissimo cum ornatu, cujus foliata celamenta Joannes Paulus Schor elaboravit, ex jussu Pontificis Alexandri VII. cujus Numisma, anno 1663. cusum, magnificum illud opus repræsentat, addito lemmate: PRIMA SEDES, FIDEI REGULA, ECCLESIAE FUNDAMENTUM; quo tres Divi Petri Cathedræ præcipuas prærogativas sapientissimus Pontifex indicavit, non quidem Cathedræ ligneæ, sed Pontificiæ Auctoritatis, & Dignitatis Apostoli Petri, transmissæ ad Successores ejus in Romana Sede, quæ tali nomine intelligitur. Copiosa enim seges titulorum Romani Pontificis, quæ suppeditatur à multis elogiis, quibus Concilia & Patres, ac probati Doctores decorant Sedem Apostolicam, vel Cathedram Beati Petri, omnia illa cadere directè, & immediatè in Pontificem, etiamsi metonymicè *Continens* pro *Contento*, & *Sedes*, ac *Cathedra* pro *Sedente* usurpentur, notat Raynaudus. Hæc porrò fuit Sedes Beati Petri, quàm, ut generalis Pastor, tenuit ad mortem usque pro Christo obitam. Quod adeò exploratum est apud Antiquos, ut effrontes plenè esse oportuerit, aut pueros, & quidem pueros stultos, ut ait Canus paucos Sectarios, qui id inficiari tentarunt, nempè Velcinum, quem Roffensis confudit, & Sebastianum Francum, ac obscuros quosdam Anglos apud Sanderum; at luculentam de his dissertationem hìc ponere, ab instituto nostro alienum esset, quo magnifica tantùm opera in ornamentum Vaticanæ Basilicæ à Pontificibus patrata, & à Numismatibus indicata recensere statuimus, relicta Lemmatum, ac ipsorum Numismatum uberiori elucubratione, quàm in cæterorum Numismatum Serie, juxtà nostrarum virium tenuitatem, Deo favente, conabimur exponere.

Raynaudus in prænot. 3 de titulis Pontif.

6. de locis cap. ult.

Lib. 3. de clave David cap. 2.

Hìc ergò sermo est de Cathedra, seu lignea Sede, in qua primus omnium sedit Episcopus Petrus, deindè qui ei successerunt in ea ipsa, in qua Petri Successores permansisse credendum est, quæ Cathedra perpetuò fuit in Vaticana Basilica, atque in ea summa veneratione servatur, & colitur. Quæ nàm fuerit origo ejus incertum est. Notat Franciscus Maria Phœbeus in luculenta dissertatione, quam scripsit de identitate, atque antiquitate Cathedræ Romanæ, Baronium, Panvinium, Ciacconium, aliosque Auctores, qui de Vaticana Cathedra accuratè scripserunt, nec verbum quidem fecisse; quapropter prudenti argumento ductus asserit eam à Pudente Sena-

Pag. 16.

Acta SS. Præxed. & Novat.

tore, qui Apostolum Romam venientem domi excæpit, Petro fuisse oblatam, ut in ea sedens Pontificia obiret munia, & Romanos Cives Christi Religionem doceret, Domumque in Ecclesiam consecraret, quæ procedente tempore Pastoris titulo insignita fuit. In more autem positum erat apud Antiquos, ut fidei magistri sedendo discipulos docerent, ut advertunt Sacræ Scripturæ Interpretes ad illud, *supra Cathedram Moysi sederunt Scribæ, &c.*

Matth.c.53.

Quod ea sit, in qua Princeps Apostolorum sedit Cardinalis Baronius in not. ad Martyrol. 18. Januarii ex miraculis ad illam patratis, quæ irrefragabilis probatio hujus Cathedræ identitatem demonstrat, arguit, ubi ait: „ [Quid mirùm Apostolorum verticis Cathedram fuisse diligentia conservatam, ipsa etenim, qui supra se sederit, virtute miraculorum prædicat, „ in ligno arido viridem gratiam curationum consecuta, cum per eam „ Deus divinam opem implorantibus beneficia præstare non desinat]. Narrat Petrus Mallius, & Severanus apud Turrigium, aliquando in flammis illæsam permansisse consumpta capsâ, in qua condebatur, tempore Alexandri Papæ II. Quibus alia accedunt ab antiquitate deprompta monumenta, videlicèt, illam propè Beati Petri Corpus olim conditam, indèque erutam fuisse, ut Michael Lonigus, sacrarum olim Cæremoniarum Magister, Vir Ecclesiasticæ Historiæ peritissimus in suis eruditis MS. testatur. Solebant enim antiquitus Episcopos cum suis simùl cathedris sepelire, qui sepeliendi usus comprobatur facto Sancti Stephani Papæ, de quo Baronius ex actis Martyr. *Sepelierunt Corpus ejus cum ipsa sede sanguine ejus aspersa in eadem Crypta, in loco, ubi dicitur Cœmeterium Calisti.*

De sacris troph. pag. 120.

MS. afferunt in Biblioth. Barberin.

Tom.2. ad an.260. n.4.

Secundò, quòd sedes ligneæ, quibus Apostoli insedissent, summa diligentia custoditæ fuerint ab Antiquis in memoriam Apostolicæ prædicationis, qua ex errorum tenebris ad lucem divinam evecti fuerunt. Hoc itidem notat Baronius. Et sedem, cui primus Hierosolymæ Episcopus Jacobus insedit, usque ad Constantini tempora integram esse servatam Auctor est Eusebius lib. 7. cap. 17. Hæc ligni materia scrupulum injecit Calvino Hæresiarcæ, qui dubitavit de Cathedræ identitate, quam putat non potuisse tanto tempore conservari, & ideò quasi rem vanam, & commentitiam irridet, ac si Crux Domini lignea non esset, Cunabula insuper ejusdem, Salvatoris imago, & plurimæ antiquissimæ Sanctorum icones in tabulis depictæ, quæ in hunc usque diem diversis in locis custodiuntur.

Tom.1. ad an.45. n.11.

Alia non minoris momenti ad fidem dictis faciendam consulto omittimus, ne longiùs, quàm par est hæc dissertatio protrahatur. Superest ut aliquid de forma ejus attingamus. Onuphrius Panvinius sic eam descripsit: „ [Ea Cathedra lignea est, emblematibus, & quibusdam eburneis sigil- „ lis ornata antiquitatem ipsissimam adhùc redolens, quæ perpetuò pro „ Petri Cathedra in Ecclesia illa venerata fuit, maximum supremæ digni- „ tatis Basilicæ argumentum]. Panvinio accedit Jacobus Grimaldus, qui in Tab. Reliq. Basil. Vatic. sic inquit [Ornatur eburneis phrygiis duorum „ digitorum latis, ad flores, & homines, & animalium capita elegantissimè „ sculptis, frons tota quadratum continet, pulchris operibus eburneis arti- „ ficiosè cælatis, & auro segmentatis pariter decoratur]. Franciscus Maria

MS. de rebus memorabil. Basil. cap. 4.

Sac. troph. pag. 122.

Torri-

Torrigius de illa agens italico idiomate ſic ſcripſit [Queſta veneranda
„ Sedia (come da me adì 5. di Marzo 1637. fù miſurata, & in ogni
„ parte oſſervata, e conſiderata) è nella forma, che quì deſcrivo: D'avanti
„ è larga palmi quattro, & alta trè e mezzo. Da'lati larga poco più di
„ due palmi e mezzo, di dietro con l'appoggio alta palmi ſei; è fatta à
„ colonnette, & archi tutta di legno: dette colonnelle ſono alte un palmo
„ e due oncie, e gli archetti due palmi e mezzo: dinanzi ſonovi intagliate
„ dicidotto iſtorie di avorio, con finiſſime eſquiſitezze, lavorate con
„ lavorini ſottiliſſimi di ottone; intorno ſono di rilievo baſſo molte figu-
„ rette di avorio; nell'appoggio è groſſa quattro deta, e perche per l'anti-
„ chità andava mancando, fu cinta di cingolo di ferro, e di alcuni legni].
Sed Torrigium, quamquàm accuratè omnia obſervaverit, in ornatu Cathedræ deſcribendo deceptum eſſe, ait Phœbeus; nàm quidquid ex auricalcho conſtare putavit, eſt ex auro puriſſimo, uti re ipſa, juſſu Sanctiſſimi Domini Noſtri Alexandri VII. veritatis, & antiquitatis indagandæ ſtudioſiſſimi, à viris peritis accuratè examinatum, compertum fuit. Pag. 69.

De his eburneis ornamentis ità cecinit Ambroſius Novidius à Torrigio relatus: Pag. 568. ad append. ad ſacras Crypt.

Interea patris ſignatur ſella figuris
Undè modò huic ſignis ſculptile ſubſtat ebur.
Claviger Alcides, & Petrus Claviger ipſe
Magnus uterque animo fortis, uterque manu.
Hinc ne vana putent Patres ætaſque ſequentum
Sella tulit piſces, Herculis haſta tulit.
Sed mutata vides, nec ſunt conformia primis
Singulus ad Sedem ſingula ſigna refert.
Auget honor cultum, ſemperque augebit in annos
Signarique placet facta, ſed indè manent.

Dubitarit aliqui de identitate Cathedræ hac potiſſimùm ratione moti, quòd Herculis, prophani apud antiquos Numinis, & monſtrorum domitoris, icunculas, præſeferat, quas Religioni Chriſtianæ, & Petri Sanctitati alienas inquiunt. Verùm ipſæmet falſi Numinis monſtra domantis imagines, ſive fuerint initio Cathedræ affixæ, ſive deindè ornamenti cauſa, divinam virtutem in Petro nobis repræſentant, qui Herculis inſtar falſorum Deorum monſtra miraculis, & doctrina fæliciſſimè confecit. Hæc omnia eleganti carmine explicavit P. Honoratus Fabri Societatis Jeſu Scriptor eruditiſſimus in extemporanea MS. gratulatione ad Alexandrum VII. pro collocatione in throno gloriæ ab ipſo facta, quàm mihi dignatus fuit communicare Eminentiſſ. & Reverendiſſ. Cardinalis Nerlius, in qua ſic loquitur, Alcidis ſculpturas admirans:

Horre-

Horrescis? Petri germanam fabula Sedem
Non decet, ajebas, & res tàm sacra prophano
Ornamentorum luget, non gaudet amictu;
Siste precor, sincera placent emblemata divis,
Atque in res sacras pulcherrima symbola quadrant,
Sic vates, sacri Calices, & Templa loquuntur
Signorum quondam variis ornata figuris;
Hìc Cervus mulcere sitim, discernitur illic
Pascit Ovis, Delphin mediis hìc ludit in undis,
Et Turtur gemit, hìc demùm volat alta Columba,
Symbola quæque suis veniunt aptissima rebus,
Res verè gestas doctissima fabula narrat,
Atque hæc symbolicis ætas addicta figuris,
Ingeniosa Petri res & miracula finxit.

Deindè post multa ingeniosè exarata de tali Cathedra concludit his verbis: *Quam*

Magnus Alexander, quem solùm grandia, & ampla
Sanguine, & ingenio recreant, condigna, locavit
Nobiliore throno, quàm multò marmore, & ære,
Fulgentique auro cumulatam lumine cinxit
Arte nova, & simili forma superante metallum
Sumptibus immensis, antiqua recentia cuncta
Huic cedunt operi, res tantò Principe digna
Nomine utrinque pari Romanæ gloria sedis.

Phœbeus pag. 46. & 26. Habet insuper in utroque latere duplicia manubria ferrea, hastis portatilibus immittendis apposita, ad eum usum facta, quem tradit Justus Lipsius imperante Claudio primùm in Urbem invectum: (Lib.1. elect. cap.19.) siquidem ejus tempore sella gestatoria utebantur cum ferreis manubriis, per quæ Bajuli contos immittebant, iisque consistentem humeris portabant apud Romanos Ethnicorum Pontifices Maximos, qui certè honor majori cum ratione Christianorum Pontifici Petro, ac Christi Vicario fuit delatus, ut colligitur ex Anastasio, Ciacconio, aliisque in vita Stephani II. citatis à Phœbeo. (Pag.24. & seq.)

Rationibus, & prærogativis hactenùs indicatis, maxima semper veneratione habita est hæc Divi Petri Cathedra. Ritumque vigebat vetus mittendi Neophytos recens baptizatos ad Cathedram Petri venerandam, ut colligitur ex verbis Sancti Leonis Papæ, ubi ait: *Quoniam Petrus, qui in propria Sede vivit, & præsidet, præstat quærentibus fidei veritatem*, nempè quasi ab ea fidei veritatem quæsituros. Eadem pietate inducti mille & quingentorum annorum curriculo Christi-fideles, eam inter Sanctorum reliquias servatam venerati sunt, ejusque solemnem diem festum Pontificia diplomata sanciverunt. (De Sept. Eccles. pag. 41.) *Erat antiquitùs in Basilica Vaticana tertium delubrum* (ut loquitur Panvinius) *& Altare proximè fuit Sancti Adriani Papæ, in quo servabatur Cathedra Sancti Petri Apostoli*; pag. verò 55. eam inter reli-

quias

quias recenset. Jacobus Grimaldus in tabulario Reliq. Basil. Vatic. hæc adnotavit de loco, in quo suo tempore Cathedra servabatur: *In Tabernaculo, quod extat in Cappella veteris Basilicæ SS. Servatii, & Lamberti, ac sacrarum Reliquiarum ex latere Evangelii in medio parietis, suis portis recluso, intùs serico panno rubro ex parte posteriori cum vexillo S. Hyacinthi tecto religiosè custoditur Cathedra, in qua Petrus Apostolorum Princeps primùm Romæ resedit, nobili tegumento ex auro, & serico ad flores magnos rubros crispante auro cum imaginibus Sixti IV. tota contegitur.*

De hoc panno aureo Raphael Volaterranus hæc habet in suis Diariis
„ [Die 2. Februarii. Pontifex (Sixtus IV.) visitavit Basilicam S. Petri, Ann. 1480.
„ & obtulit Sacrario Basilicæ aureum pannum ad operiendam Cathedram
„ Apostoli Petri, quæ in eodem Templo cum summa veneracione serva-
„ tur, ac se præsente jussit illam operiri eo munere, & taliter ornatum
„ in locum suum deferri mandavit à majoribus Templi Sacerdotibus incen-
„ sis cereis præcedentibus, cantantibus quoque nonnullis ad cæremoniam
„ pertinentibus.

Hujusmodi munus obtulit Sixtus ad operiendam Cathedram, ut antiquum morem de Sedibus primorum Pontificum ornandis renovaret, de qua consuetudine Baronius ad ann. 45. num. 11. & Sanctus Augustinus ad Maximinum Episcopum Donatistarum, aliique apud Phœbeum. Paulus insuper IV. solemnem Romani Cleri supplicationem die 18. Januarii ad Cathedram Sancti Petri ligneam, tanquàm ad veritatis Magistram, Divinorumque Interpretem arcanorum, singulis annis faciendam instituit. Præterea jussit ab utroque Clero Officium, & Missam sub ritu duplici cum festo celebrari anno 1558. & Missam coram Pontifice, & Cardinalibus in Vaticana Basilica annuatim solemni ritu recitandam restituit, quem Paulum hujus festi Restauratorem, non Institutorem fuisse advertit Petrus Galesinus in Martyrologio impresso Venetiis anno 1578. die 18. Ianuarii.

Tom. 1. Epist. 203. pag. 85.

Panvin. de præst. Basil. lib. 5. cap. 4.

Paul. IV. Constit. 13. §. 1.

Certis propterea diebus populo visendam fuisse expositam narrat Antonius Ricciullus Archiepiscopus Cosentinus in suis lucubrationibus, ut si sola Petri umbra proderat ad infirmos sanandos, utique multò magis Sedes illa, quæ Cathedra fuit Apostolicæ prædicationis. Ejus expositionis sacram pompam, seu cæremonias luculenter enarrat Franciscus Maria Torrigius de sacris Cryptis parte 2. pag. 562.

Lib. 1. c. 6.

Act. cap 5.

Servabatur olim hæc Cathedra propè Januam, quàm Sanctam vocabant, indè translata ad Altare Sancto Hadriano sacrum, ex quo iterùm ad Altare Sanctæ Annæ in Sacrario Basilicæ, ubi illam extare sub Nicolao V. scripsit Tyberius Alpharanus. Anno demùm 1634. in Sacello, quod proximum est januæ Templi ad meridiem collocatæ Urbanus VIII. Altare extruxit, ut ibi ad publicum Populorum cultum exhiberetur.

Supererat ut ad perficiendam Romanæ hujus Cathedræ solemnitatem, quidquid de ejus celebritate deerat Pontifex Alexander VII. instauraret, quod opus certè singulari sua pietate, & animi magnitudine fæliciter exegit. Novum ille & majestate plenùm ad Basilicæ Apsidem apparatum exhibuit ad Urbem confluentium oculis, ut eâ, qua par est reverentiâ colerent,

colla-

collatamque Petri Successoribus Potestatem in ligneâ Cathedrâ splendidissimè exornatâ, debito honore prosequerentur.

Eam igitur ærea aliâ Cathedrâ superinducto auro inclusam, & manibus quatuor Ecclesiæ Doctorum, quorum duo Latini sunt, totidemque Græci, substentatam, opere tam molis, quàm artis mirando constituit. Illud exhibet Pontificium Numisma, quod anno 1663. sui Pontific. VIII. cudit Alexander; sed cum in angusto orbiculi spatio omnes ornatus partes haud potuerint distinctè insculpi, nec verbis expressas oculi subiicere calamus possit, illud in sequenti Tabula 44. exhibuimus, diligenter è prototypo delineatum à Hieronymo Frezza juvene pari peritia, ac solertia prædito. *Fig. 44.*

Adsunt quatuor æneæ Statuæ auro circumtectæ palmis septemdecim altæ, quarum duæ Primæ Sanctum Ambrosium Mediolanensem, & Sanctum Augustinum Hyponensem Antistites repræsentant. Secundæ verò Sanctum Athanasium Patriarcham Alexandrinum, & Sanctum Joannem Chrysostomum Patriarcham Constantinopolitanum, qui sacris infulis circumamicti totam Cathedræ molem porrectis manibus extollunt. Cathedræ ampla imminet fenestra vitreis laminis obducta, in quibus Spiritus Sanctus Columbæ specie inter lucis radios exprimitur. Cælestium prætereà Spirituum circumstat Chorus, qui diversa manuum actione, parem erga subjectam Cathedram cultum exhibent. Totam æneam molem substinent bases è vario marmore compositæ, & gentilitio Ghisiorum stemmate æreo, hinc indè apposito, exornatæ.

Ut verò ejus pretiosi operis magnificentia clariùs innotescat, in quo quatuor annos Artifices consumpsere, ideſt ab anno 1663. ad 1667. non incongruum erit hùc adducere ingentes auri impensas in eo fabricando factas, quas è recentioribus fabricæ computis in unam summam redegit Eques Fontana, affirmans fuisse 171000. 150. 25. ideſt centum & septem millia supra unum, & quingenta quinquaginta scuta, cum vicenis & quinque assibus. Lib. 6. cap. 4.

Ex hac summa Equiti Bernino in præmium delineationis fuerunt erogata	ſc.	8000.
Joanni Artusio de Piscina Artifici fusoriæ artis perito pro suscepto labore	ſc.	28000.
Pro expoliendis Statuis	ſc.	4000.
Pro auro superinducto	ſc.	6000.
Pro labore, quo usi sunt Artifices in auro ipso æri superinducendo	ſc.	3000.
Aeris verò pondus æquavit	lib.	219061.
Ex his Statua Divi Ambrosii habuit	lib.	34023.
Simulacrum Sancti Augustini	lib.	30791.
Sancti Athanasii	lib.	23652.
Sancti Joannis Chrysostomi	lib.	27791.

Quòd verò superfuit ex ea summa cætera ornamenta sibi vendicarunt.

Tali

TABVLA 44.

CATHEDRA S. PETRI AB EQ. IO. LAVRENTIO BERNINO EXORNATA SVB ALEXANDRO VII.

Hieronymus Frezza incidit

Tali exornatam æneo, aureoque apparatu Divi Petri Cathedram, quæ ſacri ſemper fuit honoris teſſera, & ſacræ juriſdictionis ſymbolum, ut loquar cum Valeſio Chimentellio [ab antiquo ſitu vindicavit Alexander, „ cultamque & communitam decentiſſima ſtatione ad perpetuam venera- „ tionis ſecuritatem repoſuit, memor ille Pontificem Romanum Cuſtodem „ Sedis Apoſtolorum Petri, & Pauli vocatum eſſe à Gabriele Archiepiſ- „ copo Neſa. compellante Rom. Pontificem in calce Synodi Chaldæorum]. Juſſit poſthac [ne oſcula, ac manus damnoſa contingant, ſed corda, atque „ oculi tantùm ſint religioſi, ſoluſque reverentiæ honor contrectet. Aerea „ Romanæ Eccleſiæ Doctorum Quadriga jàm ſacrum pondus meritò in „ Cælum provehit, ſed Auctor Alexander VII. ſuaque mens, atque con- „ ſilium extitit auriga]. Sic Alexandrum ipſum allocutus eſt idem Chimentellius in ſua diſſertatione de marmore Piſano [Sic geruli illi Patres, ubi „ hac Sede Petri, quàm diutiſſimè ſis defunctus, te quoque ſuſtollant, „ beati itineris comites, ac ſempiternæ jucunditatis ſocium habeant in Cæ- „ lis, quos tu ad tanti pignoris inclytum pondus, ac tutelam in terris con- „ jugaſti.

In marmore Piſano cap. 19.

Apud Raynaud., pag. 35. coron. aureæ Pontif.

Placet huic excelſæ moli inſcriptionem addere, quæ in caſtro doloris poſt tanti Pontificis mortem ingenioſus Auctor appinxit, videlicèt:

Ferream tempeſtatem timens ſapiens Alexander, Cathedram Petri, arbitram temporum, opere aureo magnificè ornavit. Sic docuit nonniſi per Petri Sedem vigere AVREAM AETATEM.

CAPUT XXIV.

De Sacra Beati Petri Confeſſione, à variis Pontificibus, & præcipuè ab Vrbano VIII. exornata.

UPEREST Altare Baſilicæ præcipuum, ſub quo Sanctorum Apoſtolorum Petri, & Pauli Sepulchrum conditur triplici Numiſmate à duobus Summis Pontificibus indicatum. Primum anno 1585. cuſum Pauli V. effigiem in antica parte oſtentat, in poſtica verò Aram Divo Petro ſacram, cum lemmate: SACRA PETRI CONFESSIO EXORNATA. Secundum verò anno 1626. in lucem editum, tertium demùm anno 1633. ſub Urbano VIII. cujus ambo præferunt imaginem, & ſimùl in parte obverſa eamdem Aram diverſimodè exornatam, ſed adjectis iiſdem prorsùs verbis: ORNATO SS. PETRI, ET PAULI SEPULCHRO.

Hoc illud eſt, cujus ſtructura non tantùm omnes Baſilicæ partes ſuperat, ſed cæterorum in Urbe Templorum (pretioſa quamvis, & ſplendida ſint) ornamentis longè antecellit. Hìc enim Summorum Pontificum pietas trecentorum, & ampliùs annorum curriculo omnia ſtudia, ac vires certatim impendere, ut univerſæ Eccleſiæ Princeps, & Chriſti Vicarius in ſacra

Sepulchri pompa perennem, qua in Cælis fruitur, gloriam cunctis Fidelibus ostentaret. De hoc loco in Breviario Romano die 18. Novembris festo Consecrationis Basilicæ hæc habentur. Semper fuit insignis ea Vaticani pars, quàm Sancti Petri Confessionem appellabant; nàm eò Christiani ex omnibus Orbis terræ partibus tamquam ad Fidei Petram, & Ecclesiæ Fundamentum convenientes locum, Principis Apostolorum Sepulchro consecratum, summa religione, ac pietate venerabantur. Hùc semper cunctarum Nationum Fideles longissimis itinerum intervallis, magno labore superatis, properarunt, ut in obsequii signum pretiosa dona deponerent, & oscula figerent humo Petri sanguine cruentata. Hùc Viri Sanctitate præclari, hùc Regiis titulis insignes, hùc Imperatorum diademate decorati. Quamobrem magnus Constantinopolitanus Patriarcha aureo suo calamo hæc eleganter expressit [Servorum Christi (Apostolorum) splendida sunt „ Sepulchra, quæ Urbem maximè Regiam occupaverunt, & dies perspicui sunt, diem festum Terrarum Orbi facientes, non ædificiorùm amplitudine, & splendore, sed quòd ampliùs est, convenientium studio; & ipse ille purpura peregrè proficiscitur, & Sepulchra illorum complexurus, & fastu deposito contingit, Sanctos rogans, ut sibi apud Deum patrocinentur, & Tabernaculorum Opificem, & Piscatorem patronos etiam mortuos deprecatur ille Diadema gestans]. Et alibi [Etiam Romæ, quæ Urbium est regalissima, relictis omnibus ad Sepulchra Piscatoris, & Pellionis currunt, & Reges, & Præsides, & Milites, &c.] Dominus Abbas Carolus Bartholomæus Piazza, nunc Archipresbyter Sanctæ Mariæ in Cosmedin, inter Opuscula æquè pia, & sacra eruditione plena librum edidit, cui titulus *Effemeride Vaticana*, in quo penè innumeros refert pios Viros, qui ad sacra hæc Limina accesserunt, ubi inquit Chrysostomus, *Piscator Petrus etiam post mortem resplendet Sole clarior*. Hinc jure Carolus Magnus, ut refert Torrigius, in quodam privilegio concesso Ministris Templi Sancti Salvatoris in Laterano, illis imposuit, ut ad S. Petri Sepulchrum advenas ducerent, illique Custodes assignavit S. Leo Pontifex Magnus, referente Anastasio. Hìc constituit super Sepulchra Apostolorum Custodes, qui dicuntur Cubicularii, seu Cappellanos ex Clero Romano, qui etiam vocati fuerunt Mansionarii Oratorii Sancti Petri, seu Scholæ Confessionis Beati Petri, ut legitur in quodam codice scripto sub Benedicto IX. anno 1037. servato in Archivo Vaticano. Tot itaque sunt hujus Beati Apostoli Sepulchri prærogativæ, ut meritò illud dici possit:

Hom. 6. in epist. 2. ad Corinth.

In demonstrat. adver. Gent.

Homil. in Psal. 48.

Pag. 527.

Torrigius pag. 527.

— — — *Quæ divisa beatos*
Efficiunt, tu collecta tenes.

Sed ut methodo aliqua breviter expediamus quamplurima, quæ de hoc Beati Petri Sepulchro dici possunt, quærendum primò est, quibus de causis Confessionis nomine à Summo Pontifice Urbano VIII. vocatum illud fuerit, à Paulo verò V. Sepulchrum.

Sciendum igitur, inquit Joannes Stephanus Durantes Consiliarius sacri Consistorii Regii, ac primus Præses Senatus Tolosani in tractatu eruditissimo;

ſimo, quem ſcripſit de ritibus Eccleſiæ Catholicæ, quòd Confeſſio pro Sepulchro, vel Corpore Martyris quandoque uſurpatur. Frequens eſt hæc vox in Pontificali Sancti Damaſi *antè Confeſſionem Beati Petri*; de qua Petrus Urbevetanus, ut legimus in libello Ordinis Romani, *Confeſſio*, inquit, *eſt Capſa, vel Sepulchrum, vel ipſum Corpus Petri conditum ſub Altari*. Idem notat aliquando nomine *Confeſſionis* indicari Eccleſia, quæ *Martyrium* à Græcis dicebatur, citatque Anaſtaſium Bibliothecarium in vita Sixti III. Papæ. *Sixtus*, inquit, *fecit Confeſſionem Sancti Laurentii, Martyria cum columnis porphyreticis, & ornavit tranſcænam, fecit quoque ibi ad Confeſſionem Altare Sancti Laurentii*. Dicebatur etiam ædes ſacra *Martyrium* à Græcis, eò quod in ea Martyrum reliquiæ jaceant, vel eorum memoria recolatur, inquit Iſidorus lib. 15. de orig. cap. 4. Sic Baſilicam Vaticanam Martyrium Apoſtolorum appellarunt, Sanctus Chryſoſtomus, & Sanctæ Romanæ Eccleſiæ Prothonotarii, qui Græcè, Latinèque res geſtas Martyrum ſcripſerunt. *Martyr* enim Græcè *Teſtem*, vel *Confeſſorem* ſignificat, eaque vocabula veteres confundebant. Tertullianus de Corona Militis, & libello ad Martyres. Ambroſius lib. 2. de Fide. Undè quemadmodum à *Martyre Martyrium*, ità à *Confeſſore Confeſſio* manavit. Diciturque Eccleſia, in qua Martyris, ſive Confeſſoris memoria veneratur; ſanè uſus veteris Eccleſiæ dividebat Martyres à Confeſſoribus. *Martyres* ſiquidem dicebantur, qui in tormentis uſque ad mortem perſeverabant in profeſſione Nominis JESU Chriſti; *Confeſſores* verò, qui in Carcere, vel tormentis citrà mortem conſtantes, atque parati mortem ſubire, confeſſi erant Chriſtum, quòd ex Sancti Cypriani epiſt. 6. & 7. lib. 2. colligere licèt. Jàm Sanctis omnibus, etiam tormenta perpeſſis, Confeſſoris nomen tribuitur. Floravantes autem Martinellus ait ſe vidiſſe ſubterranea antiquiſſima cubicula in Cryptis Romanis præcipuè, in quibus Sepulchra Martyrum erant, quæ cubicula Confeſſiones dicebantur, nec ob aliam cauſam (ait Bulengerus) quia in ipſius Martyris Altaris, palliis, aut tabulis argenteis, marmoreiſque Confeſſio Sanctorum expreſſa erat.

Lib. 1. c. 1.

Hiſtoria di S. Maria in Via lata pag. 120.

De Templo lib. 3. cap. 33.

Locus, qui à nobis dicitur *Confeſſio*, multis nominibus apud Antiquos ſignificabatur. Primò *Martyrium*, & à Latinis *Dormitorium* dictum fuiſſe edidit Joannes Caſtillioneus Antiquit. Mediolan. parte 1. faſciculo 2. quòd in eo piorum Corpora requieſcerent potiùs dormientia, quàm mortua, & expectantia diem illam, qua glorioſa in Cælum aſcendent, cum Chriſto regnatura, ſive quod Piorum mors ſomnus ſit, & quies. Eas certè ob cauſas Germani pulcherrimo nomine *Agri Dei* Cœmeterium vocant, quod ſcilicèt in eo Deus ſuam ſementem, ac ſegetum habeat, quàm ſub finem Mundi, tanquàm meſſi jàm maturam demetet, & in Cæleſte horreum invehet.

Vocata etiam fuerunt Beatorum Petri, & Pauli Sepulchra *Apoſtolorum Limina*, ut apparet in vetuſtiſſimo codice Bibliothecæ Vaticanæ ſub num. 5516. relato à Floravante Martinello de Templo S. Mariæ in Via lata, qui in ſuis adnotationibus addit hanc latinam dictionem locum ſignificare, in quo aliquis commoretur, juxtà illud Virgilii:

Pag. 119.

--- --- --- Signoque repente
Corripiunt ſpatia audito, limenque relinquunt.

Quòd optimè convenit Baſilicæ, in qua inſunt eorum Sepulchra. Addit Martinellus eamdem latinam dictionem cum Portubus Maris convenire, qui à Græcis *Limena*, à quo verbo *Limenarchæ* dicuntur eorum Gubernatores; ſunt namque Sepulchra veluti corporum Portus, ubi poſt periculoſum hujus vitæ curſum tuta requieſcunt à laboribus ſuis.

Veſtigia inſuper dicta ſunt, & *Memoriæ* ab antiquis Apoſtolorum Sepulchra, ut legitur in Martyrologio die 21. Auguſti de Sancto Paterno Martyre, qui Alexandriâ Memorias Apoſtolorum petiit. Apud Sirmondum in vita Sancti Martini ſic: *Deindè ſpontè ſua Pyrro veniente Romam ad Veſtigia Beati Petri &c.* Et apud Sanctum Auguſtinum lib. 22. cap. 10. de Civitate Dei: *Martyribus noſtris non Templum, ſed memorias ſicut hominibus mortuis, quorum apud Deum vivunt ſpiritus, fabricamus, ut ibi ſacræ eorum Reliquiæ ſerventur.* Loquens Anaſtaſius de Anacleto Pontifice, qui primus Beatorum Apoſtolorum Corpora in Sepulchro condidit, ſic ait: *Anacletus Memoriam Beati Petri conſtruxit, & compoſuit.* Hinc Latini *Monumenta* appellarunt *Sepulchra*, & duplici quidem de cauſa. Primò, ut ait Divus Auguſtinus apud Spondanum, quia eos, qui viventium oculis ſubtracti ſunt, ne oblivione etiam cordibus ſubtrahantur, in memoriam revocant, & admonendo faciunt cogitari. Secundò, quia ſupra Sepulchra mortuis juſta annuatim perſolvebant, juxtà illud Pauli epiſt. ad Roman. *memoriis Sanctorum communicantes*, & Divi Cypriani apud Baron. anno 253. num. 40. *Deindè, & dies eorum, quibus excedunt adnotate, ut commemorationes eorum inter memorias Martyrum celebrare poſſimus.* Bibliothecarius, quem ſupra citavimus *Loculum* appellavit hanc Beati Apoſtoli Confeſſionem, ubi loquens de Baſilica à Conſtantino extructa ait, cujus *Loculum cum Corpore Sancti Petri recondidit, & ipſum Loculum undique ex ære Cyprio concluſit, quod eſt immobile.*

De Cæmet. lib. 1. pat. 3. cap. 14. n. 3.

Explicatis nominibus, quibus Sancti Petri Sepulchrum ab Antiquis ſignificabatur, ipſam Sepulchri, ſeu Confeſſionis fabricam inquiramus. Antequàm illa nobiliſſimo Mauſoleo ex ære exornaretur ab Urbano VIII. huic Pontifici Maximo opuſculum obtulit Michael Lonigus Auctor erudiſſimus, & ſub Paulo V. Cæremoniarum Magiſter, quod MS. extat in Archivo Arcis Sancti Angeli, teſte Ludovico Jacobo à Sancto Carolo, ejuſque exemplar vidi in Bibliotheca Ghiſiana additum libro de Præſtantia Baſil. Vatic. ab Honuphrio Panvinio conſcripto, & percommodè legi acceptum ex Muſeo præclari Viri Jo. Antonii de Moraldis bonarum Artium ſtudioſiſſimi, in quo etiam aſſervatur. Illi hunc titulum appoſuit [Breve relazione „ del ſito, qualità, e forma antica della Confeſſione ſacratiſſima di S. Pie„ tro; ove ſi raccontano ancora molti ornamenti fatti in quella in varii „ tempi da diverſi Sommi Pontefici, alla Santità di Noſtro Signore Papa „ Urbano VIII.] Continet illud approbationem doctiſſimi Viri Fratris Nicolai Riccardi Studiorum Regentis apud Sanctam Mariam ſupra Minervam, his

In Bibliot. Pontif. lib. 2

his verbis expressam [D'ordine del Reverendissimo Padre Maestro del Sa-
„ gro Palazzo hò veduta, e considerata questa relazione, e la giudico non
„ solamente piena di bellissime antichità Ecclesiastiche, e singolare erudi-
„ zione; ma aggiustatissima al vero; e che debba essere di molta consola-
„ zione a' Lettori, che, secondo il dovere, sono amanti di quel luogo
„ Sagrosanto, di cui si mostra l'Autore tauto divoto, e zelante]. Plura
in eo texuit hìc Auctor. Primò, asserit *Confessionem* illam cubiculum fuisse
sub Ara maxima apertum, ad quod per gradus marmoreos descendebant,
& cancellis ferreis munitum; ejus testudinem columuis substentari in quatuor angulis collocatis. In medio Aram fuisse, in cujus fronte fenestra, per quam foramen videbatur in pavimento, sub quo loculus cum argentea theca in majori ænea inclusa DD. Apostolorum Corpora continente. Extrà cubiculum supradictum, quod appellabatur *Confessio*, duodecim fuisse columnas, è pario marmore excisas, quarum sex magis ab illo remotæ rubris lapidibus conjungebantur, quos Rugas antiquitùs appellabant, deindè Pectoralia eo quòd à pavimento usque ad pectus hominis genuflexi assurgerent, spatio tamen intermedio cancellis ferreis munito.
Hæc omnia pluribus probare conatur Lonigius ex quibus aliqua delibavimus.

Quòd fuerit reconditum, & subterraneum cubiculum, probat ex Anastasio in vita Hadriani I. ubi narrans Caroli Magni donationem, ait,
„ [quam priùs super Altare Beati Petri, & postmodùm intùs in sacra Con-
„ fessione ponentes tam ipse Francorum Rex, quàm ejus Judices, &c.]
Et loquens de eodem Pontifice subdit [ob nimiùm amorem Confessionem
„ Beati Petri intus totam ex auro purissimo in laminis, diversisque histo-
„ riis comptè ornavit, & fecit intùs in Confessione in modum Evange-
„ liorum ex auro obrizo]. In vita autem Leonis III. [fecit intrà Confes-
„ sionem Salvatorem stantem dextrâ, lævâque ejus BB. Petri, & Pauli
„ Apostolorum imagines]. Rursùs in vita Hadriani, loquens de Carolo
„ Magno, cum Romam primùm petiisset, ait [Descendentes pariter (Pon-
„ tifex, & Carolus) ad Corpus Beati Petri, cum Judicibus, &c.] Ità in
vita Leonis III. [Idem verò Beatissimus Præsul idipsum deorsum, ubi Sa-
„ cratissimum Corpus Principis Apostolorum requiescit, renovavit ima-
„ ginem, &c. Item Cameram Beati Petri Apostolorum Principis in omni-
„ bus destructam, atque dirutam, exemplo olitano (idest antiquo) excul-
„ pens, diversis coloribus à novo fecit.

Confirmat hæc omnia Benedictus Canonicus, qui vixit tempore Cœlestini II. circa annum 1144. in suo rituali MS. ubi legitur [Media nocte
„ surgens audito signo D. Papa, cum omnibus Ordinibus ad S. Leonem
„ venire debet &c. deindè incensat Altare super Sepulchrum Sancti Petri.
„ Deindè exiens indè ascendit ad Altare majus, & incensat, &c.] Quæ
verba abundè indicant illum Pontificem è Confessione exire, ut ad Altare majus ascenderet.

Petrus item Mallius loquens de vigiliis, quæ fiebant ad Pallia Pontificia, affirmat illa fieri in Confessione, ad quam descensum præbebant scalæ indicatæ ab eodem Anastasio in vita Hadriani I. his verbis [Aspectum verò

Altaris

„ Altaris super eandem Confessionem, atque dexterâ, lævâque parte,
„ juxtà gradus jàm dictæ Confessionis.

Pag. 171. Eam cancellis munitam fuisse affirmat idem Bibliothecarius [Hìc
„ verò egregius Sacerdos Confessionem Beati Petri totam ex auro puris-
„ simo ornavit, pondera trecentarum librarum ponens, & in postem su-
„ periùs ejusdem Sacræ Confessionis auri mundissimi libras tresdecim, pari
„ modo & ipsius Apostoli Confessionis liminari inferiori libras viginti-
„ quinque]: De his cancellis loquitur etiam Onuphrius Panvinius lib. 3.
„ cap. 4. [Innocentius III. cancellum æreum antè Confessionem sub Al-
„ tare S. Petri fecit, qui ab adeuntibus passim populis deosculari solet].
Cap. 8. Gregorius Turonensis de gloria Martyrum [Hoc enim, ait, Sepulchrum
„ sub Altari collocatum valdè rarum habetur, sed qui orare desiderat rese-
„ ratis cancellis, quibus locus ille ambitur, accedit super Sepulchrum, &
„ sic fenestrella parvula patefacta immisso introrsum capite, quæ necessitas
„ præmit, efflagitat.

Ex quibus verbis probatur hanc *Confessionem* sub Altari majori fuisse collocatam, & in ea aliud Altare fuisse, sub quo Sacra Corpora servabantur. Hoc retulit Sanctus Petrus Damianus epist. ad Agnetem Imperatricem his verbis [Sub arcana quoque Beati Petri Confessione antè Sacrum Altare me
„ sedere fecisti, & per lugubres gemitus, & amara suspiria, &c.] Retulit Anastasius in vita Hadriani I. [Cancellos antè eandem Confessionem ex
„ auro fuisse pensantes libras 56. fecit simùl in Altari intùs in Sacra ultrò
„ citròque Confessione imaginem in modum Evangeliorum]. Asserit Mallius in hoc Altari singulis diebus unum è septem Presbyteris Cardinalibus Sacrificium offerre, videlicèt die Dominico Presbyterum Cardinalem tituli Sanctæ Mariæ Transtyberim, feria 2. Sancti Chrysogoni, feria 3. Sanctæ Cæciliæ, feria 4. Sanctæ Anastasiæ, feria 5. Sancti Laurentii in Damaso, feria 6. Sancti Marci, Sabbato Sancti Martini in Montibus, quibus posteà Episcopos substituit Stephanus Pontifex ejus nominis IV.

Sub eo Altari BB. Apostolorum Petri, & Pauli Ossa primùm posuerant aliquot Viri Sancti (quos nemo unquam viderat, nec posteà videre potuit) ut legit Arringus in quodam codice MS. Lateranensi, vel potiùs Sanctus Anacletus Pontifex, ut refert Sanctus Damasus in Pontificali, cujus Sepulturæ historia extabat olim coloribus expressa in antiqua Templi porticus fronte, quæ, antequàm cum porticu ipsa aboleretur, artificum pennicillo excepta fuit, & in ejusdem Basilicæ Archivo asservatur, & proponitur contemplanda in suis paginis ab Arringo. Ex quo loco Calistus ea transtulit ad catacumbas, ne perirent, cum Eliogabalus, teste Lampridio, omnia Sepulchra in Campo Vaticano solo penitùs æquaret, ne impedimento essent curribus, quos quatuor Elephantibus ipsemet in ludis agebat.

Aring, lib. 2 cap. 5.

In vita.

In addit. ad Platin. de Pontif. Tom. 2. ann. 221. Libr. 3. ep. 30.

Si tamen fides danda est Panvinio, cujus opinionem refellit Baronius, adhæretque Sancto Gregorio, qui scribens Constantiæ Augustæ, ait [eo
„ tempore, quo passi sunt Apostoli ex Oriente Fideles venisse, ut eorum
„ Corpora tanquàm Civium suorum repeterent, ideòque clàm ea sustu-
„ lisse, sed ducta usque ad secundum Urbis milliarium in loco, qui dicitur
„ ad Catacumbas, collocasse, sed dùm ea exindè levare omnis eorum

multi-

„ multitudo conveniens niteretur, ità eos vim tonitrui, atque fulgoris nimio metu terruisse, atque dispersisse, ut talia denuò nullatenùs attentare præsumeret. Tunc autem, inquit Divus Gregorius, exeuntes Romani, eorum Corpora, qui hoc ex Domini pietate meruerunt, lævaverunt, & in locis, in quibus nunc sunt condita posuerunt.

Bibliothecarius verò in Cornelio inquit [Hìc temporibus suis rogatus „ à quadam Matrona Lucina Corpora Apostolorum Petri, & Pauli de Catacumbis lævavit noctu, Beatus verò Cornelius Episcopus accepit Corpus Beati Petri Apostoli, & posuit juxtà locum, ubi crucifixus est inter Corpora SS. Episcoporum in Templo Apollinis in montem aureum in Vaticano Palatii Neroniani 6. Kal. Julii]. Ad quæ verba Illustriss. Schelestrates in suis notis hæc habet [Quæ in Actis Cornelii traduntur de Corpore Beati Petri, quòd ab eo positum fuit juxtà locum, ubi crucifixus est, in monte aureo in Vaticano, indicant etiam translationis diem ab Ecclesia Romana celebrari. Quomodò autem factum sit, quòd Corpus Beati Petri ab Anacleto adhùc Presbytero in Vaticano reconditum, rursùs à Cornelio hùc translatum sit, duabus de causis contingere potuit, vel quia verùm est, quod Gregorius Magnus tradit lib. 3. epist. 30. ad Constantiam Augustam, quod Orientales ea auferentes, dùm Romani illos insequebantur, ea ad secundum Urbis milliarium in Catacumbis collocarint, indèque à Cornelio translata sint; vel quia Fideles in Cryptis Vaticanis detecti sub Calisto Papa, cum Corporibus Petri, & Pauli ad Catacumbas confugerent, ubi & Romani Pontifices à Fabiano sepeliri cœperunt; undè rogatu Lucinæ Cornelius eadem in Vaticanum transtulit, ut pluribus probat Onuphrius in historia MS. Pag. 428.

Sed in re ambigua unusquisque, ut libet, ex animi sui sententia opinetur. Quod certum est, affirmamus, nunquàm ab eo loco dimoveri illud contigisse à tempore, quo à Constantino Magno Templum Vaticanum excitatum fuit [In eo enim constructo, piissimus Imperator ex rogatu Silvestri „ Episcopi (verba sunt Anastasii) Basilicam Beato Petro Apostolo in Templo Apollinis, cujus loculum (idest capsulam, seu conditorium) cum Corpore Sancti Petri recondidit. Ipsum loculum (quem Romanus Canonicus scripsit fuisse argenteum) undique ex ære Cyprio conclusit, quod est immobile, ad caput pedes 5. ad pedes pedes 5. ad latus dextrum pedes 5. ad latus sinistrum pedes 5. sic inclusit Corpus Beati Petri Apostoli, & recondidit. In Silvestro.

Quàm amplum fuerit cubiculum, in quo Altare Beati Petri, seu memoria condebatur incertum omninò est. Conjecturis tamen illud non angustum fuisse deprehendimus, affirmante Anastasio in vita Hadriani I. „ [quòd cum Carolus Francorum Rex in Basilica Beati Petri à Romano Pontifice exceptus, descenderunt pariter ad Corpus Beati Petri tùm ipse Sanctissimus Papa quamque antefatus Excellentissimus Francorum Rex cum Judicibus Romanorum, & Francorum. A Benedicto etiam Canonico accepimus in ea dùm Sacra peragerentur, permansisse Pontificem, Purpuratos, Cantores, Cubicularios, Subdiaconos, cæterosque Ecclesiæ Clericos, quorum quidem numerus haud erat exiguus.

Quanta

Quanta animi sui devotione hanc Sacram Petri Confessionem Pontifices venerarentur, non adeò facilè dictu est. Ejus tamen argumenta luculenter indicant munera, quibus eam certatim exornarunt. Aliqua nos indicabimus, servata temporum serie ex libro Pontificali accepta, eisdemque verbis, quibus Posterorum memoriæ mandavit Anastasius, cui liber ille tribuitur, quamvis sermone sit rudi, & penitùs barbaro, *apud eum tamen magis cum simplicitate veritas, quàm cum fuco mendacia valuerunt*, ut ait Baronius; verùm quia, quo anno illo sint facta non liquet; ideò annum adnotamus, quo saltèm Pontifex nominatus vivebat.

Tom. 9. ann. 795. num. 22.

Anast. Post Divum Silvestrum, qui fecit Cameram Basilicæ ex trimma auri fulgentem, & super Corpus Beati Petri, quod ære conclusit, fecit crucem ex auro purissimo pensantem libras 150. in mensuram, loci, ubi scriptum est litteris puris nigellis in cruce: *Constantinus Augustus, & Helena Augusta hanc Domum Regali simili fulgore corruscantem auro circumdant*.

Anno 430. Cælestinus I. ornavit de argento Confessionem Beati Petri Apostoli, quæ habet libras quadraginta.

Anno 435. Sixtus III. ornavit de argento Confessionem Beati Petri Apostoli, quod habet libras quadringentas.

Anno 450. Leo I. Cameram, idest testudinem Beatri Petri ornavit.

Severan. pag. 112. Anno 465. Hylarus obtulit duo vasa aurea, quorum pondus quindecim libras explebat pretiosis lapillis exornata.

Anno 483. Symplicius aliud vas aureum quinque librarum.

Anno 520. Hormisda trabem argenteam imposuit, cujus pondus erat librarum 1400. binos insuper arcus argenteos 40. librarum ad lampades substinendas.

Anno 560. Pelagius II. investivit Corpus Beati Petri Apostoli tabulis argenteis deauratis.

Anno 636. Honorius I. temporibus suis renovavit cymilium, vel supellectilem Beati Petri Apostoli, investivit Confessionem Beati Petri ex argento puro, quod pensat libras 187. fecit & cerostatas majores ex argento puro, duos, qui sunt antè Corpus Beati Petri Apostoli pensantes singuli libras 62.

Baron. tom. 8.

Anno 700. Sergius donavit Timiamaterium aureum majus cum columnis, & cooperculo, in quo incensum, & odor suavitatis festis diebus, dùm Missarum solemnia celebrarentur, Omnipotenti Deo opulentiùs mittebatur.

Anast. Anno 740. Gregorius III. sex columnas onychinas volutiles statuit antè Confessionem, super quas posuit trabes, & vestivit eas argento purissimo, in quibus sunt expressæ ab uno latere effigies Salvatoris, & Apostolorum, ab alio Dei Genitricis, & Sanctarum Virginum, posuitque super eas lilia, & pharos argenteos librarum 700.

Anast. apud Oldoin. 558. Baron. tom. 9. pag. 322. Anno 780. Adrianus I. Confessionem Beati Petri totam intùs ex auro purissimo in laminis, diversisque historiis comptè ornavit, ponderans 300. librarum, ponens & cancellos in poste superiori ejusdem Sacræ Confessionis auri mundissimi libras tredecim pari modo, & in ipsius Confessionis limi-

nari

nari libras vigintiquinque, aſpectum verò Altaris ſuper eandem Confeſſionem, atque dextrâ, lævâque parte juxtà gradus jàm dictæ Confeſſionis addens in eis argenti libras centum triginta ſex, curiosè renovavit, ejuſque hiſtorias ex auro puriſſimo libras decem & octo nitidiſſimè deauravit, ante januas verò argenteas fecit caniſtros argenteos duodecim, penſantes libras quadraginta quinque. In eadem quippè Beati Petri Eccleſia per diverſas coronas fecit Delphinos ex argento librarum centum. Præſtantiſſimus idem eximius Antiſtes fecit in Eccleſia Beati Petri Apoſtoli ad Corpus imaginem, quæ dudum ex argento inerat, Salvatoris, Sanctæ Dei Genitricis, Sanctorum Apoſtolorum Petri, & Pauli, atque Andreæ de auro puriſſimo miræ magnitudinis penſantes libras ducentas; & intùs in Confeſſione imaginem in modum Evangeliorum ex auro obrizo penſantem libras viginti; ſimùl & cancellos antè eandem Confeſſionem ex auro puriſſimo penſantes libras quinquaginta ſex. Qui fecit ſimùl in Altari intùs in Sacra ultrò, citròque Confeſſione imaginem in modum Evangeliorum, nec non & in poſtibus inferioribus, & ſuperioribus, atque cancellis, ſimùl etiam & circa Corpus ex auro obrizo libras mille trecentas viginti octo. Et alibi. Hìc fecit rugas in Presbyterio à parte Virorum, & Mulierum ex argento puriſſimo quinquaginta, librarum 130. necnon alias rugas in caput Presbyterii antè Confeſſionem ex argento penſantes ſimùl libras 103. & paulò poſt in Altari majori Eccleſiæ Beati Petri Apoſtoli fecit ex auro puriſſimo diverſas hiſtorias ponderis librarum 192. & intùs in Confeſſione imaginem in modum Evangeliorum ex auro obrizo librarum 20. ſimùl & cancellos antè eamdem Confeſſionem ex auro puriſſimo penſantes libras 56. Quæ fiunt ſimùl, quæ ſunt in Altari intùs, & in Sacra ultrò, citròque Confeſſione, & in ambone Evangeliorum, & in poſtibus inferioribus, & ſuperioribus, atque cancellis, ſimùl & Corpore auri obrizi libræ 1328. Et rursùs fecit etiam ter Beatus ille imagines ſex, laminis argenteis inveſtitas, ex quibus tres poſuit ſuper rugas, quæ ſunt in introitu Eccleſiæ Presbyterii, ubi & regularem ex argento inveſtito, fecit & poſuit ſuper eandem regularem præfatas tres imagines in medio exiſtentes, unam quidem pictam, habentem vultum Salvatoris, & in utriuſque lateribus imagines habentes depictas unam Beati Michaelis, & aliam Beati Gabrielis Angelorum, in ſuperiore verò ruga, ideſt in medio Presbyterii faciens aliam regularem ex argento inveſtitam, conſtituit ſuper eam tres reliquas imagines, in medio quidem habentes præfiguratum vultum Sanctæ Dei Genitricis, & ex duobus lateribus unam habentem vultum depictum Sancti Andreæ Apoſtoli, & aliam Sancti Joannis Evangeliſtæ, eaſdem verò ſex imagines, ut dictum eſt, ex laminis argenteis miræ pulchritudinis factas deauravit, in quibus imaginibus poſuit libras centum.

Anno 800. Leo III. diverſa ornamenta cum pretioſis lapillis penſ. lib. 47. Tres lampades argenteas librarum 407. aureas librarum 15. Quatuor Angelos argenteos lib. 146. & duas tabulas argenteas, quarum pondus erat libr. 94. quarum altera Symbolum Apoſtolorum præferebat inſculptum Græco idiomate, altera verò Latino, ut advenæ Fidem profiterentur.

Anno 820. Paſchalis fecit in Sacro Altari Beati Petri Principis Apoſtolorum veſtem miræ magnitudinis, pulchram, & decoratam nimis ex auro, gemmiſque contextam, præfigurantem hiſtoriam qualiter idem Apoſtolus à vinculis per Angelum ereptus eſt.

Anno 830. Gregorius IV. fecit in Eccleſia Beati Petri Apoſtoli vela cum chryſoclavo numero quatuordecim, habentia diverſas hiſtorias Evangeliorum, & Paſſiones BB. Petri, ac Pauli, nec non Andreæ Apoſtoli, quæ dependent inter imagines auro, argentoque fuſas in trabe deſuper argentata, Anaſt. antequàm adeas Sacram Confeſſionem, ſpecioſa valdè viſibus humanis, atque præcipua.

Anno 850. Leo IV. ſuffectus Sergio II. Pontifici quæcumque è Baſilica Vaticana ablata fuerunt à Saracenis, reficere decrevit, tùm præter alia quamplurima collata, Aream Altaris intùs extrà deargentavit, & non tantùm Sacram Beati Petri Confeſſionem, verùm etiam frontem prædicti Altaris ſatis decenter, & honorificè peornavit, nàm tabulam de auro, & ſmalto penſantem 216. lib. auri fecit, in qua Vetus, & Novum Teſtamentum continebatur, & poſuit eam in fronte Altaris, quàm & nos etiam vidimus, ait Petrus Mallius §. De Theſauro Baſilicæ, crucem quoque de auro puriſſimo, &c.] Anaſtaſius autem hæc alia narrat [Leo IV. fecit in Eccleſia Beati Petri vela, quæ pendent in arcu Presbyterii ex auro, habentia hiſtoriam Beati Petri Apoſtoli numero decem & octo. Obtulit etiam Beato Petro Apoſtolo Calices de argento, qui ſedent ſuper circuitu Altaris numero ſexdecim, verùm etiam, & Calicem pendentilem, cum catenulis, & Delphinis penſantem libras . . . . Item Sanctus, & Coangelicus præfatus Præſul poſt deprædationem Saracenorum iſtius Eccleſiæ fecit ſuper Corpus Beati Petri Apoſtoli imagines argenteas, totaſque numero tres, & unam quidem in medio habentem effigiem Salvatoris Domini Noſtri JESU Chriſti cum gemmis in capite per crucem ornatam hyacinthinis, & praſinis. Item aliam quamdam poſitam ad dexteram partem Salvatoris, & habentem vultum Beati Petri Apoſtoli, & Beatæ Petronillæ. Aliam quamdam poſitam ad partem lævam depictam, vultum habentem Beati Andreæ Apoſtoli, ſimùl & vultum prædicti Summi Præſulis penſan. libras centum & quatuor ex diverſis gemmis, hyacinthis, & ſmaragdis ornatam miræ magnitudinis, & poſuit juxtà venerabile Altare Beati Petri parte dexterâ penſantem mille lib. auri optimi, & permanſit ibi uſque ad tempora noſtra. Fecit & imaginem Salvatoris noſtri Chriſti in throno ſedentis, cum duobus Angelis circa ſe, necnon etiam 20. alias imagines de argento circa eam, & poſuit eas antè Altare ſuper columnas vitineas, fecit quoque 40. caniſtra argentea, coronas argenteas, in quibus lampadæ appenderentur, à pectoralibus ſcilicèt antè Altare uſque ad Crucifixos. Hæc narrat Petrus Mallius ſub nomine Canonici Romani, qui anno 1159. deſcripſit Baſilicam Vaticanam, dicavitque Alexandro III. & in præfatione ad eumdem, ait ſe compilaſſe talem libellum ex Archivo ejuſdem Baſilicæ.

Anaſt. Anno 856. Benedictus III. in Eccleſia Beati Petri Nutritori ſuo præ nimio amore exardeſcens ad cooperiendum billicum Confeſſionis, fecit cooperculum ex auro puriſſimo penſ. lib. tres.

Anno

Anno 1119. Calistus II. idem Altare, cum nimia vetustate, hominumque incuriá quasi violatum videretur, optimus tandem Pontifex, optimis, quæ adhùc apparent marmoribus (nempè anno 1430. quo Veggius scribebat) denuò extruxit, atque ornavit, & in celebri die Annunciationis Beatæ Mariæ magno cum Episcoporum, Sacerdotumque conventu, Populorumque applausu honorificè consecravit. Panciroł. tes. nasc. pag. 525. ex Veggio.

Anno 1150. Eugenius III. (ut loquitur Petrus Mallius) quando celebravit primam Missam in Ecclesia Beati Petri, obtulit super venerabile Altare optimum sacratasmum ad Altaris ornatum, & Pastorale ornamentum, & semper cum veniebat celebrare solemnia Missarum in hanc Sacram Dei, & Beati Petri Basilicam, non vacua manu veniebat, sed satis devotè offerebat, vel vestem super Altare, vel optimam calisam, vel aliud Papale donum.

Anno 1155. idem loquens de Hadriano IV. semper cum veniebat celebrare Missam ad Sanctum Petrum offerebat super venerabile Altare ejus vel optimum pallium ad ornatum Altaris, vel candelabra argentea, vel aliud Papale donum.

Hæc sunt præcipua munera, quæ à Summis antiquis Pontificibus Divo Petro oblata ejus Confessionem mirificè exornarunt. Superest ut Altare, quòd majus dicebatur exponamus.

Supra subterraneam ædiculam, quam descripsimus illud imminebat. Antè ejus frontem duodecim columnæ vitineæ ex pario marmore eo ordine expositæ extabant, quo innuimus in Tabula 7. Ichnographica veteris Basilicæ pag. 28. litt. A. Eas Constantinus ipse collocaverat è Templo Salomonis evectas, ut scribit Alpharanus; sed aliqui apud Torrigium putant Romam delatas fuisse è Templo Dianæ Ephesinæ, quod extabat in Græcia. Pag. 283.
„ Onuphrius tamen Panvinius affirmat sex tantùm datas fuisse à Constan- Cap. 3. lib. 5.
„ tino, cæteras verò Gregorium III. concessas sibi ab Eustychio Exarco,
„ erexisse in Ecclesia Divi Petri circa Presbyterium antè Confessionem, tres
„ à dextris, tres à sinistris, juxtà alias antiquas sex filo pares]. De his Baronius tom. 8. anno 710.

Ad Altare ascensum hinc indè præbebant gradus porphyretici, qui nunc duplici in linea distributi sub Apside Basilicæ, ubi Divi Petri Cathedram Alexander VII. collocavit, pavimentum palmis circiter duobus elevatum sustinent, sicut olim (ut mos erat in Templis) sub majore etiam Apside in loco eminentiori erant Clericorum, ac Presbyterorum subsellia pro cujusque gradu, & dignitate, & in loco editiori Sedes Episcopalis, quàm Prudentius Hymno de Sancto Hippolyto sublime Tribunal vocat, & Nazianzenus in Somnio sublimem Thronum. Sedes autem altior erat, ut ex ea posset Antistes Populum monere, circumspicere, & custodire. *Numquid aliud*, ait Ambrosius, *interpretatur Episcopus, nisi super Inspector? maximè cum in Solio in Ecclesia editiore sedeat.* Card. Bona rer. Liturg. lib. 1. cap. 20. De dignit. Sacerd. c. 6.

Hanc Aram ex ligno primò constructam Sanctus Silvester marmoream ædificari jussit: Primis enim Ecclesiæ seculis, tempore persecutionum, Altarium ligneorum usus erat, ut magis expeditus, quia faciliùs de loco in locum transferri poterant, ut observat Cardinalis Bona. Rer. Litur. lib. 1. cap. 20

Quadruplici angulo iſtius Aræ quatuor eximiæ ſpeciei columnæ è porphyrite appoſuit, quæ nobiliſſimum argenteum tegmen fulcirent, quòd Cyborium vocant. Eas columnas ſuo tempore extitiſſe in Cryptis Vaticanis af-
MS. cap. 6. firmat Torrigius; *Cyborium* autem erat operculum, quòd imponebatur Al-
Act. Apost cap. 19. tari ornatus cauſa; patet ex Joanne Chryſoſtomo, qui in illa verba: *Faber argentarius, qui faciebat delubra argentea*, ait, *& quomodò poſſibile erat fieri delubra argentea? fortaſsè ædiculas, & coopercula, quæ cyboria vocant.*

Panvinius, qui de Septem Urbis Eccleſiis tractatum impreſſit anno 1570. affirmat tunc temporis adhùc extitiſſe tales columnas his verbis „ [Super Altare autem, cui ſubjacet Corpus Sancti Petri, Sanctus Silveſter ſtatuit nobile tegmen, ſive ſuggeſtum, quòd *Cyborium*, ſive *Cameram* vocabant argenteam deauratam, quatuor porphyreticis (quæ adhùc extant) columnis erectam]. Idem affirmavit antè Panvinium
Lib. I. Veggius, loquens de Conſtantino [Supra Altare autem, cui ſubjacet Corpus Beati Petri ſtatuit nobile tegmen auratum quatuor porphyreticis columnis erectum, quòd poſteà Leo IV. (circa ann. 850.) argento puro eximiè ornavit]. Sanctus deindè Gregorius Magnus, antè Leonem, inquit Anaſtaſius, fecit Beato Petro Apoſtolo Cyborium cum columnis ſuis quatuor ex argento puro]. Illius meminit Gregorius Turonenſis, qui anno 590. ſacra Limina viſitans à Beatiſſimo Pontifice, cum maxima reverentia, & charitate, ut verè Sanctus ſuſceptus eſt, & amicus ſingularis, &
Edit. Lugd. unicus ab eo dilectus, prout legitur in ejus vitæ Breviario, quod operibus ejuſdem præfixum habetur tom. 11. Biblioth. PP. Hìc piiſſimus Scriptor de Mirac. Martyr. lib. 1. cap. 28. loquens de Sancti Petri Baſilica, inquit „ [etiam quatuor columnas in Altari, quæ ſunt ſimùl centum, præter illas, quæ Cyborium Sepulchri ſuſtentant, hoc enim Sepulchrum ſub Altare collocatum valdè rarum habetur, ſunt ibi & columnæ mirè elegantiæ candore niveo, quatuor numero, quæ Cyborium Sepulchri ſuſtinere dicuntur.

Ab hac Divi Gregorii Turronenſis narratione, non obſcurè indicatur, præter Cyborium Altaris, de quo loquimur porphyreticis columnis
De Sept. Eccl. pag. 112. impoſitum, aliud Cyborium fuiſſe mole quidam longè minùs, ſed ex argento compactum, quod Severanus affirmat, à Divo Gregorio fabricatum, nec pondus centum octoginta librarum exceſſiſſe.

Erat igitur ultrà Cyborium argenteum impoſitum Altari Confeſſionis, aliud in Altari majori magis excelſum porphyreticis columnis ſubſtentatum, quas viſas à Panvinio memoravimus, eamdemque formam retine-
An. 1294. num. 21. bat anno 1294. ſub Bonifacio VIII. ut narrat Cardinalis Stephaneſcus in lib. de Conſecrat. & Coronat. ejuſdem Pontificis, citatus à Bzovio, his carminibus:

--- *Altare Petri de marmore cæſum,*
Porphyriiſque gerens fulvis à celte columnis
Quatuor argenti Cælum, quod tempus in atrum
Verterat, ac ſubter fuſi ſub tegmine cupri
Corpora Sacra tenens, &c.

Illud

Illud posteà anno circiter 1470. à Paulo II. refectum esse Panvinius narrat; extatque monimentum ejus fabricæ in Numismate, sub Paulo II. anno eodem cuso, quod in Tabula 1. Numismatum apparet pag. 10. hujus historiæ exposita. Anno iterùm 1480. Sixtus IV. iterùm construxit, duodecim Sanctorum Apostolorum simulacris ornatum, quæ simulacra ait Torrigius, Matthæus Pullarius Florentinus exsculpsit, suntque in Cryptis Vaticanis apposita, cum inscriptione: Cap. 42.

Imagines istæ marmoreæ Sanctorum duodecim Apostolorum erant ad ornatum Cyborii, quod Sixtus IV. Pont. Max. supra Altare Sacrosancto Beati Petri magnificè constituerat.

Ejusdem Cyborii reliquiæ nonnullæ ibidem servantur cum his notis:

Ornamenta Sixti Papæ IV. ad Altare Beati Petri existentia.

Julium etiam II. anno 1510. idem Cyborium affabre exsculptum renovasse affirmat Ugonius. Cujus nàm formæ fuerit tale Cyborium, nullum prorsus, quòd sciam, refert monumentum. Illud tantùm indicatum inveni in Tabula scenographica Equitis Fontanæ, ex qua similem iconismum in nostra exhibuimus pag. 17. Sicut etiam indicat Pauli II. Numisma cum lemmate TRIBUNA SANCTI PETRI. Verùm cum utraque delineatio ornatum columnis, & parastatis impositum illud repræsentet, non juxtà prototypum, sed ad libitum Sculptoris incisum credimus. Sta. 11. pag. 101. Lib. 2. c. 10.

Tali itaque Cyborio post Julium II. penitùs ablato, narrat Torrigius, cum novi Templi Vaticani pavimentum altiùs deduci, & æquari opus esset anno 1594. Jacobum à Porta retulisse Clementi VIII. detectum à se foramen, per quod Sancti Petri Monumentum apparebat, quo audito, Pontificem ipsum, ductis secùm Eminentiss. Cardinali Bellarmino, Antoniano, & Sanctæ Cœciliæ, & admota ab Architecto ardenti face, oculis perlustrasse crucem auream Sepulchro impositam, deindè jussisse vetustissimam aram intactam eodem in loco relinqui, foramen se coram cæmentis oppleri, novumque posteà desuper Altare, & quidem magnificentiùs erigi amplioris formæ, quod Altare absolutum die Dominico 26. Julii anni 1594. triginta octo Cardinalibus adstantibus totius Romanæ Curiæ interventu, innumerabilique Populi concursu, ipsemet Pontifex solemni ritu consecravit, & in eo Pontifex omnium primus incruentum Missæ Sacrificium obtulit, sicuti olim anno 1122. Calistus II. Altare supradictum à Beato Silvestro ædificatum in celebri die Annunciationis Beatæ Mariæ, ut supra enarratum est, consecraverat. Hæc affirmat Torrigius enarrata fuisse à Cardinali Sanctæ Cœciliæ, Aloysio Cittadino Basilicæ Canonico, & Joanni Bartetto ejusdem sacræ Confessionis Custodi. MS. Idem MS. cap. 6.

Fuerat interim longo temporis intervallo Sacra Petri Confessio muris obstructa, nec ulli aditus amplius patuit ab anno 1200. quo Michael Lonigus affirmat Innocentium III. ejus januas penitùs obfirmasse, ne ampliùs pateret Pseudo-pontificibus, à quorum impietate Sancti Petri Sepulchrum violari poterat, Sacroque pignore Romanam Urbem orbari, ut eò vel Bizantium potiretur, vel quævis alia Orbis Regio, in qua eorum fautores vige-

vigerent, ſicuti olim Græci clàm ſubripere conati fuerunt Divi Pauli Caput, ut narrat in ſua epiſtola ad Conſtantiam Auguſtam Divus Gregorius.

Rebus poſteà in tranquilliſſimo Eccleſiæ ſtatu compoſitis, dùm aurea ætate perfrueretur Paulus V. & Vaticanam Baſilicam nobiliſſimo additamento abſolverit, ejus magnanimitatem extimulavit pietas erga Principem Apoſtolorum, ut veterem, ac ſacram Aedem perviam Fidelibus redderet, & Piorum accedentium cultui iterùm aperiret. Extat in Archivo Baſilicæ Vaticanæ idea ex ligno compacta, juxtà quàm novam Aediculam ſub pavimento conſtruendam Martinus Ferraboſco Pontifici indigitavit. Indè nos
Fig. 45. acceptam in ſequenti delineavimus Tab. 45. in qua apparet cubiculum A perfectè rotundum ſub fornice deliteſcens. In illud ingreſſum præbent quatuor januæ BCDE è diametro ſibi reſpondentes, quarum E loculamentum præbet pro Altare Divi Petri, aliæ tres ducunt ad ambulacrum pariter fornicatum, & juxtà cubiculum A circulariter ædificatum. Ex hoc per binas ſcalas F G hinc indè in oppoſitis partibus diſpoſitas aſcenſus erat ad Baſilicæ pavimentum, ubi quadratum Altare X latera oſtentabat cum eancellis æneis deauratis, per quos lux ſubterraneum cubiculum poſſet irradiare, eratque propè illud aliud Altare ✠ ad Sacra peragenda fabrefactum, & utrumque marmoreis gradibus elevatum. Circa hæc Altaria quamplurima balauſtra in gyrum diſpoſita coronam O ſubſtinebant, ad altitudinem quatuor palmorum è pavimento elevatam, & quatuor aditibus interrumptam. Tali ideæ aliam præpoſuit Paulus V. quæ nunc extat in formam crucis extructa, eam in medio novæ Baſilicæ aperuit Carolus Madernus. Columellis auro textili, pretioſoque lapide fores circumdedit, gradus marmoreos, quibus ad intima deſcenderetur collocavit, quas columnas putat Martinellus eas fuiſſe, quarum meminit Sanctus Gregorius Turronenſis, ubi ait, ſunt ibi & columnæ miræ elegantiæ candore niveo quatuor numero, quæ Cyborium ſubſtinere dicuntur; parietes hinc indè ſtemmatibus, & aliis ornamentis, & variorum colorum lapillis incruſtavit. Pavimentum ejuſdem mirando opere teſſellato ſtravit. Oſtium intermedium ænea crate inaurata inter aliquot elegantes columnas concluſit die 17. Februarii 1617. Statuas eorumdem Apoſtolorum ex metallo deauratas in loculamentis exterioribus repoſuit 16. Octobris 1616. Clathris ferreis Confeſſionem intrinſecus clauſit, magnam vim lapidum pretioſarum ad ejus aream, interioremque receſſum ornandum reliquit, atque lampadarum argentearum multitudine locum illuſtravit.

Roma ricercata giorn. 1.

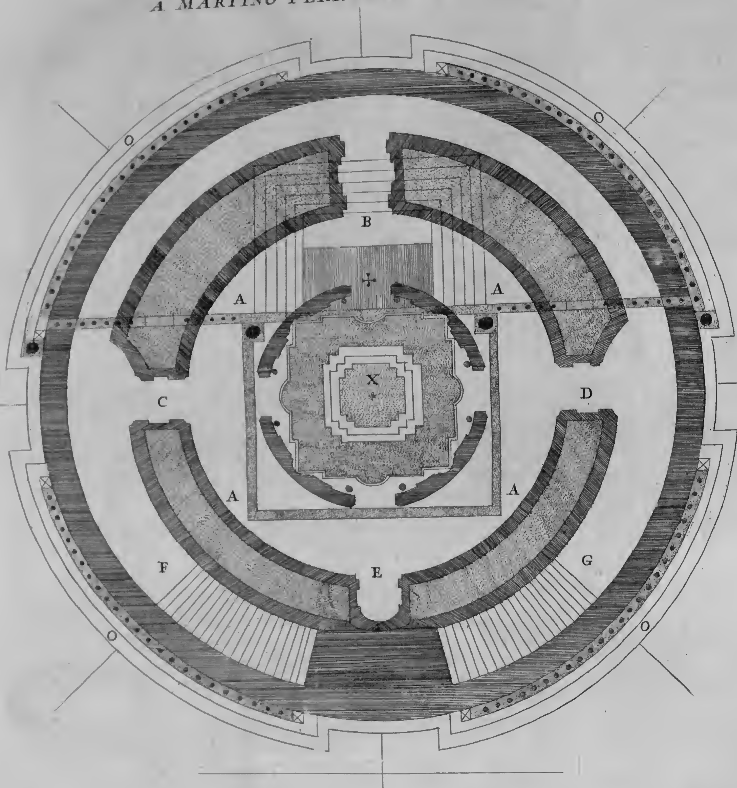
Turrigius MS.

Hanc Pauli V. fabricam ſequentibus verbis retulit Grimaldus [Anno „ Domini 1605. Sacram Beati Petri Confeſſionem pretioſis lapidibus orna„ vit, quàm in plano pavimenti Eccleſiæ cingit ordo coronatus columel„ larum Cæſarauguſtani marmoris, habet deſcenſus per duplices gradus, „ hinc indè habet incruſtationes elegantiſſimas marmorum Lacedæmonio„ rum viridum, laminas ſplendidiſſimas albas, & nigras, Stemmata San„ ctiſs. D. N. gentilitia mira arte ſegmentata lapidibus croceis, nigris, cine„ riciis, lapiſlazulis, in campo ſtemmatum pavimentum venatis albis mar„ moribus nota alba, & nigra. Affricanis decuſſatis clavibus cum thiara

elegan-

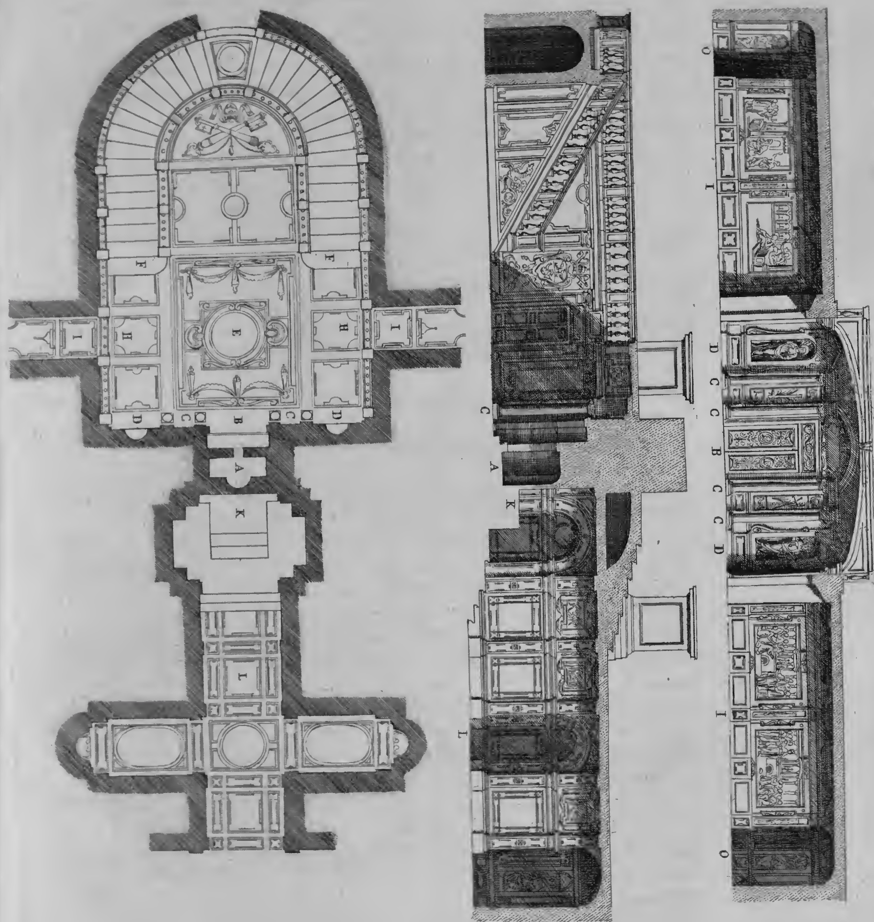
TABVLA 45.

CONFESSIO D. PETRI
A MARTINO FERRABOSCO DELINEATA

Auctor del. et sculp.

D. PETRI CONFESSIO MARMORIBVS ET PICTVRIS EXORNATA SVB PAVLO V.

Petrus San. Bartolus incidit

„ eleganter ſegmentatis ornatur. Laminas ovatas alabaſtri Cydonii, qua-
„ tuor nobiliſſimas columnas ex alabaſtro Cydonio, cum duabus Statuis
„ æneis inauratis Petri, & Pauli Apoſtoli, atque antè oſtium Confeſſionis
„ nobiliſſimam cratem æneam inauratam. Idem Sanctiſſimus Pater & Do-
„ minus majori devotione erga glorioſiſſimum Apoſtolum Petrum, eam
„ impenſam Fidelium omnium gaudio collocavit. Argenteam lampadam
„ lib. 70. dono dedit. In ambitus fornice, ubi ejus leguntur inſcriptiones
„ Numiſmata concluſit ærea, &c.]

Sequentem Tabulam expono 46. in qua totius Aediculæ ſtructura ichnographicè, & orthographicè delineata oculis ſubiicitur ex Tabulis Martini Ferraboſci accepta, quàm characteribus adjunctis enucleatiùs hìc explico. *Fig. 46.*

A Locus Confeſſionis primùm ab Anacleto Pontifice ornatus, demùm à Paulo V. ſequentibus additamentis.

B Cancelli ænei deaurati, poſt quos crates ænea videtur ab Innocentio III. donata, eam duo Angeli lapidei cuſtodiunt, ut olim ſepulchrum Bernardi Cardinalis Eruli, ſupra quam portam aurei characteres in marmore nigro hæc verba efformant: SACRA BEATI PETRI CONFESSIO A PAULO V. EJUS SERVO EXORNATA ANNO DOMINI 1615. PONTIF. XI. Turrigius.

C Locus, ubi quatuor inſunt columnæ ex marmore alabaſtrite magni pretii.

D Loculi, in quibus inſunt Statuæ æneæ SS. Petri, & Pauli.

E Pavimentum pretioſis lapidibus ſtratum, quorum aliqua extabant in Templo Sancti Vincentii Baſilicæ proximo.

F Gradus marmorei 34. è pavimento Baſilicæ ad planum Confeſſionis ducentes; centum & undecim balauſtris exornati, quorum ſingula pretio ſexdecim ſcutorum confecta ſunt, gradus verò extruxere ex epiſtyliis, quæ veteris Baſilicæ columnis, erant impoſita.

H Binæ januæ in ſacras Cryptas aditum præbentes per ambulacra II. in quorum parietibus inſunt ſacræ hiſtoriæ coloribus expreſsæ, nempè numero 1. Divus Gregorius ſacram mappam cultro feriens, ex qua ſanguis divinitùs effluxit; 2. Snctus Leo Magnus ſimile miraculum agens in tobalea Altaris; numero 3. Divus Petrus imperans conſecrationem Altarium, veteris Baſilicæ; numero 4. Paſchalis I. cui dormienti Beatæ Cœciliæ Corpus indicatum fuit, in Cœmeterio Præteſtati occultum. Propè quàm Apoſtolorum Paſſiones in ære fæliciter expreſſæ à Sebaſtiano Torriſano. Picturas verò Joannes Baptiſta Riccius anno 1618. & 1619. abſolvit. Balleonus pag. 324.

K Altare ſub pavimento novi Templi.

L Ambulacrum ducens ad dictum Altare à Paulo V. ornatum marmoribus, ac picturis, & in Tabula orthographicè expreſſum. In ſummitate fornicis cratem æneam habet, per quam lumen irradiat, eam formavit ſub Clemente VIII. Sebaſtianus Torriſanus Bononienſis Artis Fuſoriæ Præfectus à Pontifice electus. Balleonus ibid.

M Altare majus Baſilicæ.

N Septem marmorei gradus, non quinque, ut Ferraboſcus delineavit.

Viæ

Fig. 47. O Viæ ad sacras Cryptas, quarum Ichnographiam in Tabula 47. hic exponimus, ne aliquid desideretur, quod ad Templi fabricam spectat, ejus partes numeri adjecti explicabunt.

1. Confessio, sub qua Divi Petri Corpus reconditur.

2. Altare propè Confessionem.

3. Foramina in pavimento Basilicæ ad lumen transmittendum.

4. Sepulchrum Junii Bassi Urbis Præfecti.

5. Simulacra marmorea Sanctorum Apostolorum.

6. Tabula marmorea, in qua cælaturis eminentibus, inæqualibusque Divi Pauli exprimitur Martyrium.

7. Similis Tabula Divum Petrum cruci affixum repræsentans.

8. & 9. Imagines marmoreæ, quæ olim in Sepulchro Pauli II. & Calisti III. extabant.

10. Statuæ DD. Petri, & Pauli.

11. Imagines marmoreæ Adami, & Evæ, quæ olim erant in Sepulchro Pauli II.

12. Simulacra Beatæ Virginis, & Apostolorum Petri, & Pauli, ad quorum pedes Nicolaus III. & Cardinalis Ursinus.

13. Imago Sanctissimæ Trinitatis inæquali cælatura in marmore exsculpta.

14. Imago Divi Pauli ex musivo compacta.

15. Sepulchrum Constantis Servi Dei.

16. Sepulchrum N.

17. Inscriptiones, & Picturæ antiquæ.

18. Locus, ubi extabant Corpora Sanctorum Leonum I. II. III. & IV.

19. Sepulchrum Cardinalis Raimundi Ursini.

20. Altare Beatæ Virginis dictæ à Porticu.

21. Statua Benedicti Papa XII.

22. Statuæ, & Picturæ.

23. Simulacrum Divi Petri sedentis.

24. Imagines Sanctiss. Salvatoris, & BB. Petri, & Pauli, quæ olim erant in Atrio Paradisi.

25. Statuæ, & Picturæ.

26. Statua Bonifacii VIII.

27. Tabula marmorea.

28. Altare Beatiss. Virginis Prægnantium dictæ.

29. Antiquæ Inscriptiones, quas refert Illustr. Ciampinus pag. 104. num. 17. 18. 19. 20. & 21.

30. Carmina Beati Damasi Papæ.

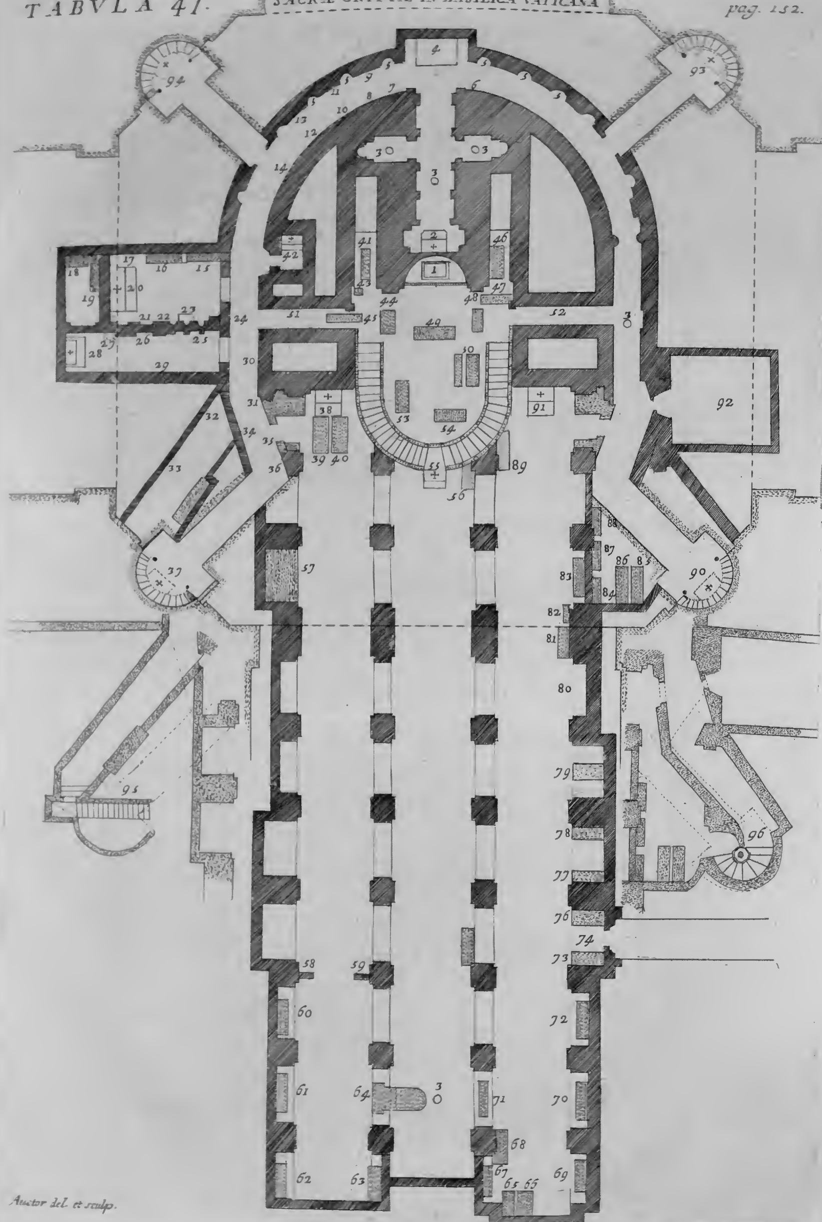
31. Fragmentum lapidis, in quo Donatio exprimitur Comitissæ Mathildis Beato Petro facta.

32. Imago Beatiss. Virginis ex musivo, olim ad Cyborium Joannis VII.

33. Simulacra Apostolorum marmorea, quæ olim ornabant Sepulchrum Nicolai V. & Calisti III.

Monu-

SACRÆ CRYPTÆ IN BASILICA VATICANA

Auctor del. et sculp.

34. Monumentum cujusdam nobilis Catelli nomine, qui obiit anno 501.

35. Lapis continens visionem factam devoto Viro.

36. Lapis continens donationem factam Basilicæ à Petro Barbo.

37. Sacellum Sancti Andreæ.

38. Altare Sanctiss. Salvatoris.

39. Sepulchrum Cardinalis Stephani Nardini.

40. Sepulchrum Carolæ Reginæ Cypri.

41. Sepulchrum N. N.

42. Altare Sanctiss. Salvatoris antiquum.

43. Sepulchrum Infantis.

44. Sepulchrum N. N.

45. Sepulchrum Lini Papæ.

46. Sepulchrum N. N.

47. Sepulchrum N. N.

48. Sepulchrum N. N.

49. 50. & 51. Sepulchrum N. N.

52. Miracula Beati Petri expressa in pariete.

53. & 54. Sepulchrum N. N.

55. Scalæ à pavimento Basilicæ ducentes ad Sacram Confessionem, sub quibus est Altare Sanctiss. Pietati sacrum.

56. Sepulchrum Christinæ Svecorum Reginæ.

57. Terra eruta è Sacra Divi Petri Confessione.

58. Statua Sancti Pauli.

59. Statua Sancti Petri.

60. Sepulchrum Cardinalis Francisci Tebaldeschi.

61. Sepulchrum Felicis Diaconi sub Leone I.

62. Sepulchrum Gregorii Papæ V.

63. Sepulchrum Fratris Raimundi Togastæ Equit. Melit. Magistri.

64. Sepulchrum Othonis II. Imperat.

65. Sepulchrum Pii II.

66. Sepulchrum Cardinalis Benedicti Cajetani.

67. Sepulchrum Bonifacii VIII.

68. Sepulchrum Pii III.

69. Sepulchrum cujusdam è Cajetanorum Familia.

70. Sepulchrum Nicolai V.

71. Sepulchrum Hadriani IV.

72. Sepulchrum Pauli II.

73. Sepulchrum Julii III.

74. Janua à Clemente VIII. extructa, per quàm è Palatio Vaticano descendere secretò poterant Pontifices ad Sacram Confessionem.

75. Sepulchrum Cardinalis Reginaldi Ursini.

76. Sepulchrum Nicolai III.

77. Sepulchrum Urbani VI.

78. Sepulchrum Innocentii VIII.

79. Sepulchrum Marcelli II.

80. Sepulchrum Innocentii IX.
81. Sepulchrum Cardinalis Petri Fonſecæ.
82. Sepulchrum Cardinalis Ardicini ſenioris.
83. Sepulchrum Cardinalis Berardi Heruli.
84. Sepulchrum Agnetis Columnæ Cajetanæ.
85. Sepulchrum nobilis Galli.
86. Sepulchrum Joannis Poggii Epiſc. Bononien.
87. Sepulchrum Franciſci Bandini Piccolominei.
88. Sepulchrum Maffioli Epiſc. Polenſis.
89. Sepulchrum Cardinalis Ardicini junioris.
90. Sacellum Sanćti Longini Martyris.
91. Altare Sanćtæ Mariæ de Febribus.
92. Oſſa diverſorum.
93. Sacellum Sanćtæ Helenæ.
94. Sacellum Sanćtæ Veronicæ.

95. & 96. Ingreſſus ad ſacras Cryptas, prout extabat antè Paulum V.

Has Cryptas Clemens VIII. in formam crucis extruxit anno 1594. & Paulus V. ſacris veteris Baſilicæ monumentis ditavit. Eorum deſcriptionem omittimus à Franciſco Maria Torrigio luculenter editam Romæ anno 1675. & ab Illuſtriſs. Ciampino de Sacris Aedificiis 1693. cap. 4. ſećt. 15.

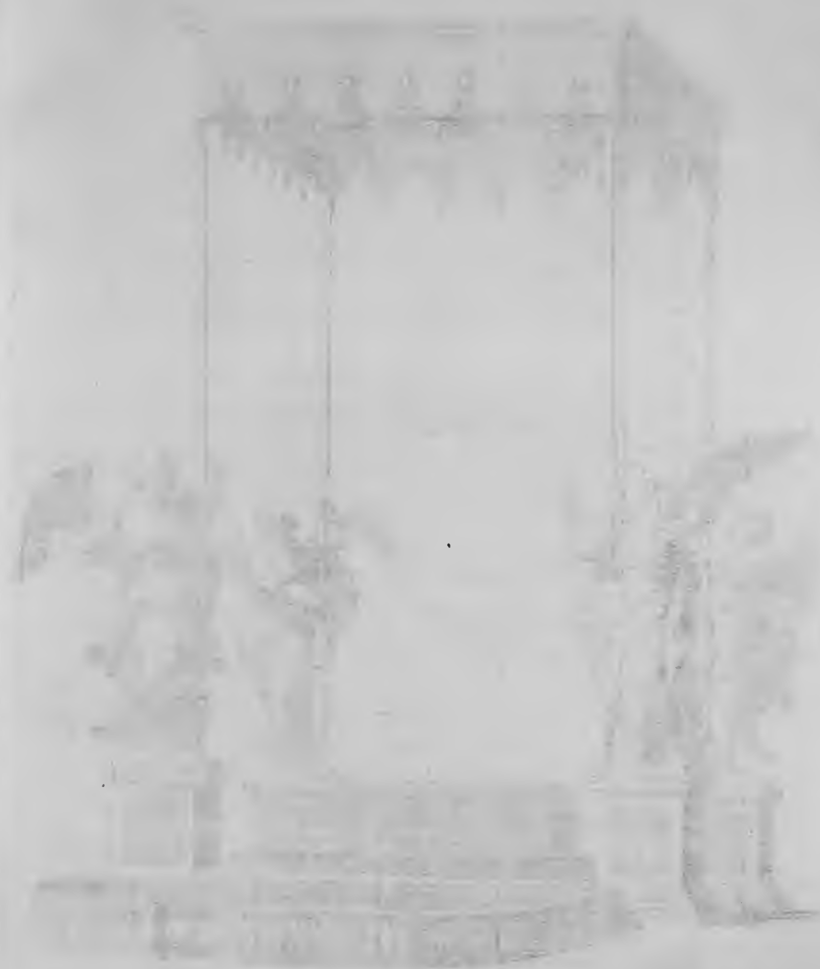
Notandum tamen hìc eſt delineationem Sacelli ſub Altare poſiti à Martino Ferraboſco vulgatam, diſſimilem eſſe ab ea, quàm Eques Carolus Fontana expreſſit lib. 5. cap. 34. Hæc enim illud exhibet, prout modò extat juxtà typum Jacobi à Porta. In illa autem paries arcuatus Altari ſubterraneo impoſitus magis elevatus oſtenditur, quem Martinus Ferraboſco excogitavit, ut lampadarum fumus in ampliori Sacello meliùs diſſiparetur; non tamen extruxit ob aliquas difficultates, quas Vaticanæ Fabricæ Præſides ſuperari non poſſe exiſtimarunt. Extat Apologia ejuſdem Martini illis oblata inter fragmenta Ferdinandi Caroli pag. 479. in Bibliotheca Equitis à Puteo ſervata. Pag. 104.

Totam fabricæ ſtrućturam affirmat Torrigius expenſis duodecim millium nummorum abſolutam fuiſſe à Maderno anno 1615. ut indicat inſcriptio inibi poſita. Anno 1617. binas januas hinc indè aperuit, ut narratur nigris charaćteribus in lapide propè Confeſſionem collocato, ſic:

Paulus V. Pont. Max. ad commodiorem Principis Apoſtolorum venerationem, ac ſui decorem ornavit, & portas aperuit, Pontificatus ſui anno XIII. Salutis MDCXVII.

Eodem itidem anno aliam portam publicæ Piorum commoditati aperuit in parte dexterâ, juxtà paraſtatam, ubi nunc eſt Sacellum Sanćtæ Helenæ dicatum. Tria ænea Numiſmata fuiſſe collocata die 20. Julii ejuſdem anni, affirmat Torrigius pag. 37. ejus formæ, quàm exhibuimus in noſtra Tabula Numiſmatum, cum lemmate: SACRA PETRI CONFESSIO EXORNATA. Torrigius pag. 16.

Exhibe-

ORNAMENTVM IMPOSITVM D. PETRI CONFESSIONI SVB PAVLO V.

Hieronymus Frezza incidit

Exhibebant illa majorem Aram cum quatuor Angelis ſupra ſtylobata in quatuor ejus angulis ſtantibus, & magnam umbellam auro præfulgidam ſubſtinentibus. Tota hæc machina ex ligno compacta, ſubjecto Iconiſmo expreſſa ideam exhibebant futuræ molis, quàm ex ære, auroque excitare animo inerat Pontificis, ut loci ſanctitati par eſſet, ac ſplendidiſſimi ejuſdem Pontificis pietatem oſtenderet. *Fig. 48.*

Nihil tamen Paulo regnante effectum eſt, ſed poſtquàm Urbanus VIII. Pontificiæ Dignitatis Thiaram accepit anno 1623. umbellam firmis haſtis ſubſtentatam decoravit, quas Hieronymus Romanus ſuo ſcalpto foliato opere exornavit, & anno 1624. Simeon Obenaccius Florentinus auro circumtexit.

Deindè videns perfectum jàm Templum quoad principes partes, & inſigniora ornamenta, adeò nobile additamentum cæpit excogitare, ut decore ſuo, ac pretio æquaret reliqui operis majeſtatem, tàm neceſſarium, ut ſingulis reſpondens partibus convenienti conſenſu Templi univerſi venuſtatem, ac magnificentiam conſumaret.

Cum hæc meditaretur Urbanus antequàm fundamenta ad ſubſtentandam molem apta jacerentur, nonnullis viſum fuit opus aggredi æquè arduum, ac periculis plenum, quibus certè Pontificis mentem avertendam ab eo eſſe opinabantur; & quidem triplici potiſſimùm de cauſa. Periclitari enim, ajebant, primò erga Principem Apoſtolorum venerationem, ſi fortè, cum terra egereretur, ſacri ejus Cineres eo loco abeſſe deprehenderentur, ſub quo Fidelium Cœtus illos latere piè opinabatur, & perduelles Romanæ Eccleſiæ hoſtes negabant. Quantum dedecoris Pontificiæ Auctoritati indè emanaturum, ſi (ut olim Sixto V. accidit, cum Divi Hieronymi Corpus in extructo à ſe Sacello reperire non potuit) Divi Petri Sepulchrum non detegeretur? Secundò tanti Theſauri jacturam imminere; cum enim eodem de oco quamplurima Sepulchra nulla inſcriptione notata aliò transferenda eſſent, BB. Apoſtolorum Principis Monumentum nulla fortaſſe notâ inſignitum cum iiſdem amoveri poſſe, atque ibi impoſterum cultum præſtandum fore, ubi ſacræ ejus Reliquiæ non adeſſent. Tertiò demùm ſepulchralem urnam longa annorum ſerie facilè conſumptam poſſe Operariorum incuria in effodiendo dilacerari, atque indè pretioſos cineres dilapſos, cum terræ glebis ità confundi, ut nunquàm ſeparari, nec recognoſci ampliùs poſſent. Talia diſcrimina effugienda eſſe ſuaderi à Religione, à qua certè Sacra Divi Petri Confeſſio aliis quamplurimis ditari poterat ornamentis.

Verùm quàm debilia fuerint objecta, ne ab egregio, ac religioſo molimine Summus Pontifex dimoveretur, ea quæ ſubiiciam, ſatis oſtendunt, ac primo quidem flocci penitùs faciendas eſſe, reſponſum eſt, Hæreticorum voces, negantes Divi Petri Sepulchrum Romæ extare, contra quas unanimi conſenſu militat tùm antiquorum, tùm recentiorum Auctorum ſeries, eruditione non minùs, quàm pietate inſignium, à quibus Fidelium Orbis docetur, illud ſub Sacra Confeſſione in Vaticano reconditum fuiſſe, ad quàm ſemper venerabundus acceſſit. Illam enim, poſtquàm Beatus Silveſter cum piiſſimo Conſtantino Sepulchrum exornavit, nulla Barbarorum vis, nullæ hoſtium inſidiæ violarunt, quamvis Templi Vaticani opes fuerint multoties

depredati. Neque confusionis periculum adesse, ubi Beati Petri Sepulchrum supra cætera conspicuum esse constabat ob ornamenta tùm ænea, tùm aurea, quibus ab eodem Imperatore fuisse ditatum narravit Anastasius, cum scripsit
„ [Constantinus Augustus ex rogatu Sancti Silvestri loculum cum Corpore
„ Sancti Petri recondidit, ipsumque loculum undique ex ære Cyprio con-
„ clusit, quòd est immobile, ad caput pedes quinque, ad latus dextrum
„ pedes quinque, ad latus sinistrum pedes quinque, subtus pedes quinque
„ supra pedes quinque; sic conclusit Corpus Beati Petri Apostoli, & recon-
„ didit.

His addidere, fundamenta pro columnis substinendis quatuor in angulis effodienda esse, decem palmis circiter à loco distantibus, sub quo Beati Petri Corpus jacebat; conditum enim fuit sub foramine, cui imminebat Salvatoris imago ex musivo expressa post æneum cancellum, ab Innocentio III. circa ann. 1200. refectum, de quo foramine hæc habuit S. Gregorius Turonensis: *Sepulchrum Sancti Petri sub Altari collocatum valdè rarum habetur, & qui orare desiderat, reseratis cancellis, quibus locus ille ambitur, accedit supra Sepulchrum, & sic fenestrella parvula patefacta immisso introrsum capite, quæ necessitas promit efflagitat*. Hoc ipsum foramen Anastasius vocavit Billicum, seu Umbilicum Confessionis, quòd à multis Pontificibus exornatum scimus, præcipuè à Benedicto III. *qui ad illud cooperiendum* (inquit Anastasius) *fecit cooperculum ex auro purissimo pensans libras tres*. Quamobrem nulla ratio Sepulchrum Divi Petri è suo loco dimovendum esse suadebat; verùm omnia studia adhibenda, ut illi cultus augeretur pretioso ornamentorum additamento, quæ pietas Summi Pontificis excogitaverat.

Cæteros igitur Sanctissimos Prædecessores æmulatus Urbanus VIII. nobilissimo Mausoleo ex ære Corinthio auro superinducto Sacram Beati Petri Confessionem decoravit; opere inquàm glorioso, sæculorum laboribus lucem allaturo, sine gloriæ consorte, quod Joanne Laurentio Equite Bernino perfectum Pietatis Sacellum, Cœli Aerarium, & Conditorium Aeternitatis Lælius Guidiccionius appellavit. (Apud Oldoin. 505.)

Vix illud moliri cœperat Berninus, cum insipientium hominum voces contra ipsum insurgentes, laudes ei debitas minuere studuerunt. Ajebant enim, molis opificium extrui, quod nullus anteà, quamvis peritissimus Artifex ausus fuerat excogitare; nimiam metalli, aurique copiam in ea consumendam, cui majestas, & decor defuisset. Ineptè tandem in centro Basilicæ machinam adeò excelsam excitari, à qua Parastatarum, Naviumque sibi mutuò respondentium prospectus occluderetur. Verùm quam frustrà calumnias suas invidia, & imperitia inferre studuerint peritissimo Artifici, ipsum opus detexit, quod semper Posterorum series admirabitur. (Baldinuccius in vita pag. 12.)

(De Roma antiq.) Recenset illud Donatus noster lib. 4. cap. 10. suoque stylo adeò eleganter expressum, ut ejus verba hìc inserere, nullo penitùs apice variato sanius duxerim, quàm emendicata elocutione describere [Tota igitur moles
„ (inquit Donatus) fusili ex ære constat, auro subindè interlita, ut misceat
„ perennitati splendorem; tortiles in ea columnæ quatuor, ternis portioni-
„ bus compactiles, infima parte in spiram striatæ, tortuosis, & è folioso

caudice

„ caudice erumpentibus canalibus, exindè arbuſculis laureis ſcapum am-
„ plexis identidem conveſtitæ, quarum ramulis æneì quamquàm pueri col-
„ ludunt, & auro guttatæ interquieſcunt Apes. Nituntur columnæ ſpiris
„ æneis, hæ ſtylobatis è pario marmore, quibus proſilientes anguli retra-
„ ctum, ac veluti alveolatum ophytem marginant, virgatumque verſico-
„ loribus maculis, modò ſparſis, & errantibus, modò ſe colligentibus,
„ & convolutis. At exterioribus quadratis ex eodem marmore inſertum
„ ſtemma Barberinum eſt, ſuperſculptis Pontificiis diadematis, & clavibus.
„ Capitula columnarum Jonico, & Corinthio genere compoſita in olivæ
„ folia ſe induunt, diſpari altitudine è fundo ſubnaſcentia, reſupinato per
„ ambitum verticis labro, è quibus erumpentes cauliculi circumflectuntur
„ externos in floſculos. Super hos echinum ſpectare eſt ſculptum ovis, &
„ ſpiculis, altiorem abacum medio comantem flore (& ſi alicubi pro flore
„ Sol eſt) introrſus ſinuatum, & ſupra volutas anguloſum. Hæ porrò inter
„ echinum, & abacum emergentes, in angulis foliorum tenus latiore circulo
„ ſe demittunt, tùm arctiores in Orbes circinatæ in medium tandem flo-
„ rem, floreum quaſi oculum, deſinunt. Capitulis incumbit Epiſtylium,
„ terniſque faſciis intermiſcet aſtragalos baccis, & verticillis interſectos.
„ Hoc ſequitur Zophorus radioſo notatus Sole, quem corona ſuperfulget
„ ſuperne projecta, deorſum autem oviculis, denticuliſque cælata. Super
„ coronam, quæ quadripartita, nec ultrà, quàm pro columnarum craſſi-
„ tudine producitur, ſtatuta quatuor cælitum juvenili ſpecie ſimulacra ſunt,
„ quæ manibus laureas retinent fronde prolixa implicatione, contextuque,
„ tanquàm in encarpis advolutas, retroque pertinentes ad proximam tra-
„ bem, & quodammodò colligantes. Trabes æneæ quatuor totidem molis
„ angulis inſertæ ab iis obverſæ invicem tolluntur, anfractuque flexuoſæ,
„ tùm paulatim coeuntes, ſupertenſis palmis inauratis, nec modicè reſu-
„ pinis, nectuntur in medium ſupercilium, è quo eminens globus ſuper-
„ ſtante cruce inauratus effulget. Sub trabibus expanſa ex ære umbella,
„ & ære imminens, continuatoque margine ſummo coronæ cymatio con-
„ juncta, toto inter columnas cælo ſubtenditur, aut ipſa cælum eſt, quòd
„ divinæ Columbæ aurato radiorum circulo ſubvolantis exornat candor,
„ & fulgor illuſtrat. Extremis umbellæ oris velut aſſuuntur æneæ in flexu-
„ ram conciſæ, auroque fimbriatæ laciniæ flocco inaurato dependulo, quas
„ ad coronæ altitudinem intercolumnium implentes, ſuperorum aligeræ
„ facies, & Barberinæ apes alterno auro diſtinguunt. At medium umbellæ
„ marginem tenuerunt minores duo cœlites, quorum alter inſidet, alter
„ ſupervolat, uterque puerili forma, & habitu. Et anteriori quidem fronte
„ hìc Pontificia corona, ille Cæli, Terrarumque clavibus oneratur.
„ Iiſdem inſignibus gaudent in averſa extremitate poſteriores. Qui latera
„ tuentur hinc, atque hinc minantes Pauli gladio corruſcant. Hæc eſt ærea
„ Urbani Moles, digna quæ ad cultùm Eccleſiæ Principum in auguſto
„ Templo teneat Principatum]. Hùc uſque ſupradictus Donatus.

Et ne abſentium oculis ſuum deſit oblectamentum, ejus iconiſmum hìc attulimus, ab Oldoino in ſuo primo Tomo Addit. ad Ciacconium expoſitum, non tamen tàm affabrè delineatum. Tali iconiſmo Numiſmate *Fig. 49.*

Urbani

Urbani VIII. illustrato, reliqua ad historiam spectantia breviter expediamus. Et primò notandum est illud anno trigesimo tertio fuisse cusum, quando videlicet huic magnificæ Moli coronidem Berninus imposuit. Studium ille suum, & laborem, in hac ænea Mole novem integris annis insumpserat, in quorum spatio trecentos nummos singulis mensibus illi erogari jusserat Pontifex, eâque absoluta præmium ejus virtuti non impar dùm meditabatur, variorum sententiam exploravit, quidnam præmii loco Bernino aptiùs conveniret: catenam auream illi tribuendam nescio quis affirmavit, cui sagaciter magnanimus Pontifex; aurum quidem meretur Berninus; catenam verò, qui talia consilia meditatur. Itaque Urbanus decem mille nummos Bernino elargitus, unum insuper ex ejus fratribus in Basilica Lateranensi Canonicum præfecit, alterum Clericis Vaticanæ Beneficiatis addidit. Merebatur quidem hæc munera Bernini peritia cum pietate conjuncta, qua Divum Apostolorum Principem venerabatur; solebat enim affirmare, ab ejusdem patrocinio actum quidquid in Vaticanæ Basilicæ fabrica molitus fuerat.

Baldinuccius in vita pag. 11.

Idem pag. 66.

Aliud Numisma Urbanus excudit anno 1626. quo ædem æneæ columnæ Aræ impositæ exprimuntur, diversa tamen cum coronide; etenim columnæ quatuor arcus suffulciebant in crucem coeuntes, supra quos Salvatoris è sepulchro redivivi signum imminebat. Quatuor insuper Angelos stantes, eo ferè modo, quem nostra Tabula 50. indicat è Numismate acceptum. Quæ omnia ligno, & papyro compacta anno 1626. futuram æneam Molem expresserunt. Verùm cum mentem Pontificis non explerent, & nimio æris pondere subjectas columnas laxari posse timeretur, aliam formam supra à nobis expositam Berninus excogitavit.

Fig. 50.

Fuerat etiam Pontifici oblata alia ornamenti idea, in qua collocabantur columnæ vitineæ, quibus olim Divi Petri Confessio extrinsecus exornabatur, ut superiùs dictum est, sed cum Templi Aream nimis in longum protensa inutiliter occuparet, ineptam existimavit. Illam, ne quid desit historiæ hùc attulimus delineatam in Tabula 51. prout extat inter tabulas delineatas à Martino Ferrabosco.

Fig. 51.

Mense igitur Aprilis anni 1631. contignationem è variis trabibus ferreis retinaculis cum transversis minoribus lignis invicem benè compaginatis, ad altitudinem capitulorum contexuerant. Ejus prototypus extat adhùc in officina lapidicina ejusdem Vaticanæ Basilicæ. Hæc lignea compago fuit bifariam distributa; senas utrinque Antennas quadratas primùm posuere ad libellam erectas, quas pluribus hinc indè minoribus trabibus, Anteridum instar dispositis, suffulciebantur; singulis deindè conjugatas alias trabes imposuerunt, supra quas trajectis, trabeculis, tabulisque contignationem effecere, annexis insuper trochleis, quibus ænea pondera columnis imponenda facillimè extollerentur. Plusquàm bis mille nummos argenteos pro hac machina solutos fuisse Torrigius affirmat, eaque perfecta die 8. Maii ejusdem anni ablata fuisse lignea ornamenta, de quibus supra diximus, & 6. Junii alia imposita, quæ die 28. ejusdem mensis à Pontifice visa, & probata unius ferè anni curriculo miro opificio Berninus ænea conflavit.

In MS.

Omnibus posteà ritè dispositis mense Julio 1632. in ampla Basilicæ

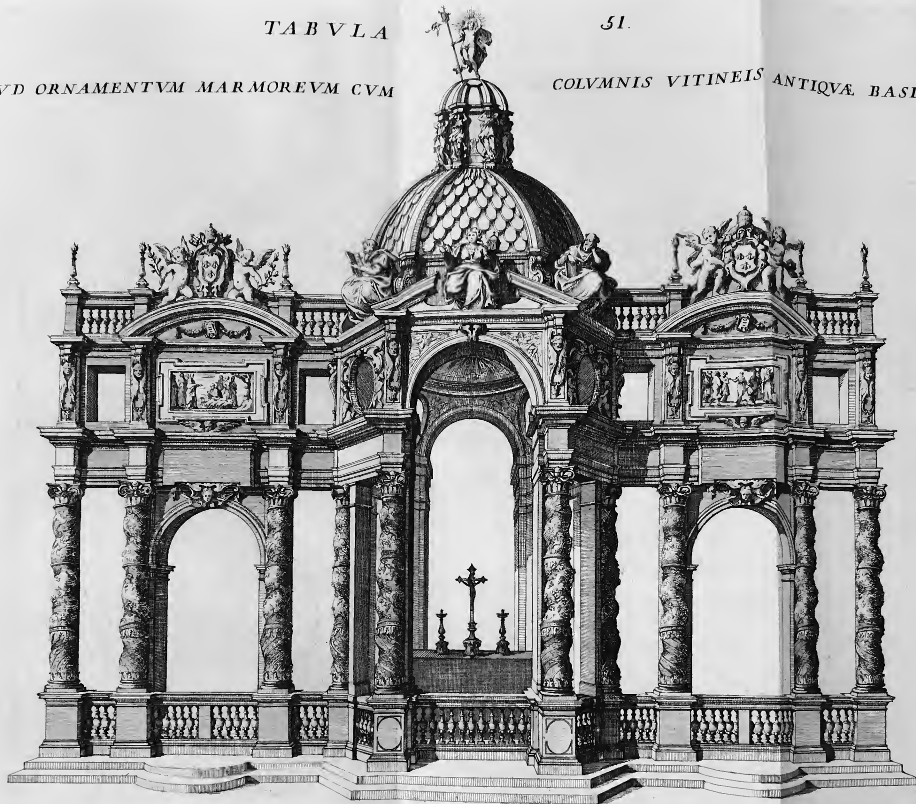
Porticu,

TABVLA 49.
ÆNEA MOLES QVA VRBANVS VIII. D. PETRI ARAM EXORNAVIT
Alexander Specchi delin. et Sculp

TABVLA 51.

ALIVD ORNAMENTVM MARMOREVM CVM COLVMNIS VITINEIS ANTIQVÆ BASILICÆ

Alexander Specchi del. et sculp.

ÆNEA MOLES QVAM EQ. BERNINVS IMPONERE MEDITABATVR ALTARI D. PETRI

Hieronymus Frezza incidit

Porticu, die Veneris 25. Novembris æneum capitulum columnæ, ſtatuæ Longini proximæ, impoſitum fuit, die 3. Decembris aliud Divæ Helenæ ſignum reſpiciens, die ſexta tertium propè ſtatuam Sancti Andreæ; die denique undecima quartum in angulo, ubi eſt Divæ Veronicæ ſimulacrum. Vacuitates capitulorum cæmentis opplevere, quibus expletis Angelorum ſimulacra addiderunt, & trabes abietinas æreis laminis circumtectas, quibus epiſtylium, zophorus, coronix, totaque umbella componitur, & die 28. Junii 1633. totum opus omni ex parte abſolutum apparuit.

In tàm nobili Mauſoleo aurum ſuperinductum quadraginta mille nummos aureos æquaſſe refert idem Torrigius, totum autem opus pluſquàm centum mille nummos ſibi vendicaſſe. Ad opus verò conficiendum trabes æneas Pontifex ſuſtulit antiquas ex Pantheonis porticu, quæ toties irruentibus Barbaris adhùc ſupererant inconcuſſæ, cujus rei in eadem porticu legitus inſcriptio his verbis exarata: In MS.

Urbanus VIII. Pontifex Maximus.

Vetuſtas ænei lacunaris reliquias, in Vaticanæ columnas, & Bellica tormenta conflavit, ut decora inutilia, & ipſi propè Famæ ignota, fierent in Vaticano Templo Apoſtolici Sepulchri ornamenta, in Hadriana Arce Inſtrumenta publicæ ſecuritatis. Anno Domini MDCXXXII. Pontificatus IX.

Totum illud æs libras æquabat quinquaginta mille ſupra quadringentas & ducentas quinquaginta, clavorum pondus erat 9374. duas verò columnas cum baſibus & capitulis quinquaginta quinque mille octingentas & nonaginta ſex libras habere die 1. Martii anno 1627. cognovit Berninus cum ſociis Artis Fuſoriæ peritis, Angelo Rubeo, & Ambroſio Lucenti Romanis. In libris Computorum, & Expenſarum Fabricæ anni 1627. enunciatur totam hanc æneam Molem, præter aurum, quo fulget, lib. æquaſſe 186392. ideſt centum octoginta ſex mille, trecentas nonaginta duas. Ex tanta igitur operis magnitudine, non modò admirabilitatem cæpit Auctoris poteſtas, ſed Sanctorum Cinerum veneratio incrementum, & loci ſublimitas majeſtatem. Quippè obverſatur mentibus intuentium eorum in Cælo ſedes triumphalis, quorum ſepulchrali ſplendore oculi perſtringuntur. Torrigius pag. 143.

Nec facilè dictu eſt, quantum Romanorum Pontificum pietas eluceſcat in luminibus, quæ in conſpectu Aræ noctu, diuque in honorem Principis Apoſtolorum perſeverant. Quod ſi moris fuit antiquiſſimi cereas faces, & lychnos penſiles accendere antè Sanctorum imagines, ut perpetui luminis alimento, æternæ, qua perfruuntur, gloriæ monimentum eſſent, ex documento Joannis Baptiſtæ Caſtilionei; profecto Divi Petri gloria in iiſdem clariſſimè ſignificatur. Narrat Bibliothecarius in vita Sancti Silveſtri Conſtantinum Imperatorem diœceſim Orientis donaſſe Beato Petro, à quibus oleum, & balſamum copiosè excipiebatur, pro lampadarum alimento, quæ antè Altare Beati Principis Apoſtolorum rutilabant appenſæ, de quibus in epiſtola Beati Petri Damiani ad Cadaloum Pſeudo-papam habetur, quòd Antiq. Mediolan. pag. 141.

eam

Apud Baron. anno 1061 „ eam possessionem accepta pecuniâ quidam Pontifex distraxit, canonem-„ que aromatis, quem accipere solebat, amisit; quare aliquantò post cum „ idem Papa prædicto Sacrosancto Altari quasi devotus assisteret & oraret, „ ecce quidam terribilis, & grandævus senex, in cujus etiam facie barbira-„ sium videbatur, elato bracchio colaphum ipsi vehementer incussit & ait. „ Tu extinxisti lucernam meam antè me, & ego extinguam lucernam tuam „ antè Dominum, moxque disparuit, ille verò protinus corruit, & paulò „ post diem clausit extremum.

Propterea certatim piissimi Pontifices Apostolorum Principi cultum luminibus addidere, inter quos S. Gregorius Magnus aliqua prædia Basilicæ „ dedit pro dote lampadarum, ut intelligas (ait Spondanus) quàm abun-„ dans in eadem Ecclesia esse soleret copia lampadarum incensarum, qua-„ rum dumtaxat usui tot, tantaque inservire deberent oliveta.

Scribit Maphæus Veggius Beatam Mathildem donasse prædium centum milliariis circumscriptum, ut Basilica Sancti Petri luminibus adhibitis decoraretur. Idem affirmat, tempore Alexandri III. quo ipse vivebat, noctu, diuque centum & quindecim lampades ardentes extitisse.

Anastasius refert Gregorium II. mille aureos ad eundem finem tradidisse, & Hadrianum I. fecisse Pharum majorem in typum crucis, qui pendebat antè Presbyterium, habentem 1370. candelas. Leonem III. fecisse Polycandilum *porphyreticum* (idest æreum rubescens) pendens in pergula antè Confessionem in catenulis aureis, quæ pensabant libram unam. Fecit idem Pontifex Cerostatas majores fusiles ex argento purissimo, quæ stabant antè Confessionem pens. libras centum nonaginta octo.

Symmachus anno 498. Confessionem ornavit viginti lampadibus argenteis, quarum singulæ quinque libras ponderabant. Ormisda trabem posuit argenteam librarum 1400. ut lampades illi appenderentur sexdecim, pens. singulæ libras quindecim. Hilarus addidit viginti quatuor, Simplicius sexdecim. Zaccharias coronam fecit argenteam centum viginti librarum, & pro ejus alimento viginti libras auri donavit. Gregorius XIII. duodecim alias argenti eleganti structura fabrefactas tradidit. Leo IV. donis Divo Petro oblatis addidit quadraginta receptacula argentea, instar coronarum fabricata, in quibus lampades antè Altare appenderentur. Fecit etiam Phara ærea, quæ sedent super vestibulum sacri Altaris, numero duodecim.

Ex Anastas.

Francisc. Sodo descr. de Eccles. MS.

Anast.

Nec una inerat species lampadarum, sed diversimodè extructa, ex qua diversitate diversa etiam nomina sortiebantur, hinc Canistra, Regna, Coronæ, Bottri, Turres, Canthari, Phari, & Delphini dicebantur; quas omnes diligenter alere tenebantur Sacerdotes, quos Mansionarios appellabant, vel Cubicularios, prout affirmat Anastasius in Sancto Leone. Hìc constituit supra Sepulchra Apostolorum Custodes, qui dicuntur Cubicularii ex Clero Romano, & clariùs in epist. 12. Zaccharìæ Pontificis, in qua dicitur ex diversis candelis Ecclesiæ oleo collecto in secretiori Ecclesiæ loco ad figuràm interioris Tabernaculi insistente, indeficienter cum multa diligentia inspectæ ardeant ità, ut oleum ipsum sufficere possit ad tertium diem, de quibus candelis Sabbato Sancto sumptus ignis per Sacerdotem renovetur.

Narrat

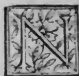
Narrat Torrigius anno 1615. tredecim tantùm lampades perpetuò arsisse, in venerationem fortasse Christi Domini, ac duodecim ejus Apostolorum. Paulus V. deindè anno 1616. aliam argenteam addidit in quatuor alias minores distinctam, cujus pondus septuaginta librarum erat, cum dote olei, hæc verba incisa præseferentem: MS. cap. 55.

PAULUS V. PONT. MAX.
ANNO DOMINI M DC XVI.
PONTIF. XII.

Crevit deinceps lampadarum numerus, ardentque hoc tempore ob Pontificum, aliorumque piorum Virorum obsequium ergà Divum Petrum centum ac decem lumina extrà Confessionem, intrà verò undecim alia in argenteis thecis, æreis, auratisque copiæcornibus insertis. Quorum numero in nullo alio Templo Romæ invenitur æqualis, ea potissimùm ratione (ait Cap. 13.
„ Petrus Mallius) quoniam hæc Divi Petri Basilica omnium Ecclesiarum est
„ Caput & Speculum, nàm à Beato Petro Fidei lumen sumpsit omnis Ec-
„ clesia. Fuit enim (ut dixit Beatus Gregorius in moralibus) Christi Re-
„ surrectionis primus Prædicator; decet namque Beatum Petrum præsentis
„ Ecclesiæ Principem in Orbe, tanquàm totius Mundi Dominum venerari,
„ & ibi Sacrosanctæ Fundamentum Ecclesiæ esse, ubi erant mundanæ Mo-
„ narchiæ Principatus, & ubi mundani erroris major excreverat numerus,
„ ibi Christianæ Salutis potior inveniretur medicina. Et, uti dixit Theodoretus Cyrensis Episcopus in epistola ad Leonem Papam: SEPULCRA APOSTOLORUM TOTUM MUNDUM ILLUMINANT.

CAPUT XXV.

De aliis Basilicæ Ornamentis ab Urbano VIII. & Innocentio X. additis.

NEC in sola jàm dicta ænea Mole Sepulchro Apostolorum imposita Urbani magnificentia celebratur. Plurima sunt, quæ in Basilica eam spirant argumenta. Anno enim 1630. marmoribus variis incrustavit quatuor ingentia loculamenta, quæ in Pilis maximo Emispherio suppositis vacua etant, ac in eisdem ingentes Statuas marmoreas viginti & duobus palmis alta addidit. Inspiciatur Tabula 30. in ea numerus 48. indicat loculamentum, in quo Veronica effigiem dolorum Regis, quem in Urbem portavit, spectatorum oculis exponit in linteo. Eam suo scalpro incæpit efformare Franciscus Mochus in monte Varchio natus die 24. Septembris anno 1631. die verò 29. Novembris 1632. absolvit, eidemque hæc inscriptio addita fuit: Torrigius pag. 206.

SALVATORIS IMAGINEM VERONICAE SUDARIO EXCEPTAM, UT LOCI MAJESTAS DECENTER CUSTODIRET, URBANUS VIII. PONTIF. MAX. MARMOREUM SIGNUM, ET ALTARE ADDIDIT, CONDITORIUM EXTRUXIT, ET ORNAVIT.

Hanc Mochi Statuam ſummis laudibus voce, & calamo celebrarunt quamplurimi, nonnulli tamen errori tribuendum eſſe affirmabant, quod currentis effigiem expreſſerit, non verò ſtantis, ut ſtatuam decet, cujus nomen à verbo *ſto*, ſive *ſtatuo* Latini derivant.

Martinell. de Sept. Eccl. pag. 38.

Die 26. Octobris 1633. in parte oppoſita, à numero 49. indicata, collocata fuit Statua Longini Centurionis, qui Lanceam præfert beata Cuſpide præfixam, quæ latus Domini aperuit, cum hac ſequenti inſcriptione:

LONGINI LANCEAM, QUAM INNOCENTIUS VIII. PONT. MAX. A BAJAZETE TURCARUM TYRANNO ACCEPIT, URBANUS VIII. STATUA APPOSITA, ET SACELLO SUBSTRUCTO IN EXORNATUM CONDITORIUM TRANSTULIT.
Eam exſculpſit Eques Laurentius Berninus.

Die 15. Aprilis 1634. in alio loculamento, à numero 50. expreſſo, hunc titulum poſuere:

PARTEM CRUCIS, QUAM HELENA IMPERATRIX E CALVARIO IN URBEM ADVEXIT, URBANUS VIII. PONT. MAX. E SESSORIANA BASILICA DESUMPTAM, ADDITIS ARA, ET STATUA HIC IN VATICANO COLLOCAVIT.
Statuam effinxit Andreas Bolgius, Helenam, videlicet Auguſtam, quæ Imperii ſceptrum cum vexillo Crucis commutavit.

Alia ex parte, ubi numerus 51. Simulachrum Sancti Andreæ Apoſtoli inhiat Crucem, cui bracchium injecit, ſcalpro efformatum à Franciſco Quercino (vulgò il Fiammengo) ſub hac inſcriptione:

S. ANDREAE CAPUT, QUOD PIUS II. EX ACHAJA IN VATICANUM EXPORTANDUM CURAVIT URBANUS VIII. NOVIS HIC ORNAMENTIS DECORATUM, SACRISQUE STATVAE, AC SACELLI HONORIBUS COLI VOLVIT.

Antequàm marmoreum illud efformaret Franciſcus, cæmentis expreſſum in loculamento illi ſtatuto à Præfectis Fabricæ, in quo nunc Divæ Helenæ ſimulachrum adeſt, ſpectatorum oculis expoſuit, quo viſo, probatoque à Summo Pontifice Urbano, transferri aliò curavit, ut ſcalpris egregium opus perficeret; at infauſto cum eventu, nàm cæmentitium opus

multis

a Francisco Mocho in marmore exculpta
a Carolo Patacchia delineata
et ab Hieronymo Frezza ære incisa an. 1696. Romę

Ab Equite Laurentio Bernino exculptus
a Carolo Patacchia delineatus
et a Hieronymo Frezza ære incisus anno 1696. Romæ.

ab Andrea Bolgio exculpta
a Carolo Patacchia delineata
et ab Hieronymo Frezza ære incisa an. 1696. Romę.

a Francisco du Quesnoy uulgo il Fiamingo exculptus
a Carolo Patacchia delineatus
ab Hieronymo Frezza ære incisus an. 1696. Romę.

Hieronymus Frezza incd.

multis in partibus laxari cæpit, incuria demùm, seu invidia Operariorum nobilem Artificis ideam obliteravit. Non tamen animo cecidit Franciscus, sed novam ideam molitus, ut illam in marmore exprimeret, operi se totum addixit. Quinque annorum spatium in Statua exsculpenda, futuris annorum periodis nunquàm satis celebranda, consumpsit, eâque absoluta ingenti mœrore gaudii loco animum cumulavit. Statuam enim in loculamento, quud num. 51. indicavimus collocari jusserunt Fabricæ Præfecti, quippè qui Sanctissimæ Crucis imagini ab Helena ostensæ digniorem locum convenire decreverunt, oppositum verò Divi Apostoli Simulacro. His, aliisque curis exagitatus egregius Artifex, ac penitùs consumptus vivere tandem desiit, immortale tamen apud Posteros nomen adeptus in saxo.

Hæc omnia viginti millia nummorum pretium superarunt. Fuerunt hæ Statuæ à Bartholomæo Tortoletto carminibus descriptæ, quæ in sua Roma ex ethnico sacra refert Martinellus. Illas nos cælo expressas exponimus quatuor in Tabulis, è prototypis fideliter delineatas, ut celeberrimorum Sculptorum certamina in iis efformandis inspici possint, & simùl pietas excitari. His Sanctorum signis jussit Urbanas Aras dedicari substructis in cellis, quibus Tabulas apposuit depictas ab Andrea Sacco, sed cum loci humiditas paulatim eas obliteraret, musivo opere eleganter expressit sub Innocentio XI. Fabius Christophorus.

Pag. 282.

Fig. 52. 53. 54. & 55.

Statuarum loculamentis alia quatuor ejusdem magnitudinis imminent, cum pluteis marmoreis, inducta auro, columnis cochlydibus, epistyliis & coronis cum infantibus aligeris instructa. Singulis anterioribus singula sunt repositoria, quibus Veronicæ Linteum, frustum Dominicæ Crucis, Lancea, aliæque Sanctorum Reliquiæ pio cultu servantur. Ob hæc tantaque Urbanæ magnificentiæ, & in Vaticanam Basilicam collata decora, suas partes esse duxit Illustriss. & Reverendiss. Canonicorum Clerus aliquod grati animi signum indicare. Quapropter die 12. Novembris 1635. in Capitulo, ut ajunt, congregatus, omnium consensu sequens Decretum perpetuis tabulis consignavit:

„ Cum Sanctissimus Dominus Noster Urbanus Pont. Max. qua ergà „ Beatum Petrum fulget pietate nuper ad sacram rem solemni ritu haben- „ dam, apud Aram maximam, quam idem Pontifex ingenti sumptu, ac „ superbo opere toti Orbi admirandam erexit, sacras vestes ad omnem „ Ministrorum, & Altaris ornatum tam albi, quàm rubri coloris, auro, „ argentoque eximiè elaboratas donaverit; Capitulum, & Canonici hujus „ Sacrosanctæ Basilicæ novis quotidiè muneribus, & beneficiis, honestati, „ & aucti, gratis animi impulsu ità sanxerunt. Natalis Sanctitatis Suæ fe- „ stivus singulis annis, quamdiù vixerit, ut lætus ab universo Basilicæ „ Clero votivo aliquo sacro apud eamdem Aram celebretur, quo B. Petri „ suffragantibus meritis incolumis diu, ac beatus, hostium Ecclesiæ con- „ tusa superbia, tranquilla pace fruatur. Cum verò coronam gloriæ, & „ & diadema decoris in æternitate recipiet, tunc gaudiis Angelorum Cæ- „ tibus, & supernis Civibus concessis desiderium tanti Pontificis, de Basi- „ lica optimè meriti, lugubri anniversario sacro perpetuo contestetur.

Hæc ſunt, quæ de Sacra Confeſſione, in quo Principum Apoſtolici Senatus Corpora requieſcunt maximis ſumptibus exornata, cæteriſque adjacentibus ornamentis breviter exarare calamus potuit: opus enim eſt hujuſmodi, ut qui oculis non ſubjecere, mente complecti vix poſſint, ut verbis utar Pauli de Angelis.

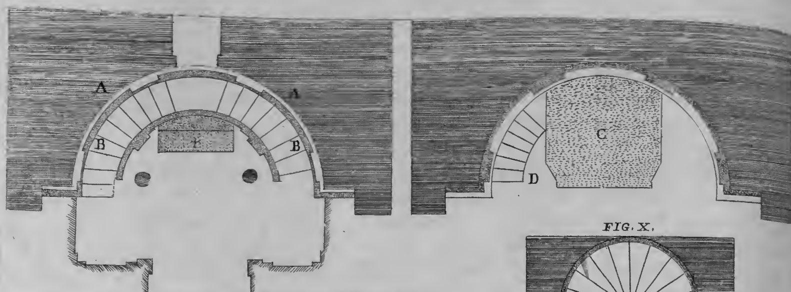
De Baſil. Vatic.

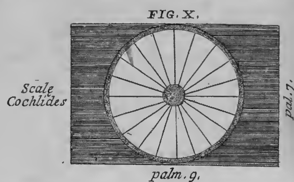
Quandoquidem ſub maximo Tholo Baſilicæ verſamur ſupradicta ornamenta à Bernino extructa inſpicientes, operæ pretium erit hìc indicare rimulam, ferè digiti craſſitiem æquantem, quæ in parte Tholi interiori producitur à coronice magni tympani ad circulum uſque, quo patet Laterna Tholo impoſita. Eam licèt annis elapſis, ſed incerto tempore ſua ſpontè fatiſcentem, cum neſcio quis è vulgò imperitus recognoſceret anno 1680. bellicum canere contra Berninum cæpit, ſuâque crebra obmuratione veluti tympano copias comparare ſtudebat, à quibus tanti Viri fama apud Poſteros minueretur. Illi enim tribuendam eſſe, ajebat, proximam Vaticanæ Fabricæ ruinam, quàm Tholi rimulæ indicabant, utpotè qui operam ſuam ſub Urbano VIII. peſſimè impenderit in magnis loculamentis ad ſacras Reliquias cuſtodiendas marmoribus exornandis, ſcalis in Paraſtatis Tholum ſubſtinentibus extruendis, aditibuſque aperiendis, per quos itur ad mœniana, è quibus ipſæ Reliquiæ populo certis anni diebus oſtenduntur. His vocibus inter ignarum vulgum quotidiè percrebeſcentibus, addita eſt diſſertatio Summo Pontifici oblata, quæ tanto malo remedium efflagitabat, ne unius Artificis inſcia temeritas, tot Pontificum expenſæ, Artificumque inſignium labores penitùs diſſiparentur. Percupidus itaque prudentiſſimus Pontifex Innocentius XI. veritatis explorandæ, Illuſtriſs. Præſuli Joanni Carolo Veſpiniano Vaticanæ Fabricæ Præfecto præcepit, ut peritiſſimorum Urbis Architectorum operâ uteretur, qui Tholum, & Baſilicæ partes diligenter recognoſcerent, omnibuſque examinatis, ſuam quiſque ſententiam de infauſto omine enunciaret. Verùm omnibus accuratiſſimè inveſtigatis fallacem contra Equitem Berninum accuſationem compererunt, atque fabricæ molem firmiſſimè permanſuram. Totam examinis ſeriem expoſuit *Philippus* Baldinuccius in vita ejuſdem Equitis Bernini à pag. 82. uſque ad 102. Illam adeat curioſus Lector. Nobis pauca hæc delibare ſufficiat, videlicèt: Parietum rimulas antiquas fuiſſe, ex ipſa fortaſsè mala fabricæ conſtructione provenientes. His adde ejuſmodi ſcalas adituſque, per quos ad mœniana loculamentorum itur extitiſſe in Paraſtatis anterioribus, in quorum altero ſacrum Veronicæ Velum cuſtoditur, in altero verò Caput Divi Andreæ, antequàm Berninus eadem loculamenta marmoribus exornaret, quod evidenter patet ex relatione tranſlationis harum Sacrarum Reliquiarum, quàm recenſuit in ſuo tractatu de Sacro Chriſti Sudario MS. Jacobus Grimaldus, ubi hæc habet ſub titulo:

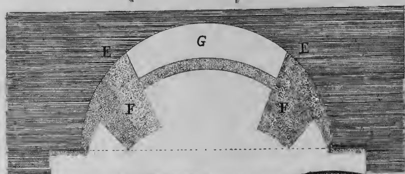
Pag. 86.

Delatio Sanctiſſimi Sudarii, Lanceæ, & Capitis Sancti Andreæ Apoſtoli in novum Templum Sancti Petri.

Die prima Martii anno Domini 1604. abſoluto opere ſuggeſti in novo Templo Sancti Petri nobiliſſimis, politiſque marmoribus, poſitis in dextera para-

Gradus Scalæ num. 73

p. 9

p. 7.

Hieronymus Frezza incidit

parastata majoris Altaris ejusdem Principis sub maximo Tholo, undè populo celeberrima Sanctiss. Salvatoris Nostri Imago, quæ Veronicæ dicitur, ac Lancea, qua Latus ejus effossum est publicè ostenderentur, Illustrissimus, & Reverendissimus Dominus D. Evangelista Pallotta Cardinalis Cusentinus dictæ Basilicæ Archipresbyter, nolens Christianum Populum, diebus his Sanctis ad has Reliquias invisendas in maxima multitudine confluentem, spirituali solatio carere, accelerato opere, & ad finem perducto, statuit dicta feria 5. Hebdomadis Reliquias præfatas, & Sancti Andreæ Apostoli Caput ex Archivo Basilicæ in dictum suggestum, & locum transferre [Igitur die „ Lunæ 20. Martii 1606. idem Illustrissimus Cardinalis post celebratam „ Missam in Sacrario, benedixit capsam cypressinam, sericis pannis vesti- „ tam, pro recondendis ipsis Reliquiis. Deindè se contulit ad locum, & „ suggestum præfatum, eumque similiter benedixit, & aspersit aqua, idem „ fecit in altero suggestu alterius Parastatæ, ubi hodiè servatur Caput San- „ cti Andræ Apostoli; deindè narrat cæremonias, quibus translata sunt ex „ Archivo Reliquæ, & collocatæ in dextera parastata; & rursùs resumit „ Grimaldus, Anno 1612. in Apostoli Sancti Andreæ vigilia 29. Novem- „ bris Dominus Marcellus Phylonardus Canonicus stola indutus idem San- „ cti Andreæ Caput à dextera Parastata ad Suggestum sinistræ excelsæ pilæ, „ ritu privato detulit]. Itaque si Beati Andreæ Caput ad talem Suggestum translatum fuit à Paulo V. deputatum, ut indè Populo ostenderetur, profecto tam in dextera, quàm in sinistra Parastata erant Loculamenta cum scalis, per quas Canonici debuerunt ascendere sacris vestibus induti, Sacras Reliquias piè deferentes: nec potuissent ea, quæ par erat, reverentia deferre, si per ligneas scalas, seu funium beneficio ascendere debuissent. Erant insuper aditus, per quos è scalis ad Suggestus, sive Mœniana possent commodè transmeare. Licèt enim eximius ille Architectus loculamenta exornaverit, nullam Parastatis detrimentum intulit, imò potiùs addidit fulcimentum.

Ut hæc omnia manifestè pateant, adeamus Tabulam 56. in qua loculamentorum ichnographiam delineavimus. AA. ostendit loculamentum inferiùs ab Antiquis Architectis in Parastata relictum. BB. indicat marmoream veluti vestem, qua loculamenti cavitatem exornavit Berninus. C. basim pro statuis collocandis. D. scalam antiquam, per quàm ad Confessionem Sancti Petri dabatur descensus. Alia figura ostendit characteribus EE. antiquum loculamentum superiùs inferiori omninò respondens. F. indicat additamentum marmoreum, quo Berninus loculamenta decoravit. G. cavitatem, seu spatium demonstrat, inter antiquum parietem, & marmoreum ornatum à Bernino prudenter relictum, ut nempè à lateritio pariete noxiam marmorum humiditatem arceret. Scalas quidem extruxit Berninus in duabus tantùm inferioribus Templi parastratis è regione oppositis aliis duabus, quibus sub Paulo V. ut retulit Grimaldus jàm inerant scalæ; verùm puteos non aperuit, imò eos angustiores reddidit. Quatuor enim lateribus constabant, quorum latiora pal. novem, angustiora verò septem cum tribus unciis æquabant, nunc verò angulis novo pariete oppletis à Bernino circularem figuram habent, diameter septem palmis expletur, ut in subjecta Figura X. dilucidè apparet. Ex quibus patet, quàm immeritò Bernini gloriam minuere conata

Fig. 56.

Non in tribus, ut supponit Baldinucc. pag. 90.

Baldinuccius in vita pag. 90.

conata

conata fuerit, seu imperitorum quorumdam invidia, seu invidorum inscitia.

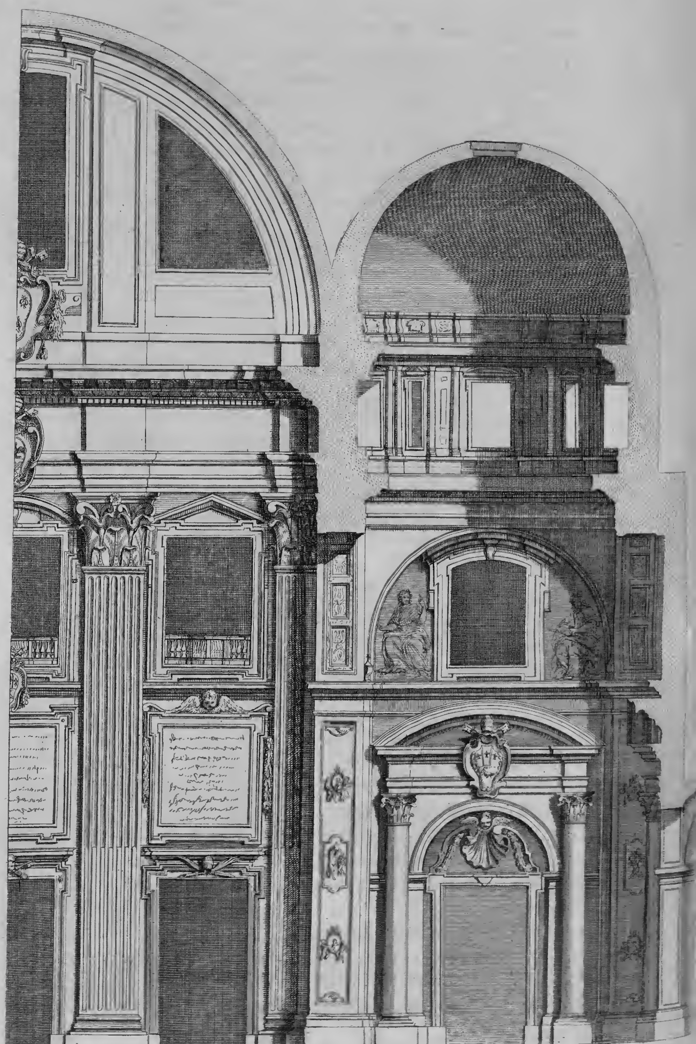
Constat insuper à veritate aberrasse Auctorem nostri ævi, cæteroqui præclarum, cum anno 1650. scripsit [In Vaticanæ Basilicæ structura sub
Jo. Baptista Casalius de Urb. splendor. cap. 22.
„ Urbano Pontifice duos supervenisse errores non benè ab Architectore prævisos, ut eventus monstravit, quorum alter fuit, ut quatuor anguli Ecclesiæ, quibus tota Tholi machina innititur (contra monimenta à Bonarota relicta circa hanc Vaticanam Molem) fuerint illi omnes in medio intùs perforati, ut cochleares gradus perficerentur, quibus ascensus ad superiora alia loculamenta aperiretur, ac etiam Aræ in inferiori parte quarumlibet pilarum dedicarentur, ex hoc autem facta Tholi dissolutio, & aperitio, in media sui parte, quamvis deindè restaurata, seu occultata, quod damnum iu tanta Mole reparari impossibile vix creditur ne futuris temporibus forsan deterius contingat.

Innocentius autem X. Prædecessorum in Vaticana exornanda Basilica studiosissimus æmulator, suam tanto operi magnificentiam, liberalitatemque deesse haud passus est, in cujus constructione sæcula desudarunt, & quod sæculorum omnium miraculum est; nàm ipse secundo Pontificatus anno interiorem partem Templi ornare cæpit non minore magnificentia, variis lapidibus pretiosis artificiosè commissis, ne quid posthac desiderari contingat, suprema ornamenta conquisivit, dùm excelsos hinc indè parietes, qui Sacella ambiunt, aptatis è vario colore marmoribus, miroque artis studio in unum compactis obtexit, ibique inventore Francisco Maria Torrigio, trophæorum instar venerandas Beatorum Pontificum, qui Martyrii palma præfulgent, imagines marmori insculpendas curavit, adjectis palmis, liliis, infantibusque marmoreis, quæ omnia Nicolaus Sale Gallus exsculpsit.
Baldinuccius in vita Bernini pagina 81.
Geminas minores naves, seu ambulationes condecoravit columnis è Sabinorum saxo albo rubro, vulgò *Cottanello*, à loco, ubi effoditur, capitulis, basibus, arcubusque tholo substinentibus. Binas singulis arcubus adjecit statuas ex opere marmorato, quarum primam in parte sinistra compegit Franciscus Rossius, secundam Joannes Dominicus Rossius, seu Chivizanus; tertiam, & quartam Cosmus, & Franciscus Fancellus, quintam Lazarus Morellus, & sextam Joannes Baptista Marcellus. In parte autem dextera prima à Dominico Præstinoro confecta est, secunda à Bartholomæo Cennino; tertia, & quarta à Nicolao Menghino; quinta, & ultima ab Andrea Bolgio, & Ambrosio Bonvicino. Pavimentum demùm versicolori marmore substravit, ut uno, eodemque tempore, & exornandæ Basilicæ, & antiquitati simùl prospiceret, eidem pavimento Rotam illam porphyre-
Arringus lib. 2. cap. 9.
ticam veluti nobile monimentum restituendam curavit, cujus in Cæremonialibus libris sæpè mentio recurrit, dùm de Romanorum Imperatore coronando agitur; quippè supra illam coronandus sistebatur, ubi precibus ab Episcopo Cardinali solemniter repetitis, ad sacrum Apostolicæ Confessionis locum ducebatur. Ejus Rotæ in Paschalis Papæ gestis fit mentio.

Hæc omnia Innocentius egit anno 1648. & 49. dirigente Equite Bernino, ut, recurrente Jubilæi anno quinquagesimo supra millesimum sexcentesimum, Vaticani Templi decus, & gloria, omnibus ferè numeris absoluta,

FACIES INTERIOR BASILICÆ VATICANÆ IN QVA IANVÆ PATENT CVM ORNATV AB INNOCENTIO X. ADDITO

Hieronymus Frezza incidit

Arnoldus Van Westerhout incid.

Arnoldus Van Westerhout incid.

Tabula 57 num. 4.
Arnoldo Van Westerhout Sculp.

luta, perennès Apostolorum triumphos Nationibus, ex toto Orbe terrarum in Urbem confluentibus, inculcaret, venerationem ingereret, atque intuentium oculis incomparabilem Pontificum Romanorum munificentiam tot notis, quot monimentis perpetuò obtestaretur.

Quæ autem ista fuerint absque alia descriptione indicat Tabula subjecta, in qua ornamenta Parastatis adjecta delineari curavimus, omniaque comprehendit sequens inscriptio supra mediam majorem portam collocata, & à Patre Famiano Strada Societatis Jesu rerum scriptarum elegantiá celeberrimo concinnata: *Fig. 57.* Paulus de Angelis de Eccl. Vat.

BASILICAM
PRINCIPIS APOSTOLORUM
IN HANC MOLIS AMPLITUDINEM
MULTIPLICI ROMANORUM PONTIFICUM
AEDIFICATIONE PERDUCTAM
INNOCENTIUS X. PONT. MAX.
NOVO CAELATURAE OPERE
ORNATIS SACELLIS
INTERJECTIS IN UTRAQUE TEMPLI ALA
MARMOREIS COLUMNIS
STRATO E VARIO LAPIDE
PAVIMENTO
MAGNIFICENTIUS TERMINAVIT.

In hoc columnarum ornatu quindecim millia nummorum impendit Innocentius; mille insuper nummos in singulis Parastatis exornandis. Ex libr. Fabricæ.

CAPUT XXVI.

De Porticu à Paulo V. excitata.

EXEUNDUM jàm nobis est è Basilica, de qua satiùs fuisset silere (ut ille dixit de Carthagine) quam pauca dicere. Tot enim, ac tanta sunt ejus ornamenta, ut si singula calamo persequi velimus, paginæ ipsæ ac dicendi vires deficerent. Priscorum Atheniensium mores Demosthenes suorum temporum moribus longè præferebat: *Nàm publica*, inquiebat, *ædificia*, *& præsertim Templa tàm multa*, *tàm magnifica*, *tàm ornata nobis reliquerunt*, *ut quibus superarentur*, *nullus relictus esset locus*. Verùm palidoniam caneret, si hanc Vaticani Templi structuram perlustraret. Pauca quidem, & tenui pennicillo descripsi, ut qui Romæ non adsunt, aliquam notitiam habeant hujus operis tàm immensi, tantaque admiratione digni, in quo quadringentos ferè ultrà mille integros annos Summorum Pontificum industriæ immensas opes certatim insumpsere, ut Principis Apostolorum merita toti Orbi terrarum palàm

Salust. de bello Jugurt. in princ.

Leo Bapt. Albertus lib. 9. cap. 1.

palàm ostenderent, eumque ut Cæli Custodem debito cultu in terris venerarentur.

En igitur patet antè fores Basilicæ amplissima Porticus à Paulo V. adjuncta, juxtà morem Antiquorum. Hanc Porticum Madernus non delineavit, ut Michael Angelus Bonarota præscripserat apertam, & columnis extructam, ut in Tabul. 15. 17. & 19. delineavimus, & antiquum Pantheon ostendit, sed amplis parastatis circumscriptam, inter quas quinque aditus relinquuntur in fronte, januis Basilicæ omninò respondentes, duoque alii in extremis hinc indè partibus arcuato pariete subiiciuntur. Ejus medietatem exhibet sequens Tabula 58. Ichnographica, in qua omnium partium mensuras numeris adjectis indicavimus, producitur namque tota Porticus, juxtà Fontanæ observationem palmis 318. & palmis 57. dilatatur. Aliis deindè in Tabulis 59. & 60. ejusdem Porticus per longum disectæ Scenographiam, & utriusque extremitatis ingressum, ut Pauli V. pietas, ac magnificentia clariùs elucescat singulas ejus partes litteræ appositæ sic indicabunt:

Fig. 58. Libr. 15. cap. 18. *Fig.* 59. *&* 60.

In Tabula 59.

AA. Januæ in mediam navim Basilicæ ingressum præbentes.
B. Janua, quæ Sancta dicitur, Anno Jubilæi solùm aperta.
CCC. Fenestræ Basilicam luce irradiantes.
D. Ingressus in Porticum superiorem.
E. Ingressus in Porticum inferiorem.
F. Porticus pro Turri Campanaria substinenda.
G. Initium scalæ ad Aulam Regiam ducentis.

In Tabula verò 60.

A. Mœnianum pro Benedictionibus.
B. Porticus superior.
C. Fenestræ Basilicam respicientes.
D. Januæ Basilicæ.
E. Porticus inferior.
F. Primum Basilicæ Sacellum.
G. Tectum supra Porticum.
H. Ambulacra, & transitus ad cubicula inter muros Basilicæ.
I. Hipetrum, cum balaustris, supra quæ Statuæ Apostolorum.

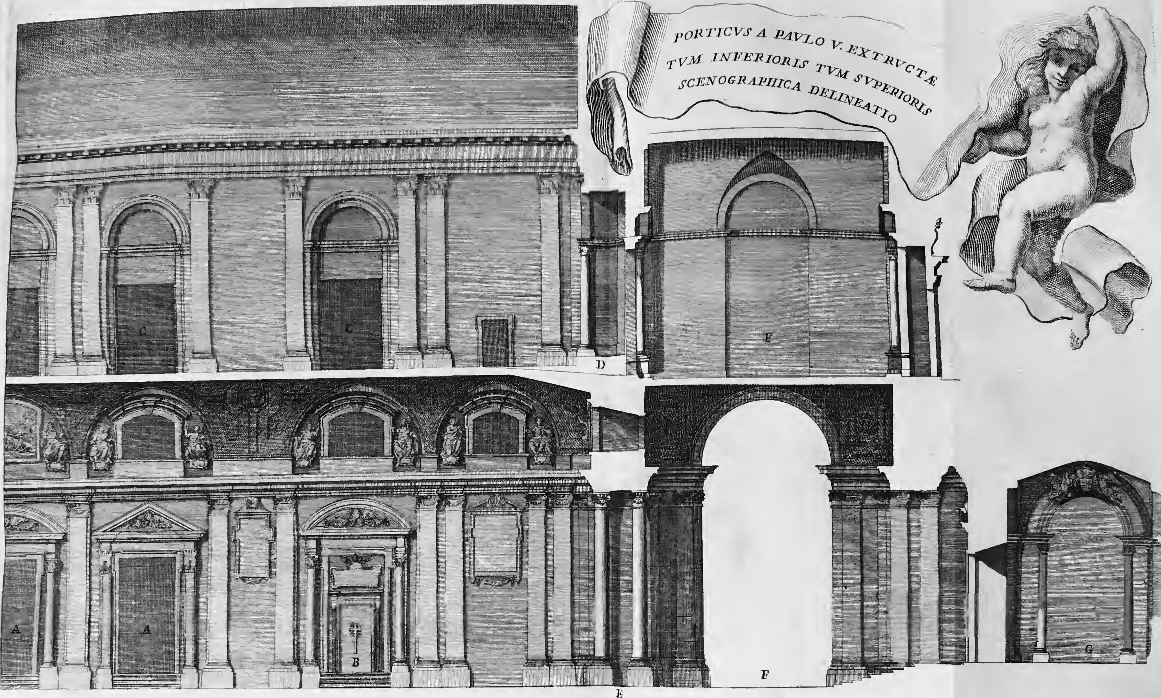
Hypæthrum ad coronam palmos continet 57. à corona ad fornicem palmos 26. totaque simùl altitudo palmos 86. Latera in ea sunt commixtis marmoribus antiquis, & 20. columnis instructa, quibus sex aliæ canaliculis distinctæ addidit Madernus ad ornatum januarum, per quas ad navim medianam itur, annis 1618. & 1619. collocatis, suntque illæ, quæ olim parietes Basilicæ Constantinianæ sustinebant, Parastadibus, ac superjacto epistylio exornatæ. Marmorata testudinis opera Martinus Ferrabosco, ut refert

Turrigius MS.

ICHNOGRAPHIA PORTICVS BASILICÆ A PAVLO V. ÆDIFICATÆ.

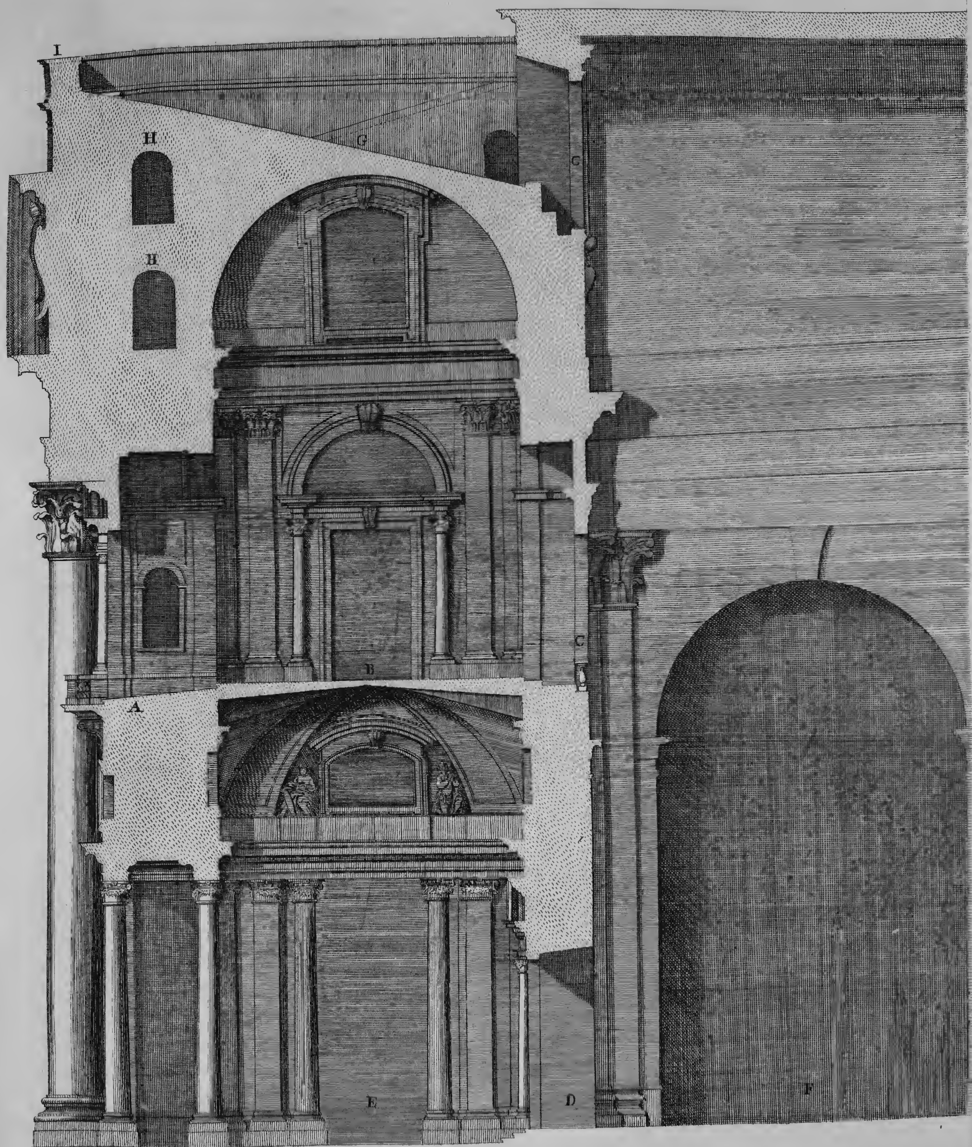
A. *Locus destinatus portę Sanctę*
B. *Scala Regia ab Alexandro VII. extructa*
C. *Basis supra quam statua Constantini magni equo insidentis*
D. *Aditus ad Palatium Pontificium*
E. *Porticus Alexandri VII.*
F. *Sacellum S.mi Crucifixi*

Auctor del. et sculp.

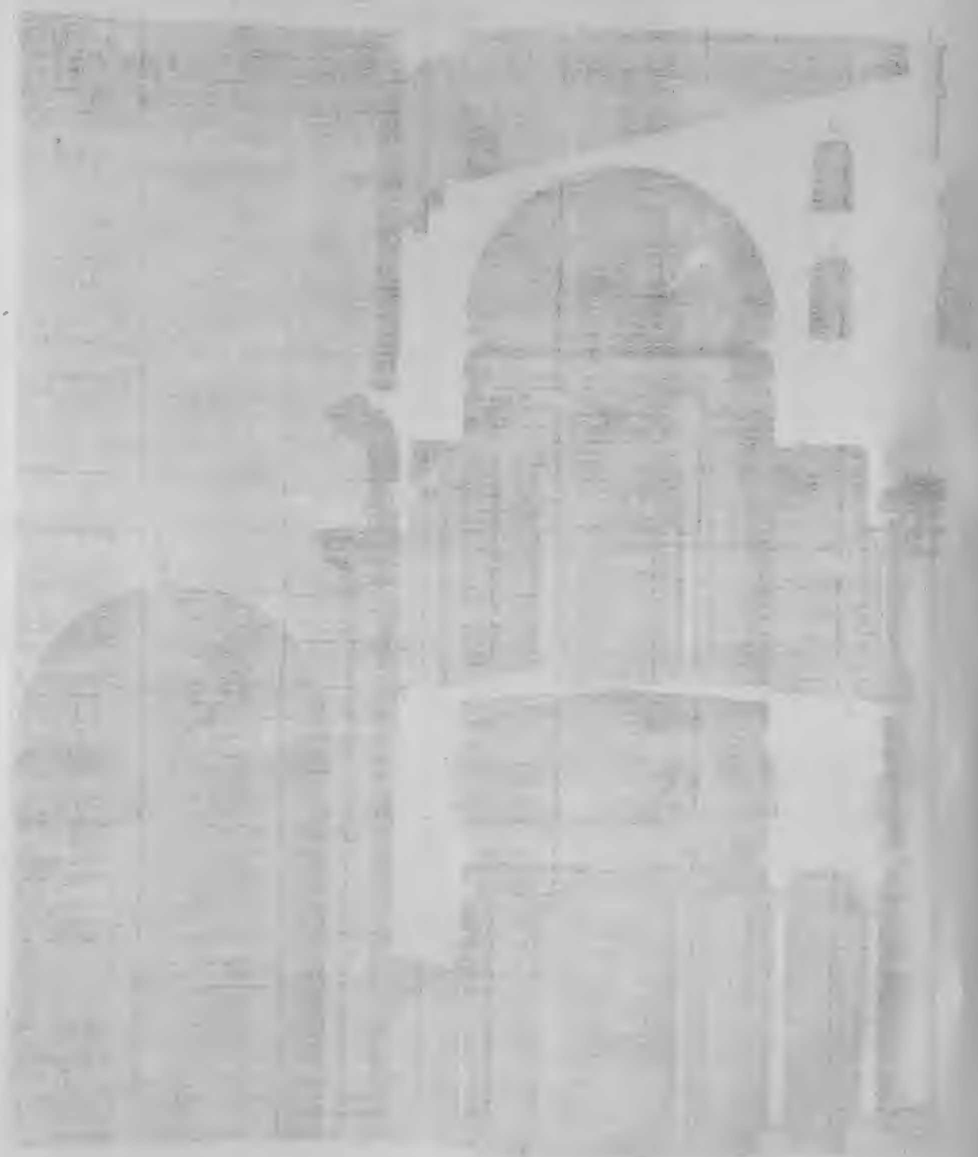

Hieronymus Frezza incidit

EIVSDEM PORTICVS EXTREMITAS

Hieronymus Frezza incidit

Fontana, concinnavit. Torrigius tamen affirmat eorum artificem fuisse Jacobum Perusinum, eique soluta viginti scuta pro singulis decempedis. Plasticum autem opus item inauratum, quod res gestas Principum Apostolorum admiranda majestate exprimit Joannes Baptista Riccius Novariensis composuit anno Pontificatus Pauli decimo quinto, ut Grimaldus refert, cui addidit 36. simulacra Sanctos Pontifices referentia, in laxamentis collocata, quæ inter fenestras, & fornicem interjacent circumflexa, videlicet SS. Linum, Clementem, Anacletum, Evaristum, Alexandrum, Sixtum, Telesphorum, Hyginum, Pium, Anicetum, Soterum, Eleuterium, Victorem, Zephirinum, Cælestinum, Urbanum, Calistum, Pontianum, Anterum, Fabianum, Cornelium, Lucium, Stephanum II. Sixtum II. Dionysium, Felicem, Eutichianum, Cajum, Marcellinum, Marcellum, Eusebium, Miltiadem, Liberium, Julium, Marcum, & Silvestrum.

Quandoquidem de plastico, seu marmorato opere, quo Porticus exornatur nobis sermo est, non injucundum erit, hìc referre quonam pacto, post antiquorum usum, restitutum nobis fuerit, quod longa temporum series, ac hominum oblivio ex officinis removerat. Ejus inventorem fuisse Lazarum Bramantem affirmat Vasarus par. 3. a. pag. 39. Donatus tamen in sua Roma Joanni Utinensi, prout in ejus vita idem Vasarus enarrat par. 3. pag. 33. hoc pulchrum inventum attribuit in luculenta, elegantique enarratione, quam iisdem ejus verbis hìc insero [Julius II. inquit ille, conduxerat non ignobiles artifices, operamque strenuè liberali Principi illi locaverant. Cum lumina illius ævi supervenere Raphael Sanctius Urbinas, & Michael Angelus Bonarota, ille Pictor incomparabilis, & insignis Architectus, hìc Sculptor, Pictorque, & Architectus eximius. Remotis ergò cæteris Raphael, secretiores Aulas, & Conclavia, usque ad miraculum coloravit. Bonarotæ oblatum Sixti Sacellum, in quo Pontifices sacrorum cæremonias cum Patrum Senatu obire solent, ut ejus fornicem per lunulas suspensum pictis jàm parietibus appingeret. Fecitque admirabili opere. Aliquanto post, Paulo III. Pontifice, interiori fronti ejusdem Sacelli novam picturæ claritatem induxit. Iconem extremi Judicii, & Christum Dominum venientem in nube majestatis expressit. Ea tempestate ignota Romanis hypogea, & concameratas cryptoporticus in antiquo Titi Cæsaris Palatio, ac Thermis Esquiliarum effoderat, insita mortalibus pervestigandi cupido; quam latens aurum accendit, aut si quid artefactum auro pretiosiùs celant custodes ruinæ. Apparebant parietinæ plasticis toreumatis loricatæ. Hæc porrò, quamvis tot antè sæculis sepulta, adhùc tamen vegeta, & integra vetustatem sub terra, quasi è tutò non senserant. Grotiscæ vocantur, quòd in Cryptis repertæ sunt. Erant in comitatu, & contubernio Raphaelis plurimi picturæ candidati, quos ille spe artis addiscendæ alebat; inter eos Joannes Utinensis, juvenis promptus, & sagax, traductoque ad posteros novo plasticæ invento nobilitatus. Is in Cryptas cum Magistro frequenter ventitabat, manumque Plastarum veterum commendabat assiduè. Jamque prodigiosas illas semihominum, monstrorumque figuras, & habitus rubricâ retulerat in membranas,

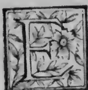
Lib. 4. cap. 9

„ branas, ſed materiam, qua formarentur odorari non poterat. Calci ad-
„ dendum aliquid conſtabat, ſabulum, pulviſque puteolanus ruber, &
„ paulò craſſior reiiciebatur. Contudit lapidem Tyburtinum: livebat calci
„ permixtus, nec figurata lævigabat. Marmoris contuſi candidum, & cri-
„ bro excretum pulverem macerata cum calce ſubegit, ac mollivit. Nunc
„ verò formando, lævigandoque habilem expertus, deprehendit. Non
„ alium intritæ uſum fuiſſe veteribus plaſtis. Nàm ad eam diem mixtura
„ neſcio qua è gypſo, calce, pice, & cera eliquata, contritoque laterculo
„ parietes leverant. Hoc triſti temperamento elaborabant inæquale tecto-
„ rium, ut auri bracteolas ſuperinducerent. Igitur receptum vetus, germa-
„ numque marmoratum ad Leonis X. porticus primò traductum eſt].
Hactenùs Donatus.

Supra medium Porticus aditum Giotti Naviculam collocavit Berninus ſub Alexandro VII. & in oppoſito arcuato intervallo, quòd Templi Portæ imminet lapideam Tabulam, in qua idem Berninus, jubente Innocentio X. inſculpſit Chriſtum Petro Claves porrigentem.

C A P U T XXVII.

De Templi Januis.

E QUINQUE Templi Januis palmorum 16. & unciarum 3. latitudinem habentibus, & 33. unc. 2. altitudinem, tres columnis ex veteri albo cæruleo marmore canaliculis ſtriatis exornantur. Fuerunt olim æneæ hæ Baſilicæ fores, deindè ab Honorio I. anno 630. argenteæ, qui Pontifex, ut narrat Bibliothecarius, inveſtivit
„ regias Januas ingreſſu Eccleſiæ majores, quæ appellantur medianæ ex
„ argento, quæ penſant lib. noningentas ſeptuaginta quinque. Eas poſteà
Saraceni circa annum 846. argento nudarunt. Sed Leo IV. anno 850. ex
„ Anaſtaſio iterùm erexit, multiſque argenteis tabulis luciflui, ſalutiferiſ-
„ que hiſtoriis ſculptis decoravit, & in meliorem ſpeciem, quàm pridem
„ reparavit, ut omnes, qui eamdem Baſilicam ingredi volunt laudes Deo
„ Omnipotenti, Sanctoque ſuo Præſulatui referant, & expoſcant, ut multa
„ annorum ſuæ vitæ curricula oſtendantur, qui tanti fulgoris opere, tan-
„ toque pulchritudinis pondere aulam Dei argento penſ. libras ſeptuaginta
„ ornavit]. Et Maffæus Veggius lib. 4. [Leo IV. imitatus id, quod de
„ Templo Salomonis memoriæ proditum eſt, cujus portas argento utique
„ apertas, atque à Tito Imperatore poſteà bella, quod contra Judæos ſu-
„ ſcepit, igne ſuccenſas fuiſſe Egeſippus ſcribit, hanc portam tabulis ar-
„ genteis præmunivit] quàm deinceps argenteam appellatam fuiſſe idem
„ Veggius affirmat; ejuſque ornamentum duraſſe uſque ad tempora Ale-
„ xandri III. (ſcilicet ad annum 1160.) poſtmodùm corruptam, deforma-
„ tamque, gravem in modum ſemper fuiſſe, adeoùt, & nomen, quo ar-
„ gentea vocabatur amiſerit.

Euge-

„ Eugenius deindè IV. anno 1440. hanc portam pristino decori restituit, ductam ex ære magno sumptu, miro artificio expressis ibi magnis, „ & præstantioribus rebus gestis suis, non quidem ex argento, prospiciens „ altiùs, ne fortè aliquando, quemadmodùm superioribus temporibus in„ fanda prædonum cupiditate violaretur, cui & impressa sunt epigrammata „ in testimonium gestarum ejus, quæ nos addidimus hujuscemodi:

Hæc sunt Eugenii monimenta illustria Quarti,
Excelsi hæc animi sunt monimenta sui.

Item aliud:

Ut Græci, Armeni, Aethiopes, hìc aspice ut Indi
Romanam amplexi sint, Arabesque Fidem.

Vasarus refert Eugenium IV. anno 1431. cum audisset Florentiæ æneas fores extrui à Laurentio Ghiberto pro Templo Divi Joannis Baptistæ, harum fabricam commisisse Antonio Filareto, & Simoni fratri Donati Florentini Sculptoris, qui labores suos duodecim annos integros in eis construendis insumpsere; post quos anno 1445. die 14. Augusti in portis collocarunt. Blondus addit aurum æri fuisse superinductum. In parte interiori hæc verba leguntur ab Artifice insculpta: CAETERIS OPERAE PRETIUM, FASTUS, FUMUSQUE MIHI. Insuper permultæ sunt icunculæ choreis signa lætitiæ ob opus absolutum indicantes. Par.2.pag. 254.

Harum meminit Leo Baptista Albertus, ubi ait [Nos Romæ ad Petri Basilicam vidimus, cum ab Eugenio Pont. Max. valvæ restituerentur, ubi hominum manus injuriam rapiendo argento, quo olim fuerant vestitæ, non intulissent, solidas, & integerrimas annos plùs 550. perdurasse, nàm si rectè annales Urbis Romæ interpretamur, tot ab Hadriani III. Pont. temporibus, qui eas posuit, ad quartum Eugenium sunt]. Sed corrigit Leonis Alberti errorem Torrigius, substituens Hadriano III. Leonem IV. qui eas januas argenteas restituit. De re ædif. lib.2.cap.15

Illas describit Illustris. Ciampinus cap. 5. Veter. Monimemt. afferitque earum altitudinem palmorum esse 33. latitudinem verò $16.\frac{1}{4}$. & jconem exponit, in cujus vertice hæc verba leguntur insculpta: PAULUS V. PONT. MAX. RESTAURAVIT ANNO PONTIFIC. XV. De quo Pontifice scribens Jacobus Grimaldus in MS. pag. 189. ait [Anno XIII. „ Paulus V. portas magnificentissimas marmoreas Vaticanæ Basilicæ dedit, „ atque liminibus sub magnis lapidibus cinericiis graniti Orientalis duris„ simi complures ad subjectam formam æreos nummos posuit, & octo dies „ antè festum Apostol. Petri, & Pauli anno 1619. Pontific. XV. valvas „ æneas, ab Engenio IV. fabrefactas, metallo auctas, ut altiores novis „ portis redderentur, & aptarentur, optimè restitutas, medias, ut olim „ erant collocavit]. Expressit deindè nummos Grimaldus sub liminibus positos, fueruntque illi, qui imaginem ejusdem Pontificis præseferebant, in adversa verò facie frontem Templi Vaticani. In Arch. Vatic.

Cæteras Januas idem Eugenius IV. ligneis tabulis munivit, in quibus Salvatoris, Beatiſs. Virginis, ac SS. Petri, & Pauli imagines exſculpſerat Frater Antonius Ordinis Prædicatorum, Eugenium inſuper genuflexum, paſſiones eorumdem Apoſtolorum, Sanctam Plautillam, Divum Paulum Plautillæ velum reſtituentem, Eugenium itidem diadema Sigiſmundo Imperatori imponentem, unionem Græcorum cum Romana Eccleſia, Oratores Aethyopicos antè Pontificem genuflexos, plurimaſque ejus temporis hiſtorias, addita hac inſcriptione:

Torrigius de Cryptis Vatic. pag. 155.

Has portas ligneas fecit Frater Antonius Michaelis de Viterbio Ord. Prædicat. Anno Domini 1433.

Eas iterùm confecit Paulus V. anno 1606. ex trabibus, quæ veteris Baſilicæ tectum ſuſtinebant.

Torrigius MS. apud Canonicam Cappellam.

Ubi olim erat Janua, quæ Romana vocabatur, extat Porta, quæ Sancta dicitur, clauſa pariete, in quo Crux ænea aureis radiis circumdata, quàm Joannes Baptiſta Calandra Vercellenſis formavit, illa à Summo Pontifice poſt viginti quinque annos Jubilæo recurrente aperitur, de qua plurima dicenda ſunt in tractatu de Numiſmatibus Pontificiis.

Idem.

Porticum autem abſolutam fuiſſe anno 1614. die Decembris duodecima affirmat Torrigius datis lætitiæ ſignis campanarum ſonitu, ac æneorum tormentorum ſtrepitu, deindè ab Clemente X. ejuſdem Porticus pavimentum ornatum fuit mixtis marmoribus egregiè compoſitis, faſciis itidem, clipeiſque interſparſis, in quibus cælata ejus Pontifici ſtemmata Eques Berninus ſategit exornari.

Ferreis verò cancellis clauſit Madernus, quos æneæ fibulæ obfirmant, ne importunis horis pervia ulli eſſet; ſed die tantùm ad ſacras actiones, & devotis Fidelibus pateret. Sicut enim Porticus prophanis Baſilicis Servorum gratia antiquitùs additas fuiſſe refert Leo Baptiſta Albertus, ità ſacris Chriſti-fideles addiderunt, ut in eis publicè Pœnitentes primi ordinis ſtarent, antè fores Eccleſiæ, ait Cardinalis Bona, nempè ii (addit Illuſtriſs. Ciampinus) qui ad pœnitentiam admiſſi palàm crimina confitentes, cilicio, & cinere horridi, ploranteſque veniam, ac preces ab introeuntibus expoſcebant. Eratque ibidem locus egenis mendicantibus attributus; licèt enim illis, ſicut & cæteris Fidelibus precum cauſa Templi fores paterent, non tamen intrà Templi parietes ab orantibus eleemoſynam petere permittebantur, ne ſacra agentibus, Deumque precantibus moleſti eſſent. Propterea ait Divus Chryſoſtomus [Antè Eccleſias, & Martyrum monumenta pro „ foribus pauperes ſedent, ut nos ex hujuſmodi ſpectaculo multùm capia„ mus utilitatis]. Et Gregorius Nazianzenus [Petitionum gemitus internis „ Templi cantibus ex adverſo reſpondent, atque adversùs myſticas voces „ miſerabilis luctus excitatur.

De re ædif. lib.7.cap.14 Rer.Liturg. lib.1.cap.20 Vet. Monim. pag.14

Bona ibid.

Homil.28. ad Pop.Antioch.

Oratio de amor. pauper.

CAPUT

CAPUT XXVIII.

De Porticu superiori, & Mœnianis.

UPRADICTA Porticus alteram habet Porticum pari magnitudine superstructam, multis etiam Parastatis, Epystilio, Zophoro, & Coronice ordinis compositi ornatam. A lateritio pavimento ad coronam 64. palmis assurgit, ab ista ad fornicem 36. Paries Porticum à Basilica dividens quinque vitreas fenestras habet. In ejusdem Porticus aditibus duo insunt vestibula, quæ binas turres campanarias præstolantur. Illorum alterum meridiem versus Sancti Officii Domum respicit, alterum verò ad Pontificias Aedes perducit. Omnium ejus partium mensuras, ac delineationem clariùs suprapositæ tabulæ subiiciunt.

In ea extantibus Podiis, seu Mœnianis soliti Pontifices triplicem capere Coronam, & plaudentem Populum salutari prece, signoque lustrare. Quandoquidem Mœniana scripsimus, non inutile erit ejus nominis originem commemorare. Notat Nardinus, quod Festus docet, Mœniana appellata fuisse à Mœnio Censore, qui primus in Foro ultrà columnas tigna projecit, quo ampliarentur superiora spectacula. Asconius in Divinat. ait: Lib.5. c. 4.
„ [Mœnius cum Domum suam venderet Catoni, & Flacco Censoribus,
„ ubi Basilica ædificaretur, exceperat jus sibi unius columnæ, super quàm
„ tectum proiiceret, & provolantibus tabulis indè ipse, & posteri ejus spe-
„ ctare munus Gladiatorum possent, quòd etiam tùm in Foro dabatur].
Ex illo igitur Columna Mœnia vocitata est, causis hujusmodi. De quibus fusiùs agunt Alexander ab Alexandro cap. 11. lib. 9. & Cælius Rhodiginus lib. 28. cap. 10.

At longè diversa, ut dictum est, de causa Mœniana Paulus V. extruxit, ut nempè sacram Benedictionem statutis temporibus Fidelibus elargirentur Summi Pontifices, ac Sacri Romani Pontificatus insignia coram plaudentibus Populis reciperent, quæ omnia antiquitùs peragi solebant apud Basilicam Salvatoris in campo Laterano à Constantino Magno extructam, deindè è fenestris, quæ supra fores Vaticanæ extabant, juxtà conjecturam Illustriss. Ciampini. Post annum verò 1497. in Mœnianis, quæ Alexander VI. absolvit, & Paulus II. excitaverat (non verò Innoc. VIII. ut Scriptor quidam alioqui eruditissimus affirmavit) opus dirigente Juliano Architecto è Pago Majano Fæsulanæ Diœcesis, ut Vasarus refert, quòd abundè demonstrarunt ærea Numismata sub eodem Paulo II. cusa, quæ in fundamentis reperta fuisse sub Paulo V. affirmat Torrigius. Duodecim illa erant in triplicem ordinem distributa, & quindecim parastatis, columnis superadditis exornata, prout repræsentatur in nostra Tabula 61. juxtà exemplar delineata, quòd extat in pariete Bibliothecæ Vaticanæ coloribus fideliter expressum.

Cap.4. De Sac. Ædif. — Par.2.pag. 259. — Pag. 109. Crypt. Vat. — *Fig. 61.*

Ut autem Porticum hanc Paulus excitaret anno 1610. enarrat Grimaldus die 21. Octobris post eversam Basilicam eversas etiam fuisse ædes magnas Innocentii VIII. sub num. 5. indicatas, in quarum primo ordine

magnum

magnum Rotæ Auditorium, Regiſtra Pœnitentiariæ, Bullarum, Supplicationum, & Plumbum. In ſecundo Dataria, Secretaria Brevium, & Magiſtri Domus habitatio. In tertio ſuperiori aula nobiliſſima, cum multis cubilibus laquearibus aureis, & picturis ornatis, quibus Carolus V. & alii Principes excepti ſunt, antè longa Porticus cum paraſtatis Tyburtinis, ſupra quam mœnianum ſimile ſurgebat antè magnum atrium Palatii, retrò atrium Baſilicæ, à capite Sacellum Pauli III. infrà quod erat Camera Apoſtolica, locus ad recipiendos cenſus Cameræ Apoſtolicæ debitos, ſubtus erat Eccleſia Sancti Vincentii, prophanatas tres naves fornicatas habens, cum 18. columnis magnis. Ad pedes mœnianum marmoreum ad Benedictiones ab Alexandro VI. magnificentiſſimè extructum, & Turris Campanaria erat, in his lapidea ſtemmata Sixti IV. & Innocentii VIII.

Palatium in ſummo graduum, reſpiciens Eccleſiæ Porticum, erat: Domus item ſub num. 6. antiquiſſima Cardinalium Archipresbyterorum à Cardinali Pallotto munita, & ornata picturis, quàm Cardinalis die 1. Auguſti excindendam Fabris reliquit, hæc opera Joſephi Ciceri hominis in hoc hoc genere inſignis, qui à dicta fronte lapſus interiit, unico ictu concidit ſucciſſis murorum pedibus. Leo III. hoc ædificavit Palatium Hoſpitium Peregrinorum cum Balneo. Habebat Palatium 80. cubicula. Reſtituerat olim illud Riccardus Oliverius Cardinalis Conſtantienſis, ut verſus illi marmorei in fronte Palatii teſtes:

Anaſt. fol. 206.

Quàm benè ſtare vides, quondam diſiecta jacebam,
Et decus hoc facies fert modò culta novum.
Riccardus normanna tuus Conſtantia Præſul
Cardineæ ſtruxit gloria magna Togæ.
Presbyter ut Veneto Paulo regnante ſecundo,
Primus in hac Petri, qui fuit Eccleſia.

Die inſuper 1. Septembris anni 1610. è Turri Campanaria à Leone IV. facta, demittere cœperunt Campanas. Inter mœnianum ad Benedictiones, & Palatium Archipresbyteri erat facies anterior, Baſilicæ ſupra 35. gradus marmoreos, & in facie opus muſivum antiquiſſimum. Hæc facies habebat tres portas marmoreas 1. 2. & 3. cum nomine NICOLAI V. ducentes in atrium Baſilicæ, ornatas quatuor magnis columnis Aegyptiaci lapidis, ſupra portas hæ cernebantur imagines operis teſſellati. In medio Salvator ſedens in gemmata ſede cum libro in manibus aperto, in quo: EGO SUM RESURRECTIO ET VITA, in quadam rota ſtellis ornata. Hinc indè ſupra caput Salvatoris tres Angeli, in quolibet latere manus verſus Salvatorem extendentes, & inſpicientes, infrà duo Angeli rotam tenentes. Sub rota extabat muſivum fulgori ſimile. A dextris duæ imagines Sanctorum offerentes coronas Salvatori, à ſiniſtris aliæ duæ. In Zophoro hæc legebantur: CHRISTE TIBI SIT HONOR PAULUS QUOD DECORAT OPUS. Hoc enim muſivum fecit Sanctus Paulus I. ut notat Anaſtaſius]. Hactenùs dixi verbis ſupradicti Grimaldi.

Duplici

TABVLA 61. FRONS TEMPLI ET PALATII VATICANI SVB SIXTO V DELINEATA

Duplici ſupradicta Porticu ædificata, Baſilicæ frontem deeſſe non permiſit Pauli V. magnificentia [Quamobrem anno 1608. die Martis 15.
„ Julii hora duodecima cum tribus quartis (ſunt verba ejuſdem Grimaldi) Pag. 121.
„ coram Illuſtr. & RR. DD. Aloyſio Rainalduccio, Bernardino Paulino,
„ Camillo Brino, & Paride Pallotto Canonicis fuit dictis anno, die, & hora,
„ poſitus primus lapis Tyburtinus ad conſtruendam frontem novi Vaticani
„ Templi juſſu, & impenſa S.D.N. Pauli V. pulſatis campanis Baſilicæ,
„ & bombardis exploſis. Fuerunt in maceria, & ſub Tyburtinis lapidibus
„ dùm facies conſtrueretur poſita multa, & plura Numiſmata ærea unius
„ ferè hoſtiæ forma cum imagine Sanctiſs. Domini Pauli V. nudato capite,
„ pluviale induti, & litteris in giro: PAULUS V. BURGHESIUS RO-
„ MANUS PONT. MAX. ANNO SAL. MDCVIII. PONTIF. III.
„ Ex alia parte Templum Divi Petri, cum lemmate: ET PORTAE
„ INFERI NON PRAEVALEBUNT. Supremum verò lapidem impo-
„ ſuerunt anno 1612. addita hac inſcriptione: IN HONOREM PRIN-
„ CIPIS APOSTOLORUM PAULUS V. BURGHESIUS ROMA-
„ NUS PONT. MAX. AN. MDCXII. PONT. VIII. Quàm ſi fortè
„ cenſorio oculo Zoilus quis legerit, pauca circa illam ſubdere exiſtima-
„ mus, ne prudentiſſimi Pontificis ſapientiam damnare audeat, ac ſi Petro
„ Templum ineptè dicarit, cum ſoli Deo verè, & propriè Templa omnia,
„ ac Altaria erigantur, ut docet Divus Auguſtinus de Civitate Dei lib. 8.
„ cap. 27.

Pluribus igitur de cauſis Sanctorum nomina Templis tribuuntur, & nominibus Sanctorum Baſilicæ ornantur, vel quia Deus illis in locis Sanctorum miniſterio illuſtria quædam potentiæ ſuæ opera præſtitit, vel quia illi ſuo Sanguine loca illa Deo ſacrarunt, vel denique, quia Sanctorum virtutes ibidem ad Dei gloriam deſideramus celebrare. [Honoramus, ait Hie- Apud Duran. lib. 1. cap. 3.
„ ronymus, reliquias Martyrum, ut eum, cujus ſunt Martyres adoremus. Epiſt. 13. ad Ripariū.
„ Servos, ut honor Servorum redundet ad Dominum, qui ait: *Qui Vos*
„ *ſuſcipit, Me ſuſcipit. Marc. 9*] Item Sanctus Auguſtinus [Sancto- De Eccl. dogm. c. 73.
„ rum Corpora, & præcipuè Beatorum Martyrum reliquias tamquàm
„ Chriſti membra ſinceriſſimè honoranda, & Baſilicas eorum nominibus
„ appellatas, velut loca ſancta Divino cultui mancipata, affectu piiſſimo,
„ & devotione fideliſſima adeundas credimus, Si quis contra hanc ſenten-
„ tiam venerit, non Chriſtianus, ſed Eunomianus, & Vigilantianus cre-
„ ditur]. Sanctus Leo Papa [Chriſtiani priuſquàm ad Beati Petri Baſili- Serm. 7. de Nat. Dom.
„ cam, quæ Uni Deo vero, & vivo eſt dedicata, &c.] Et Sanctus Augu-
„ ſtinus [Non Martyribus Templa, Sacerdotia, Sacra, & Sacrificia con- Lib. 8. de Civit. Dei cap. 27.
„ ſtituimus, quoniam non ipſi, ſed Deus eorum nobis eſt Deus. Honora-
„ mus ſanè memorias eorum tanquàm Sanctorum hominum Dei, qui uſ-
„ que ad mortem ſuorum Corporum pro veritate certarunt, ut innoteſceret
„ vera Religio.

Hiſce, pluribuſque rationibus ritè inſculptam Divo Petro inſcriptionem oſtentat Baſilicæ frons à Maderno delineata, & quidem magis longitudine extenſa, quàm altitudine ſublimis. Non enim altiores metas illi tri-
„ buit, ne Tympanum Tholi intuentibus deliteſceret. Columnas habet,

quarum

quarum diameter palmos duodecim comprehendit, altitudinem simùl cum Basi, & Capitulo 123. palmi explent. 26. verò Epistylium, Zophorum, & Coronidem. Supra hanc alium imposuit ornatum, mixtis, adeòque dissonis partibus redundantem, quem aliqui Atticum, sed spurium ordinem appellarunt. Angustum supereminet pluteum, supra quod posita sunt Simulacra XII. Apostolos referentia. Ea annis 1613. 14. & 15. exsculpserunt Artifices varii, sub Porticibus Bibliothecæ Vaticanæ. Opus anaglyphum, quòd mediano imminet aditui, & Christum refert Divo Petro Claves tribuentem Ambrosius Bonvicinus Mediolanensis exsculpsit, quem falsò Malvicinum dicit Titus pag. 5. Cæteræ ejus partes stylo clariùs, quàm calamo oculis subiicientur in Tabula 62. ortographica, quæ hanc Basilicæ frontem exactissimè delineatam exhibebit. In quibus omnibus construendis plusquàm sexcentum millia nummorum Paulus insumpsit.

Balleonus pag. 171.

Fig. 62.

CAPUT XXIX.

De Turribus Campanariis.

MS. pag. 189.

TALEM Frontem exhibuit Pontifex duplici Numismate, in quorum altero verò anno 1608. sui Pontificatus V. ut verbis utar Jacobi Grimaldi, duo Campanilia lateribus frontis apposita non erant, quia post absolutam frontem judicatum est ad ipsam latiorem, & augustiorem reddendam fore necesse utrique lateri frontis binas Turres Campanarias, altissimas, & magnificentissimas connectendas, atque excitandas, quamobrem initium fundandi dederunt, à parte Palatii Apostolici, lapides Tyburtinos ad porticus latitudinem à solo ad culmen usque imponendos.

Ex Arch. Basil. Vatic.

Alterum verò anno 1613. Pontificatus XV. cusum hæc additamenta exhibebat. Placet hìc fusiùs referre, quæ Grimaldus scripsit de fabrica harum Turrium pag. 180. [In fundando, inquit, novo Campanile Carolus „ Madernus Architectus voluit omnimodè reperire argillam solidam, & „ magno labore, ut infrà dicetur, terram egesserunt palmis Romanis 135. „ & ibi firmamentum, ut dicunt, invenerunt. Hæc ad memoriam notare „ placuit. Tota illa pars augustissimæ frontis, quæ à Porta Templi du- „ cente in Sacellum S. Gregorii ad Palatium Apostolicum se in longum pro- „ trahit profunda pal. plùs minùs 67. est fundata supra optimam argillam. „ A dicta porta S. Gregorii ad novum usque Campanile, quòd modicum „ est spatium ex improviso in totam profunditatem, & abyssum se con- „ vertit, ut certè mirandum sit valdè, & notatu dignum. Carolus Archite- „ ctus in fundando angulo novæ frontis ad meridiem cum centum quinque „ palmis jàm terram egessisset, nec soliditatem invenisset, palis adegit totum „ terrenum, interstitia palorum silicibus, & lateribus optima ex calce „ complanando, ac supra palos ipos plateam Tyburtinam fecit, in qua stat „ totum fundamentum angulare; frontem altam ad duas hominum staturas „

per

TABVLA 62.

FRONS BASILICÆ VATICANÆ A PAVLO V. ÆDIFICATA

Hieronymus Frezza incidit

„ per longum medium tanquàm catenis glutinavit magnis lapidibus Tybur-
„ tinis; magnam denique in eo fundando adhibuit diligentiam. Verùm,
„ ut arbitror, cum de ipso angulo dubitaret, statuit Campanile profundiùs
„ fundare usque ad argillam virginem, effosumque est pal. prædictis 135.
„ immensum aggerem tantæ moli submittendo, & quantum Nolarium oc-
„ cupat ad subjectam plantam solidum totum, magna licèt impensâ, op-
„ timi, & generosissimi Principis Pauli V. Pontif. Max. summis viribus
„ perficiendo, ut profundissimus, & latissimus lapidum acervus foret hu-
„ merus validissimus ipsi angulo, & toti fronti. Hujus igitur Nolarii fun-
„ dandi initium ad Dei gloriam, & Janitoris Aetherei honorem Cæmen-
„ tarii dederunt die 1. Augusti ipsi glorioso Principi Apostolorum sacra,
„ hora 19. feria 4. A solo viæ publicæ, ducentis ad Aedem Campi Sancti,
„ & Palatium Sancti Officii, custodiamque Equitum lævis armaturæ inve-
„ nerunt viam antiquam silice stratam profundam palmis 50. Romanis].

Palmis centum tota terra mota erat, quod, ut arbitror, fuisse ibi profundam vallem multò antè, quam Circus extrueretur, ad argillam effodiendam, à proximis montibus repletam. Palmorum igitur 90. & 100. circiter, quibus replementum apparebat; magna profunditas! admiratio non modica.

Egesta igitur terrâ palmis centum & sex, Architectus dubitans, ne lignorum machina rueret, & periculum fronti effodiendo juxtà illam inferret, sex puteos in quolibet fundamento ad subjectam plantam fieri mandavit, quos profundos palmis 29. semis, & alios plùs, minùs profundiores, & altiores usque ad solidam argillam fecerunt, puteos in imo optima calce cum silicibus, & posteà lapidibus repleverunt, idem fecerunt in quolibet interstitio, sive spatio inter puteos sito, & sic in Dei nomine ad culmen usque fundamenta ipsa calce, & lapidibus, non sine magno labore sunt jacta. Die, noctuque, diebus festis, & in magnis Solemnitatibus, etiam nocte Natalis Domini evacuatores aquarum de nocte, die verò terræ effossores continuè desudabant. Quintum fundamentum angulare Campanilis palmis 100. effossum ruinam nocte ex improviso cum minaretur, venit Architectus magna trabe per transversum ad terræ planum apposita, ligatisque funibus per imum fundamentum trabiculis, & fulcimentis lignorum ruinæ contulit. Vicinæ Domus statim ruinas dederunt, Ecclesia Campi Sancti undique rimosa, Domus, in qua panis, & vini eleemosyna à Summo Pontifice erogatur, tanquàm melogranatum aperta. Jàm sunt menses 11. semis, quibus continuò labore, & indicibili sumptu huic arduo operi insudant.

Jactis hujuscemodi fundamentis, perductaque mole usque ad frontis cacumen, ut exhibet Numisma, Turres pro campanis collocandis Paulus V. non absolvit, hac potissimum de causa, quòd labile fundamentum judicatum fuerit, ineptumque ad novum pondus substinendum, quòd Madernus delineaverat. Earumdem exemplar hùc attulimus, è tabula acceptum, quàm Matthæus Greuter Romæ sculpsit anno 1613. aliaque diversa illi adjunximus à Martino Ferrabosco delineata in Tabulis 13. & 14. quas de Templo Vaticano Illustriss. D. Jo. Baptista Costagutus senior anno 1620. typis edi curavit. *Fig. 63.*

Sed cum nulla earum Turrium species in praxim redacta fuerit sub Paulo Pontifice, Urbanus VIII. qui apprimè compertum habebat, quantum essent Campanilia non ad ornamentum dumtaxat, sed ad sacrum Templi usum necessaria, Purpuratis Fabricæ Præfectis commisit, ut ea excitari curarent. In memoriam enim revocabat eruditissimus Pontifex excelsam Turris molem, quàm anno circiter 780. Hadrianus I. excitaverat, referente
„ Anastasio [Eum Pontificem, ex nimia fervoris dilectione pro honore
„ Beati Petri Apostolorum Principis, & ornatu ipsius Sancti Patriarchii
„ construxisse, atque ædificasse ibidem noviter Turrem miræ pulchritudi-
„ nis decoratam cohærentem Porticui, quæ descendit ad Balneum, ubi &
„ deambulatorium, scilicèt solarium suum, cancellis æreis nimis pulcher-
„ rimè construi fecisse].

Quàm quidem Turrim ad usum campanarum excitatam fuisse aliqui sibi persuaserunt, hoc tamen æquè incertum, ac incertum est, quòd refert Illustriss. Costagutus de Templo Vaticano pag. 10. anno scilicèt 1167. duas Turres campanarias hinc indè ad Basilicæ januas extitisse collocatas, fortassè eo argumento ductus, quòd inibi Sacellum esset, appellatum Sanctæ Mariæ ad Turres; sed cum diceretur etiam Sanctæ Mariæ in Turri, ut notat Illustriss. Ciampinus, nihil certum eruitur. Eas quidem mente conceperat Nicolaus V. erigendas propè magnificam Basilicam, quàm ab eo excogitatam descripsit Manettus, ubi ait [In utraque hujus vestibuli extremitate singulæ Turres è pulchris marmoribus in altum ultrà centum cubitos erigebantur. Quæ quidem ad munitionem Templi, & ad oportunam Canonicorum horarum pulsationem simùl famulabantur. Pro comperto quidem habemus Leonem IV. Sum. Pont. anno 850. unicam Turrim pro campanis extruxisse, dicente Anastasio: *Fecit etiam ibi in Ecclesia S. Petri ipsum Campanile, & posuit campanam, cum malleo æreo, & cruce aurata*. Eam tamen ab Heraclio Imperatore anno 610. ædificatam fuisse eruditissimus Pompejus Sarnellus affirmat in Basilicographia cap. 50. probatque ex Numismate reperto in fundamentis anno 1610. quo anno sub Paulo V. diruta fuit ad novum Ecclesiæ additamentum extruendum, & ipsius Heraclii imagine insignito; sed meo quidem judicio fallaci argumento ductus. Potuerunt enim condi Numismata sub Heraclio cusa in fundamentis, quæ jussu Leonis locabantur, ut pluries factum ab aliis novimus.

Cap. 4. De Sac. Ædif. pag. 84.

In ejus vita MS.

Pag. 133.

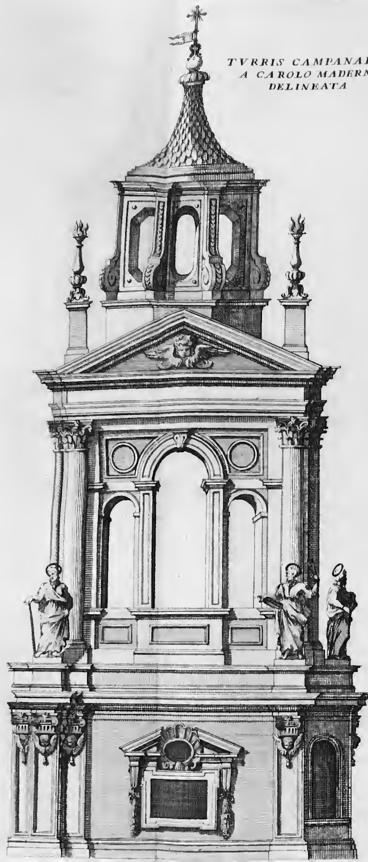
De illa scribens Blondus, ait: *Talem Turrim Campanariam omnium primam in Orbe terrarum fuisse*. Quòd intelligi debet, vel quia cæteris sua pulchritudine præerat, vel quia altitudine cæteras superabat. Illam affirmat Angelus Rocca, antè quam aliæ erigerentur, Basilicæ Vaticanæ fuisse adjunctam. Verùm ex pluribus monumentis satis, superque pro comperto habuimus, antè annum 431. Sanctum Paulinum Nolanum Antistitem aliam Turrem pro campanis extruxisse, & Sabinianum Papam antè annum 605. campanarum usum Ecclesiis præscripsisse,

Cap. 12. de campanis.

Sarnellus cap. 50.

Cæterum, quo tempore cæperit in lucem dari campana, minimè convenit inter Scriptorum Cœtus. Baronius in tomo primo quinquagesimo & octavo anno campanas in usu fuisse testatur, tùm scilicèt, cum pax Ecclesiæ data. Nàm antè Constantini tempora Fideles in unum per Cursores, & Diaco-

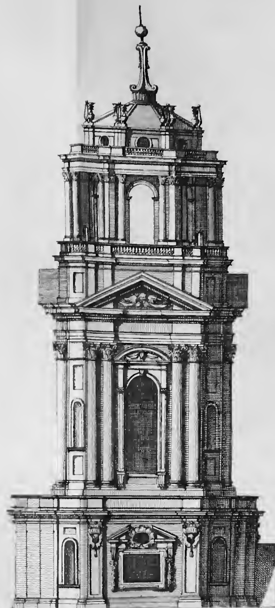
Martin. Por lon. lib. ordin. Rom. cap. 1. de offic. Cust.

TVRRIS CAMPANARIA
A CAROLO MADERNO
DELINEATA

TVRRIS CAMPANARIA
A MARTINO FERRABOSCO
EXCOGITATA

DIVERSA TVRRIS PRO CAMPANIS
A MARTINO FERRABOSCO
DELINEATA

Alexander Specchi delin. et sculp.

Diaconos cogebantur, uti memoriæ proditum est à Divo Ignatio, qui anno ab Orbe Redempto 93. vixit, in epist. 11. Cujus verba apud Baronium, ipsum leges, nullo permisso tintinnabuli publico usu, sæviente in Christi-fideles odio. In eadem sententia fuit Maggius libello de Tintinnabulis cap. 2. Postquàm autem odia Ethnicorum Principum refrixerant, mentionem fecerunt inter alios campanarum Audovenus, qui anno 650. vitam Sancti Eligii Episcopi conscripsit. Polidorus Virgilius lib. de Inventoribus rerum sexto adscribit inventum Fabiano Pontifici, qui floruit anno 606. Joannes Antonius Castellionæus antiquit. Basilicæ Vicentinæ fasciculo 2. par. 1. ex D. Hieronymo, qui vixit anno 422. & in Regulis Monachorum cap. 33. campanæ meminit. Qui autem campanæ usum à Sancto Paulino Episcopo manasse contendunt, id ipsum affirmare necessè habent, cum is S. Hieronymi coetaneus fuerit. Imò anno 360. tintinnabula tractare dicuntur Meletiani Hæretici Theodoreto Episcopo Cyrenensi auctore, qui vixit anno Domini 450. lib. 4. Hæretic. fabularum. Svetonius in vita Augusti ostendit tintinnabula in usu fuisse cum viveret, nempè tempore, quo Christus natus est. Rursùs apud Polybium Historicum Græcum, qui vixit 200. annos antè Christum natum, ejusdem instrumenti facit mentionem, ut ejus antiquissima planè origo censenda sit; Ecclesiasticus quidem, seu Sacer campanæ usus potiùs, quàm ejus instrumenti inventum Sancto Paulino communiter adscribitur, prophanum tamen usum antè Christum natum, multis annorum centuriis cæpisse liberè asserendum est, cum etiam in Thermis, & aliis Urbium locis ad varia munia apud Ethnicos receptum fuisse constet. Observat Aloysius Novarinus in Encyclopedia Epistolari, funes, qui campanis servirent, offerri alicubi solitos publico Civitatis nomine, ut campanæ, cum tempestates ingruerent, sonum ederent [Ea quoque causa „ (ait Joannes Bollandus 22. Januarii de Sancto Dominico Abbate juxtà „ Soram) Fulginates, quotannis ad Sancti Dominici Monasterium sum- „ ptu publico mittere superioribus sæculis consuevere, nummos aliquot, „ pannum laneum, in vestes Monachorum, ac funes impellendis Ecclesiæ „ campanis. Patet id ex Archivis Fulginiensibus, constatque quamdiù id „ Senatus nomine perfectum est, nihil Urbi à grandine, aliave aeris inju- „ ria detrimenti allatum.

Concil. Tolet. cap. 2. de offic. Cust.

Ep. 132.

Mansit supradicta Turris à Leone IV. ædificata usque ad ann. 1303. sed deindè detrimentum ingens passa est liquatis campanis flammarum vi, quas fortuitò post Principis Apostolorum festum ventus excitaverat; sed illas statim Bonifacius VIII. reddidit ære addito majores, ut constat ex codice Archivi Vaticani, in quo Benefactorum nomina referuntur. Inter eas, quas ignis liquavit una numerabatur à Gregorio IX. anno 1231. Pontificatus sui IV. Basilicæ concessa, de qua Anastasius ità scripsit: *Cæteras Urbis & vastitate corporis, & boatu sonoritatis excedit.*

Apud Rainald. tom. 3. pag. 408.

Rutilius Alberinus in sua historia universali MS. refert, anno 1333. fulminis impetu eam Turrim multis in partibus laceratam fuisse, campanis tamen integris remanentibus. Ciacconius in Clemente VI. narrat, anno post Virginis partum 1352. paulò antè ipsius Pontificis mortem, dirum cometem fulsisse, & quatriduum antè ejus obitum quarto nonas Decembris

Apud Ill. Ciamp.

Turrim Cymbalariam Sancti Petri (sic eam appellabant) fulmine cælitus tactam, magnaque ex parte culmen ejus disiectum, & vi ignis campanas fuisse fusas; sed anno 1353. alias loco earum, & quidem majores Innocentius VII. substituit, quarum maximam refert Torrigius ponderasse libras septendecim mille his verbis inscriptam:

In nomine DOMINI, MATRIS, PETRIQUE, PAULIQUE.
Accipe devotum, parvum licèt, accipe munus,
Quòd Tibi CHRISTE, datum, PETRI, PAULIQUE triumphum
Explicat, & nostram petit, populisque salutem
Ipsorum pietate dari, meritisque refundi.
ET VERBUM CARO FACTUM EST.
Anno millesimo trecentesimo cum quinquagesimo
Additis & tribus, Septembris Mense colatur,
Ponderat & millia decies septiesque librarum.

In alia verò ponderante mille centum & decem libras, sequentia verba legebantur:

In nomine PATRIS, & FILII, & SPIRITUS Sancti. Amen. Ad honorem DEI, & Beatæ MARIAE Virginis, & Beatorum Apostolorum PETRI, & PAULI.
VERBUM CARO FACTUM EST.
Solve jubente Deo, Terrarum PETRE catenas,
Qui facis, ut pateant Cælestia Regna Beatis.
Hæc Campana, cum alia majori ponderante 10000. post consumptionem ignito fulgure Anno præcedente, fusa est Anno DOMINI M CCCCC LIII. Mense Junii.
Ponderat hæc M X. & centena librarum. Amen.

Torrigius MS. de Vatic. Basil.

Cæteræ fuerunt mole, ac pondere minores. Sub Nicolao IV. aliam Campanam formarunt cum hac inscriptione:

Anno DOMINI MCCLXXXVIII.
Ad honorem DEI, & B. MARIAE Virginis, & S. THOMAE Apostoli, tempore Fratris Joannis de Leodio Ministri factum fuit hoc opus de legato quondam Domini Riccardi Domini Papæ Notarii.
Guidottus Pisanus me fecit.

In alia verò sic legebatur:

Nomine DOMINICO PATRIS, PROLISQUE, SPIRATI.
Ordine tertiam PETRI primæ succedere noscant
Per dies paucos quotquot sub nomine dicta
Sanctam Ecclesiam colunt in agmine Trino.

In

In ultima hæc verba videbantur:

Mentem ſanctam ſpontaneam honorem DEO, & Patriæ liberationem.
Ave MARIA gratia plena, DOMINVS tecum,
Benedicta Tu in Mulieribus, & benedictus Fructus Ventris Tui.

Tyberius Alpharanus, citatus à Paulo Aringo, indicat eandem Turrim reſtitutam eſſe anno 1574. ſub Gregorio XIII. ſcribens [Dùm fundamenta denuò jacerentur, ab effodientibus inter cætera perelegans quoddam cubiculum Sacelli inſtar repertum fuiſſe]. Antiquæ Turris formam in noſtra Tabula 5. exhibuimus, qualem ſub Sixto V. Pictor expreſſit in Bibliotheca Vaticana, quadrilateram, ſenis feneſtris in ſingulis faciebus apertis, quas columnæ bifariam dividunt. Rotundo vertice, non tamen acuminato, & pyramidali, ſed Tholi inſtar abſolvitur, ſupra quem Crux inerat cum Gallo æneo, & aurato (qui in Archivo Baſilicæ adhùc ſervatur) juxtà morem antiquum, de quo Alciatus in Emblemate: Rom. Subterr. libr. 2. cap. 3. pag. 215.

Inſtantis, quòd ſigna canens det Gallus eoi,
Et revocet Famulas ad nova penſa manus,
Turribus in ſacris effingitur --- --- ---

Et Gulielmus Durandus in Rat. Divin. Offic. declarat, ideò ſacris Turribus impoſitum, ut Prædicatores deſignaret [Gallus enim, qui profundæ noctis pervigil horas ſuo cantu dividit, dormientes excitat, diem appropinquantem præcinit, ſed priùs ſe ipſum alarum verbere ad cantandum excitat, optimè illos exprimebat]. Pompejus Sarnellus addit [Ut in mentem Peccatorum revocaretur Divi Petri fletus, ac veniæ ſpem conciperent, à proxima Cruce, in qua Divinus Homo pro eorum ſalute mortem obivit. Lib. 1. c. 1. n. 22. In Baſilicographia pag. 134.

Itaque Urbanus, ne Baſilicæ hoc utile ornamentum deeſſet, cum extremos frontis angulos ejus ſubſtructioni fundatos locum maximè idoneum cenſeret, illud primùm in auſtrali angulo ad occaſum divergente juſſit imponi. Berninus igitur ſua, qua pollebat Architectonicæ artis peritia molem feſtinanter extruxit, poſtquàm Pontificiis oculis ſubjecerat ejus exemplar ligneum, quòd adhùc in officina Fabricæ ſervatur.

Primo lapides poſuerunt die 26. Januarii anno 1638. ſub quibus ſingulis in angulis ærea Numiſmata condidere. Duplici tùm Columnarum, tum Paraſtadum ordine illud componebatur, quorum primus Corinthium, duobus ultrà ſeptuaginta palmis elevatum, præſeferebat; ſecundus verò Compoſitum, in quo primum ſtylobata quatuordecim palmorum collocata, Paraſtadas, Columnas, Scapos, Zophorum, & Coronidem in ſpatio palmorum quadraginta ſex cum dimidio comprehenſa ſubſtinebant. Totum opus abſolvebat alius ordo Atticorum regulis delineatus, palmorum quadraginta quinque. Qui omnes in unam ſummam redacti, palmos ſeptuaginta ſeptem cum dimidio ultrà centum conficiebant. Hùc uſque nobiliſſimum Baldinuccius in vita pag. 24.

ſimum

ſimum opus è Tyburtino lapide perduxerat Berninus, eidemque Pyramidem ligneam impoſuerat Pontificiis inſignibus, Candelabris, & Statuis Doctorum Romanæ Eccleſiæ ornatam, ut tanquàm abſolutum antè finem oculos intuentium expleret. Ejus Iconem Tabula ſequens 63. legentibus præbet ab exemplari ipſiuſmet Bernini acceptam, cui addidimus menſuras quales Eques Carolus Fontana ſimili iconiſmo appinxit, ubi ſic loquitur:

Fig. 63.

Lib. 5. c. 1. pag. 262.

„ [Dicta Campanaria Turris ab ordine parvo, & fronte, ex qua avulſa fuit uſque ad ſecundam altitudinis menſuram aſcendebat palm. 155. & à præfato ordine, uſque ad crucis cuſpidem palm. 247. & à frontis gradibus uſque ad crucem palm. 450. & à plateæ planitie uſque ad dictam crucem palm. 447.] In quibus menſuris patet magnum diſcrimen eſſe inter illas, & menſuras à D. Philippo Baldinuccio ſupra relatas. Hìc enim affirmat tres illos ordines centum ſeptuaginta ſeptem palmis commenſurari, Eques verò Fontana dempta pyramide ſuperimpoſita cum cruce palmorum quinquaginta quinque, eoſdem in ſpatio palmorum centum & nonaginta duorum comprehendit. Cui nàm horum fides ſit adhibenda judicet Lector.

Inſidebat moles inſtabili fundamento tanto ponderi ſubſtinendo inepto. Madernus enim, qui (ut ait Fontana lib. 5. cap. 4. pag. 259.) *ſpreta Plaſticorum officinâ artem Architectonicam ſibi immeritò vindicavit*. Brevi tempore poſt ædificationem inſcitiæ ſuæ argumenra cognovit in Porticus compagibus, in quibus tum ob fundamenta ſaxorum congerie inconſultò oppleta, tùm etiam ob aquas è vicino colle irruentes, paulatim humo prolabente, multi hiatus, ac rimulæ apparuerunt. Quamobrem quadraginta & duos puteos altiſſimos, & capaces fodit, juxtà porticus, & frontis fundamenta, quos deindè optimis cæmentis opplevit, ut refert Grimaldus. Cum igitur magis, ac magis ſemper in dies rimulæ relaxarentur, proximæ ruinæ metum incutiebant, illamque procul dubio futuram, ajebant, ob novum ſaxorum pondus à Bernino additum.

MS.

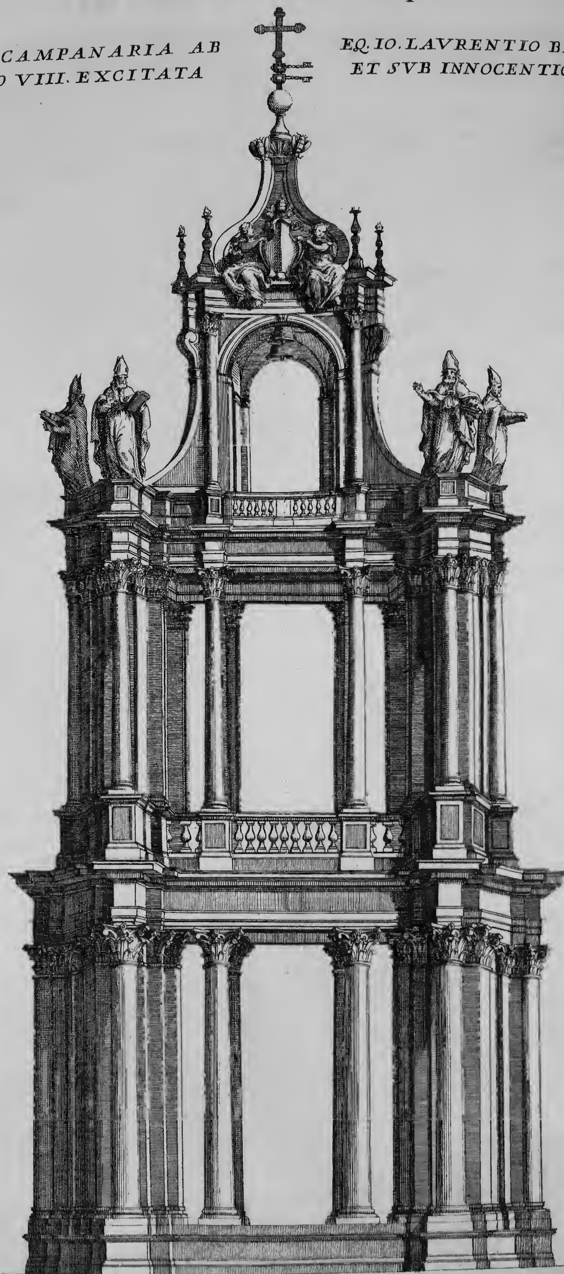
Hinc bellicum canere contra illum invidia cæpit. Præproperam nimis illius fidem multi damnabant, eoquòd antè molis impoſitionem fundamenti latebras propriis oculis non perluſtraſſet, ut, omnibus diligenter inſpectis, operi ſtabiliret perennitatem. Nec defuere, qui Summi Pontificis prudentiæ detraherent, quæ in ſola Bernini ſolertia cum tanto jacturæ diſcrimine fiduciam poneret; illum, ajebant, non minori animi audacia, quàm artis peritia præditum eſſe: nec ommittebant Romæ verecundiam, quæ cum Viros ſemper omni arte, Architectonica præſertim inſignes, aluiſſet, tunc temporis unico Bernino Vaticani fabricam dirigente, eorum inopiâ laboraret.

Cum ergò, ut indicatum eſt additæ Turris mole fornicum, porticuſque rimulæ magis in dies relaxarentur, & ob eam cauſam in Berninum conceptam non pauci excitarent invidiam, molem totam illico evertendam ſuadere conati ſunt, ne tota Templi facies, imò porticus ipſa, tot impenſis à Paulo excitata, ruinâ, quàm minitabatur, penitùs deperiret. At ſurdo ceciniſſent, & faſtigium, quòd deerat, operi incæpto impoſuiſſet Berninus, niſi mors è vivis abripuiſſet Urbanum. Verùm eo defuncto, &

Inno-

TABVLA 64.

TVRRIS CAMPANARIA AB EQ. IO. LAVRENTIO BERNINO
SVB VRBANO VIII. EXCITATA ET SVB INNOCENTIO X. DESTRVCTA

Hieronymus Frezza incidit

Innocentio X. ad Pontificale Solium evecto, cum publicis acclamationibus novæ aliquorum querelæ ingeminatæ ſunt, ac motus novus bellicum canere iterùm cæpit contra Berninum, invidiâ aliquorum certò aſſerente proximam ruinam ob ejus cauſam imminere. Quamobrem pluribus convocatis Cardinalium, & Peritorum Comitiis, de ratione diſceptatum eſt, qua obviam tanto iretur diſcrimini, ſed in varias ſententias diviſis. Aedificium funditus evertendum ajebant aliqui, alii verò ingentium lapidum molibus jactis, novam, ac tutiorem baſim illi ſubſtruendam; columnarum novo ornatu fulciendum affirmabant nonnulli.

Cæſar Braccius Archidiaconus Montis Polytiani anno 1644. edidit Senis tractatum, quem Innocentio X. Summo Pontifici inſcripſit, in quo primùm damnavit delineationem Maderni, poſteà Turres minores propoſuit, & frontem delineavit majorem, cum hac inſcriptione:

FACIEM TEMPLI A PAVLO V. IN HONOREM PRINCIPIS APOSTOLORVM ERECTVM, INNOCENTIVS X. PERFECIT ANNO SAL....... PONTIF.......

Martinus Longus ſingulari peritiâ Architectus impreſſit anno 1645. diſſertationem de ejuſmodi Campanilis inſtauratione, quàm eidem Summo Pontifici obtulit, docuitque viam, à ſe excogitatam eam Turrim incolumem ſervandi, fultus exemplo Salomonis, à quo ſuo Templo ſubſtructa moles fuit, quæ validiſſimi inſtar aggeris relaxatas Templi compages ſubſtineret, ut refert Villalpandus. Sic Longus amplam è Tyburtinis lapidibus plateam primùm ponere excogitavit ea in parte, in qua Turris fundamentum paulatim in lubrico colle labebatur, deindè novis ſemper molibus ſuperadditis, veluti pyramidem circa illud efformare ad plateam uſque, in qua Porticus Paraſtatæ aſſurgebant. His alias ingentes columnas addere, quibus fulcimentum, & decor augeretur.

His omnibus ritè perpenſis, objecta diluit Berninus apud Pontificem, qui remedia potiùs adhibenda, quàm molem deſtrui peroptabat. Aſſerebat ille, ſe ab imprudentiæ nota liberum, cum poſt accuratum examen, fidem præſtiterit Joanni Colarmeno, & Petro Paulo Drio primariis fabricæ Opificibus, qui operam ſuam ſub Paulo V. in fundamentis poſuere. Aſſerebantque, illa eſſe ad molem ſubſtinendam aptiſſima: ſe paruiſſe Decreto Congregationis ſuper Fabricâ deputatæ poſt dictum examen emanato: Hiatus ex eo provenire, quòd recens fabrica ſuo pondere aliquantulum ſubſideret; ac pro comperto ſibi eſſe eam perpendiculariter elatam, ad nullam partem inclinare, rectis undique lateribus ad libellam diligenter examinatis, quòd non accidit, cum alicujus fabricæ partes ob fundamenti inſtabilitatem ab aliis relaxatæ diſſolvuntur. Baldinucc. in vita.

Verùm cum ſemper in dies magis dehiſceret moles extructa, partium relaxationes longè majores judicatæ ſunt, quàm ex ſubſidentia fuiſſent (in ea enim ſciſſuræ fiunt exiguæ, ob partium ſcilicèt tenuem contrahentiam) quàm ob cauſam Pontificis juſſu anno 1647. magnifica mole cita dejectione Templi faciem exonerarunt.

Quare

Pag. 262. Quare falsò scripsit Pacichellus: *Quòd invalidè fundatæ Vaticanæ Turres magnificæ Urbano VIII. feliciter regnante cæciderunt.*

Duodecim circiter millia nummorum in labore consumpta fuisse asserit Fontana, postquàm in ejus operis constructione centum millia & ampliùs Urbanus VIII. erogaverat. Conquærente postmodùm ipso Innocentio X. ut refert Baldinuccius in vita Equitis Bernini, quòd imperiti cujusdam Administri suasione importuna ad eam demolitionem præcipiti decreto properasset. (Lib. 6 cap. 2; Pag. 29.)

Verùm ne hujuscemodi decor augustæ Templi fronti deesset, novæ Turris Campanariæ duplicem ideam proposuit Eques Franciscus Rainaldus Romanus Architectus peritissimus, quàm Coronidi frontis imposuisset, ablato ordine (ut pondus minueretur) quem Atticum spurium vocarunt Periti. Illam Tabulâ eneâ 65. & Tabula 66. sub numero 1. insculptam proposuimus ex auctoris delineatione acceptam, apud Hæredes servatâ, ne tanti Viri speciosum inventum è papyraceis monumentis longo temporis decursu obliteraret oblivio. Aliam etiam Turrim delineatam obtulit Pontifici Cæsar Braccius in nostra eadem Tabula 66. sub num. 2. expressam. (*Fig. 65. & 66.*)

Non absimilem ejusmodi Turris ideam nuperrimè proposuit Eques Fontana in libro 4. de Templo Vaticano cap. 9. & lib. 5. cap. 4. addidit methodum, qua potuerant fabricæ incolumitati prospicere, & vacillans Turris firmiter contineri in declivi situ; substruendo, validissimi aggeris instar, molem ad substinendum aptam; quæ methodus licèt modò inutilis videatur Turri jàm penitùs dejecta, eam tamen immeritò destructam clarissimè demonstrat, quæ tantopere ad Basilicæ decorem, & elegantiam conferebat.

C A P U T XXX.

De Scalis antè Basilicam positis.

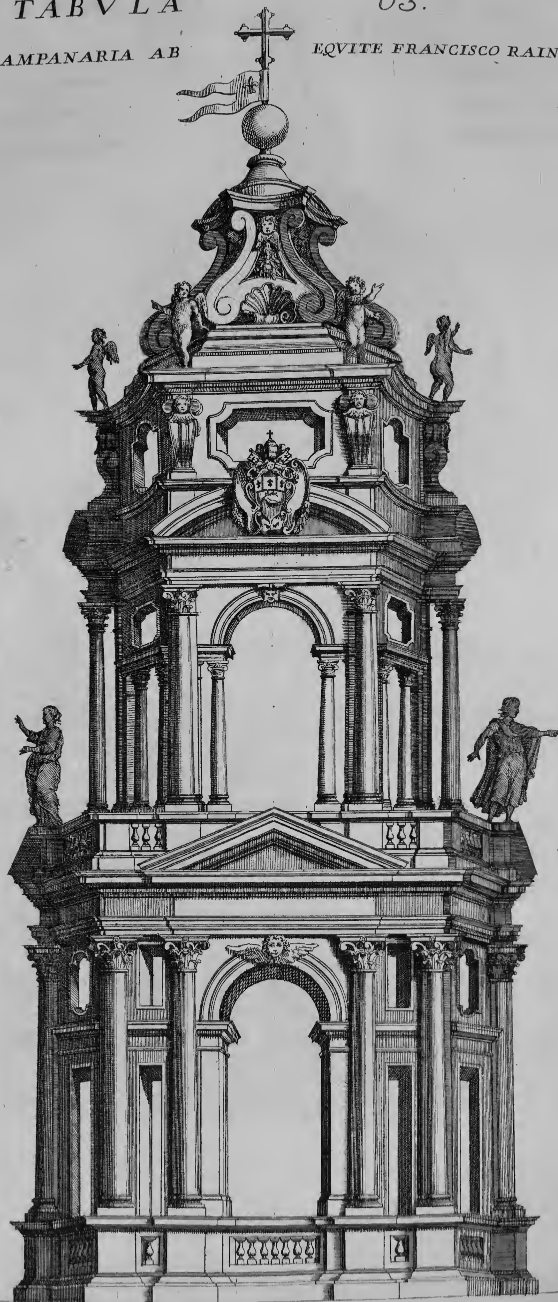

NUNC de Scalis, per quas ad Basilicam datur ascensus aliqua delibabimus. Eas à Constantino Imperatore fabricatas fuisse narrat Panvinius his verbis [Gradus marmoreos antè Basilicam fecit Constantinus]. Juxtà veterem morem, qui Basilicas in excelso ut plurimum loco collocabant, narrante Aulo Gellio [Quintum „ Catulum in Capitolii restitutione voluisse Aream Capitolinam deprime„ re, ut pluribus gradibus in Aedem conscenderetur, suggestusque Templi „ Jovi dicati, pro fastigii magnitudine altior fieret]. Et Livio libro 8. „ [Annium Latinorum Oratorem, cum commotus ira se ab vestibulo „ Templi citato gradu proriperet lapsus, per gradus capite graviter offenso, „ impactum imò ità esse saxo, ut sopiretur. (De Sept. Urb. Eccl. pag. 39.; Lib. 2. c. 10.)

Docet Vitruvius in constructione Templi non quærendum esse an gradus Templis sint apponendi, sed tamquàm necessariam partem eos poni debere, quòd non parum faciat ad majestatem, & dignitatem Templi, si (Lib. 3. cap. 2)

à cætero

ALIA TVRRIS CAMPANARIA AB EQVITE FRANCISCO RAINALDO DELINEATA

Hieronymus Frezza incidit

Alexander Specchi delin. et Sculp.

à cætero Urbis ſolo extet. Canonicus Romanus in deſcript. Vatic. Baſilicæ præfatos gradus conſtructos fuiſſe tradit ex Romuli demolito Sepulchro, quod tamen Marlianus lib. 5. cap. 22. ſuæ Typographiæ Urbis Romæ, non Romuli, ſed Scipionis Affricani fuiſſe ait. Eos numero triginta ſex fuiſſe affirmat Torrigius, ſed veriùs Severanus, cui adhæret Illuſtriſs. Ciampinus fuiſſe tantùm triginta quinque, in quinque ordines ità diſtributos, ut quemlibet ordinem ſeptem gradus occuparent, exiguuſque areæ tractus illos diſtingueret. Omnes autem graduum ordines ducentos palmos ſua longitudine juxtà areæ, atriique latitudinem adæquabant. Latitudine verò omnes ſimùl cum interjacentibus areolis ab ima telluris Planitie ad Aream magnam ſuperiorem palmos nonaginta quinque. Notat Illuſtriſs. Ciampinus, ideò quemcumque ſcalarum ordinem ſeptem conſtare gradibus, eò quod Architecti in graduum diſtributione imparem numerum obſervent.

Num.48.

MS. Pag.43. & 48. cap.4.

Pag. 9. de vocis correct.

„ [Natura enim (ait ille) ſemper cum aſcendimus, ad ſiniſtrum pedem
„ primo movendum nos inclinat, & in eodem gradum plerumque ſiſti-
„ mus; undè ſi gradus pares ſint, dexter pes in ultimo ſiſtit gradu, ſini-
„ ſter verò remanet ſuſpenſus, quaſi ipſe vellet aſcenſum terminare].
„ Quare aſcendens quamdam patitur moleſtiam, quia cum Natura ſiniſtro
„ pede velit quietem invenire, illa nequaquàm fruitur.

Omnibus graduum ordinibus imminebat Area maxima, quàm Veſtibulum, ſeu Suggeſtum Baſilicæ antiqui dixere, & Suggeſtum Areæ ſuperioris Sanctus Leo appellavit, ut diſtingueret ab aliis inferioribus areis. Poſt Conſtantinianum Imperium annis pluſquàm octoginta ſupra centum elapſis, Symmachus Pontifex circa annum 500. ut refert Anaſtaſius, *eoſdem gradus ampliavit, & alios gradus conſtruxit ſub tigno dextrâ, lævâque.* Ubi notandum eſt *Tigni* vocabulo ſignificari ab Anaſtaſio Contabulationem, ſivè Tectum: Tignus enim dicitur à Tegendo: eaque de cauſa conſtructos eos gradus fuiſſe opinatur Illuſtriſs. Ciampinus, *ut in umbraculam diei ab Aeſtu, & in ſecuritatem à pluvia pro majori Populi orantis commoditate inſervirent.* Cum narret Bibliothecarius Chriſti-fideles antiquitùs devotionis gratia aſcendere illos conſueviſſe, & multotiès flexis genibus.

Livius 48.

Serm.7.de Nat. Dom.

Cap. 4. pag. 39.

In Gregorio IV.

Et Dominus Abbas Carolus Bartholomæus Piazza in ſua Ephemeride Vaticana Carolum Magnum Romam profectum vivente Hadriano I. Pontifice Summo, & Divi Petri Baſilicam petentem hanc ſcalam genuflexum aſcendiſſe; quam tamen piam actionem Baronius non refert, dicens tantùm *illum omnes gradus ſingillatim ejuſdem Sanctiſſimæ Beati Petri Eccleſiæ deoſculatum eſſe.* Quem pium uſum, ut Alexander VI. excitaret, ſingulos gradus flexo poplite, & devotè aſcendentibus, ſeptem indulgentiæ annos ipſum conceſſiſſe affirmat Torrigius.

Pag. 65.

In MS.

Anno ſuccedente ſeptingenteſimo nonageſimo quinto Leo III. eos gradus vetuſtate conſumptos reſtituit. Et narrat Torrigius Benedictum XII. anno ſui Pontificatus V. (qui fuit à partu Virginis 1338.) comiſiſſe Antiſtiti Anagnino eorum Tignorum demolitionem, quorum fabricam Joannes XXII. anno 1316. iterùm perfici Canonicis Baſilicæ conceſſit.

Bibliot. & Severanus pag. 48. In MS.

Poſt annum octingenteſimum decimum ſextum, quo Leo III. harum ſcala-

ſcalarum Reſtitutor, ut diximus, ex hac vita migravit, anni ferè ſexcenti & duo ultrà quadraginta effluxerant, quibus Chriſti-fideles ex toto Terrarum Orbe ad Sacra Apoſtolorum Limina accedentes, eos gradus aſſiduè conſcenderunt, cum Pius II. illos multis in locis vel amotos, vel confractos reſtaurari juſſit, prægrandibus Statuis Sanctorum Apoſtolorum ad infimas graduum extremitates hinc indè collocatis, ut eorum venerationem in ipſo primo limine conciliaret. Eas è marmore formavit Minus Feſulanus Sculptor ſub eodem Pio II. de quibus ſcribens Ciacconius, ait adventaſſe Romam Deſpotam Moreæ Demetrium, qui Caput Sancti Andreæ detulit ſub eo Pontifice, eumque procerum fuiſſe, & pulchrum aſpectu, ad cujus exemplar Papa Paulus II. (intellige Pium II.) Statuam ingentem marmoream Sancti Pauli, quæ extat ad ſcalas Sancti Petri effingi fecit

Oldoin. pag. 1025.

Vaſar. par. 2 pag. 298.

To. 2. pag. 1076.

Aedificata poſteà Baſilicâ à Paulo V. anno 1616. ii gradus redacti fuere ad viginti quatuor, & quidem fronti Baſilicæ proximiores, quorum longitudo palmorum erat nonaginta, & SS. Petri, & Pauli Symulachra Pii II. juſſu in iis poſita expoliri, ornari, & ejus Pontificis nomine reſtitui curavit, addita in baſibus inſcriptione, videlicèt ſub Petri Statua:

PAULUS V. PONT. MAX. VETERUM SCALARUM GRADIBUS ADMOTIS NOVAE BASILICAE RESTITUIT ANNO DOMINI MDCXVII.

In circuitu ejuſdem baſis:

PETRO CAELI JANITORI PAULUS V. PONTIF. MAX. ANNO XII.

Sub Simulachro autem Divi Pauli:

PAULUS V. PONT. MAX. SCALIS ANTIQUIS RESTITUTIS INSTAURAVIT ANNO DOMINI MDCXVII.

Et in circuitu:

PAULO VASI ELECTIONIS PAULUS V. PONTIF. MAX. ANNO XII.

Non tamen veteris ſcalæ altitudinem hos 24. gradus coæquaſſe exiſtimandum eſt. Antiquitùs enim Forum Vaticanum, ſicuti totum Romanum Solum, humiliùs fuiſſe pluribus è monimentis conſtat. Porrò arguitur primò ex horario Obeliſco, cujus umbra Gnomonis inſtar, Solares curſus in ſubjecta planitie Campi Martii quondam indicabat, poſteà verò ipſi ſubjectus deliteſcens. Secundò, ex collocatione Templi Agrippæ, ad quod per gradus Romani conſcendebant, & Columnæ Trajanæ, multorumque ædiciorum, quæ prætermittimus, ne à Vaticano Campo diſcedamus, in quo Obeliſci tota pars Leonibus ſubjecta tempore Sixti V. prorsùs latebat ſub ſolo,

solo, deindè supra aggestam humum ab Equite Dominico Fontana palmis circiter 33. elevatus, ut apparet in Tabula scenographica, quàm Eques Carolus Fontana exposuit in suo libro de Templo Vaticano pag. 117.

Alexander demùm VII. scalas quoque aliter, quàm Paulus V. construxit, & ad viginti & unum gradus illas reduxit in triplicem seriem distributos, quarum quæque septem continet, & quidem proximiores Templo, sunt è lapide Tyburtino, reliqui remotiores in duplicem ordinem dispositi è pario marmore. Hos intermediat semicircularis gradatio, per quàm Pontificis, & Regum Sedilia facilè convehuntur, ascenditque singulis annis Tributarius Regni Neapolitani Mannus in solemni Apostolorum Principis Festo. Hanc declivem gradationem numidico lapide stravit Berninus, gradibus ità sagaciter incurvatis, ut cum rectis gradibus, licèt altioribus, simùl aptè conjungerentur, planamque intermediam aream parum superarent; Symulachris insuper SS. Petri, & Pauli novam basim subjecit, ut illa eminentiori in loco collocata Populi venerarentur.

CAPUT XXXI.

De Porticibus ab Alexandro VII. extructis.

E BASILICAE gradibus in subjectum Forum si oculos convertamus amplissimum Theatrum sese offert, quòd Alexandri VII. quatuor Numismata nobis indicarunt, quorum duo anno 1661. ejus Pontificatus VII. cusa, sinistram Theatri partem Palatio Pontificio proximam præferunt. Totum verò alia duo anno duodecimo in lucem edita. In unico ex illis epigraphe est:

VATICANI TEMPLI AREA PORTICIBUS EXORNATA.

Singula insuper hanc aliam ostendunt:

FUNDAMENTA EJUS IN MONTIBUS SANCTIS.

Quàm aptè eruditissimus Pontifex hanc inscriptionem addiderit, ex ipsis proximis collibus coniici clarissimè potest, Vaticano scilicèt, & Janiculensi, quorum glebas, non solùm sacer Martyrum cruor saturavit, tunc „ quando (referente Tacito lib. 15.) pereuntibus edita erant ludibria, „ ut Ferarum tergis contecti, laniatu canum interirent, aut crucibus affi- „ xi, aut flammandi, aut ubi defecisset dies in usum nocturni luminis ure- „ rentur, hortos suos ei spectaculo Nero obtulerat, & Circense ludicrum „ edebat, habitu aurigæ permixtus plebi, vel curriculo insistens]. Sed Apostolorum ipse Princeps, ac ejus Sepultura reddidit sacros, omniaque penitùs ethnicæ Religionis monumenta delevit. Baron. ann. to. 1. an. 69.

Igitur Alexander VII. Porticum Vaticanam, quàm 150. fermè ab hinc

hinc annis unà cum ipso Principis Apostolorum Templo designatam à Nicolao V. nullus Antecessorum aggredi ausus fuerat, ipse à fundamentis incæptam ad umbylicum penè produxit. Eximium certè, atque insigne opus, quòd *nullis veteris Romæ secundum* dixit in suo marmore Pisano Chimentellius. Cap. 15.

Præscripserat jàm Michael Angelus Bonarota peramplam Porticum in parte occidentali Basilicæ emicycli formam in medio habentem, & in duo alia bracchia hinc indè extensam, è quibus omnia Basilicæ latera inspici à circumeuntibus commodè possent. In foro verò orientali antè Basilicam aliam duplicem Porticum collocare excogitaverat sub Paulo V. Carolus Madernus, additis hinc indè januis cum paribus ornamentis extructis, quarum altera ad Palatium Vaticanum, altera verò ad Canonicorum Aedes daret ingressum. Sed utriusque ideam mente tantùm conceptam nullus absolvit, & ne penitùs illis demortuis deperiret, Sixtus V. in pariete Bibliothecæ Vaticanæ coloribus exprimi jussit delineationem Bonarotæ, utriusque verò delineationem Ichnographicam æreis in tabulis incidi curavit Illustriss. Costagutus, illamque in nostris paginis indicamus in Tabula ultima.

Aliam Porticum excogitavit Maderno defuncto Papyrius Bartolus in triplicem contignationem divisam, & quadratam formam habentem, cujus Iconismum Matthæus Greuter incidit, in quo Fontem à Paulo V. extructum in linea, forum bifariam secante, collocabat.

Fig. 67. Non absimiles sub Alexandro VII. delineavit Eques Franciscus Rainaldus, alteram quidem in quadrilateram speciem, inflexam, alteram verò in elypsim arcuatam. Utriusque Ichnographiam sequens Tabula 67. repræsentat.

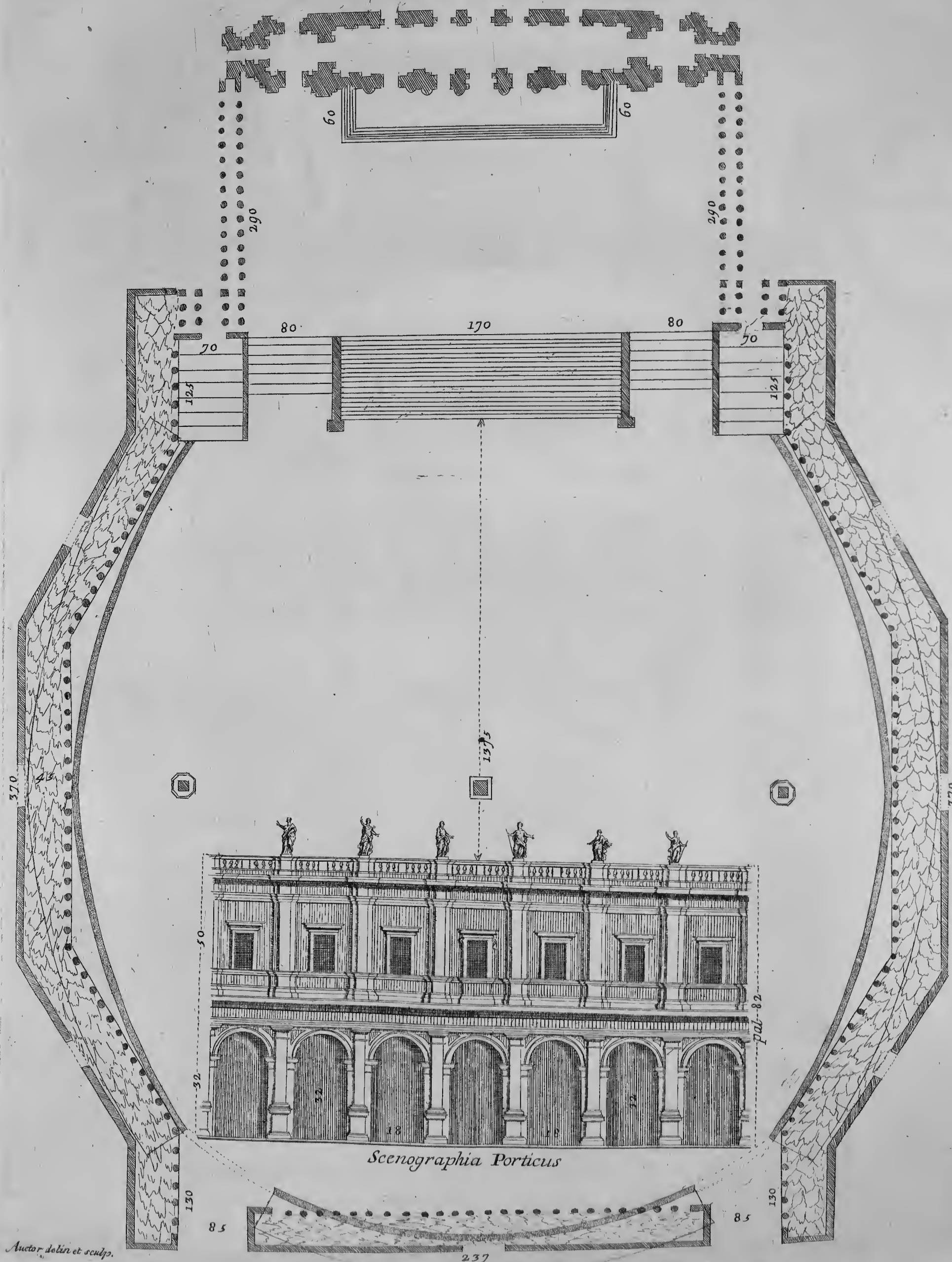
Plures eodem tempore Pontificiis oculis Berninus exposuit, primam peralellogramma efformabat, quòd in sequenti Tab. 68. transversis lineis expressam damus sub numero 15. & orbicularem figuram sub numero 14. ut in eadem Tabula repræsentatur, qua veluti corona cingeretur Obeliscus à Sixto V. antè Basilicam erectus; ad utriusque fabricam Domus quamplures punctatim à nobis delineatas opus erat evertere. Fig. 68.

Cæteras Tabulæ partes numeris exsculptis indicabuntur:

1 Ingressus Palatii Pontificii.
2 Domus Sanctæ Inquisitionis.
3 Janua Urbis, vulgò di Cavallegieri.
4 Palatium Familiæ Cæsiæ.
5 Via ad Templum Sancti Spiritus.
6 Aedes Cyborum, & pro Pœnitentiariis.
7 Archivum Urbis.
8 Via antiqua Civitatis Leoninæ.
9 Ejusdem Civitatis Via nova.
10 Templum Sanctæ Catharinæ.
11 Fons à Paulo V. extructus.
12 Locus Obelisci.

Domus

ICHNOGRAPHIA AREÆ VATICANÆ CVM PORTICIBVS DVPLICI INFLEXIONE DISPOSITIS AB EQVITE FRANCISCO RAINALDO

Scenographia Porticus

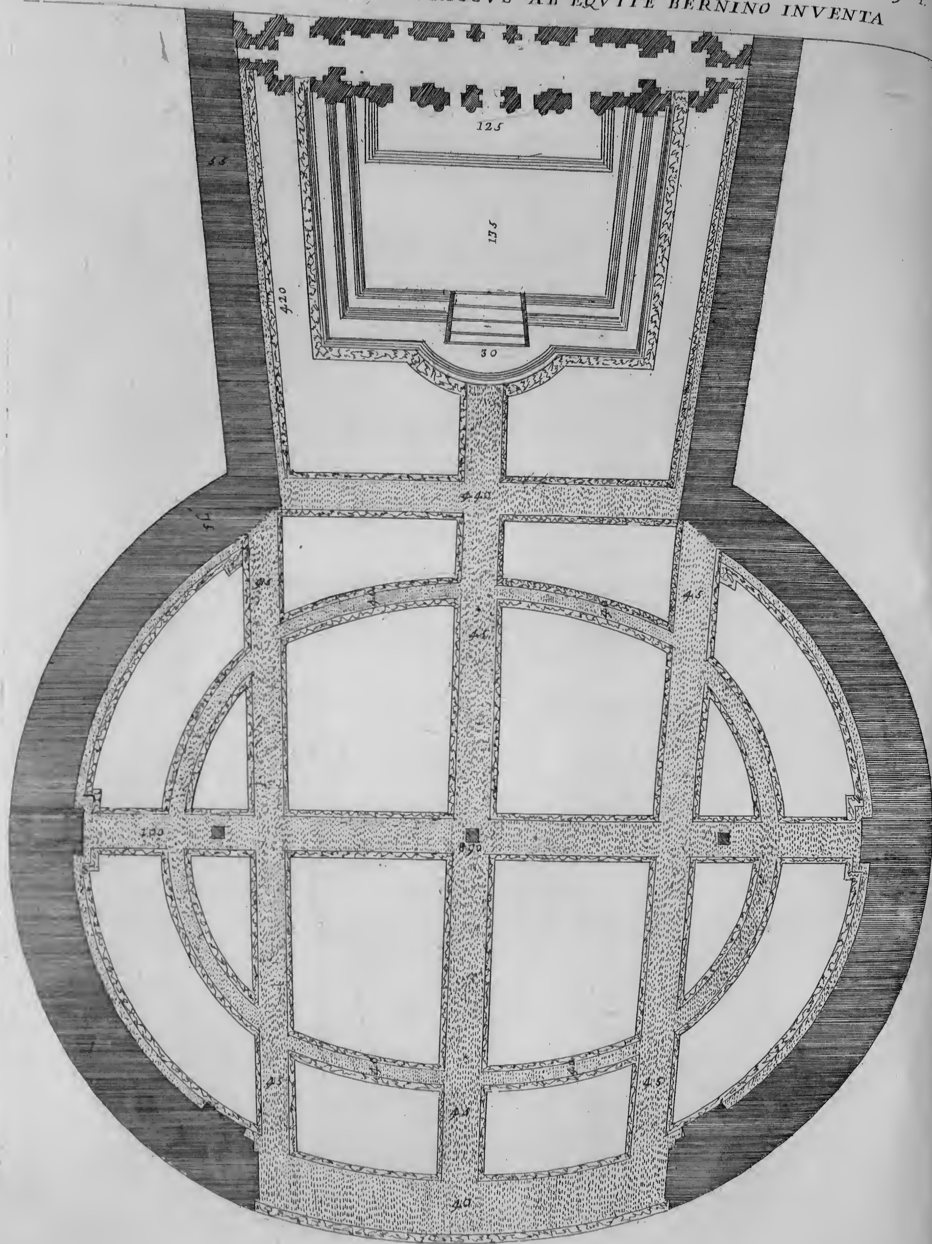
TABVLA
68.
pag. 188. 2.

Idea Porticus
quam Eques Berninus
moliri meditabatur
in Area Vaticana

10 20 30
Scala Decempedarum

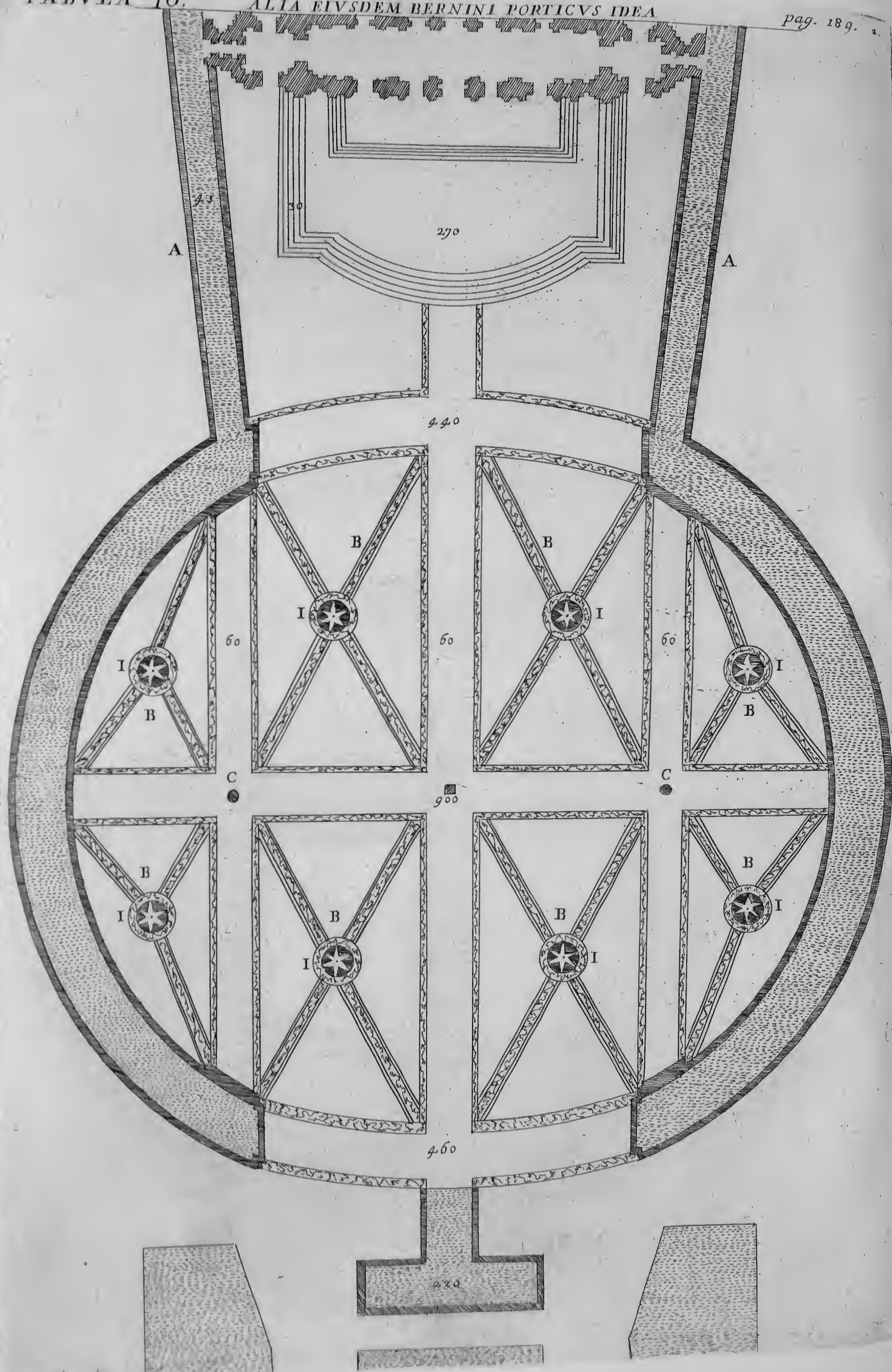
Auctor del. et sculp.

DELINEATIO PORTICVS AB EQVITE BERNINO INVENTA

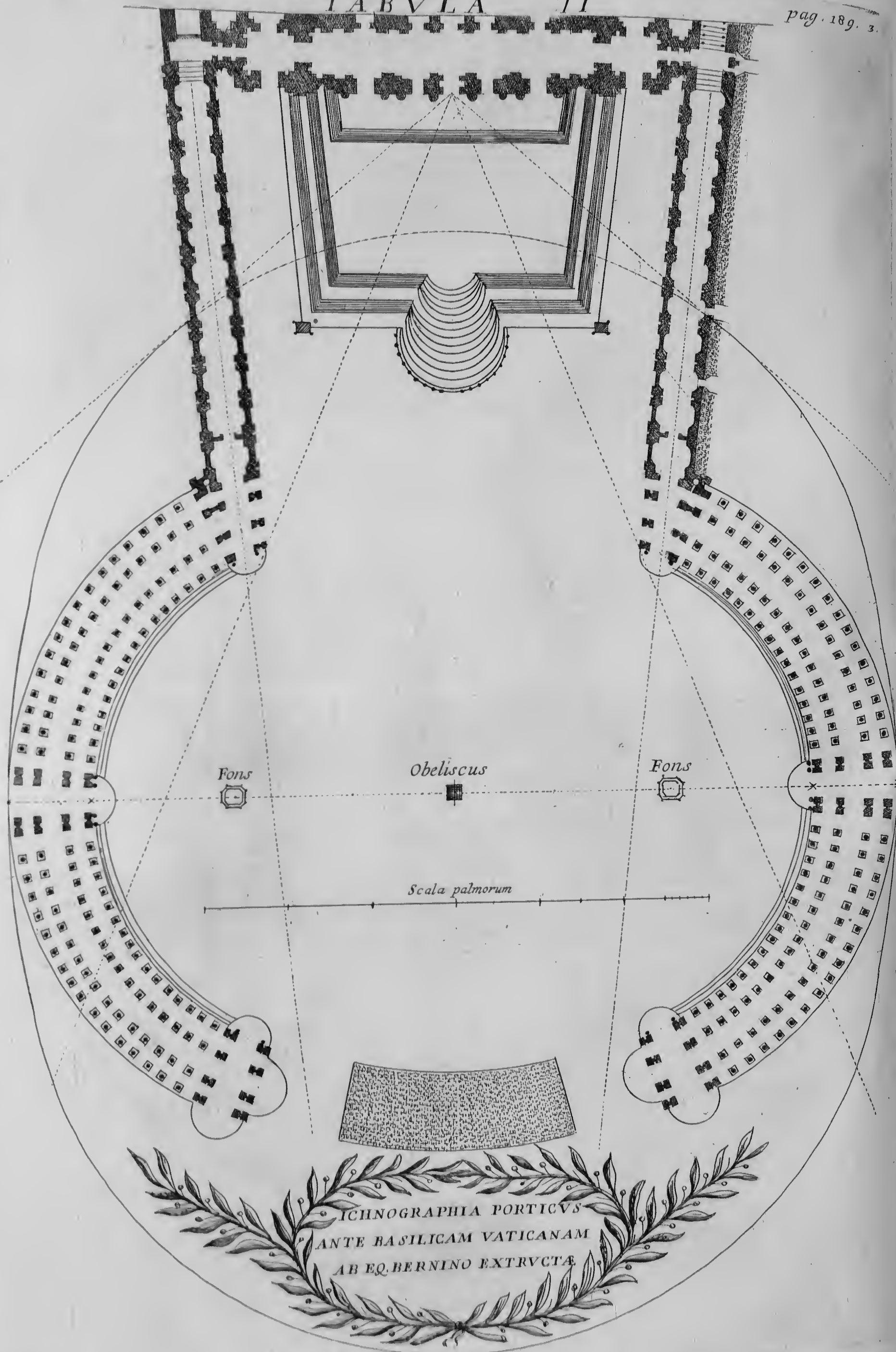

Auctor del. et sculp.

Auctor del. et sculp.

Auctor del. et sculp.

13 Domus diverſorum.
14 Ichnographia Porticus rotundæ.
15 Ichnographia Porticus quadrilateræ.

Verùm cum in circulari Theatro centrum non obtineret Obeliſcus utramque hanc Porticus ſpeciem tanquàm diſſonam accuratiſſimus Pontifex rejecit.

Quamobrem aliàs excogitavit ferax Bernini ingenium, non quidem circulari linea abſolutas, ſed ovata, quarum centrum Obeliſcus occupabat. Duas delineatas exponimus ex Auctographo ipſius Bernini in Bibliotheca Excellentiſs. Principis Ghiſii aſſervato. Duobus veluti bracchiis in utraque continuata Porticus AA. rectèque extenſa frontem Baſilicæ complectitur; ſed ſcalæ antè fores diverſimodè collocatæ videntur, & Area inſuper Fori diverſis lineis BB. ex Tyburtino, pario, & ſiliceo lapide reticulata, adjectis pulcherrimis Fontibus CC. pluribuſque in locis, videlicèt in II. Gentilitio Ghiſiæ Domus ſydere, cujus radii marmoream cratem efficiebant, ad imbrium aquas hauriendas, ut indè per ſubterraneos ductus in Tyberis alveum faciliùs excurrerent. *Fig. 69. & 70.*

Alia denique in Tab. 71. illam expreſſimus, quàm cæteris ſagaciſſimus Pontifex prætulit, ut magnificentiorem, ac excelſa Baſilicæ mole omnium digniſſimam. Nec humanæ gloriæ ſtimuli ad arduum alioqui opus piiſſimi Pontificis animum induxere, ut non nemo venenato livoris calamo auſus eſt affirmare. Apage procacem mentem, quæ de tanto Pontifice hæc temerè audes agitare. Adi tabulam æneam, in qua ejus Porticus Ichnographiam ſub ipſo Alexandro VII. exſculpſit Romæ Joannes Baptiſta Bonacina publica ex auctoritate, ac æquiſſimi ſuper Typographis deputati Tribunalis cenſura. In ea ſcalpro inciſa leges hæc verba: *Fig. 71.*

„ Cum & Hyeme ob vim pluviarum, & Aeſtate ob Solis vehementiam acceſſus per Plateam ad Vaticanum Divi Petri Templum, & Apoſtolici Palatii functiones ſit valdè incommodus, & penè intolerandus, complures Summi Pontifices Porticum ibi excitare cogitarunt. Hoc eodem publici boni ſtudio permotus Summ. Pont. Alexander VII. ac etiam, ut magnificentiam Templi augeretur, ejuſque proſpectum eminentiorem redderet, hanc Porticum erexit, quaternis columnarum ordinibus diſtinctam, tribuſque ambulationibus intùs apertis, ut & peditum, & curruum commoditati conſuleret.

Hoc ipſum innuit Inſcriptio, quàm doloris Caſtro poſt Alexandri mortem eruditus calamus appinxit his verbis:

„ Vaticani Templi Sanctitatem Maximus Alexander, ut Generi humano auguſtiorem redderet, circumduxit admirandam Porticum, quàm Theatrum dixeris, ubi geſtum facit cum Majeſtate Religio. Relazione dell' Eſſequie, per Pavolo Moneta.

His

Pag. 710. in addit. ad Ciaccon.

His adde, quæ Augustinus Oldoinus retulit [Cum autem tempore
„ contagiosæ luis, vetito commercio plebecula diurno quæstu vivere assueta inopia conficeretur, præter eleemosynæ largiora subsidia præclaram
„ iniit ejus non inutiliter pascendæ rationem, instituta substructione Porticus Vaticanæ, quàm centum quinquaginta fermè ab hinc annis, unà
„ cum ipso Principis Apostolorum Templo designatam, nullo tamen superiorum Pontificum aggredi auso, ipse à fundamentis incæptam ad umbylicum penè perduxit.

Disiectis igitur pluribus Aedium partibus, quæ Porticus fabricæ impedimento erant, inter quas præcipuè fuerunt Domus Cyborum nobilissima, & Raphaelis Sanctii ab eodem constructa, & picturis exornata, die 25. Augusti anno 1660. Ipse Pontifex Sacro Cardinalium Cœtu stipatus coram Romanæ nobilitatis Proceribus, ac Populi frequentissima Turba primum lapidem posuit, ac plurima Numismata, quorum altera pars Pontificis, altera verò ipsius extruendæ Porticus Speciem ostentabat.

Martinell. in Roma ricercata giornata I.

Quadruplici columnarum serie Porticus constat, in quarum singulis, non quidem insunt quadraginta columnæ, adeòque omnes simùl 320. ut Rever. Abbas Mabillon enunciavit in pagina 50. to. I. Musæi Italici; sed triginta duæ, & omnes simùl 128. quibus si totidem ex adversa parte addantur efficitur numerus 256. Ex tribus ambulacris inter columnas circumductis, quæ medium situm occupant, duplo majorem habent latitudinem pro rhedis excipiendis, quàm illa, quæ utrinque adjacent, Populo liberum iter præbentia. Quadraginta octo insuper Parastatæ interjacent, ubi præcipuè in aream Porticus aditus patent, quibus aliæ 24. prominentes columnæ sunt additæ.

Quadruplicis ordinis columnæ tantam crassitiem habent, ut extensis bracchiis tres Viri eas penè dimetiantur, illa tamen crassities est inæqualis, nàm extima intimam superat, licèt columnis omnibus insit æqualis altitudo, illis præscripta ab Architecto, ad substinenda æqualia ornamenta. Harum Basis etruscas leges ostendit, Columnæ, Epistylia, Zophori, & Coronix Jonicas, Doricas verò Capitula. Ambulacris mediis fornicem in circularem formam extructi imminent, sub quibus magnis characteribus hæc inscriptio legitur expressa ea in parte, ubi in orientem absolvitur:

IN UMBRACULUM DIEI AB AESTU.

IN SECURITATEM A TURBINE, ET PLUVIA.

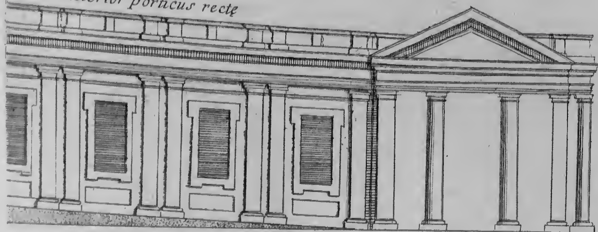
Cæteris minoribus lembi speciem referentes. Supra Epistylia Balaustra insistunt Parastatis interjectis, singulisque columnarum spatiis respondent Signa è Tyburtino lapide, alta singula palmis tredecim, exhibentia complures SS. Pontifices, & Martyres, quorum Sacræ Reliquiæ in Basilica piè coluntur. Ubi præcipua sunt ostia Ambulacrorum, inter Statuarum seriem Alexandri VII. Gentilitia Stemmata, subjecto ejus nomine conspiciuntur.

Porticum inter & Templi frontem duo recta ambulacra protenduntur, quorum dexterum Clemens IX. perfecit sinistrum Alexander, per quod ad Pala-

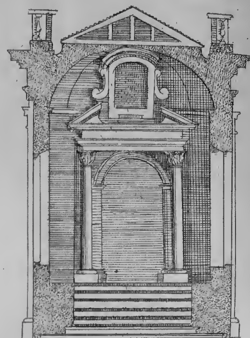
TABVLA 72.

EIVSDEM PORTICVS PARTES CVM MENSVRIS

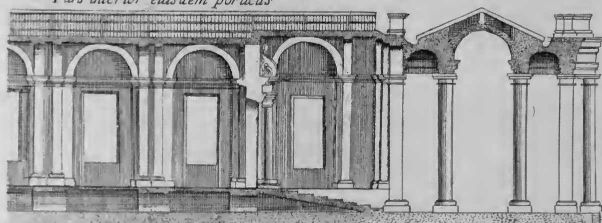
Pars exterior porticus rectę

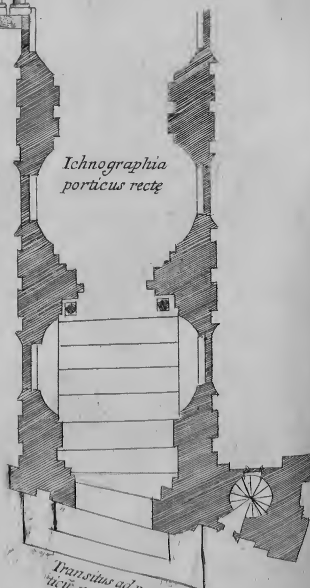

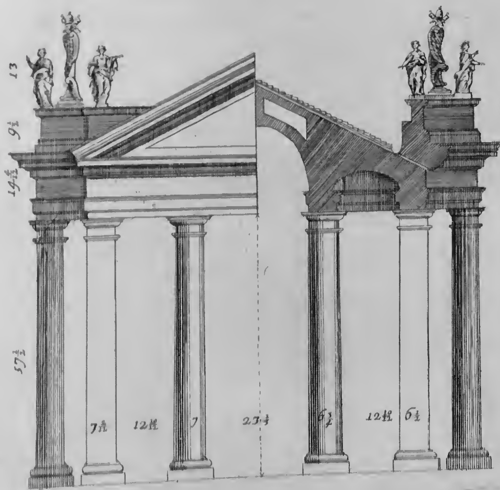
Ianua ducens ad porticum rectam

Pars interior eiusdem porticus

Auctor del. et sculp.

Palatium itur Pontificium, utrumque Paraſtatis exornatur, ac feneſtris, & in ſubjectam Fori aream declivi proceſſu facilem deſcenſum præbent, gradus inſuper ſunt adjecti, ubi utrinque janua eaſdem ambulationes intercludit. Eam Columnæ ordinis Corinthii, cum Epiſtylio, Zophoro, & Corona exornant, ſupra alteram SS. Petri, & Pauli, alteram verò Redemptoris, & Divi Petri extant imagines.

Totius Porticus menſuras luculenter recenſuit in ſuo libro 5. de Templo Vaticano cap. 27. Eques Fontana.

Illum adeat ſtudioſus Lector. Hìc tantùm illa referemus, quas Bernini juſſu Italico idiomate retulit in ſua Ichnographica Tabula Joannes Petrus Bonacina:

Diameter longitudinis lineæ exteriores Columnas conjungentis	palm.	1052. $\frac{1}{2}$.
Linea latitudinis	palm.	905.
Longitudo lineæ inter inreriores columnas	palm.	899. $\frac{1}{2}$.
Latitudo	palm.	752.
Latitudo Ambulationis exterioris	palm.	12. $\frac{10}{12}$.
Ambulationis mediæ	palm.	23. $\frac{1}{3}$.
Ambulationis interioris	palm.	12. $\frac{10}{12}$.
Diameter Columnæ exterioris	palm.	7. $\frac{2}{12}$.
Interioris	palm.	6. $\frac{1}{2}$.
Altitudo Baſis, Columnæ, & Capituli	palm.	57. $\frac{1}{2}$.
Altitudo Epiſtylii, Zophori, & Coronicis	palm.	14. $\frac{4}{12}$.
Altitudo Baſis, ſupra quàm extant Statuæ	palm.	9. $\frac{1}{2}$.
Altitudo Statuæ	palm.	13.

Addit Fontana fundamentum eſſe palm. 13. profundum.

Verùm hæc omnia in adjecta Tabula 72. numerorum beneficio oculis clariùs exhibentur. Tota autem ampli Theatri moles octingenta quinquaginta millia nummorum abſumpſit. *Fig. 72.*

Debitas Bernino laudes ob hujus admirandæ Porticus fabricam minuere non nemo conatus eſt, opponens primò, quòd à Bonarotæ delineatione diſceſſerit. Secundò, quòd malè Theatrum illud ità collocarit, ut ejus major diameter paralella eſſet Baſilicæ fronti; ſic enim illa, ſcilicèt linea AB in expoſita Tabula 71. indicata reſponderet omninò longitudini Baſilicæ, illique conjungeretur. Omnes in Elypſeos ambitu comprehenſi, ubique ejuſdem Baſilicæ frontem inſpicerent, ac Mœnianum, ubi Pontifex ſacras Benedictiones impertitur, quòd certè quamplurimis celatur in Area ACD ut conſideranti patebit. Verùm in tali delineatione uſus eſt ſumma ſagacitate Berninus; cum enim in parte Boream reſpiciente Aedes Pontificiæ ſitum occuparent, ad hanc partium diſtributionem illum coegerunt, ac ne idem Palatium deſtrueret, talem Porticus ſpeciem prudenter excogitavit. His adde, quòd refert in ejus vita Philippus Baldinuccius, videlicèt ea ratione hanc Porticum collocaſſe, ut nempè Pontificio Palatio magis adhærendo Fori proſpectus eidem pateret, ac aditus Scalis regiis directè reſpondens. *Pag. 28.*

CAPUT

CAPUT XXXII.

De Fontibus in Foro collocatis.

IN amplo expositæ Porticus Theatro centrum obtinet Obeliscus, & aquarum Fontes hinc indè dispositi Vaticanum Forum condecorant: qui certè silentio haud possunt præteriri. De his igitur primò aliqua delibabimus, deindè de Obelisco fusiùs tractaturi.

Sunt itaque Fontes antè Templum non tantùm ad ornatum, sed ad utilem, ac piissimum usum extructi. Illos primùm antè Tabernaculum Dei collocari ipse Deus imperavit Moysi, cum dixit: *Facies, & labrum æneum cum basi sua ad lavandum*, ut scilicèt, inquit Abulensis, *ad aquam continendam, qua lavarentur primò Sacerdotes, antequàm ad Sacra accederent, secundò partes Victimarum, quæ imolabantur*, quo ritu voluit eosdem admonere internæ puritatis, ut meminissent Sacerdotes sibi deinceps non humi, sed per æthera incedendum esse, ait Philo de Victimis. Id imitati sunt Gentiles in suis prophanis Sacris. Undè illud Hesiodi: *Illotis manibus Sacra tractare est nefas*. Hinc & Sacerdotes novæ Legis in Missa manus lavant, quin & omnes Christiani olim ingressuri Ecclesiam lavabànt manus, tùm ut puritatis internæ admonerentur, tùm quia manibus excepturi erant Sacram Eucharistiam, eâque de causa pro Foribus Ecclesiæ positum erat, ut vas aquæ ad purificationem, cujus loco posteà remansit vasculum aquæ benedictæ positum in ingressu Ecclesiæ.

Exod. 30. 18. — Apud Cornel. à Lap. ibid.

Testatur hunc antiquissimum morem Sanctus Paulinus, qui vixit anno 410. hoc carmine:

Ep. 12.

Sancta nitens Famulis interluit atria lymphis
Cantharus, intrantumque manus lavat amne Ministro.

Et loquens de Divi Petri Basilica, Fontem describit in Atrio quadriportico collocatum; sic enim ad Alethium scribit epistola, non trigesima prima, ut dicitur in Biblioth. Patrum tom. 27. pag. 96. sed epist. 33.

„ Juveni præclaro (inquit Divus Paulinus) qui pro defuncta Uxore
„ Ruffina filia Sanctæ Paulæ epulum præbuit omnibus Romæ Pauperibus
„ in Basilica Apostolorum Principis. In atrio cantharum Ministro mani-
„ bus, & oribus nostris fluenta ructantem fastigiatus solido ære Tholus
„ ornat, & inumbrat, non sine mystica specie quatuor columnis salien-
„ tes aquas ambiens. Decet enim ingressum Ecclesiæ talis ornatus, ut quòd
„ intùs Mysterio salutari geritur, spectabili pro Foribus opere signetur &c.]

Declaratque pluribus structuræ ejus Fontis mysterium. Quæ omnia Sancti Damasi operi tribuuntur, cum antè ipsum aquæ dispersæ nullius usus, sed detrimenti essent Mortuorum Sepulchris, ipsi nimirùm Cœmeterio Vaticano.

Baron. to. 4. anno 384. Panvin. 18. ca. 19.

Hunc

Hunc Fontem circa annum 500. exornatum fuiſſe à Symmacho Pontifice refert Anaſtaſius, inquiens: *Cantharum Beati Petri cum quadriporticu marmoribus ornavit, & ex muſivo Agnos, & Cruces, & Palmas ornavit*. Explicat hæc ornamenta Pompeus Ugonius, referens, fuiſſe à Symmacho additas quatuor columnis porphyreticis à Sancto Damaſo poſitis, quatuor alias, quæ æneum tectum, cum Pavonibus pariter æneis, quos accepit, referente Panvinio, è Mole Hadriani. Pag. 95.

In eundem Fontem penitùs arefactum ob aquam deperditam, quàm Sanctus Damaſus adduxerat, Aquam, Sabbatinam vulgò dictam, Hadrianus Pontifex corrivavit circa ann. 780. ut ſcribit Anaſtaſius, his verbis:
„ [At verò jàm per evoluta viginti annorum ſpatia Forma, quæ vocatur
„ Sabbatina, nimis confracta exiſtens, per quàm decurrebat aqua per Cen-
„ tenarium in atrio Eccleſiæ Beati Petri Apoſtoli, ſimùlque & in Balneo
„ juxtà eandem Eccleſiam ſito, ubi Fratres noſtri Chriſti Pauperes, qui
„ ad accipiendam eleemoſynam in Paſchalem feſtivitatem annuè occurre-
„ re, & lavari ſolebant. Aqua ex eadem forma neque in atrium B. Petri, Pag. 62.
„ neque infrà Civitatem decurrebat, dùm ipſa Forma, ut dictum eſt, di-
„ ruta extitit ob centum arcus ipſius Formæ magnæ altitudinis conſtructos,
„ & è fundamentis demolitos, atque deſtructos, ut jàm nulla ſpes vide-
„ retur eſſe eoſdem arcus, vel fractam Formam reædificandi, atque reſtau-
„ randi, ipſe Beatiſſimus, ac Sanctiſſimus Præſul aggregans multitudinem
„ Populi per ſemetipſum ad fabricandum, atque reſtaurandum eandem
„ Formam præparavit, & tantam curam, ac ſollicitudinem in ejuſdem For-
„ mæ fabrica exhibuit, quòd etiam noviter à fundamento eam renovavit,
„ atque reſtauravit, & confeſtim Centenarium illud, quòd ex eadem Forma
„ in atrio Eccleſiæ Beati Petri decurrebat, dùm per nimiam neglectus in-
„ curiam plumbum ipſius Centenarii furtim iàm plurima ex parte exindè
„ ablatum fuiſſet, reliquum plumbum conquaſſatum protinus iſdem præ-
„ cipuus Paſtor addita multitudine plumbi ipſum Centenarium noviter fe-
„ cit, & Deo auſpice aqua in atrio Beati Petri, ſimùlque & in præfato
„ Balneo, verùm etiam & intùs Civitatem, idem in Genuculo, ubi Molæ
„ macinabant; ſicut antiquitùs abundanter decurrere fecit]. Hactenùs Bibliothecarius de Fonte in Atrio Baſilicæ aquam Sabbatinam emanante, de qua plura dicenda erunt in explicatione Numiſmatis Pauli V. qui eam iterùm Romæ reſtituit

De eodem Fonte ſcripſit Petrus Mallius, quæ ſequuntur [In Paradiſo
„ Sancti Petri eſt Cantharum, quod fecit fieri Symmachus Pont. colum-
„ nis porphyreticis ornatum, quæ nimirùm columnæ tabulis marmoreis
„ cum Gryphonibus connexæ pretioſo cælo æneo coopertæ cum floribus,
„ & Delphinis deauratis aquas fundentibus. In medio verò hujus Can-
„ thari in eo eſt Pinea ænea, quæ fuit coopertorium cum Sineo æneo, &
„ deaurato ſuper Statuam Cibeles matris Deorum in foramine Pantheon,
„ in qua videlicèt Pinea ſubterranea fiſtula plumbea ſubminiſtrabat aquas
„ per foramina muri omnibus indigentibus eá, & per ſubterraneam fiſtu-
„ lam quædam pars fluebat ad Balneum Imperatoris juxtà Aguleam.

Alium Fontem porphyreticum, apud gradus Baſilicæ poſitum fuiſſe

 à Sym-

à Symmacho Pontifice narrat idem Mallius: *Ad Chrismatis Unctionem feria secunda post Pascha faciendam*. De quo etiam Severanus centum ferè
Pag. 48. „ post elapsos annos ab Hadriani Pontificatu Nicolaus I. præclara ergà
„ Pauperes præditus pietate, ut Anastasius affirmat, ob eam Claudorum,
„ atque Cœcorum, nec non & diversis pœnis affectorum in Porticu Beati
„ Petri Apostoli jacentium, ad oram Tyberini fluminis, ad sitim auferen-
„ dam, non posse gressus conspiciens tendere, ac diversarum gentium,
„ quæ undique pro sceleribus Apostolica Limina propriis expetebant, uti-
„ litatem divinitùs attendens, jussit minimè corpori suo parcens, For-
„ mam Aquæductus, qui multis à temporibus ruerat, & ad Beatum Pe-
„ trum Apostolum ob hoc aqua non ducebatur, in meliorem, quàm fuerat
„ certamine quamplurimo revocari statum, ità ut non solùm hominibus
„ profuerit debilibus, sed etiam omnibus Ecclesiam Beati Principis Apo-
„ stolorum adeuntibus præcipuum opus extiterit].

Præter dictos Fontes, quos in Atrio Quadriportico, & propè Scalas Pontifices extruxerunt, alium duxit Innocentius VIII. in medium Forum,
Pag. 283. quem olim apud Antiquarios celebrem fuisse affirmat Floravantes Martinellus in Roma Sacra. Ejus meminit Torrigius, citatque verba Diarii MS.
Pag. 578. quæ sunt [Innocentius VIII. anno 1490. ædificavit in Platea Sancti Petri
„ Fontem marmoreum cum lapidibus figuratis cum duabus urnis rotun-
„ dis una super aliam cum magno artificio, prout videri potest, quem
„ posteà Alexander VI. in meliorem formam ædificavit gentilitio stemmate
„ decoratum].

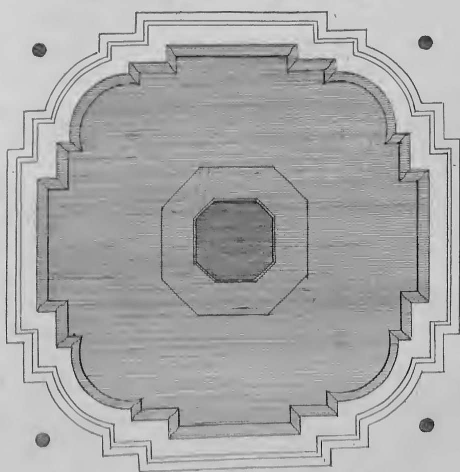
Postquàm verò Paulus V. aquam olim dictam Trajanam, seu, ut alii nominarunt, Sabbatinam, restituit, non quidem à lacu Sabate acceptam, sed in agro Braccianensi è saluberrimis fontibus collectam, veteribus aquæ Alsietinæ ductibus restitutis, novisque additis anno 1612. Pontificatus sui VII. eamque è suo nomine Paulam appellavit; in Civitate Leonina plures egregios fontes extruxit, quorum duo antè frontem Basilicæ Vaticanæ extiterunt; alter quidem muro insertus Palatii Pontificii sub Navicula musivo opere expressa, quinque è tubis aquam eructans commoditati Peregrinorum, alter verò in ipso Foro celsissimè assurgens trecentis palmis ab Obelisco dissitus, spumantesque globos eiiciens, pro quibus trecentas aquarum uncias Janiculo deductas ad ejus Fontis amœnitatem destinavit. In hoc Fonte, ad altitudinem sexaginta quatuor palmorum elato, porphyreticum labrum è marmore numidico primùm decidentes imbres recipit, è quo posteà in subjecta vasa dilabuntur amnium instar adeò copiosè profiliendo, ut inter elegantissimos, uberrimosque Fontes totam Italiam decorantes, hìc primùm sibi vendicet locum in Vaticana Platea, à Carolo Ma-
Pag. 87. derno sub Paulo V. collocatus. Illum Hieronymus Pretus insignis Poeta sequenti carmine eleganter expressit:

Ondosa

TABVLA 73.

FONS SVB PAVLO V. EXTRVCTVS IN AREA VATICANA

Eiusdem Fontis Ichnographia

Alexander Specchi delin et Sculp.

ONDOSA Mole ogn' hor d'acque feconda
Appiè del Vaticano il capo estolle
L'alto di spuma è biancheggiante, e l'onda,
Benche gelida sia, gorgolia, e bolle.

Quasi corona il marmo orna, e circonda,
Misto à perle stillanti argento molle,
Cade un fiume d'intorno, e l'aria inonda,
E par, che procelloso ondeggi un colle.

Meraviglie di PAVOLO: I marmi, i monti
Nuovo Encelado Santo innalza, e muove,
E trahe nuovo Mosè da Pietre i Fonti.

E mentre è il Ciel sereno, il nostro Giove,
Che i torrenti sotterra al cenno hà pronti,
Gl' innalza, e senza nube i nembi piove.

Eundem Fontem Alexander VII. è suo loco amotum in eo collocavit situ, indicato in nostra Ichnographia Porticus sub littera O aliumque similem Fontem construi jussit in opposita parte meridiem respiciente; verùm ob ejus obitũm hæsit opus; ejusque constructio etiam toto Clementis IX. Pontificatu neglecta fuit. Verebantur enim Fabricæ Præfecti ne aqua sufficeret, quàm è lacu Braccianensi in Ductus Pauli V. immittere meditabantur ad similem Fontem efficiendum. Omnibus tamen, quæ ad perennitatem aquarum pertinebant ritè examinatis ab Eminentissimo Joanne Costaguto, tùm Clericorum Cameræ Apostolicæ Decano, & Aquis Præfecto, statutum fuit consimilem posse construi, eamque ob rem brevi temporis intervallo sua, qua pollet, solertia Eques Carolus Fontana illum excitavit, ac D. Petri festo die, ob æquitationis tempore aquæ fœlici, ac perenni cursu, publicoque cum plausu è plumbeis fistulis emanarunt. Quibus plurimas ob caussas eidem Fonti sublatis, & posteà ab Innocentio XI.redditis, dùm fœlici, perpetuòque cursu decurrunt, tùm Romani, tùm Advenæ delectantur. Et ne absentium oculis suum desit oblectamentum, ejus Fontis Iconem ad vivum expressi in sequenti Tabula 73. subjecimus. *Fig. 73.*

His circa Fontes apud Basilicam Vaticanam extructos delibatis, ad Obeliscum oculos convertamus.

CAPUT XXXIII.

De Obelisco à Sixto V. in Foro Vaticano erecto.

MEDIUM videtur hic occupare ampli Fori locum, in quo Sixtus V. feliciter illum collocavit. Verùm si exactè ejus mensuras accipiat studiosus indagator, ducatq; lineam à centro magni Tholi per medium januæ Basilicæ, qua forum Bifariam dividatur, animadvertet centrum Obelisci ab ea distare quindecim palmis cum dimidio, Pag. 155. Boream versus collocati, ut refert Joannes Petrus Bellori in vita Dominici Lib.5.cap.8 Fontanæ, cui talem errorem tribuerunt aliqui. Eques tamen Carolus Fontana in suo tractatu de Vaticano Templo affirmat talem errorem derivasse ex delineatione Caroli Maderni. Ità enim ille conjunxit sub Paulo V. additamentum Basilicæ alteri parti à Bonarota ædificatæ, ut non rectam lineam efformaret, sed ad Meridiem deflecteret, qui error satis apparet cum inspicitur hinc angulus acutus indè verò obtusus, ubi Parastatæ Sacello Gregoriano conjunguntur. Ego tamen puto non ab eorum Virorum imperitia talem errorem irrepsisse, verùm ab Artificum incuria, fundamenta ponentium à linea diametrali aberrantia, vel quia eam lineam omnium partium directricem malè posuerint, à pariete intermedio adhùc extante impediti.

Erectionem ejus Obelisci plures Auctores suis in paginis retulerunt, inter quos præcipuè Eques Dominicus Fontana adjectis Iconismis, in quibus machinas delineavit ad ejus erectiònem adhibitas. Anno demùm proximè elapso 1694. Eques Carolus Fontana in opere, quòd texuit de Templo Vaticano libro 3. duodecim Tabulis adjectis easdem luculentiùs comprehendit, adactus, ut ipse ait, non tàm à mutua sanguinis affinitate, „ sed ne ejus Viri monumenta, æreis tabulis incendio absumptis, penitùs „ interirent.

In earum prima tabula expressit Obeliscum in antiquo Circo collocatum, deindè in Area antè frontem Basilicæ.

In 2. Succulam, seu machinam tractoriam duobus vectibus trajectam, circa quàm ductorius funis obvolvitur.

In 3. Planitiem, in qua Trabium compago collocabatur, ac Ergatæ ad amovendum Obeliscum aptæ.

In 4. ipsam Trabium compaginationem.

In 5. totam lignorum coagmentationem, ac ipsum Obeliscum ferro munitum, & Polispastis.

In 6. Obelisci primam amotionem à loco antiquo.

In 7. methodum, qua beneficio Trochlearum, & Peritrochiorum Obeliscus supra ligneum stratum jacuit.

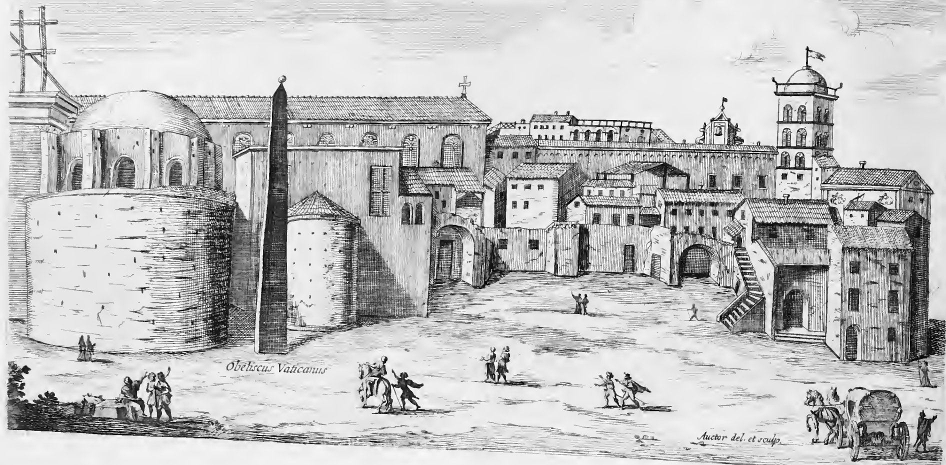
In 8. Obeliscum jacentem in tramite aggeribus suffulto, supra quem ad novum locum erectionis deductus est.

In 9. ligneam compaginem circa stylobatam collocatam, supra quàm Obeliscum posuerunt.

In 10.

TABULA 74.

PROSPECTUS LATERALIS ANTIQUÆ BASILICÆ ET LOCUS UBI ERAT OBELISCUS ANTE PONTIF. SIXTI V.

In 10. Obeliscum cum Trochleis, atque Ergatis dispositis ad ejusdem erectionem.

In 11. Suggestum, in quo jacebat ad motionem aptatum, Polyspastorum, ac Cylindrorum beneficio.

In 12. Succulas in Foro dispositas ad erectionem.

Illas adeat curiosus Lector, nos interim brevissimam, omnia tamen comprehendentem, enarrationem de hujus Obelisci erectione subteximus, ne Vaticanæ Basilicæ decus præcipuum negligamus, non quidem ad inutilem pompam, sed Divini Nominis gloriam à Sixto V. magnis sumptibus collocatum.

Itaque inter Obeliscos, quos Romani Imperatores in Urbem ex Aegypto transtulerunt non infimus ille fuit, quem in Circo Vaticano erexit Calligula. Illum fuisse à Pherone Sesostris filio, ac Aegyptiorum Rege fabricatum demonstrare conatur in suo Commentario de Obelisco Petrus Angelus Bargæus, ac Soli sacratum, deindè fractum, cum humi deponeretur; nàm Obeliscum Pheronis fuisse centum cubitorum affirmat Plinius; Vaticanus autem quadraginta octo cubitos æquare. Confirmat suam opinionem ex Plinio, ubi hæc scribit: *Abies admirationis præcipuæ in navi, quæ ex Aegypto Caii Principis jussu Obeliscum in Vaticano Circo statutum, quatuorque truncos lapidis ejusdem ad substinendum eum adduxit.* Lib.17.c.40

Scripsit Joannes Palatius in vita Sixti V. *Totilam Gothorum Regem hunc, & alios evertisse, & solo æquasse.* Pater Claudius du Molinet ad Numisma VIII. Sixti V. narrat Sixtum decrevisse illum Cruci consecrare tunc neglectum *humi jacentem, ruderibusque, ac terrâ penè obrutum, ac delitescentem.* Sed claudicat utriusque relatio. Postquàm enim Gothi cum Totila Romam aggressi Obeliscos Arietum impetu suis è basibus dejecerunt, unicus in solo Vaticano stetit incolumis, ut colligitur ex Horosio lib. 7. cap. 37. & ex Baronio. Quippè etiam Alaricus Gothorum Rex cum Romanæ opes diriperentur, jussit omnem sacram supellectilem SS. Petri, & Pauli Basilicis reddi, & Christi-fideles ad eos confugientes voluit illæsos, qua de causa proximus Basilicæ Obeliscus pristinam servavit integritatem. Vide etiam Baron. ad ann. 547. tom. 7. To.5. ann. 410.

Insidebat quidem propè fabricam, stylobatis sub agesta humo delitescentibus, immersus, ut refert Mercatus usque ad priscam Caii inscriptionem, quæ exsculpta legebatur circa basim Obelisci his verbis. Fol.366.

DIVO CAES. DIVI JULII F. AUGUSTO TI. CAES.
DIVI AUG. F. SACRUM.

Sed tamen erectus, ut apparet in Tabula 74. eo modo delineatus, ut extat in Bibliotheca Vaticana. *Fig.* 74.

Lapidem ex quo constat, appellarunt Tebaicum; è Fodina enim in Tebaide sita erui solebat hìc lapis. Eum dixerunt etiam Sienitem à Syene Fodinis propinqua. Et eumdem Henricus Salmuth vocavit Ophytem in notis ad Pancirolum. Lætus lib. 11. par: 2. Italica voce nominat *Pirope-* Tit.31.

cido,

cido, quæ ſignificat illum maculis igneis aſperſum eſſe, & vulgò dicitur *Granito Orientale*. Summo ejus acumini conjungebatur Globus æreus auro circumtectus, qui Julii Cæſaris cineres continuiſſe ferebatur, ſed falsò. Morem enim fuiſſe apud antiquos Aegyptios, ac Romanos globos æreos collocandi in verticibus Obeliſcorum, affirmat Mutius Panſa tract. de Vaticana Bibliotheca, ut indicarent, vitam Hominum in Obeliſco expreſſam, paulatim minui, ejuſque finem cum Cælo conjungendum, à Globis ſuperimpoſitis expreſſo. Quàm etiam ob cauſam Globos imponebant columnis milliaria indicantibus, ut ſcilicet hoc ſalutari documento Viatores omnes erudirent. Cæterùm cineribus Cæſaris illum ſemper caruiſſe Dominicus Fontana deprehendit, cum ſine ulla partium compoſitione, ac penitùs vacuum illum recognovit.

Pag. 104.

Cùm ergò inter omnes Obeliſcos, qui Romæ ornamento fuerant, unicus hìc Vaticanus integer, & erectus, ſed humili in loco deliteſceret, prout apparet in Tabula ſupraposita, in Vaticana Bibliotheca delineata, ubi Sixtus V. coloribus exprimi juſſit, nonnullis Pontificibus inceſſit cupido illum, ex antiqua baſi dimotum, ſitu nobiliori decorandi [Inter omnes „ primùm Nicolaus V. arduum hoc opus moliri animo agitavit, de quo „ Manettus in ejus vita MS. hæc commemorat. Ampliſſima, & ornatiſ„ ſima Area, & ut Græci dicunt Platea, quàm in Vaticana regione medi„ tabatur, ingentiſſimum illum, ac maximum Obeliſcum in ipſo areæ me„ ditullio ę regione ad intermediam prædicti veſtibuli portam in hunc mo„ dum pulcherrimè ſimùl, atque devotiſſimè collocabat, nàm pro quatuor „ puſillis æneiſque Leonibus, quibus Coloſſus ipſe non pro baſibus, ac „ ſubſtentaculis paulò ſuperficie Soli altioribus utitur, quatuor magnas toti„ dem Evangeliſtarum Statuas, ac ſolido, liquefactoque ære in ſtaturam „ humanam fabrefacta conflatas, in ſuperficie Soli diſtantibus inter ſe pro„ portionibus, ſecundùm Coloſſi latitudinem ponebat; ſuper quibus æneis „ Statuis diverſis invicem figuris, juxtà varias cujuſcunque perſonæ condi„ tiones, perpolitiſſimè ſculptis Coloſſea moles ſubſtentabatur. In ſummi„ tate verò ipſius Coloſſi alteram JESU Chriſti Salvatoris noſtri Statuam „ dextera ejus manu auream Crucem bajulantis, ex ære confectam accom„ modabat]. Hùc uſque Manettus.

Poſt Nicolaum V. Julius II. à Bramante, Paulus III. ab Antonio Sangallo. Julius III. à Michaele Angelo Bonarota ad locum, ubi nunc eſt transferri peroptarunt, demùm Gregorius XIII. idem opus ipſo vivente perficiendum ſperavit. Nec defuerunt, qui ſæpè animo agitaverint, qua ratione, quo ſumptu, quibuſve machinis tàm immanis moles è ſede, in qua fuerat poſita, integra evelleretur, & in Area Vaticana ſic ſtatueretur, ut auguſtiſſimi Templi veſtibulum non modò ornare, ſed etiam venerari videretur, idque quo minùs fecerint, cauſam omninò fuiſſe poſſumus exiſtimare, quòd partim ſumptu deterriti, partim Artificum inſcitiæ diffiſi, vel immatura morte ſublati, vel aliò animum traduxerint, & à pulcherrimi facti gloria revocaverint. Stabat itaque Trabs illa ſaxea obſcuro in loco, videbaturque quotidiè ab externis Nationibus non omninò ſine Chriſtianæ pietatis detrimento. A ſacris enim Altaribus in ſui admirationem omnium oculos

Anton. Pigafatta tractat. de Obeliſc. impreſs. ann. 1586.

oculos convertebat, quorum etiam plerique Cæſaris cineres venerabantur, quos in ſphæra illa inaurata Obeliſco impoſita incluſos eſſe, ſed falsò, ut diximus, ex vulgi opinione ſibi perſuaſerant. Quamobrem, ne diutiùs cum tanto nominis Chriſtiani dedecore, tàm antiquum antiquæ impietatis, & flagitiorum monumentum ſupereſſet, atque, ut animos Hominum potiùs ad verum Dei cultum induceret Sixtus V. à ſua ſede evellendum exiſtimavit, & impoſita illi Cruce in celebri loco ſtatuendum. Ab hac adeò laudabili cogitatione nullæ difficultates, neque rei Nummariæ, quæ exhauſto penitùs Aerario, ſummæ erant, neque magna Annonæ penuria, qua vehementer laborabatur, deterrere Sixtum potuerunt, quo minùs opus tàm laborioſum, & à nullis anteà tentatum, aggrederetur. Vulgò non deerant, qui illum reprehenderent, Veſpaſiani auctoritate muniti, qui Artifici cuidam pollicenti ſe in Capitolium magnas quaſdam Columnas exigua impenſa perducturum, reſpondit, velle ſe plebeculam paſcere. Optimè ille quidem, ſi ut Obeliſcum transferret, in paſcenda plebe, Eum ſeſe, quem eſſe oportebat, non præſtitiſſet. Nemo enim fuit, qui negaret Sixtum in ullo defuiſſe, undè quiſquam ſe copiosè aleret, nec à reliquis operibus ceſſatum fuit, in quibus plurimorum inopia quotidiano victu ſubſtentabatur ingenti vi pecuniarum, quàm amantiſſimus Pater erogabat.

Duas igitur partes incredibili ſapientia in opere adeò inſigni excitando implevit Sixtus, quarum altera eſt, ut uno, eodemque tempore beneficentiſſimum Patrem, & Summum Principem ſe oſtenderet; altera ut Crucem ejus apici imponendo Religioſiſſimi Sacerdotis, & Pontificis Maximi perſonam gereret. In quibus quidem omnium bonorum conſenſu tantus extitit, quantus ne deſiderari quidem à quoquam potuit.

Pietatem Sixti celebrat Coſmus Gozus in ſuo Dialogo Romæ impreſſo anno 1586. affirmans ſapientiſſimum Pontificem ſignificaſſe in quadrangulo Obeliſci lapide Eccleſiæ Fundamentum, in Leonibus ejuſdem, firmitatem, quatuor Montibus, quibus incumbit totidem Mundi partes illi ſubjectas. In Cruce verò impoſita Redemptorem omnibus dominantem; in Stella Cruci ſubjecta Virginem Deiparam, per quàm Orbi toti Divina gratia perfunditur.

Apud Martinell. pag. 15.

Itaque animum ad exornandam Urbem, & ad pietatem in Hominum mentibus imprimendam, cum ſe totum adjeciſſet Pontifex, ejus juſſu quamplurimi ſua mente agitarunt, qua ratione, quibuſve machinis tàm immanis moles è ſede, in qua erat, integra evelleretur, & in Area Vaticana ſtatuerent. Joannes Petrus Bellori in vita Dominici Fontanæ aſſerit ejus generis peritos Architectos Quingentos Romæ conveniſſe, quorum ſinguli ſuas ideas obtulerunt ad tantam Molem amovendam. Extat Opuſculum Romæ impreſſum anno 1583. in quo Camillus Agrippa Mediolanenſis methodum expoſuit transferendi Obeliſcum ab antiquo ad novum locum, & quidem ſtantem, abſqueeoquod humo primùm proſterneret: additque à multis diverſas excogitatas fuiſſe. Aliqui enim eam facilè aſportandam opinabantur Vectis beneficio, alii validis Helicum viribus, aliqui denique Rotæ denticulatæ auxilio, qua paulatim ad terram deprimi poſſet, iterùmque extolli. Inter hæc Pontifici operam ſuam obtulit Bartholomæus Ammanatus

Pag. 145.

natus

natus Architectus Romam missus à Magno Ethruriæ Duce, qui tamen integrum anni spatium sibi concedi rogabat, ut operi perficiendo maturè studeret; Dominicus etiam Fontana ligneam machinam Pontificiis oculis subjecit, in qua beneficio Trochlearum parvus Obeliscus è plumbo conflatus pari facilitate deprimi, ac elevari poterat. Eodemque artificio fragmenta Obelisci ex Mausoleo Augusti dimovit, aliòque transtulit, ut omnibus excogitatam à se methodum futuri operis comprobaret.

Hìc antequàm adeò arduum opus aggrederetur, multa mente agitavit ad optatum finem consequendum, singulari primùm exploravit industriâ, quantum ponderis munita Spartis, & Trochleis unica Ergata circumacta quadrigæ viribus movere posset, comperitque, vicena circiter ponderis millia quamlibet attrahere. Quamobrem quadraginta Ergatas præparavit efferendis octocentenis millibus librarum, quas inesse in lapide Obelisci deprehenderat. Insuper binos Vectes ad reliquum onus decies centenarum & quadraginta trium millium, quingentarum triginta & septem librarum, quas dabant munimenta tùm ferrea, tùm lignea Obelisco addita.

Dominicus Fontana pag. 10.

Rejectis igitur cæterorum Artificum inventis, Dominici Fontanæ ideam probavit Sixtus, illamque, ut majori cautela exequi posset, eidem binos peritissimos Architectos præfecit, scilicèt Jacobum à Porta, & Bartholomæum Ammannatum, qui statim loco designato, ubi Obeliscus erigendus erat, in eo trabem excelsam collocari curarunt. Tulerat hoc ægrè Fontana, suique animi angores Pontifici exposuit, ut dedecori consuleret, quòd sibi imminere arbitrabatur; ajebat enim sese facilè boni nominis jacturam facturum, si ideas à se excogitatas alii infeliciter exequuti fuissent, nec illis errores, si fortè accidissent, vulgus tribuisset, sed Inventori. Qua ratione prudentissimus Pontifex permotus, soli Fontanæ totum opus perficiendum commisit, quòd, ut impigrè exequeretur, cognita arenosæ telluris instabilitate, supra quàm collocandus erat Obeliscus, quadratum fundamentum sexaginta palmorum quocunque in latere, & triginta trium extensum in profunditate anno Sixti Pontificatus II. jecit supra solum, crassioribus lignis, viginti quinque palmos sua longitudine æquantibus, obfirmatum. In eo binas thecas è lapide Tyburtino reconditas fuisse narrat Platina, quarum singulæ duodecim continebant Numismata ænea omnia Sixti imaginem præseferentia. Alia insuper à variis adjuncta ex ære, ac argento, cum duobus aureis, quorum altera pars Pii V. effigiem ostendebat, altera verò Justitiam cum Religione conjunctam. Addit Lætus, cæteroqui meritò damnatus Auctor, supra marmoreum solum, antequàm basis collocaretur latinis characteribas exsculptum fuisse Nomen Pontificis, Architecti, Annus itidem, quo fabrica extruebatur, multosque Proceres ex Medicea, Columnensi, ac Ursinorum Familiis Numismata addidisse ex consensu Sixti, ejusdem Pontificis imagine insignita

In vita Sixti lib. 2. par. 2.

Hoc fundamento posito copiosum instrumentorum apparatum fecere, quorum ope machina erat amovenda. Inter ea quadraginta quatuor crassiores funes, quorum aliqui decempedas centum, seu palmos mille æquabant longitudine, aliqui verò ducentas. Opus deindè aggreditur Fontana, cujus seriem hìc addo iisdem verbis exaratam, quibus legitur in Hispaniam

tunc

tunc temporis missa, & Romæ impressa anno 1586. in qua quidquid actum fuerit die 29. Aprilis 10. & 17. Septembris in translatione Obelisci accuratè sic explicatur:

[Vigesima nona Aprilis sub ipsa luce opus inçæptum est. Erat Obeliscus validissimis octo columnis ligneis per latera circumvallatus, quæ concatenatæ, atque aliis succrescentibus, & connexis ipsum apicem ad sex palmos præcellebant, crassitiemque explebant palmorum quatuor cum dimidio, altitudinem verò centum viginti trium. Præfatis octo columnis totidem fastigia superimposita, à quibus perpetuæ intrà, extràque succedentes fulcturæ statuta Tigna substentabant; sic enim ruinæ, & inflexionibus prospectum. Tota verò ipsa machina fortissimis laminis, ferreisque clavis à vertice ad calcem religata plurimis & retinaculis, & ductoriis funibus (hos Cannabos vocant) undequaque suffulta. Itaque quadraginta primùm Trochleæ à totidem movendæ Ergatis, validissimis trabibus, quæ Fastigiis inerant appensæ horum singulis Homines quindecim, Equi duo destinati, qui ad nutum Præfecti (quando unicuique Ergato unus præerat) præsto essent. Præfecti verò ipsi id acceperant, ut cum Tubæ sonitus signum daret, moverent, cum verò campanulæ, sisterent. Nec aliter his, qui vectibus quinque aderant, injunctum est, porrò illæ septuaginta palmorum longitudine ex fortissimis trabibus compactæ erant, tresque ab Obelisci fronte, duo à tergo conspiciebantur. Primo impetu ferrea quædam lamina, quæ machinam, molem ipsam ambientem religabat, disrupta est, qua tamen unius horæ spatio accommodata, decem demùm impulsibus, duos palmos ac dimidium in altum Obeliscus elevatur; ne tamen tanta pendente mole sinistrum quid accideret, cunei statim, ac Tignorum cæsuræ, quibus obniteretur, suppositæ, tùm deindè asseribus, ac cylindris cubi quidam, ac tesseræ, quibus insidebat, dimotæ, & quoddam curriculi genus suppositum, quòd Italis *Strascino* appellatur. Ergata deindè, trabes, & canabi, cæteræque operæ mutatæ, & in diversam formam compositæ, dies nimirùm sex iis impensi, post quos, idest Maii septima, ima pars Obelisci quatuor Ergatorum vi, quæ à tergo movebantur, cæteris, quæ à fronte erant funes remittentibus trahi paulatim cœpit, ipse verò opere clementissimè currebat; dùm ut anteà ad Tubæ sonitum posteriora Ergata laxis anterioribus impellebantur, ad campanulæ verò quiescebant cuncta. Igitur duabus antè occasum horis famosissima Moles integra omninò, ac sine ulla prorsùs jactura humi decubuit; eo die etsi minimè loco dimota, tamen viæ impedimenta, qua deducenda erat sublata sunt; in sequentem autem lucem ab ipso Obelisco ad Aream, ubi nunc visitur, tumulus aggeritur viginti duos palmos ea loci parte, qua prior stabat, in finem eminentiùs; surgebat enim ille paulatim, ità ut ab Area ad Obeliscum in longitudinem 118. ejus mensuræ, quàm Italis ex decem palmis ad veteris Decempedæ similitudinem constantem, Cannam vocant, declivi fastigio decideret. Nè verò agger immensa Mole fatisceret, validissimis trabibus undequaque præmebatur, quæ loco catenarum limis, & tigillis connexæ erant. Hàc itaque Moles sex Ergatorum vi trahi cœpta est (illa fuisse quatuor affirmat Bellorus in vita Dominici Fontanæ pag. 152.) Et quòd per id temporis in Bonònia Pontifex cenaret (ea

est Regiæ pars, quà illac patet prospectus) breviùs quidem, quàm credi potest, urgente Principis præsentiâ peracta est. Verùm cum eo tempore æstivi Soles supramodum sævirent, cessatum est dies aliquot, nè scilicèt cannabi, cæteraque linea nimio calore conflagrarent.

Itaque decima Septembris die Sancto Nicolao Tolentinati sacra, quem ut singularem Patronum Sixtus venerabatur, prima lucis horâ erigi cœpit Obeliscus, cujus jàm mucro subtus machinas jacebat: erant enim columnæ octo simili fabrica constructæ fulcimentis stabilitæ, concatenatæ, connexæ, ac priores illæ, quarum meminimus: illas tamen unum & quadraginta palmos pro loci eminentia superabant: super has fastigia totidem; fastigiis inerant trachleæ ab ergatis similiter movendæ. Tota verò ipsa machina externo, internoque chomate muniebatur, externumque plurima tigna, & trabes undequaque sustinebant. Ergata autem quadraginta sex, Equi centum quadraginta, Homines sexcenti (octingentos scribit Bellorus) quorum Ergatorum quatuor, ima Obelisci partem trahentibus, reliqua à cuspide ad medium religatum erigebant. Quid multa? eadem horâ vigesima quarta quadraginta septem Ergatorum nisibus, seu, ut refert Bellorus quinquaginta ac duobus, stetit Moles. Cujus rei signo accepto à Custodibus Hadrianæ Molis, plausum fecere æneorum tormentorum strepitu, & suas festivas voces addiderunt Operarii omnes, qui Dominicum Fontanam supra humeros exceptum, nova triumphi pompâ Domum detulere, sociantibus interim Tympanorum sonitu, Tubarumque clangore, ut tanti Architecti peritia celebraretur.

Tùm deindè decimâ septimâ Septembris tesseræ, queis anteà nitebatur suppositæ sunt, & ad perpendiculum collocatur. Tandem vigesima sexta ejusdem mensis gloriosissimo triumpho delecta est. A Pontifice autem ad id muneris destinatus Ferrantinus Episcopus Amerinus, & Cancellariæ Apostolicæ Regens, solemne priùs in Divi Petri Templo Sacrificium fecit, indè ad Obeliscum frequenti supplicatione peracta, multaque super Sanctissimæ Crucis statuam æream, sed inauratam piè precatus, illam tradidit Diacono, sacris adhùc vestibus induto, à quo denique in mucrone collocata est, atque unà tunc cuncta tormentorum genera, quæ in Sancti Angeli Arce erant, assiduos dedere bombos. Itaque, quòd olim desperatum planè opus judicatum est, id aurea Sixti V. Pontificis ætas perfecit, & absolvit.

Res frequentissimo Theatro peracta est, atque ex vulgi more non sine perpetuis acclamationibus. Sepserat autem jàm pridem trabibus Architectus amplam areæ partem, ut ab opere multitudinem arceret, undè convicinas Domos Curiæ Proceres adimplebant, reliquum omne confertissima peditum, Equitum, Carpentorum turba occupabat. Et meritò plaudebant; nàm nil aliud Obeliscus antè Petri Aedes à Sixto Petri Successore collocatus, significabat, nisi Circi tot sæculis probrosum nomen, crudelissimique Tyranni memoriam uno die penitùs obliteratam, & superstitiosis cineribus disiectis salutare vivificæ Crucis signum, gloriosè erectum, ac nobilissimum Religionis nostræ trophæum clarissimum de Paganismo triumphum æternum, veræ pietatis monumentum.

Huic

Huic narrationi libet aliam adnectere circa Crucem Obelisco impositam, quàm Paulus Alaleonus Sacrarum Cæremoniarum Magister in suis Diariis Posterorum memoriæ consignavit, his verbis:

„ [Die 26. Septembris fuit collocata Crux in acumine Obelisci superioribus diebus erecti, benedicta ab Episcopo Amerino Canonico Sancti Petri, post Missam solemniter celebratam super Altare Sanctiss. Crucifixi in Templo Vaticano, & facta Processione ad Altare erectum propè Obeliscum, ubi erat Crux benedicenda, & Antiphona cantata in Processione: *O Crucis victoria, & admirabile lignum, super omnia ligna Cedrorum tu sola excelsior, in qua Vita Mundi pependit, in qua Christus triumphavit, & mors mortem superavit in æternum*; cum aliis cæremoniis, &c. Diaconus, adjuvantibus aliis Clericis, & Artificibus sustollit eam, & cum collocata fuerit in summitate Obelisci, omnibus inferiùs genuflectentibus, tùm cantatur à Cantoribus: *O Crux ave spes unica in hoc salutis tempore, piis adauge gratiam, reisque dele crimina*. Et dictis aliis precibus, sublata fuit Crux cum argano, quàm unus ex Artificibus ligatus cum canopo tenebat, indutus sacco rubro, Diaconus verò ascendit superiùs, &c.]

In hac sacra supplicatione refert Torrigius interfuisse viginti Basilicæ Canonicos, 28. Beneficiatos, 18. Clericos pariter Beneficiatos, 4. Mansionarios, 18. Musicos, 6. Sacerdotes Cappellanos, 2. Cæroferarios, Vexillum cum Campanula, 2. Præsules, quorum alter Patriarcha erat Constantinopolitanus. Ad apicem Obelisci ascenderunt Vincentius Bolognettus Beneficiatus, Matthæus Argentus Clericus Beneficiatus, & Petrus Ugonuccius Sacrista. MS.

Narratione Alaleonis rescripta, aliam luculentiorem inveni exaratam in lamina, in qua Obelisci imaginem incidit eo tempore Joannes Guerra, & publica luce donavit. Illam hùc affero ex Italico idiomate translatam:

Hora decima quinta die 26. Septembris, post Sacra solemni ritu peracta, Episcopus Ferrantinus Pluviali indutus rubro, ad Obeliscum cum Clero iter fecit, sacra interim Preces canente: *O CRUCIS Victoria*. Psalmos: *Quare fremuerunt Gentes. Domine quid multiplicati. Cantate Domino canticum novum. Dominus regnavit; & Cantate Domino.* Quibus absolutis, Episcopus primùm manu in formam crucis extensa Obelisco benedixit, concinente Clero Antiphonam: *Signum Salutis*; & Psalmum: *Exurgat Deus*; postquàm Mitra decoratus Sacer Antistes ait: *Exorcizo Te, &c.* Deindè Mitrâ deposita: *Domine exaudi orationem meam. Dominus vobiscum.* Oremus: *Domine JESU Christe, &c.* Post orationem lustrali aqua ter aspersit Obeliscum, ejusque quatuor facies ter cultro signavit. Quibus peractis tradidit Diacono Crucem Obelisco imponendam, quàm funium beneficio ad apicem elatam, illique insertam, cantante interim Musicorum Choro Hymnum: *Vexilla Regis prodeunt, &c.* Adstantes in Foro sunt venerati, & sacrum Pontificis Diploma à Diacono lectum audierunt, ac plaudentibus æneis tormentis in Arce Hadriani sacram actionem Cantico *Te Deum* absolverunt.

Ut verò magis ad Crucis cultum Populos excitaret Sixtus, alio Diplomate prima die Decembris ejusdem anni 1587. emanato, decem annos Indulgentiæ concessit omnibus, qui per Forum Divi Petri transeuntes Orationem Dominicam, & Angelicam Salutationem semèl dicerent. Illud ex Archivo Vaticano acceptum die 18. Julii anno 1624. Refert Torrigius, ut sequitur:

De Crypt. Vatic. pag. 247.

„ Motu proprio, &c.

„ Ad augendam Fidelium Religionem, & Animarum salutem, ac ut
„ Crux Obelisco in Area Vaticana (Nobis imperantibus) erecto imposita,
„ ab cunctis Christi-fidelibus jugiter veneretur, omnibus, & singulis utriusque
„ que sexus, Christi-fidelibus ex nunc, deinceps in perpetuum per dictam
„ Plateam quaqua versum die, nocteque, ac ultrò, citròque transeuntibus,
„ dictam Crucem (semèl Orationem Dominicam, ac Salutationem Ange-
„ licam recitando) adorantibus, ac pro fœlici statu Sixti V. & Romanis
„ Pontificibus pro tempore existentibus Deum devotè orantibus, toties
„ quoties id fecerint, decem annos, ac totidem quadragenas de injunctis
„ eis, aut aliàs quomodolibet debitis pœnitentiis Apostolica auctoritate
„ perpetuò misericorditer in Domino relaxamus, non obstantibus Consti-
„ tutionibus, & Ordinationibus Apostolicis, cæterisque contrariis, seu
„ clausulis opportunis.

„ Fiat motu proprio F.

(Felix vocabatur Sixtus V.)

Crucem hanc æream, in qua particula veræ Crucis recondita fuit, simùl cum Montibus æneis illi subjectis efformarunt Horatius Censor, & Dominicus Ferrerius. Leones pariter Obelisco stante subpositis ex delineamentis Prosperi Brixiani Sculptoris, quibus gentilitium Pontificis Stemma Architectus expressit.

Balleonus pag. 43.

Totam Molem insignivit Sixtus inscriptionibus in basi exsculptis, & à se ipso compositis, quarum ea, quæ Meridiem respicit hæc est:

SIXTUS V. PONT. MAX.
OBELISCUM VATICANUM
DIIS GENTIUM
IMPIO CULTU DICATUM,
AD APOSTOLORUM LIMINA
OPEROSO LABORE TRANSTULIT,
ANNO M D LXXXVI.
PONTIFIC. II.

In

In parte Occidentali:

CHRISTUS VINCIT,
CHRISTUS REGNAT,
CHRISTUS IMPERAT,
CHRISTUS AB OMNI MALO
PLEBEM SUAM DEFENDAT.

In parte Orientali:

ECCE CRUCEM DOMINI,
FUGITE PARTES ADVERSAE
VICIT LEO DE TRIBU JUDA.

Septentrionem versus:

SIXTUS V. PONT. MAX.
CRUCI INVICTAE
OBELISCUM VATICANUM
AB IMPURA SUPERSTITIONE
EXPIATUM, JUSTIUS,
ET FELICIUS CONSECRAVIT
ANNO MDLXXXVI. PONTIF. II.

Sub hac Inscriptione aliam addidit, quâ Architecti Nomen immortalitati dicaretur, his verbis:

DOMINICUS FONTANA EX PAGO MILIAGRI
NOVOCOMENSIS TRANSTULIT,
ET EREXIT.

In summitate demùm Obelisci Basilicæ fronti respiciente:

SANCTISSIMAE CRUCI
SIXTUS V. PONT. MAX.
CONSECRAVIT.
E PRIORE SEDE AVULSUM,
ET CAESS. AUGG. AC TYB.
I. L. ABLATUM MDLXXXVI.

Quæ omnia ab ipso lapide loquente enunciari bellè finxit Fulvius Cardolus hoc Distico: Ciaccon. pag. 116.

Aegyptus Soli, binis me Roma dicavit
Augustis, sacras Tu piè Sixte CRUCI.

Re demùm peracta ob fœlicem laboris exitum Summus Pontifex lætus regiis muneribus munificentiſſimè Fontanam ditavit. Collo enim ejus torquem aureum juſſit imponi ab Eminentiſſimo Cardinali Azzolino, cui addidit quinquies mille aureos nummos, penſionem annuam duorum millium nummorum itidem aureorum, fructuſque decem millium aureorum, quos decem Milites Lauretani ſingulis annis percepturi erant. Trabes inſuper omnes, funes, ferrum, ac inſtrumenta omnia, quibus in glorioſo opere uſus ille fuerat, quorum valor viginti millia nummorum æquabat. Quæ munera Pontificiæ liberalitatis, ac generoſi animi Sixti V. argumenta toti terrarum Orbi luculenter ſuppeditarunt.

Bellorus in vita pag. 155.

Ut verò noſtra de Obeliſco Vaticano perficiatur enarratio, ejus menſuræ ſuperſunt indicandæ, ac lapidis pondus, è quibus certè Pontificis magnificentia, & Architecti virtus clariùs eluceſcunt. Eas tamen diverſimodè enunciatas ab Auctoribus invenio. Aliquas indicavit Camillus Agrippa Architectus Mediolanenſis in ſuo Opuſculo, in quo methodum propoſuit transferendi Obeliſcum. Alias Philippus Pigafetta, diverſas Eques Carolus Fontana, diverſas etiam Hieronymus Catena in Icone ejuſdem Obeliſci, quàm Sixto V. regnanti obtulit anno 1587. quas idcircò mihi ſuadeo accuratiſſimè deſumptas fuiſſe ex calculis ipſiuſmet Dominici Fontanæ Architecti; eas omnes, ut clariùs Lectori enarrentur, in ſequenti Tabula 75. expreſſimus.

Fig. 75.

Sed magis inter ſe diſcrepant ſupradicti Auctores in calculo ponderis ejuſdem Obeliſci, quòd, antequàm opus aggrederetur Fontana, neceſsè fuit inveſtigare, ne Ergatarum vires in attrahendo deficerent. Antequàm ſingulorum ſupputationem ſubiiciam, ſciendum eſt, ſingulis palmis cubicis non idem pondus librarum ab eis tribui, undè fortaſsè calculi diverſitas emanavit. Quidam enim illorum concedunt palmis ſingulis libras octogintaſex, alii majorem, alii verò minorem quantitatem. Eques autem Dominicus Fontana octoginta ſex palmos tribuit, aſſeritque ſe hunc numerum ab experientia edoctum. Omnes tamen conveniunt in aſſignandis palmis cubicis 30. quibuſlibet Carris, quæ menſura eſt Romana antiqua lapidum. Utcunque hæc ſe habeant, eas referam ex illorum paginis fideliter acceptas.

Et primùm de ipſo ſolo Obeliſco ſine baſi loquentes:

	affirmat	datis ſingulis palmis	ponderare
Henricus Salmuth Agrippa palm. cub.	11114.	lib. 100.	1180. 000.
Mercatus	11544.	86.	956. 148.
Philippus Pigafetta	11114.	87.	966. 918.
Hieronymus Catena	11544.	86.	992. 787.
Dominicus Fontana	11544.	86.	993. 537.

Addit Pigafetta pondus, quòd habebant vectes, repagula, cingula, herpagines ferreæ, quibus oportuit tantam molem lapideam cingi, ut poſſet faciliùs moveri, quæ omnia libras æquabant 1042. 824. ut ſupputat Georgius Draudius in adnotationibus ad Salini memorabilia par. 1. fol. 13. hoc

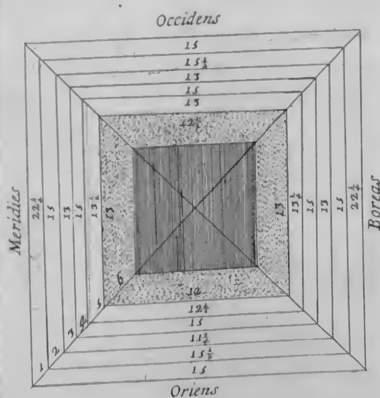

26 26
6 $8\frac{10}{11}$ $8\frac{10}{11}$ 6
$107\frac{1}{2}$ 108 108 $107\frac{1}{2}$
$1\frac{1}{4}$ $1\frac{1}{4}$
$11\frac{1}{2}$ $11\frac{1}{2}$
4 $7\frac{1}{4}$
13 13
$4\frac{1}{2}$ $4\frac{1}{2}$
Catena Agrippa Pigafetta Fontana

1. Solea 2ª
2. Basis
3. Stylobata
4. Coronelypsis
5. Basis prima
6. Obelyscus

Auctor del. et sculp.

hoc eſt decies centena millia, quadraginta duo millia, octingentas & viginti quatuor libras.

Pigafetta verò ut ſequitur:

Repagula ſtraminea num. 140. libras	3780.
Lignea ex ulmo	21640.
Cingula ferrea	44160.
Triginta duæ Trachleæ	6400.
Quarum ſumma complet libras	75980.

Adeòque totus Obeliſcus ſic munitus æquabat ſuo pondere lib. 1042.428. hoc eſt decies centena millia, quadraginta duo millia, quadringentas & viginti quatuor.

Huic ponderi aliarum partium pondera ſubiicit Pigafetta, videlicèt:

Stylobatarum palm. cub.	2091.	lib.	179826.
Baſis	1288.		110768.
Soleæ è lapide Numidico	785.		67510.
Soleæ è marmore Pario	155. $\frac{1}{2}$		93120.
Qui palmi ſimùl uniti ſunt	4319.	libræ	451224.

Quòd ſi hæc ſumma alteri ſuperiori addatur habebuntur lib. 1493. 652. hoc eſt decies centena millia, quadringentæ nonaginta tria millia, ſexcentæ & quinquaginta duæ.

In hujus magni ponderis demiſſione, tranſlatione, & erectione Dominico Fontana dirigente, octingenti Viri inſudarunt, inter quos Anteſignanus fuit quidam Matthæus Typhernates, ac centum ſexaginta Equi, Ergatæ quadraginta circumagentes, præter alios quadringentos Operarios, diverſis actionibus addictos, & facto calculo ſumptuum impenſorum, inventum eſt eos aſcendiſſe ad ſummam triginta ſeptem millium nongentorum ſeptuaginta quinque ſcutorum, excepto ære Crucis, ejuſque ornamentorum, atque Leonum, quòd Reverendæ Cameræ Apoſtolicæ erat. In perficiendo autem toto opere annus integer conſumptus eſt, quo quidem Sixti V. Religio, ac magnanimitas ſemper commendabitur, quòd immanem ſolidi ſaxi molem fœlici molimine in obſequium Sanctiſſimæ Crucis conſtituerit. Vigebit ſemper apud Poſteros operis adeò excelſi memoria, quòd non paginæ tantùm, ſed ſaxa, atque ærea Numiſmata conteſtantur. Duo in noſtra Tabula expreſſimus, ipſo Sixto regnante in lucem edita. Eorum alterum Obeliſcum repræſentat cum lemmate:

Mutius Panſa de Bibl. Vatic. pag. 120.

SACRA PROPHANIS PRAEFERENDA.

Quo

Quo declaratur jure Augusti memoriam deletam fuisse translatione ejus saxi in Aream Vaticanam, illudque meritò in obsequium Crucis Dominicæ consecratum.

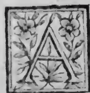
Alterum eundem Obeliscum exprimit adjectis verbis:

CAESARIS OBELISCUM MIRAE MAGNITUDINIS
ASPORTAVIT SIXTUS,
ATQUE IN FORO DIVI PETRI
FOELICITER EREXIT
ANNO DOMINI MDLXXXVI.

In utroque autem Sixti V. extabat Imago. Atque hæc de Vaticano Obelisco dixisse sufficiat.

CAPUT XXXIV.

De parte Basilicæ exteriori, & minoribus Tholis.

AD Templum oculos iterùm convertamus, ut aliqua perlustremus in parte exteriori, quorum nullam adhùc mentionem fecimus. Fig. 76. Tabulam primùm adeamus 76. in qua externum ejusdem latus ortographicè delineatum exprimitur, & in eo partes omnes ornatus, è Tyburtino lapide parietibus adjuncti, quæ faciliùs possunt oculis recognosci, quàm calamo explicari. Ordine Corinthio undequaque ille absolvitur, atque Hemicyclis, Balaustris, Acroteriis, Semicorollis, Floribus, & Fructibus, contextis Ecclesiæ Insignibus, Epistyliis, Triglyphis, Acanthis, & id genus aliis rebus distinctus; quæ omninò tantam afferunt elegantiam, quanta vix umquam verbis exprimi posset; sed ut clariùs singulæ Fig. 77. partes deprehendantur aliam Tabulam 77. adjecimus, quæ portionem lateris in majori proportione delineatam exhibet, appictis characteribus, ac numeris, quibus pars quælibet, ejusque mensuræ indicantur, quas ex accuratis Equitis Caroli Fontanæ dimensionibus accepimus.

Itaque:

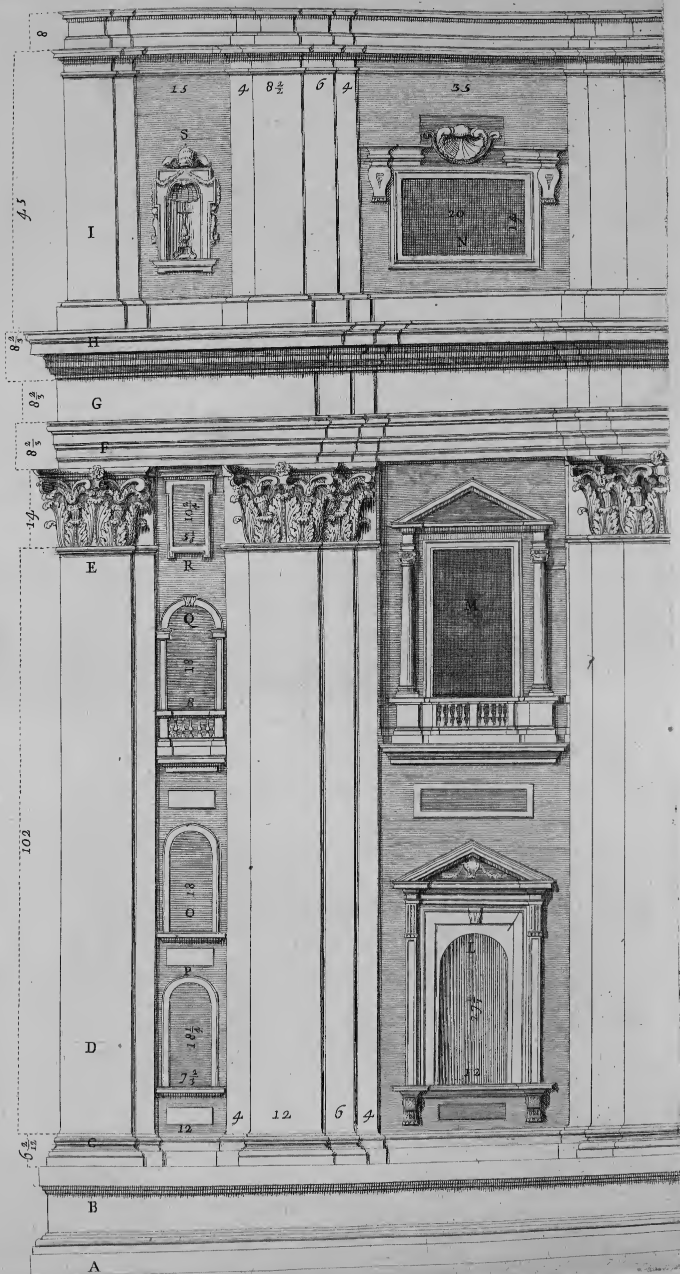
A. Primam Soleam designat.
B. Est Basis major Templi.
C. Basis, è qua surgunt Stylobata majora.
D. Stylobatæ.
E. Capita Corinthiis regulis efformata.
F. Epistylium.
G. Zophorus.
H. Coronix.
I. Stylobatæ minores secundi ordinis, quem dicunt Atticum.
L. Loculamentum majus exornatum.

M. Fene-

TABVLA 77.

PARS LATERIS EXTERIORIS BASILICÆ CVM ORNATV EIVSQVE MENSVRIS

Hieronymus Frezza incidit

Scala palmor.

10 20 30 40 50

IMAGO DVPLICIS THOLI CVI BASILICÆ SACELLA IN NAVIBVS MINORIBVS SVBIACENT

10

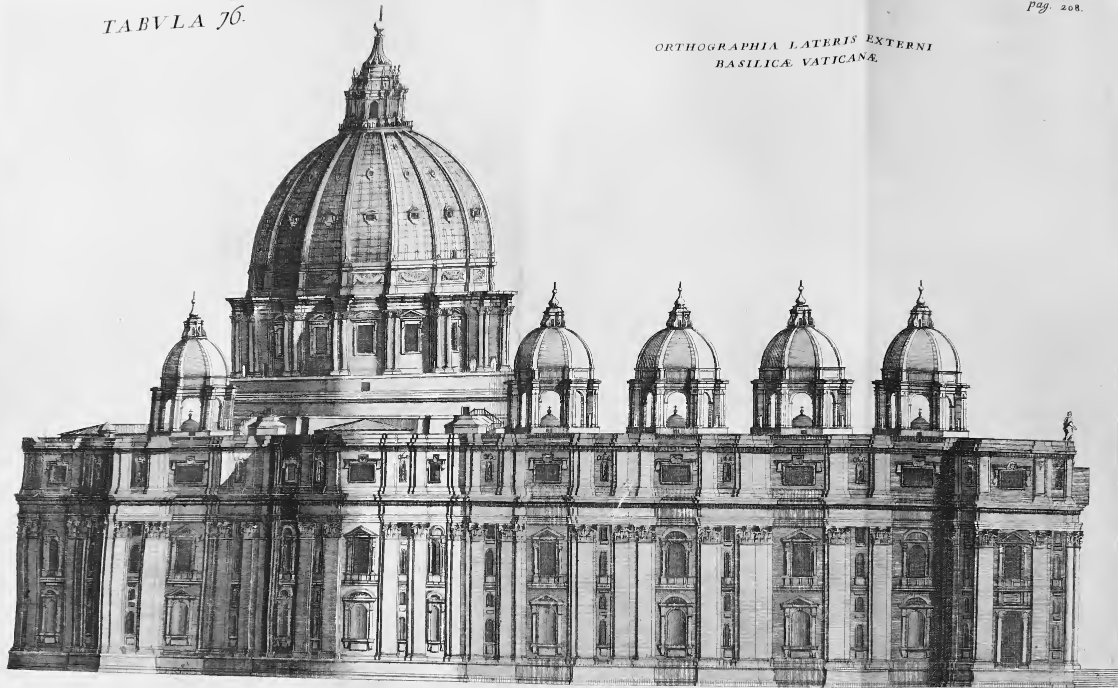
7½

33

pal. 16

Hieronymus Frezza incidit

TABULA 76.

Hieronymus Frezza incid.

M. Feneſtra major itidem exornata.
N. Feneſtra minor.
O. & P. Loculamenta pro Statuis.
Q. Feneſtra, per quàm lumen in Templum ingreditur.
R. Alia feneſtra minor.
S. Aliud loculamentum ornatum.

Ubi autem paries his ornamentis ditatus abſolvitur emicant in hac parte Meridionali in Tabula expreſſa quinque minores Tholi, totidemque in oppoſita Boreali, non quidem ut modò extant, ſed ut futuri ſunt, juxtà Bonarotæ, & Maderni delineationem. Impoſuerat enim ille quatuor Angulis Baſilicæ majoribus Tholos rotundo fornice abſolutos, hìc autem alios ſex in ovalem figuram arcuatos extruxit in Sacellis adjunctis; verùm omnes illi, ſub majoribus Templi fornicibus deliteſcunt, præter duos imminentes Sacellis Gregoriano, & Clementino, ſupra quos alios Tholos extruxere, non tantùm ad Baſilicæ ornatum, ſed ad arcendos imbres, quorum ſtillicidia maximum afferebant Fabricæ nocumentum. Eorum Iconem in appicta Tabula 78. exponimus, in qua Tholi teſtudo conſpicitur duplici muro conflata, eſtque interior ſphericè rotundatus, exterior in octangularem figuram inflexus. Hunc juxtà octo latera, in quæ dividitur, octo fulcimenta ſubſtentant Columnis, Baſi, & Capitulo Corinthiis exornata, & Epiſtylio, Zophoro, & Coronice Jonicis. Eidem Laterna quoque imponitur, quæ Jacobi Barotii, à quo fuit delineata, peritiam commendat. *Fig.* 78.

Menſuras utriuſque Tholi ſic refert Eques Carolus Fontana [In Tholo inferiori Tympani laxamentum eſt palm. 68. Altitudo à ſtylobatæ ad ſummam Coronicem palm. 34. Stylobata Coronæ impoſita ad palmos aſſurgit 6. $\frac{2}{3}$. A Stylobatis Plano ad ſummum hyatum Tholi palmos 33. $\frac{1}{3}$. A ſumma arcuum Corona ad hyatum Tholi eumdem pal. 74. Feneſtræ latæ palm. 6. altæ 12. Epiſtylium, Zophorus, & Coronix quartam inter quintamque partem ſpatii à Paraſtade, Baſi, & Capitulo occupati ſibi uſurpant]. Lib. 5. c. 22. & 23.

Superioris verò Tholi menſuræ ex Iconiſmi numeribus, & ſcala palmorum addita facilè deprehendentur.

Hæc ea eſt Sacra Vaticani Baſilica Apoſtolorum Principi erecta, & plurimorum poſt Conſtantinum Imperatorem Pontificum ſtudiis ducentorum ferè annorum ſpatio, ac ingentibus nummorum expenſis condecorata. De ea ſcribens Eques Carolus Fontana, poſt recenſitos quamplures Auctores, qui Templa quædam veluti portenta Antiquorum celebrarunt, inter quos Hærodotum, qui pleriſque Aſiæ Fanis ampla tribuit encomia, illa minora eſſe ait, quàm Vaticani, & Salomonis Templa promerentur. Hanc opinionem jàm pridem ab aliis Auctoribus conceptam evincere conatus eſt inſignis Poeta Hieronymus Prætus in epiſtola, quàm ſuis Carminibus præmiſit, in qua Vaticanam Baſilicam à quamplurimis molibus Antiquorum longè ſuperari affirmat, ſive ejuſdem amplitudo, ſive expenſæ, ſive ornatus, ſive Architecturæ delineamenta perpendantur. Sed apage adeò odioſam comparationem. Vaticanam enim Baſilicam, Ethnicorum fabricis poſthabitis, Lib. 6. cap. 4

habitis; admirabundus semper venerabitur Fidelium Cœtus, vel unicum ob titulum, quem fronte præfert, Sacro Cælorum Clavigero dicata. Cæterùm quis universa ad eam Basilicam spectantia suis paginis comprehendere, seu calamo posset enunciare? quo labore metiri, conferre inter sese magnitudinem, situm, ordinem, formam, elegantiam partium, ac totius Templi artem demirari? Impossibile etiam dictu est, quàm magna argenti, aurique vis in ea construenda fuerit erogata, quàm magna itidem erogabitur, in ea perficienda. Sudant quotidiè Artifices quamplurimi, ut omnibus ejus partibus ultimam manum imponant; tanta enim Molis est amplitudo, ut ipsi tempori dies videantur deesse, quibus omnia quacunque ex parte absoluta dicantur. Expectat adhùc aliam Summorum Pontificum Seriem, quorum eximia pietas ingentes thesauros tribuat in Beati Petri obsequium, quibus tandem hanc Vaticanam Basilicam cæterarum proculdubio Principem, omni decore exornatam Posteritas demiretur.

Demiramur utique nos, inexplicabiles pecuniæ summas, quas in tantæ molis extructione absumptas fuisse scimus. Narrat Torrigius expensarum summam anno 1506. usque ad annum 1620. relatam Paulo V. à Carolo Maderno, qui illas exacto calculo numeravit fuisse quadragies centena millia, ac quinquaginta millia nummorum. Eques verò Carolus Fontana post adnumeratos centum & undecim milliones, præter centum & viginti duo palmorum cubicorum millia, qui continentur in muris Basilicæ, Fundamentis, Porticibus, Ambulacris, subterraneis Colluviariis, Plateis, atque totius ædificii substructionibus, eorum pretium affirmat adæquare sex & tricenos milliones supra centum & quatuordecim millia & sexcentos quinquaginta nummorum Romanorum. His adde pretium Globi ænei, qui Tholo imminet, ferri, ac plumbi copiam, qua Tholus ipse munitur, musivorum ornamenta, aurum, quo fornices decorantur, tecta, marmorata, alia decem minora hemisphæria, marmorea symulacra, Altarium ornatum, eorumque picturas, Pavimentum diversis lapidibus variegatum, Columnas æreas cum magna ænea umbella, Divi Petri Sepulchro imposita, Cathedram, ejusque æreum auro micantem ornatum, Sepulchra Summorum Pontificum, fenestras vitreas, ferreas crates, æneas Fores, Fontes, Obeliscum, Columnas, quorum omnium pretium idem Eques Fontana affirmat se deprehendisse decies mille millium, cum 800. millibus & 532. nummos adæquare. Quamobrem Basilicæ totius pretium implet summam 46. mille millia cum 800. millibus 498. nummorum, relictis aliis expensis factis in delineationibus, & ideis, in demolitione multarum partium jàm extructarum, sacræque, ac pretiosæ supellectilis, quàm post Constantinum Carolus Magnus, plurimique Pontifices ad sacra peragenda Mysteria, non ad opulentiæ ostentationem, sed in veræ pietatis argumentum, magnificè erogarunt. Quibus de causis fœlicem Vaticanum collem jure dixerimus, in quo tot ingentes, tantosque thesauros in obsequium Principis Apostolorum Fideles omnes deposuerunt. [Fœlicem in-
„ quàm, & beatum dixerimus Vaticanum Campum (loquar verbis piissimi
„ Maffæi Veggii) quàm licèt ingens olim populorum turba Judæorum
„ vanitati intenta frequentarit, nunc Sanctissimo unius Apostoli Petri nomine

Cap. 12. MS. de prærogativ. Basil.

Lib. 6. c. 2.

Pag. 434.

" mine excitata, ex omni Terrarum Orbe confluens longè ingentior quo-
" tidiè multitudo invisat, omnis ætatis, omnis sexus, tenuis simùl, & præ-
" potens non ad explendas, quòd illi factitabant, ebrias suas, & pudendas
" voluptates, sed ad sanandas cupiditates, & promerendas cælestium bo-
" norum promissas retributiones. Fœlicem non falsò eum iterùm, & bea-
" tum dixerimus, quem etsi Romani olim Imperatores tanto studio, &
" amore coluerint, dùm effrenes tantùm suas libidines exsatiarent; nunc
" Romani Sacratissimi Pontifices multò illis & dignitate, & auctoritate, &
" majestate superiores meliùs colunt, totum Orbem sua summa Pontificia
" potestate moderantes, & Apostoli Petri, cujus Sedi successerunt meritis
" innitentes, omnibus leges, & jura dent gentibus, dirigant vitam, com-
" ponant mores & studia, quibus omnes pareant Magistratus, obsequan-
" tur Principes, inclinent se Reges, & colla submittant.

CAPUT XXXV.

De Porta Palatii Vaticani à Paulo V. & Scalis Regiis ab Alexandro VII. extructis.

ASILICA ritè perlustrata, ac totius ambitus exterioris ornatu à parte Meridiana ad Septentrionalem progredientibus, Palatii Vaticani Porta nobis patet consideranda, quàm Paulus V. duplici in Numismate expressit, adjecto lemmate:

PALATII VATICANI PORTA RESTITUTA.

Ad cuius explicationem pauca subiiciam.

Steterat jàm Palatii Pontificii Janua, quàm extruxerat Paulus II. & Innocentius VIII. refecerat, propè Porticum ab Alexandro VI. absolutam, quàm expressimus in nostra Tabula 61. ex Vaticana Bibliotheca acceptam, quàm etiam indicavit Martinus Ferrabosco in Tabula VI. sub littera KK. Cum autem Paulus V. novum Basilicæ additamentum, illique proximam Porticum excitare decrevisset, eam Palatii partem opus fuit evertere, ubi aderat Janua, ideòque novam excitari à Maderno imperavit, & quidem in augustiorem speciem delineatam, ut apposita ibi inscriptio testabatur, scilicèt: Costagutus pag. 12.

PAULUS V.
PALATII ANTERIOREM PORTAM HORARIAM TURRES PRIMAE CUSTODIAE STATIONEM, ET ARMAMENTARIUM, QUOD NOVAE BASILICAE AEDIFICATIONE DIRUTA ERANT, EXTRUXIT, ANNO SALUTIS M DC VIII. PONTIF. III.

Fig. 79. & 80. Binas ejus ideas Pontifici obtulit Architectus, quas in sua Tabula XXX. Ferraboscus expressit, nosque in Tab. 79. & 80. hìc appositis exponimus. Illis tamen rejectis tertiam construi voluit eo modo, quo expressimus in *Fig.* 81. Tabula 81. à Martino itidem Ferrabosco delineatam. Ejus ornatum Joannes Vansantius Flander composuit. Aeneas fores formavit Horatius Censor Bononiensis. Imagines Virginis Deiparæ, ac Sanctorum Apostolorum Petri, & Pauli delineavit Eques Joseph Cæsari Arpinas, musivo deindè expressas. Angelum insignia Pontificia substentantem è marmore exsculpsit Nicolaus Corderius. [Balleonus pag. 176. Pag. 124. Pag. 372. Pag. 115.]

Imminebat Januæ Turris Campanaria cum Horologio, ad horas diei indicandas extructa, in qua Pontifex collocavit Aes Campanum, quod Calisti III. jussu ad usum Horologii Vaticani fusum fuerat anno 1455. juxtà antiquissimum morem indicandi horas beneficio Campanarum, quarum quidem usum à quibus acceperit Ecclesia non unà est Auctorum inter se dissidentium sententia. Polydorus Virgilius omninò se ignorare fatetur, quisnam Horologii inventor extiterit. Joannes Antonius Castillionæus ait „ [Nonnulli censuere, primum omnium Augustum Romæ Campanam in „ Turri Templo Jovis Tonantis finitima posuisse, sed contra horum sen„ tentiam pugnant Neoterici omnes, qui Campanas è Turribus Horariis „ pependisse testantur antè jacta Reipublicæ fundamenta, scilicèt Græco„ rum Instituto, apud quos multò antè fuerint in usu Horologia Vitruvio „ teste lib. 9. cap. 9. quo in capite eorundem Inventores pariter recensen„ tur. Vide Garzonum in Platea Univers. & Pancirolum fol. 744. [Oldoin. pag. 989. — 3. de rer. In. cap. 8. — Antiq. Bas. Vincentinæ fasc. 2. par. 1]

De hoc instrumento mentio est ab anno 730. apud Alcuinum de Off. Divin. cap. 17. & Martinus Polonus in suis supputationibus ad ann. Christi 604. ait, quòd Sabinianus Pontifex *constituit*, *ut horæ diei per Ecclesias pulsarentur*. Ad quæ meditatio fuit Platinæ hujusmodi. Hoc fuisse institutum ferunt, ut horæ in Ecclesiis distinguerentur Officii causa. Notat etiam Pater Oldoinus in additione ad ejusdem Sabiniani vitam. Tintinnabulorum grandiorum usum, seu Ecclesiæ Nolanæ ritum ad Romanam transtulisse, ex qua ad reliquas tùm Occidentis, tùm Orientis Ecclesias permeasse fatetur ingenuè Volateranus lib. 20. Antropol. pag. 251. his verbis: *Horas diei sono Tintinnabulorum distinxit*. [To. 2. f. 422. litt. C.]

Sic Paulus V. suos Decessores imitatus, cum Vaticani Palatii Janua Horologium restituit, quo nempè diei, ac noctis horæ Urbis, & Ecclesiæ com-

TABVLA 79.

PORTA PALATII VATICANI A MARTINO FERRABOSCO DELINEATA

Alexander Specchi delin et Sculp.

ALIA PALATII VATICANI PORTA AB EODEM FERRABOSCO DELINEATA

Alexander Specchi delin. et Sculp.

PORTA PALATII VATICANI SVB PAVLO V EXTRVCTA

Alexander Specchi delin et Sculp.

commodo distinguerentur, ac excubiæ dirigerentur in Arce Hadriana parum distante, ubi (sicuti & alibi in munitioribus Arcibus) major Campana pulsatur, ac Tintinnabula per muros disposita suo strepitu respondent, ab excubiis successivè pulsata.

Portâ restitutâ, ut Vaticanum Palatium adiri à Romanis Pontificibus ex dignitate posset, & antiquis Scalis sublatis, novas è Vaticanis Aedibus è Tyburtino lapide Paulus curavit, quæ ex Templi Porticu primùm assurgentes præclaram è marmore Statuam Sancti Petri ab eodem Pontifice erectam obviam habuerunt, indè bipartito excurrentes flexu, altera, quæ ad Orientem vergit in Vaticani Atrium, altera verò, quæ ad Occidentem in Regiam, quàm dicunt Aulam deferebat, quà verò flectebatur Pontificia spectabantur Insignia cum hoc Elogio:

PAULUS V. PONT. MAX.
SCALAS,
QUAE E REGIONE SUNT GRADIBUS
AUXIT, ET ORNAVIT
ANNO MDCXV.
PONTIF. X.

Huic Vaticani Palatii Portæ in parte Boreali collocatæ aliam similem in opposita Meridionali construere Pontificis animo inerat, quæ scilicèt in aliud Palatium aditum præberet Canonicorum commodo excitandum, lateraque similia hinc indè disposita, cum Fontibus sese mutuo respicientibus, quibus tùm Basilicæ frontis tùm adjacentis Areæ magnificentia, ac decor magis augeretur. Sed Deo sic disponente mors Urbem Pontifice, & hoc novo ornamento Basilicam orbavit.

Stetit Janua à Paulo V. restituta usque ad tempora Alexandri VII. qui cum videret Regiam Scalam, per quàm ad Aulam dabatur ascensus pessimè constitutam, & tanti Palatii dignitati parum consonam, eam iterùm construere decrevit. Erat enim in partes geminas divisa, quarum una plusquàm trecentis palmis protensa, unico lumine ex ejus fronte irradiante, adeò erat obscura, ut propterea Summi Pontifices, cum è Palatio in Templum Sella gestatoria deveherentur, ac Purpuratorum Comitantium Cœtus tenebricosum transitum exhorrescerent.

Cùm itaque novæ Scalæ, ac amplissimæ Porticus construendæ curam Bernino commisisset Alexander, opus fuit Januam funditus evertere, ut novis ambulacris locum aptiorem concederet, & Palatio Pontificio augustiorem ingressum. Undè abundè constat, quàm immeritò Bernino gloriam detrahere conata fuerit quorumdam invidia. Licèt enim ille magnificam Palatii Januam solo æquarit, non tamen ullo despicientiæ, seu contemptus stimulo inductus (ut ajebant aliqui) verùm necessitate coactus, nobile alioqui Maderni monumentum evertit.

Si autem antiquæ Scalæ status à Paulo V. restitutæ cum novo tùm Scalarum, tùm ingressus à Bernino constructo conferatur, facilè quisquis artis Architectonicæ, ac Simetriæ peritus deprehendet, quantas Berninus laudes,

laudes, & gloriam ex earum fabrica sibi demeruerit. Ipse met Berninus non rarò fatebatur Amicis, quòd si unquam ex aliquo opere gloriam lucratus fuerat; ex hac certè Scalarum constructione, in qua tot difficillimas res generosis ausis moliri non dubitaverat.

Obstacula enim adeò ingentia sese illi objecerunt, ut penè impossibile opus futurum deprehenderet; verumtamen, dùm simùl Pontificis non minùs, quàm suæ famæ periculum metuebat, nullis parcens laboribus omnia evincere solerti industria conatus, egregiam fabricam perenni gloriæ Alexandri VII. Pontificis, ac sui nominis fœliciter excitavit. Validè primùm magnarum trabium fulcris Aulam Regiam, Sacellum Sixti, aliudque à Paulo, qui illud extruxerat, Paulinum dictum, parietibus antiquæ Scalæ superimposita suffulcivit, & quidem adeò frequenti lignorum invicem colligatorum compage, ut densam sylvam efformarent, qua excelsæ molis pondus substineretur, ne veterum murorum substructione deficiente, transversum unguem ab antiquo situ discederet. Sacellis itaque, ac Regiâ Aulâ hisce fulturis substentatis, novos parietes extruxit Berninus, novosque validissimos fornices, quibus imposterum firmiter servarentur, & novæ Scalæ gradus commodissimos distribuit, quos è multiplici fenestrarum apertitione clarissima luce illustravit. Sic veteris Scalæ horrorem ablegans, nobilissima addidit ornamenta columnarum è Tyburtino lapide hinc indè dispositarum, rosarum in fornice, ac gentilitii Stemmatis Alexandri VII. quòd duplex Fama substentat, adjectis insuper stellulis, encarpis, ac puellis, aliisque plasticis ornamentis, quibus intuentium oculi mirificè oblectantur. Quæ omnia, ut magis Pontifex condecoraret, marmoreum Symulacrum addidit Magni Constantini Equo insidentis, quòd anteà Innocentius X. Bernino efformandum commiserat, ut in Basilica Vaticana immortale Fundatoris monumentum collocaret. Eminet illud supra marmoream Basim, speciem referens admirantis Crucem, quæ auro splendida in opposito rutilat arcu, sub nobili sipario, cujus lacinia eleganter crispata Regium veluti Tentorium efformant. Quæ omnia clariùs innotescent in additis Tabulis, quarum prima num. 82. signata transversam Scalarum continet delineationem, secunda verò num. 83. ingressum ostendit, quem jussit exprimi Alexander in Numismate, addito lemmate;

Baldinucc. in vita pag. 54.

Fig. 82. & 83.

REGIA AB AULA AD DOMUM DEI.

Desinit enim Scala, ubi Porticus patet Basilicæ, quæ Domus Dei à Divino Oraculo nuncupatur. Principium verò habet, ubi aditus reseratur ad Aulam Regiam Palatii Pontificii, cujus vastitatem, excelsamque molem à pluribus Summis Pontificibus excitatam admiramur.

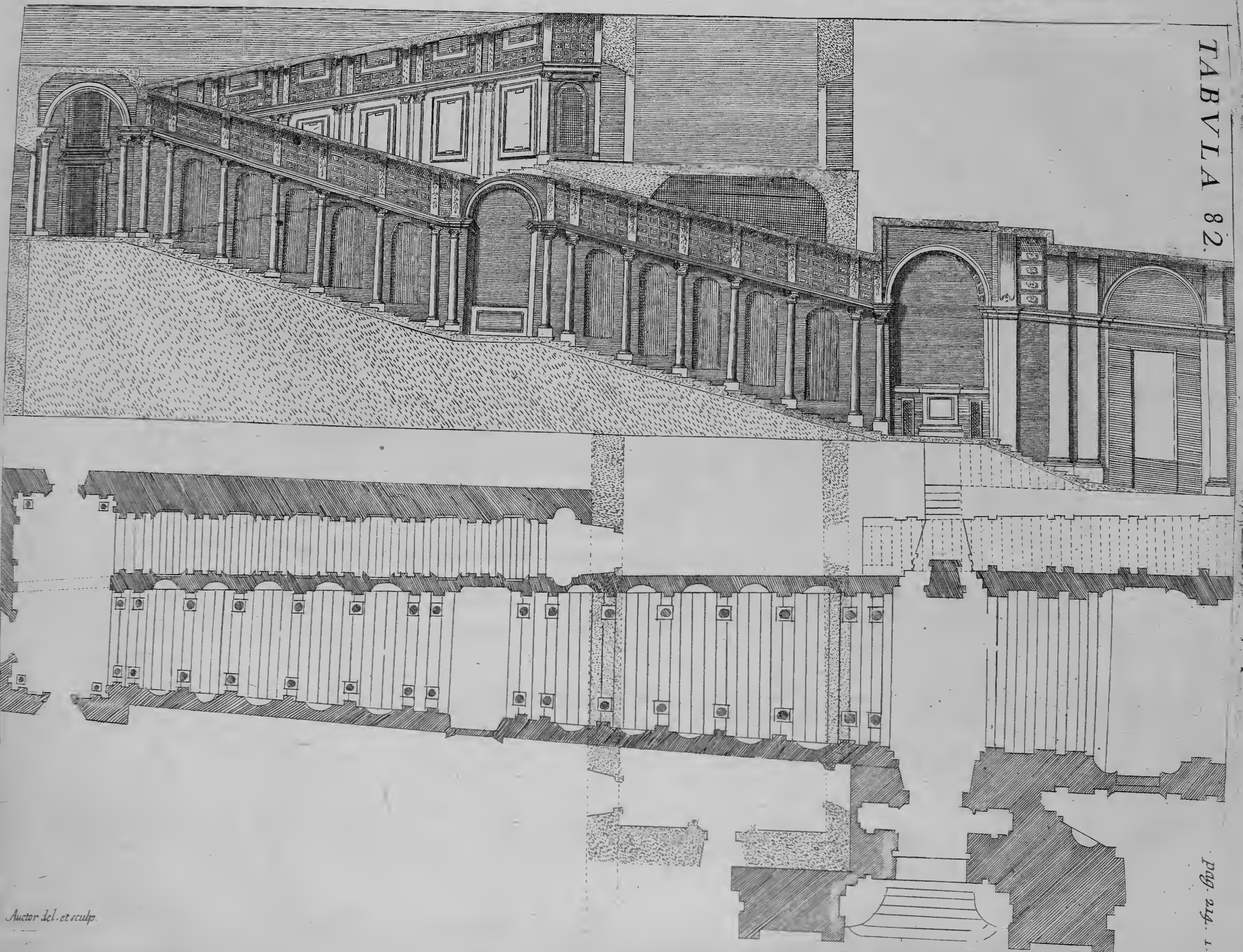
Fig. 84. In Tabula verò 84. Constantini Symulachrum Equo insidentis repræsentatur, quòd peritissimo suo scalpro insculpsit Arnoldus Van Westerhout Antuerpiensis hujus ævi ea in arte celeberrimus.

Deficeret calamus, si ejus Palatii singulas partes describere auderet, sed de eo omninò silere probrosum esset scribenti de Vaticana Basilica. Quamobrem Ichnographicas Tabulas hìc exposui, quarum altera ostendit

Imma-

TRANSVERSA SCALARVM DELINEATIO CVM ICHNOGRAPHIA EARVNDEM

TABVLA 82.

PROSPECTVS SCALÆ REGIÆ AB EQVITE BERNINO EXTRVCTÆ SVB ALEXANDRO VII.

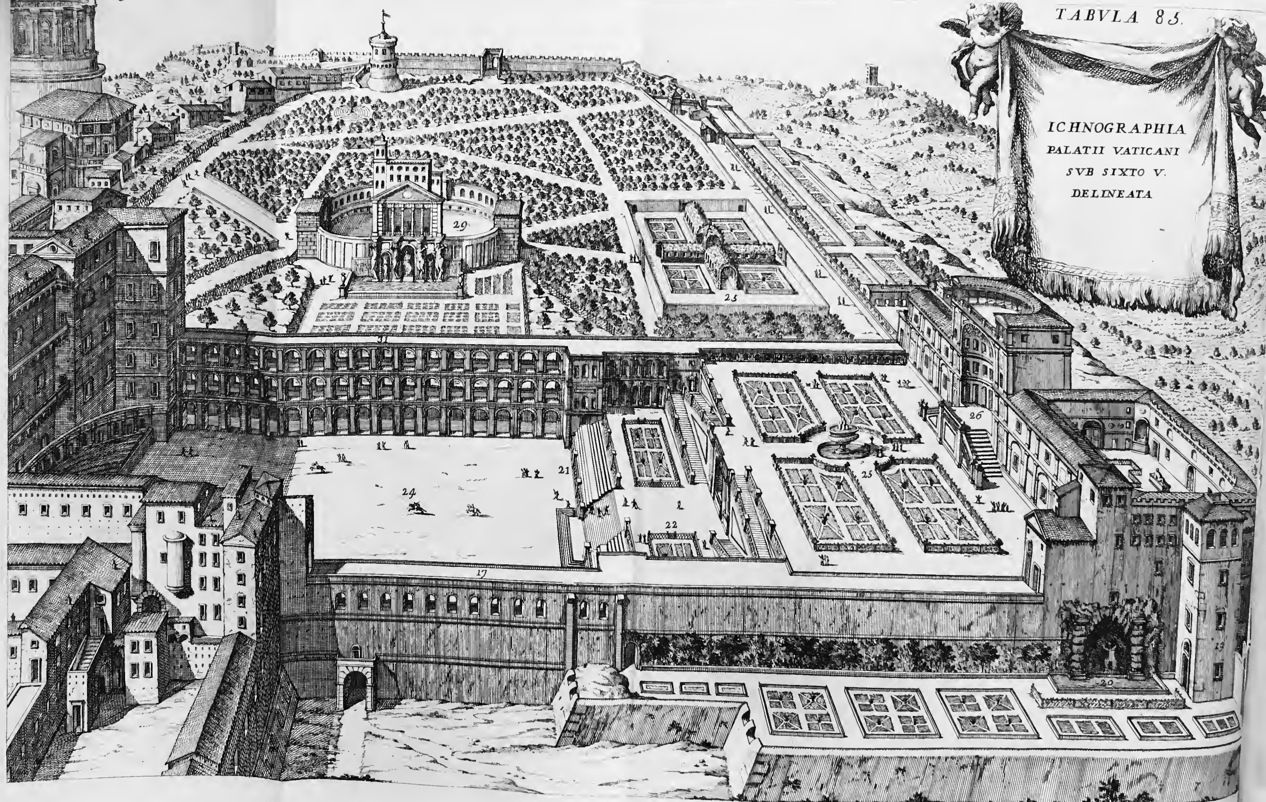

CONSTANTINI MAGNI IMPERATORIS SIMVLACRVM AB EQ. BERNINO EXCVLPTVM PROPE SCALAS PALATII VATICANI COLLOCATVM

Arnoldus V. Westerhout Incidit

Alexander Specchi del. et sculp.

Immanium Vaticanarum substructionum, Hortorum, & Nemorum aedificia, prout tempore Gregorii XIII. extabant, illaque expressit anno 1574. Marius Kartarus; altera verò totam etiam Palatii aream indicat, à Martino Ferrabosco sub Paulo V. delineatam, ut absentium oculis subiicerentur, ac unico intuitu omnes ejus partes, prout tunc extabant recognosci possent, brevi cum relatione eorum, quae ad fabricam spectantia è monumentis licuit eruere. Sed antequàm illas indigitemus, Chronologicam ejusdem fabricae enarrationem praemittimus.

CAPUT XXXVI.

Palatii Vaticani Ichnographia, ejusque Chronologica Descriptio.

ETUSTISSIMUM in Vaticano Romanorum Pontificum domicilium extitisse, plura quidem argumenta suadere videntur; & primò tot Divorum Corpora ab Anacleto condita, Populos omnes ad Sacrum Petri Limen evocantia, salutaris dein Arcana Mysterii, tùm dispensatio Verbi, Sacer demùm ipse regenerationis Fons, quibus pii quoque illi Coetus statis temporibus in Vaticano celebrati, quibus tres & triginta Pontifices perpetua successione praefuere. Tandem restinctis Tyrannorum odiis res Christiána respirans, Constantino curante convaluit, & tanti Regis pietate trium saeculorum laboribus Pontifices Regis aeterni vices gerentes, regia dignitate fulsere, & Lateranas Faustae Augustae Domos tenuere, ex paupere tecto evecti, ut Generis Humani Rempublicam moderarentur. Referente Baronio his verbis [Pontifices, qui Ad ann. 312. Const. 7.
„ persecutione urgente Domibus publicis spoliati, nec privatis uti tutò poterant, in Cryptis degentes, mox à Constantino Imperatore Regia publica Domo donati fuere, nequaquàm passo absque publico aedificio verae Religionis Pontifices Maximos Romae agere. Quae nàm autem fuerit Regia Domus à Constantino Melchiadi Romano Pontifici concessa anno sui VII. non ex apocrypho testimonium petimus, sed à certo, antiquo, dignoque Auctore accipimus, nempè ab Optato Milevitano contra Parmen. lib. 1. qui illud fuisse tradit in Domo Faustae in Laterano; Domus enim Faustae dicebantur Aedes Constantini Lateranenses, &c.]

Neque tamen aestimandum est apud Vaticanam Basilicam, ad quàm de more sacra operaturos Pontifices saepiùs oporteret accedere, cum incredibili sumptu conderetur, & in solitudine procul ab Urbe consisteret, nullum hospitium, sub quo Pontifices reficerentur, & quiescerent, vel ab Augusti liberalitate, vel ab ipso Divo Silvestro extructum fuisse. Dicitur ab Illustriss. Ciampino [Constantinus à dextris extrà quadriporticum, & parietes Basilicae ad Austrum, Pontificum Romanorum commodo, ac majestati consulens, magnae molis Episcopium erexisse, quòd indè injuriâ temporum, & Hominum incuriâ penè collapsum in quorumdam Canonicorum Cap. 4. de Sac. Aedific.

„ nicorum Domus, nec non in Palatium Sancti Officii Sanctæ Inquisitionis „ cessit, situm ejus ostendit littera P. in Tabula 7. Alterum etiam Episco- „ pium à sinistris ad Septentrionem dextera, è diametro oppositum etiam „ extruisse]. Floravantes tamen Martinellus, qui scripserat anno 1655. in annotat. 6. super Templo Sancti Nicolai affirmavit *nulla auctoritate confirmari posse Constantinum talia Episcopia extruxisse*, *verùm à Symmacho Summo Pontifice erecta*.

Pag. 140.

Utcumque hæc se habeant, quotquot posteà in Aedibus Vaticanis Pontifices moram duxisse traduntur, non humiles in eo Sedes illos habuisse existimandum est. Liberius memoratur non multò post Constantini decessum ad Divum Petrum sæpè commoratus. Illi namque ex Urbe sæpiùs ejecto, & sæpiùs in Urbem revocato, Populos docenti perfugium in suburbanis Cœmeteriis extitisse traditur. Negandam autem aliquam Liberio Sedem haud opinor apud illam, quàm sæpè frequentabat Basilicam. A Liberio ad Symmachum usque annos centenos, & ferè quinquagenos per Græciæ turbas, per Cæsarum, & Barbarorum libidinem agitati Pontifices, Domo pulsi vagi fuere. Quippè ubi Sacrorum labare majestas cæpit sisti difficillimè potuit. Liberio laboribus fracto, reliquisque Pontificibus salute in ancipiti posita, Principatus retinendi facultatem ereptam fuisse videri potuit, & mutuam in perniciem odio intestino sævientes Romani, Barbaris irrumpentibus ultrò desertos Imperii limites prodidere.

Nec à Liberio miseranda Romanarum rerum series ad Symmachum usque processit, claræ nimirum illæ, & apud mortalium deterrimos invidiosæ Pontificum opes nimis citò conciderant, Urbs demùm ipsa Regina Terrarum Gothis ab Imperatore Zenone spontè permissa, Italiæque Regnum humi prostratum jacebat. Hinc Italicarum rerum regimen Ravenna fuit, Theodoricus ipse Victor infectus Arriana Labe, fastuque barbarico tumens, insultare victis, Divina omnia raptare, & Præsuli Symmacho vim inferre studebat; sic opibus imminutis ipsa quoque simùl est neglecta Pontificis reverentia, & prostrata Majestas, donec Rege mitiore Vaticanum in secessum abderet sese, quiete fruiturus. Itaque securitatem nactus, & quietem, Basilicæ labantis latera fulsit, magnis Aedibus utrinque conditis, quas ipse, & Pontifices futuri incolerent. Anno enim 498. teste Anastasio, postquàm Atrium quadriporticum ornasset, eodem in loco *Episcopia dextrâ, lævâque fecit*, quo quidem nomine Pontificium Palatium indicatur, sicuti etiam dicebatur Episcopium Lateranense Palatium apud Sanctum Joannem. Earum Aedium amplitudinem, & formam in tanta fugientis ævi distantia obliteratam ad nos vix nominis fama perduxit. Post Symmachum haud meliora tempora ad Leonem usque III. Romam excepere. Trecentos integros annos laboravit hinc dominatione Gothorum, indè Prætorum præliis, & Civium potentiorum perfidia, Cæsarumque effrenato animo in Sacra, & in Pontifices sævientium. Ferarum denique gentium Legiones à gelida Regione in Romanos Agros erumpentes Romanam Ditionem iterùm invasere, & prostravere quidquid præteritis cladibus superfuerat, Constantis Cæsaris fraudibus ipsæ Divorum Aedes expilatæ, & quidquid in Urbe virium remanserat, omninò consumptum.

Neque

Neque tamen interea Pontificia dignitas sordere permissa, quam studia Populorum, claraque probitas Præsulum etiam in squallore venerabilem reddidere. Fuerunt enim ingentia donaria à Regibus multis ad pedes Summorum Sacerdotum demissa. Quò circa non adeò mirùm, si longas per ætates apud eorum temporum Scriptores magnum sit de Vaticanis Aedibus silentium. Illud potiùs mirandum inter præcipites temporum conversiones Vaticana Palatia Regiam ad magnificentiam surrexisse, ut illorum ambitu Reges, & Cæsares ad Petri Limina properantes exciperentur. Hinc Regem Carolum Gallorum Decus, solemnia Christi Resurgentis in Augustissima Divi Petri Basilica cum Hadriano celebraturum, primò excepere Vaticana Palatia, nec multò post ipsum Hadrianum eodem magno Hospite claruere. Tertius enim Leo, postquàm ad Aram Divi Petri Augustum Caroli Caput Cæsareo diademate redimivit, eum Vaticanis in Aedibus diutiùs commoratum quoddam Diploma vetustissimum Longobardorum characteribus exaratum, servatum in Archivo Basilicæ contestatur. Et Vaticanis etiam in Aedibus diù solitos commorari Pontifices accepimus ab Anastasio in Paschali I. & Benedicto Canonico in Cœlestino II. & Innocentio II. qui ad Aram Divi Petri Vigilias pernoctantes cum Populo solebant celebrare, atque Palatinis ex Aedibus ad Sacra solemni pompá procedere, solemne insuper epulum in Vaticanis Aulis præbere Proceribus, cum ibi degerent in magnis Sacrorum dierum celebritatibus, ut Leo IV. testatur. Capf. X. fascic. XII.

A Leonis IV. Pontificatu ad Cœlestini III. Regnum non læviores præteritis rerum conversiones Italiam universam, Pontificiamque ditionem vexavere. Magna Græcia, Latium, Roma ipsa à Saracenis ferro, flammisque vastata, neque continuerunt se ab opibus augustæ Basilicæ diripiendis. Alii deindè successere hostes magis deteriores. Borealis Turbo Pontificum decus ferè omninò prostravit; erexit tamen illud Magnus Otho. Tria insuper damnata capita Pontificias Infulas aliquando corripuere, tresque simùl Antistites Christi tunicam lacerare sunt ausi. Propitius interea Deus res humanas in Cœlestini III. sinu quiescere jussit, anno 1192. Hinc inter cæteras curas non postrema fuit instauratio Vaticani Palatii jàm propè diruti, cujus vestigiis Innocentius III. hærens anno 1200. Vaticanas Aedes insignibus Domiciliis auxit [Cum fecit fieri Domos istas de novo Cappellariam cameram, & Cappellam Panettariam, Bucellariam, Coquinam, & Marescaltiam, Domos Cancellarii, Camerarii, & Eleemosynarii, Aulam autem confirmari præcepit, ac refici Logiam, totumque Palatium claudi muris, & supra Portas erigi Turres, & etiam Domum inter clausuram Palatii, quàm ad habitationem Medici deputavit]. Verba hæc sunt accepta ex ejus vita MS. in Archivo Apostolico Vaticano asservata. Quantum autem tunc esset Palatium Vaticanum indicio est, quòd Petrus II. Aragoniæ Rex cum ingenti comitatu veniens ad Urbem, ut per manus Innocentii III. Regni coronam acciperet, Pontificiis Aedibus in Vaticano exceptus est. Platina in ejus vita. Donatus pag. 361.

Cæterùm quæcumque superfuerant ex magnis Aedibus Innocentianis, Nicolao V. Palatium exornante, concidere. Rotundam Turrim in crepidine montis, Templo ad Austrum imminentem, ex tot operibus Innocentii

superstitem adhùc miramur, cum Pontificias Aedes non modò Porticibus, Aulis, Cubiculis, Areisque ornaverit, sed Mœnibus etiam, Turribusque, & Propugnaculis sepserit, ac munierit. Joannem sanè Armenorum Episcoporum Principem Innocentianis in Aedibus cum magno Præsulum, & Sacerdotum Cœtu anno 1216. Honorius III. perhumaniter excepit, quòd Armenis characteribus exarata, & in Bibliotheca Vaticana servata volumina confirmant, quibus titulus est *Polorchio* à fol. 277. Arabico charactere. Nicolaum quoque III. Aedibus jàm ab illo excitatis delectatum satis, superque probarunt Horti Fontibus irrigui, arborumque proceritate peramæni, Mœnia in Urbis speciem circumducta, inscriptique lapides, & paginarum documenta. De eo loquitur Martinus Cusentinus. In Hortis autem hæc legebatur Inscriptio parieti affixa:

ANNO DOMINI MCCLVIII.
SANCTISSIMUS PATER DOMINUS NICOLAUS PAPA III.
FIERI FECIT PALATIA,
ET AULAM MAJOREM, ET CAPPELLAM,
ET ALIAS DOMOS ANTIQUAS AMPLIFICAVIT.
PONTIFICATUS SUI ANNO I.
ET ANNO II. PONTIFICATUS SUI
FIERI FECIT CIRCUITUM MURORUM
POMERII HUJUS.
FUIT AUTEM PRAEDICTUS SUMMUS PONTIFEX
NATIONE ROMANUS EX PATRE
DOMINI MATTHAEI RUBEI
DE DOMO URSINORUM.

Frequentiùs deindè Pontifices Vaticanum incoluere. Nicolaum IV. Vaticanis in Aedibus commorari suetum illius arguunt litteræ ad Aragonem, Tutanamque Tartarorum Reges in Vaticano scriptæ apud S. Petrum 4. nonas Aprilis. Paribus argumentis Bonifacium VIII. illas anno 1296. coluisse, constat præsertim ex ejus epistola 538. fol. 150. Biblioth. Vatic. directa Rectori Archi-ospitalis Sancti Spiritus in Saxia de Urbe. Absentibus verò Pontificibus mirùm in modum Vaticani lares fuerunt dilecti, maximasque inter curas non postrema Vaticani restituendi cura semper apud illos fuit, ut Legatos ipsos Urbis Vicarios ei muneri destinaverint. Quòd ab Urbano V. præstitum anno 1366. non ignoramus, ex Regest. fol. 127. Urbani successor Gregorius XI. cum suam Urbi dignitatem jàm reddidisset anno 1378. in avitis Vaticani laribus decessit. Comitia tùm primùm Vaticanis in Aedibùs ad eligendum Pontificem indixere Patres, & celebrarunt. Urbanum VI. in Vaticano Sacello Sacra celebrasse narrant Acta Ceremoniarum fol. 59. nondùm aureo diademate solemni ritu coronatum; sed ad illum usque diem Aedes Lateranæ sæpiùs Pontifices detinuerant. Interea temporum motus, & rerum, opes Romanas funditus everterunt, æquata solo Mœnia, & in Romæ vestigio vix agnoscebantur tantæ magnitudinis rudera,

In Bibliot. Vatic.

ra, cum Bonifacium IX. ingens gloriæ cupido ſollicitabat, ut ad Divi Petri Sepulchrum perpetuam Sedem Succeſſoribus ſiſteret, cum præſertim Laterana Domus rueret Urbe jàm propè proſtrata. Quamobrem Aeliam molem egregia munitione roboravit, tutamen propè Baſilicam Divi Petri incolentibus, & Vaticanas Aedes Pontificibus nobiliſſimas excitavit. Quòd poſteà reliqui Pontifices conſilium ſequuti ſunt. Innocentius VII. vix umquàm à Vaticano abfuit. Illic, & Gregorius XII. perpetuò fuit, dùm præfuit. Alexander Vaticanos quidem lares in Pontificatu non vidit, cum Bononiam diſceſſiſſet, per Ferdinandum tamen Legatum Ludovico Siciliæ Regi Vaticanas Aedes exhibuit, ubi Regio cultu exceptus fuit, quem etiam Regem Joannes XXIII. celebri pompâ in idem Palatium induxit. Ea quoque tempeſtate Palatium cum Arce conjunxit, extructa perpetua Porticu, per quàm ad Arcem Pontifici cubiculum exeunti, quotieſcunque libuiſſet tutus, & ſecretus pateret acceſſus. Hæc narrat Hadrianus Petrus in ſuis Diariis his verbis [Decimaquinta Junii dictus Dominus Noſter Papa Joannes XXIII. „ fecit incipere murare, & fieri facere murum, & andaſineum de Palatio „ Apoſtolico uſque ad Caſtrum Sancti Angeli per multos Magiſtros. Item „ fuit incæptum Fundamentum inter Palatium Apoſtolicum, & Portam „ Viridariam. Et ut conſtrui poſſet, dirutæ fuerunt aliquæ Turres Urbis „ Leonianæ, quæ numero erant 44.

In Diario Ant. Petri ab an. 1402. ad 16.

Martinum V. Baſilica, & Vaticana Palatia habuerunt munificentiſſimum. Eugenium verò Martini Succeſſorem ad firmanda eadem Palatia inopinata tecti ruina excitavit. Nicolaus etiam V. non præſtantiore ſolùm ſtructura Palatinas Aedes reddidit auguſtiores domiciliis, ambulationibus, Sacellis geminis, laxiore ſinu conſtructis, ſed valido Turrium, & Mœnium molimine adverſus Bellorum tormenta firmare illas aggreſſus, tantùm opus haud perficere valuit, magni tamen conatus teſtis adhùc ſupereſt marmorea pars munimentorum, & rotunda Turris Neroniana prata ingenti vertice deſpiciens, quæ adhùc extat ſub Palatio à Sixto V. excitato, de eo Pontifice loquens Maffæus Veggius, hæc habet [Nicolaus demùm V. nobiliore „ etiam, ac præſtantiore ſtructura, & cultu auxit, amplificavitque, additis etiam ad arcendam vim ventorum vitreis ſpecularibus eximiè pictu„ ratis, quibus non tàm Palatium ipſum, quàm totam inſuper Baſilicam „ præclaro certè opere illuſtravit]. Eadem etiam Pio II. mens fuit; nàm Palatini parietes erecti, cubiculaque plura titulos præferunt Pii. Succeſſere Pauli II. Aedes ampliſſimæ ſuperioris ædificationis obliteraturæ ſplendorem, ni poſteriores illis obfuiſſent Porticus, & Ambulationes ingentibus pilis impoſitæ, magniſque ſubſtructionibus Baſilicæ adnixæ, Turrita frons Palatii, ingens Aedium firmamentum in Regiæ majeſtatis ſplendorem educta. Architectum ejus fabricæ fuiſſe Julianum de Majano affirmat Vaſarus.

Fol. 48.

Pag. 259.

Sed non minore amplitudine, ſumptuve reparator Urbis, & amplificator Sixtus IV. Ambulationes, & Porticus Urbem totam proſpicientes inſtituit, quæ terras humiles peroſæ Cælum petere viderentur. Sixto Vaticana Palatia debent Bibliothecam ſede nobiliore collocatam, Sacellum inter Orbis miracula numerandum, Aulas ampla laxitate capaces, ſedes

certas aſſignatas Palatii Miniſtris, vagis anteà, Prætorianis extructa Domicilia, quorum excubiis tùm primùm Regia muniri cœpit Helvetiis à Sixto inductis, Portam ſervandam poſuit Innocentius VIII. Summis Pontificibus non impar; novas inſuper ad Baſilicam Aedes Pauli II. ſubſtructionibus impoſuit foro imminentes.

Ab Alexandro Borgia Porticum ſolidatam ætas mirabitur, qua Palatio Arx Aelia jungitur, Turrim admirando opere Palatino Theatro impoſitam, Cubiculis, & Aulis auro, & colorum varietate renidentibus auguſtum Pontificum Domicilium. Borgianis etiam ædificationibus triplex illa marmorea Porticus meritò nobis eſt adnumeranda, quæ excellenti artificio Innocentianas ad Aedes foro ſuperſtructa, viſa eſt uſque ad Pauli V. tempora, undè ſtatis ſolemnibus Plebi ad Urbem confluenti Pontifices ritu antiquo benedicerent. Hanc dejectam non ſine gravi Vaticanarum Aedium jactura deploramus.

Crevit ſub Julio II. ædificandi labor in duplici illa milliaria Porticu à Palatio ad Villam Innocentii deducta, firmiſſimis anteridibus fulta, quibus tecta ambulatio ſuper erecta videtur. Apſis quoque illa eſt ampliſſima in jugi celſitudine ad Cælum elata, ad quàm Porticus è Palatio pertingunt. Aſcenditur ex Hortis ad Villam per gradus cochleæ, miro, & novo Architecturæ experimento in Villæ faſtigium eductæ; ſuccedunt enim ità alter alteri Architecturæ ordines, falluntque adeò aſcendentis oculos, ut mutatam quidem ædificandi formam agnoſcat, ubi verò mutatur non præſentiat. Deſignaverat etiam Julius, fundaveratque Theatrum in Valle, Palatium, & Villam interjacente, Porticibus marmoratis incluſa, quòd poſteà Pius erexit. Armamentarium præterea in ambulatione inferiore conſtruxit, ad Portam illam ruſtici operis, quæ Neronianos in Hortos ſpectat, par amplitudine reliquis Julii ædificationibus, & firmitate præſtans univerſis. Pulcherrimum etiam craterem, in Vaticanum è Thermis Titi à Julio perductum huic quoque eſt adnumerandus; Crater ex ſolido Aegyptio lapide incorrupto in latitudinem duorum & triginta palmorum circumducto adhùc ſpectatur, extenuata per laborem plurimum craſſitie, ut duos palmos nuſquàm excedat. Tantorum operum molitores fuere Julianus Giambertus, & Bramantes.

Julio Leonem decimum adnectit læta poſteritas. Triplices illæ Palatinæ Sixti Porticus eductæ Cælo, Cubicula Pontificum, Aulæ peramplæ plaſtici operis emblematibus, & ſpirantibus Raphaelis Urbinatis imaginibus ornatæ, ac diſtinctæ, Leonis X. teſtantur munificentiam. Clemens VII. cui non animus, nec bonarum artium amor, ac ſtudium, ſed fortuna magni Principis virtutes peroſa defecit, Porticibus, & Columnis (quas Julius III. ad Villam ſuburbanam poſteà tranſtulit) Palatinam Aream ornavit. Aulæ etiam, quibus Sacer Fratrum Senatus haberi conſuevit, Cubicula in Aulicorum miniſtrantium, & in uſus Procerum extructa, Clementis liberalitate Vaticanas Aedes auxere.

Nec Paulum III. Romanis Cæſaribus animi magnitudine parem, Aula Regia, fornice conſtructo, & operibus plaſtices, ac Architecturæ nitens, umquàm conticeſcet. Additum etiam à Paulo Scalarum decus

Aulæ

Aulæ Regiæ, Sacellum ad Aulam ſtatutum Bonarotæ picturis celeberrimum, Atria, Porticus, Portæ, Aulæ, Cubicula, univerſaque ferè Vaticani Palatii fundamenta repoſita, Juliana ambulatio ex ipſo Palatio ad Villam Innocentianam collapſa à Paulo reſtituta magni Principis munificentiam celebrabunt.

Julius III. quæcumque primò cogitaverat in ornamenta Innocentianæ Villæ conferre, ad ſuburbanum rus poſteà tranſtulit. Oſtium tamen elegans ad illam, atriumque interiùs, ubi marmorea Cleopatra in ſpecu reclinata quieſcit, picturæ, & plaſtici operis ſplendore decoravit. Cubicula non pauca inſtruxit, & auxit.

Paulus IV. ut erat animo excelſo fundamenta in Nemore jecit Villæ quidem anguſtioris, ſed pulcherrimæ. Pius autem IV. ædificandi cupidus Villam eamdem, & Hortos, Theatrumque à Julio II. deſignatum erexit, caveam auxit, & gradibus inſtruxit. Alteram perpetuam Porticum, Julianæ ſimilem, è regione Hortorum, & Nemoris ad Villam Innocentii perduxit, & extulit. Fontes prætereà, Turres, Aulas, Ambulationes, Porticus, & pleraque Palatii decora vel inſtituit, vel reſtituit, vel ornavit.

Gregorius XIII. pauperum, & artium parens Turrim ad Theatrum ſublimi culmine celebrem Ventorum flatus indicantem, undè illi nomen conſtituit, eoque à Pontificiis Cubiculis ambulationem tectam produxit fornicibus, auro, & colorum varietate diſtinctis, inſcriptis utrimque parieti Pontificiæ Ditionis Urbibus, & Agro. Domicilia quoque Aulas, & Porticus triplices in Meridiem ſurgentes, Leonis Porticibus conjunxit, indito Bononiæ titulo, quæ pari quoque auri, & colorum fulgore decoravit. Triplices reliquas Porticus, quibus magnæ Areæ Palatinæ Orientale ambitur latus Sixtus V. præclaris facinoribus immortalitatem nactus addidit, ad Palatium, quòd à fundamentis excitavit, novum in Palatio Palatium, ex quo ſubjectæ Urbis jucundiſſimus eſt proſpectus, quòd ab aliis Pontificibus deindè exornatum hodiè iidem incolunt. Idem Scalas fecit ab Aedibus Vaticanis in Templum Divi Petri, quibus clàm Populo deſcenderent Pontifices. Eaſdem Aedes Bibliotheca nobilitavit.

Gregorius XIV. perpetuam ſui memoriam relicturus brevi in Principatu Palatii decus amplificare contendit, dùm ſuperiores Gregorii XIII. Aulas, & Cubicula picturæ, & auri decore augebat, Borgiæ verò ædificationes Cubiculorum numero amplificabat.

Clemens inſuper VIII. ornari etiam multa potuiſſe docuit, dùm in Sixti Palatio Clementinam Aulam in Regium decus excoluit, præſtanti picturæ artificio, & pretioſis marmorum cruſtis, dùm Ambulationes, & Aulas vetuſtis in Aedibus excitavit, vel reſtituit.

Paulus V. ædificationum varietate ædificandi ſtudium nullis terminis circumſcribi poſſe declaravit. Gemina Palatia veteri Palatio circumpoſuit, alterum ad Borgiæ Turrim, qua Pontificio ex intimo Cubiculo facilis deſcenſus in imos Hortos patet; ea montis regione Palatinas Aedes anteà patentes Porta firmiſſimis antheridibus, valviſque munita clauſit, Hortoſque ipſos, tùm primùm lateritio pariete tribus Portis interjectis ſepſit,

viam-

viamque latiſſimam ad Aream uſque Vaticanæ Typographiæ ſtravit, fornice triumphali poſito in Areæ limine. Alterum verò Palatium Paulus extruxit in ſolo Innocentiani diruti. Portam etiam marmoream compoſito Architecturæ opere in Solem Orientem ad forum erexit, ut ſupra indicavimus, quæ Columnis Aegyptiis ſignis Angelorum è pario marmore coloſſeis opere teſſellato, excelſa Turri, ænea Mole horarum indice, ære Campano horaria ſpatia multiplici ſonitu diſtinguente, æneis duplicibus valvis, propugnaculis bellico tormentorum apparatu, Prætorianorum Armamentario, & Excubiis, Forum ampliſſimum ingreſſuros procul alliciebat, terrebatque. Veſtibulum interiùs addidit, & Aream cum gemina Porticu foribus validiſſimis ſolidatam. Palatinum quoque Armamentarium, omni bellica ſupellectili, & armorum copia inſtruxit, ingens ſubſidium ad improviſa pericula. Horrea Palatina multiplici Annona replevit, Equilia, Stabulaſque amplificata, aquationi abundè proviſum, quando per aereos tramites inductis aquarum fluminibus, opere, ſumptuque vix æſtimabili Leonianam Urbem aquarum inopia ſiti confectam ſaluberrimo rore rigavit, & largo undarum imbre perfudit. Teſtis eſt in Area illa magna Vaticani Palatii Fons in rorem ſpumantem liqueſcens, & in lacum præcipiti flexu ſeſe mergens; ſub ipſa quoque Petri Navicula Jotti celeberrimi Pictoris teſſellato labore ficta, vis aquarum ingens marmoreum in labrum emiſſa ſitientibus advenis ſalubres latices juxtà Templi gradus de more antiquo poſita. Accedit Fons iiſdem ductibus, nobilique ornatu in Aream Prætorianorum non exiguam aquæ vim emittens, ſublimis quoque Fons ad imos Hortos, ubi Portam alterius Palatii poſt ipſum Templum à Paulo erectam, docuimus, ex quo in Palatina Domicilia innumeri Fontes derivantur ingenti labro, undarum copia, & molis magnificentia, pulchritudineque ſpectandi. Excelſa quoque Porticus è regione Hortorum apud Apſidem Bramantis ad Innocentianam Villam erecta, dorſo Fontem ſubſtinet, quem è profundis terræ viſceribus emergens in excelſam altitudinem exilit. Craterem, quem ex Thermis Titi eductum à Julio II. memoravimus, obruerant rudera, memoriamque omnem pulcherrimi operis perdidiſſemus, niſi cæmentarii ſenis indicium Principem excitaſſet, ut Aream Theatri admirabundo ſpectaculo exornaret, ut ex inſcriptionibus ſequentibus:

PAULUS V. PONT. MAX.
PALATII VATICANI
MULTIS IN LOCIS INSTAURATI,
ATQUE AMPLIFICATI SPLENDOREM,
HORTORUM ADJACENTIUM
AMOENITATEM PERENNI
SALUBRIS AQUAE COPIA
DE SUO NOMINE NUNCUPATAE
REVOCAVIT,
AUXIT ANNO DOMINI MDCXIV.
PONTIF. VIII.

PAU-

PAULUS V. PONT. MAX.
AD AUGENDUM PALATII PROSPECTUM,
ET HORTORUM DECOREM
FIERI JUSSIT
PONTIF. ANNO IV.

CRATEREM LOCO DEJECTUM,
QUO JULIUS II. ERUTUM
E RUINIS THERMARUM
TITI VESPASIANI CONSTITUERAT:
RENOVATA, EXORNATAQUE
BASI RESTITUIT
ANNO V.

PAULUS V. PONT. MAX.
CRATEREM ANNIS AMPLIUS XL.
TERRA OBRUTUM
AD HUJUS AMPLISSIMI THEATRI
VETUS ORNAMENTUM EFFODIENDUM,
ERIGENDUMQUE MANDAVIT
PONTIF. ANNO V.

Urbanus VIII. qui Palatium incoluit, multa ad commoditatem Pontificum, & Aulicorum utilitatem composuit, propè Aulam Clementinam. Ambulationem Gregorii XIII. Camera fatiscente tutò munivit: sublapsæ identidem parietum loricæ, quibus cosmographicas per tabulas Italia eleganter exprimitur, pristinum pigmentorum splendorem induxit. In ea hæc extat inscriptio:

URBANUS VIII. PONT. MAX.
AMBULATIONIS GREGORIANAE
FUNDAMENTUM AB AQUAE SUBLABENTIS
NOVA PARIETES,
ET FORNICEM AB IMBRIUM,
ET TEMPORIS INJURIA
VINDICAVIT.

PICTURAS IN DIES PENE OBSOLESCENTES
INSTAURAVIT.
VNIVERSUM OPUS SACRATUM,
TECTUMQUE PRISTINO DECORI
RESTITUIT
ANNO DOMINI MDCXXXI.
PONTIF. VERO VIII.

In

In Xisto autem legitur:

URBANUS VIII. PONT. MAX.
DATARIAM EX INNOCENTII VIII. PALATIO
A PAULO V. ALIO TRANSLATAM,
INDE HOC IN LOCO CONSTITUIT
ANNO DOMINI MDCXXXIII.
PONTIF. X.

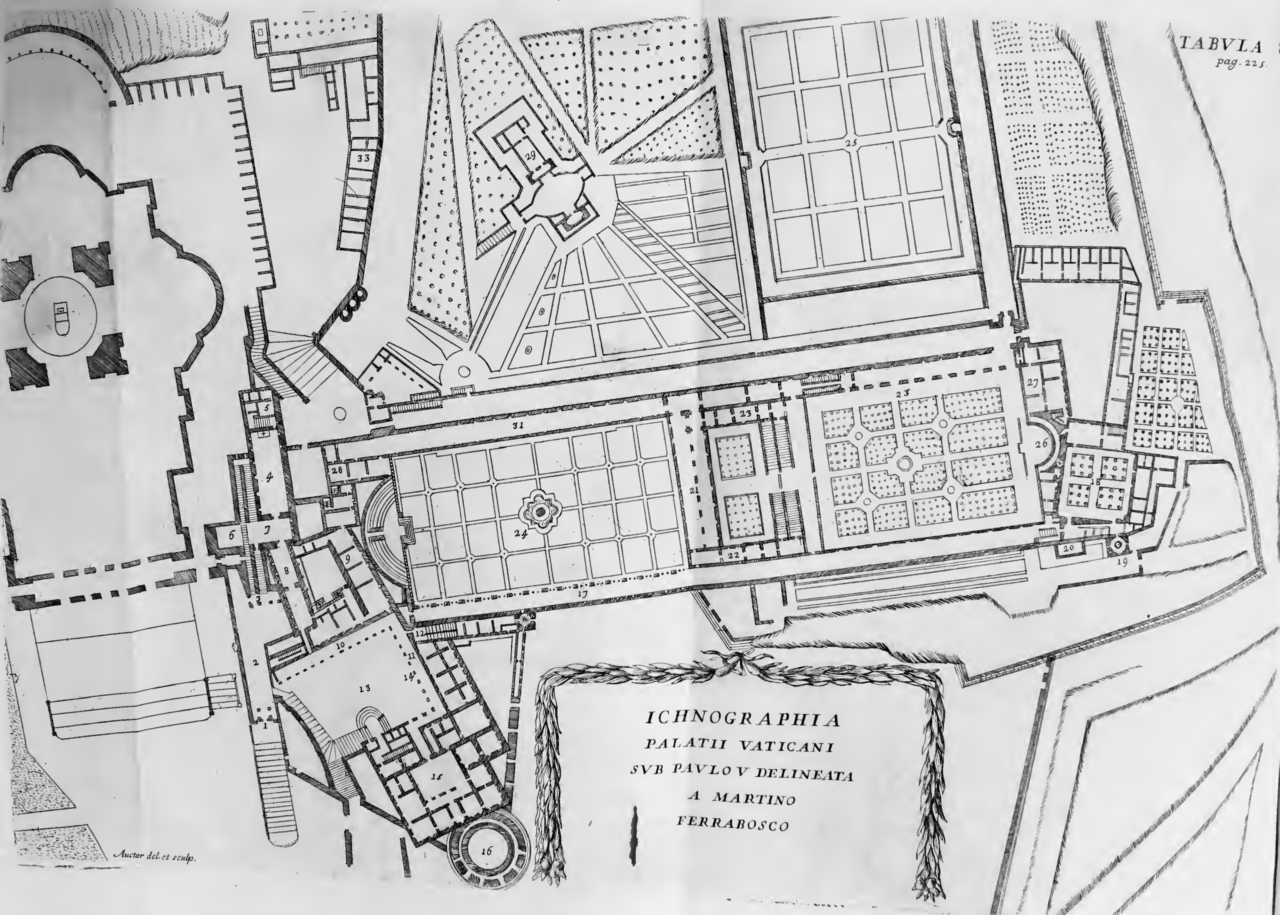
Et in Ambulacro:

FORNICES, ET PARIETES
HUJUS AMBULATIONIS,
IMBRIUM PENETRABILI MADORE LABEFACTATOS,
ET VETUSTATE DEFORMES,
MAGNAQUE EX PARTE RUDES
RESTITUIT,
ET PERFECIT,
AMBULATIONEMQUE UNIVERSAM DESUPER,
QUA TEGULIS, ET IMBRICIBUS,
QUA LATERITIO HYPATRO AD ARCENDAS
IN POSTERUM TEMPORIS INJURIAS
MUNIVIT,
ET AD HANC FORMAM REDEGIT
ANNO DOMINI MDCXXXIII.
PONTIF. X.

Ad Januam Aulæ, Rotæ Judicibus in Vaticano præscriptam Urbani opus aliud declarat sequens Inscriptio:

URBANUS VIII. PONT. MAX.
ROTAE TRIBUNAL
SUIS PRISCIS SEDIBUS
OB INNOCENTIANAS AEDES
SOLO AEQUATAS
ORBATUM CERTO DOMICILIO
RESTITUIT
ANNO SALUTIS MDCXXVIII.
PONTIF. V.

Sermoni silentium finem imponat, cum vel unum hoc opus egregiè probaverit, non tantùm Summorum Pontificum munificentiam, sed superata etiam fuisse vota Mortalium, cum nihil admirabiliùs in Orbe, nec plura sint in uno Palatia, sed plura Oppida in uno Vaticano Palatio conclusa. Numerat enim illud duodecim amplissimas Aulas. Duo maxima Sacella,

TABVLA 86.
pag. 225.
ICHNOGRAPHIA
PALATII VATICANI
SVB PAVLO V DELINEATA
A MARTINO
FERRABOSCO
Auctor del. et sculp.

Sacella; ad sacras Pontificum Functiones, octo alia minora. Scalas nobiliores viginti. Atria ultrà decem. Officinas quamplurimas. Cubicula pro omnibus Palatinis Administris, alia denique pro ipso Pontifice plusquàm mille, præter inferiora Domicilia Famulorum, subterraneasque Cellas, variis usibus destinatas, quæ Cubicula si in unàm summam redigantur numerum excedunt tredecim millium. Circa quæ aliqua scitu digna adhùc remanent indicanda, quamobrem Tabulam Ichnographicam 86. adeamus, in qua appicti numeri ad brevem enarrationem viam aperient. *Fig. 86.*

CAPUT XXXVII.

Ichnographiæ Palatii Vaticani explicatio.

1. IANUA Palatii sub Paulo V. à Martino Ferrabosco cœpta, à Joanne Vasantio Flandro absoluta.

2. Armamentarium pro Helvetiis.

3. Scalæ à Paulo III. ædificatæ.

4. Sacellum à Sixto IV. extructum, in quo Michael Angelus Bonarota extremi Judicii historiam expressit.

In regione illi opposita Matthæus Liciensis depinxit Divum Antonium, à Dæmonibus vexatum.

Arrigus Flander Christum è mortuis resurgentem.

Hoc Sacellum ruinæ proximum sub Clemente VII. Antonius à Sancto Gallo validis fulcimentis munivit.

5. Cubicula pro Sacrista Pontificio.

6. Sacellum Paulinum dictum à Paulo III. qui illud excitavit non absimile Sacello Nicolai V.

In ejus parietibus, eodem Paulo imperante, Michael Angelus Bonarota, Divum Paulum Divina voce perterritum, & Divum Petrum cruci affixum expressit.

Sub Gregorio verò XIII. Laurentius Bononiensis, & Fridericus Zuccarus in lateribus ejusdem Sacelli suas picturas addidere. *Vasar. 166.*

Et Prosper Brixiensis Angelos candelabra substentantes marmorato opere efformavit. *Balleonus pag. 18.*

7. Aula, quàm Regiam dicunt antè Sacellum Pontificium, quàm arcuato pariete texit Antonius à Sancto Gallo.

In ea egregias picturas varii expresserunt.

Ugonothorum cladem Georgius Vasarus, adjuvante Donato è Formello ejus discipulus.

Carolum Magnum Provinciam, Patrimonii nuncupatam, Pontifici reddentem Thadæus Zuccarus.

Petrum Aragoniæ Regem opes suas, ac Regnum ipsum Eugenio III. offerentem Livius Agresti Foroliviensis.

Pipinum Ravennam Pontifici reddentem, postquàm Astulphum Longobardorum Regem in vinculis redegisset, Hieronymus è Sermoneta.

Fridericus Zuccarus Gregorium VII. Regem Fridericum à ſacro Anathemate liberantem, & Tuneſi expugnationem, quàm ejus Frater incœperat.

Binas Virtutum Icones ſupra januam Thadæus Zuccarus, alias in lateribus adjacentes Daniel Ricciarellus.

Laminas feneſtrarum vitreas coloribus decoravit Paſtorinus Senenſis.

Angelum Diadema Pontificium habentem Raphael Regienſis:

Alterum cum Clavibus Laurentius Bononienſis depinxit.

Plaſtica opera in fornice compegit Perinus *del Vago* dictus.

Daniel verò Volateranus eas figuras, quæ veluti Coronam Aulæ efficiunt.

Cætera ornamenta ejuſdem Diſcipuli compoſuerunt.

Sicuti Proſper Brixienſis binas Statuas, in quarum medio Stemma gentilitium Gregorii XIII. collocatum fuit.

Alias è regione oppoſitas Daniel Volateranus.

In proxima Aula Raphael Regienſis depinxit Herculem Caccum interficientem. Et Infantes propè gentilitium Stemma Gregorii XIII. Icones juxtà januam Paris Romanus.

Regiones, & Campos Cæſar Pedemontanus.

Hiſtoriam Herculis cum Cane Trifauci Laurentius Bononienſis.

In ſecundo Cubiculo, ubi Lotio Pedum à Pontifice ſolet fieri Matthæus Senenſis quatuor Anni Tempeſtates expreſſit.

Cæteras Icones Joannes Flander.

8. Aula ob Purpuratorum Patrum conventum, publici Conſiſtorii dicta, extructa ab Antonio à Sancto Gallo ſub Clemente VII.

In ejus laqueari regnante Gregorio XIII. Hieronymus Mutianus Divini Spiritus adventum expreſſit.

Inter varia Cubicula Aula eſt, quàm Ducum appellant, hanc Gregorius XIII. cum proximis Cubiculis picturis exornari juſſit.

In illis Zonas depinxerunt Raphael Regienſis, Marcus Faventinus, Joannes Baptiſta Picenus, & Paris Romanus.

In Aula, per quàm itur ad Turrim, quàm Borgiam dicunt, Perinus Vago Signa Cæleſtia expreſſit, Icones flavo colore formatas Livius Fralli ejus diſcipulus.

Pontificem antè Deiparam genuflexum ſuo pennicillo efformavit Pinturicchius Florentinus.

In ſuperiori contignatione alia ſunt Cubicula, in quibus multorum picturæ mira arte fuerunt expreſſæ.

9. Turris Borgia vulgò dicta ea Palatii pars, quàm Baſilicæ proximam Alexander VI. extruxit.

In ejuſdem Cubiculis varia pennicillo expreſſerat Petrus Peruſinus ſimùl cum Julio Romano, & Antonius Soddoma Vercellenſis; multa etiam depinxit ſub Alexandro VI. Balthaſſar Peruccius, Petrus Volateranus, Petrus Franciſcæ, Lucas Cortonenſis, Petrus Gatta, Bramantinus Mediolanenſis; ſuam etiam operam addidit ſub Julio II. Raphael Urbinas, qui juſſu Pontificis variis picturis deletis, fornicem depictum à Petro Peruſino illæſum ſervavit, ut erga ſuum Præceptorem debitum obſequium præſtaret.

Vaſar. par. 3 pag. 144.

Pag. 527.

Laqüearia pulcherrimis ornamentis ligneis decoravit Joannes Barilis.

In Aula, quàm Signaturæ dicunt, Frater Joannes Veronensis variis lignis mira arte simùl compactis sedilia exornavit.

Inter Sacella, quæ in Vaticano Palatio numerantur, unum est, in quo Pontifices pluries audierunt Sacra.

Illud picturis exornavit sub Nicolao V. Frater Joannes Fesulanus è Sacra Dominicanorum Familia Pictor egregius. Vasar. pag. 268.

Aula etiam invenitur, Helvetiorum dicta ab Helvetiis, qui in Palatio primæ Custodiæ sunt addicti.

In ea Jacobus de Luca Religionem, & Sobrietatem unico nigro colore delineavit, Silentium Paris Romanus; plures verò figuras flavo expressit Antonius Tempesta: Jacobus Stella, & Joannes Baptista Picænus alia Simulacra inter columnas adjacentia. Balleonus pag. 314.

Cæsar Arpinas Sampsonem Januas Gazæ sustentantem.

Supra Januam, per quàm transitus patet ad Porticum ex qua Pontifices sacras Benedictiones Populo impartiuntur, Marcus Senensis coloribus expressit Othonem Imperatorem Provincias Pontificiæ Ditioni restituentem.

E regione autem Horatius Sommachinus Bononiensis Aritperti donationem à Luitprando Rege Longobardorum confirmatam.

In Cubiculo Aulæ Helvetiorum propinquo Apostolos incertus Auctor delineavit.

In Aula Constantini dicta Julius Romanus Militum Cohortes depinxit, cæteras Raphael à Burgo, cum aliis Sanctii discipulis.

Thomas etiam Laurenti Siculus picturas expressit, quæ supra Coronicem extant.

In alio proximo Cubiculo historiam Eliodori Julius Romanus, cæteras Raphael Sanctius efformarunt.

In tertio Cubiculo Parnassi Montem, & Gymnasium Atheniense idem Raphael, qui etiam in tertio Cubiculo mira arte expressit Civitatem Leoninam incendio consumptam.

Ejusdem Cubiculi fornicem coloribus decoravit Petrus Perusinus.

10. Porticus delineata à Raphaele Urbinate sub Leone X. Illius fornices variis picturis exornarunt cum ipsomet Raphaele multi Pictores præclari, qui ea ætate, quam auream vocavit Vasarus, floruerunt, quos inter Joannes Franciscus, vulgò *il Fattore*, illius discipulus, Julius quoque Romanus, Marcus Faventinus, qui Volucres, animalia, cæterasque icunculas expressit, quales viderat in ruderibus Palatii Titi Imperatoris propè Templum Divi Petri ad Vincula detecti. Pag. 202.

Joannes Utinensis depinxit Vites, & Uvas in fornice.

In secunda contignatione Raphael è Burgo Diluvium Universale, & Hebræos Vitulum adorantes.

Perinus Vago Josuè Soli imperantem, ac Bersabeam.

Polydorus à Caravaggio Eliæ Currum.

Julius Romanus Aquam è saxo emanantem ob mandatum Moysis, & Salomonem Fœminarum litem dirimentem.

Peregrinus Mutinensis Christum in Jordane.

Alias Icones Gaudentius Mediolanensis, quæ omnia suo pennicillo Raphael Sanctius absolvit.

Pavimentum autem laterculis composuit Lucas Nebbia, qui in Cubiculis proximis etiam expressit Pontificis insignia.

Vasar. pag. 319. Easdem Porticus varia substructione munivit Antonius à Sancto Gallo dictus.

11. Porticibus à Leone X. excitatis, aliàs conjunxit Gregorius XIII. cum variis Cubiculis, quibus Bononiæ nomen indiderunt.

Ibi Fornices Vitibus exornavit Cæsar Pedemontanus.

Aliis picturis Fridericus Zuccarus, & Octavianus Mascarinus.

In Cubiculis verò eleganti pennicillo Jacobus Sementa efformavit sacram historiam Filium Viduæ referentem; Redemptorem in Navicula, & Apostolos Retim in Mare proiicientes.

Raphaellinus verò Regiensis depinxit Christum Hierosolymam solemni cum pompa ingredientem; & Divam Mariam Magdalenam ad pedes eiusdem genuflexam; ipsumque Christum Apostolorum pedes abluentem.

Contignationem verò ejusdem Porticus superiorem picturis exornarunt Nicolaus è Pomerania, Joannes Baptista Picænus, Paris Romanus, Joseph Cæsar Arpinas, Antonius Tempesta, & Matthæus Brilli Flander.

In eadem contignatione Pius IV. fornicem exornari jussit à Nicolao è Pomerania, & Antonio Varesio, qui Tabulas Geographicas expressit.

12. Scalæ à Bramante delineatæ, à Joanne Veronense Monacho Olivetano post illius mortem perfectæ. Ut eas in linea recta disponeret sub Paulo III. Sacellum Sanctissimi Sacramenti destruxit, quòd suo pennicillo decoraverat Frater Joannes Fesulanus.

Marmoratum opus Joannes Utinensis composuit.

Icones verò expresserunt Julius Romanus, Joannes Franciscus Bononiensis, Perinus Vaga, Peregrinus Mutinensis, Vincentius è Sancto Geminiano, & Polydorus Caravaggius.

Antonius autem à Sancto Gallo Scalas addidit, quæ Regia ab Aula ad Basilicam præbebant descensum sub Clemente VII.

Alias etiam Scalas, quæ in eandem Basilicam progrediuntur Sixtus V. extrui fecit, & Lactantius Bononiensis coloribus ornavit.

Vasar. pag. 325. Ad diversas contignationes Palatii aliæ Scalæ ascensum præbent, in quibus varii picturas suas addidere.

Donatus è Formello expressit Christum pedes Discipulorum abluentem in extremitate Scalarum, per quas ad Aulam Regiam ascendunt.

In illis verò, per quas itur ad Porticum Leonis X. Divinum Redemptorem, qui Petro imponit, ut Cæsari tributum solvat nummo ex ore Piscis ablato.

In Scalis ad Palatium antiquum ducentibus Divum Petrum supra Mare ambulantem, & Socrum ejusdem à morbo liberatam; in aliis Petrum, & Andræam in Navicula laborantes.

Balleonus pag. 16. 13. Atrium, ex quo ad Sixti V. Palatium ascenditur, in eo percommodum Scalarum ascensum statuit cum Parastatis hinc indè dispositis Pius V.

14. In

14. In eodem Atrio ſub Porticibus à Gregorio XIII. extructis Fontem collocavit Innocentius X. de quo alibi mentionem fecimus.

15. Palatium, quòd Sixtus V. excitari juſſit à Dominico Fontana, multis Cubiculis diſtinctum, in quibus Summi Pontifices commorari ſolent cùm Vaticanas Aedes incolunt.

In eo eſt Aula, quàm Clementinam dicunt à Clemente VIII.

Illam Joannes Albertus ex Urbe Sancti Sepulchri diverſas Aedes delineavit, Campos, Montes, & Nemora Paulus Brillus. Balleonus pag. 132.

Hiſtorias Antonius Urbinas; & Figuras quamplurimas Cherubinus Albertus.

Et in proximis Cubiculis Balthaſſar Bononienſis, Eques Gaſpar Celius, Paſchalis Catus, Antonius Surdus, aliique depinxerunt.

16. Propugnaculum rotundum ab Antonio Roſelino Architecto extructum ſub Nicolao V.

Ut illud excitaret partem evertit Palatii Innocentii III. quòd Arnulphus Lapus Florentinus delineaverat.

17. Ambulacrum à Julio II. opera Bramantis extructum anno 1503. ut Innocentianas Aedes in Hortis extructas Vaticano Palatio conjungeret.

Illud bina contignatione diviſit, quarum prima Doricis regulis efformatur, ſecunda verò Jonicis.

His impoſuiſſet Hypæthrum quadringentos paſſus ſua longitudine æquans ea in parte, quà Roma proſpicitur, ſed mortuo Pontifice magnificum opus non abſolvit, ſicuti in oppoſita parte Nemori, & colli proxima, fundamenta tantùm jecerat, ſupra quæ tempore Pii IV. æqualia Ambulacra extruxerunt.

Tale Ambulacrum cum infirmo fundamento Bramans impoſuiſſet, Clementis VII. tempore ingentem ruinam paſſum Paulus III. reparavit.

In ſummitate ejuſdem propè Palatium ſub Julio II. Aviarium efformarunt, in quo Balthaſſar Perutius umbris expreſſit opera, quæ ſingulis anni menſibus præcipuè in campis fiunt. Vasar. pag. 145.

18. Atrium Pii IV. juſſu Statuis antiquis exornatum Lacoontis, Apollinis, & Veneris; quibus ſub Leone X. alia addiderunt Signa, videlicèt Tyberis, Nili, & Cleopatræ, cætera autem vivente Clemente VIII. addita ſunt.

In Palatio ab eodem Pio IV. ibi ædificato Fridericus Zuccarus Zonam in Aula depinxit, Pharaonis inſuper, & Moyſis Icones.

Fridericus Baroccius Moyſem Virgam in Serpentem commutantem.

Cæteras picturas Nicolaus à Pomeranciò, & Joannes de Vecchis perfecerunt.

19. Scalæ à Bramante ædificatæ triplici, & vario ordine Architecturæ.

20. Fons ruſtico, ſed eleganti ornamento decoratus, ingentem aquarum vim emanans.

21. Bibliotheca à Sixto V. erecta in loco, ubi erant Scalæ Atrii.

Ejus parietes, & fornicem idem Pontifex juſſit exornari egregiis picturis, Vaſar. pag. 303.

quas

Vasar. pag. 117. Pag. 336. Pag. 172. Balleonus pag. 359. quas certatim perfecere Eques Carolus Guidottus, Joannes Baptista à Puteo, Arrigus Flander, Cæsar Nebbia, Antonius Scalvatus Bononiensis, Avancinus Typhernas, Jacobus Stella, Horatius Gentilescus, Paris Nogarus, Eques Ventura Salimbenus, aliique permulti, inter quos Vasar. pag. 386. Hieronymus Nannus Romanus, vulgò appellatus *Il poco, e buono*.

22. Cubicula Bibliothecæ proxima pro Custodibus Bibliothecariis, & Scriptoribus.

23. Bibliothecæ Archivum Pontificium secretum addidit Paulus V.

24. Fons in magno Atrio collocatus, cujus Crater (ut refert Grimaldus) Pii IV. tempore sepultus in quodam angulo sub Bibliotheca Sixti V. quorumdam senum relatu aliqua cum difficultate fuit repertus, & priori loco restitutus, in cujus medio scatet altissimus Fons admirabilis supra basim Tyburtinam, habentem intrà Draconem cum Stemmatibus Sanctissimi Domini Nostri Pauli V.

„ Crater iste ostendit quanta fuit potentia, & fastus Romanorum. Vasa hæc marmorea in Urbem in usum Thermarum ducentium. Circuitus Crateris est palmorum Romanorum centum & quinque.

In ipso circulo scripta hæc verba leguntur:

JULIUS II. PONT. MAX.
LABRUM
LATITUD. PEDUM XXIII.
S. AB TITI VESPASIANI THERMIS
IN CARINIS TEMPORUM INJURIA
CONFRACTUM
IN VATICANOS HORTOS ADVEXIT,
PRIMAMQUE IN FORMAM RESTITUIT,
ORNAVITQUE,
ANNO SAL. MDIV.
PONTIF. SUI ANNO I.

25. Horti Pontificii, vulgò *Belvedere*, in quibus Antonius Pullarius Palatium Innocentii VIII. delineavit.

Vasar. pag. 373. Ibi cum depingeret Mantenga Mantuanus, ex insignioribus illius temporis Pictor, & Pontifex nihil illi daret Bello divexatus, quòd adversus Turcas parabat, ingressus Cubiculum depictum, vidensque Simulacrum velamine contectum, interrogavit: Quid esset, quòd sub eo lateret? Simulacrum Prudentiæ respondit Mantenga, remoto velamine; cui Pontifex subjunxit: Fac alterum Simulacrum juxtà illud, quòd Patientiam referat. Absoluta deindè pictura liberalibus, & magnificis donis ipsum Mantengam prosequutus est, qui hilaris, & plenè satisfactus Mantuam rediit.

Oldoin. ad an. 1484.

Vas. par. 3. pag. 120. In illis etiam Jacobus Melighinus Architectus Ferrariensis sub Paulo III. multa ædificavit, usus opera Jacobi Barotii.

26. Apsis magna, & excelsa, supra quàm Hypetrum columnis exornatum.

27. Pala-

27. Palatium, quòd Paulus IV. ædificari juſſit, dirigente Pirrho Ligorio.

28. Palatium à Pio V. exſtructum.

29. Palatium in Nemore excitatum, & Fontibus exornatum à Pyrrho Ligorio juſſu Pii IV.

Sanctus Titus Fornicem Scalarum ſuo pennicillo exornavit, expreſſitque Beatiſſimam Virginem in Cælum Aſſumptam in Cubiculo ejuſdem Palatii. Vaſar. pag. 185.

Et in Aula Nicolaus Pomerancius varias hiſtorias efformavit. Alias Thaddæus Zuccarus.

30. Aedes à Paulo V. poſitæ cum Fonte propinquo.

31. Ambulacrum ſupra Porticum extructum à Gregorio XIII. in cujus parietibus ornamenta diſpoſuit Mutianus Pictor. Balleonus pag. 188.

Multa coloribus expreſſit Jacobus Sementa, & Chriſtophorus Roncallus.

Geographicas verò Tabulas Ignatius Dantes è Dominicanorum Familia primùm, deindè Alatrenſis Paſtor delineavit.

Urbanus autem VIII. eamdem Ambulationem, Fornice fatiſcente, tutò munivit, & Parietum loricis ſublapſis, in quibus Italia eleganter exprimitur, priſtinum pigmentorum ſplendorem reſtituit.

32. Sub Bibliotheca, Horrea diſpoſuit Paulus V.

Et Armamentarium, quòd deindè Urbanus VIII. cæteriſque Pontifices ditarunt diverſo Armorum genere, quibus ſexaginta ferè Hominum millia muniri poſſunt contra Romanæ Eccleſiæ Hoſtes ſi fortè in illos decertandum eſſet.

33. Propè Aedes à Paulo V. fundatas Furni ſunt, in quibus Panis decoquitur pro Pontificia Familia, Militibuſque, quos ad Romanæ Urbis tutelam Pontifices alunt.

Eodem in loco Alexander VII. Officinam Monetarum collocavit, in qua decidentium aquarum vi miro artificio, brevique temporis ſpatio plura Monetarum genera perficiuntur. Sed de illa uberiùs dicendi genus erit in Numiſmatum Pontificiorum tractatione.

Atque hæc in honerem Beati PETRI Principis Apoſtolorum cùm de Baſilica, tùm de Palatio Vaticano dixiſſe ſufficiat, quæ ex pluribus monumentis colligere licuit, ut aliquot Pontificum Numiſmata explicarem. Quòd ſi tantæ dignitatis argumento non reſpondere, erudito Lectori videantur; notitiarum inopiæ precor ut tribuat, & Scriptoris exilitatem excuſet.

FINIS.

CATALOGUS AUTHORUM,
QUORUM MENTIO FACTA EST.

Martinellus Floravantes.
Marinus Jo: Baptista.
Mercatus Michael.

N

Nardinus Famianus.
Novidius Ambrosius.

O

Oldoinus Augustinus Soc. Jesu.

P

Panvinus Onuphrius.
Plinius.
Plutarchus.
Palatius Jo: Baptista.
Phæbeus Franciscus Maria.
Polonus Martinus.
Pancirolus Guidus.
Pacichellus Jo: Baptista.
Piazza Bartholomæus.
Pretus Hieronymus.
Pansa Mutius
Pigafetta Antonius.
Pollionus M. Vitruvius.

R

Rubeus Michael Angelus.
Rainaldus Odoricus.
Rocca Angelus.
Raynaudus Theophilus.

S

Severanus Joannes.
Spondanus.
Serlius Sebastianus.
Scherderus Laurentius.
Schelestrates Emanuel.
Stephanescus Cardinalis.
Sodo Franciscus.
Sarnellus Pompeius.
Salmuth Henricus.

T

Torrigius Franciscus Maria
Titus Philippus.
Tostatus Alphonsus Abulensis.

V

Veggius Maffæus.
Ugonius Pompeius.
Vasarus Georgius.
Ughellius Pompeius.
Walfridus.
Volateranus Raphael.

		ERRATA.	CORRIGE.
Pag.	21	Ichnographicam	Scenographicam
	33	1447.	1459.
	52	1622.	1262
	63	Manellus	Manettus
	68	habuerent	habuerunt
	69	Iulij II.	Leonis X.
	71	278	287
		Berabum	Bembum
	93	1583	1585
	101	Statione 2	Statione II.
	111	Maraldum	Moraldum
	112	fig. 34.	Fig. 35.
	118	depictam	depictum
		offerenti	offerente
		petenti	petente
		petsecutione	persecutione
	120	Pentecostis	Pentecostes
		Liberio Ecclesiam regente	Liberius Ecclesiam regens
	125	Septentrione	Septentrioni
	130	posuit	posuit Innoc. X.
	137	1585	1605
	150	caucellis	cancellis
	155	exhibebant	exhibebat
		Scalpto	Scalpro
		parribus	partibus
		Sancto Leo	Sanctus Leo
	159	legitus	legitur
	161	Sepulcra	Sepulchra
	162	Quercino	Quesnoi
	163	Urbanas	Urbanus
	174	Succillis	Succisis
	231	honerem	honorem

INDEX RERUM.

Cle-

F I N I S.